

liberal düşünce

Yıl 25 Sayı 100 Güz 2020

100. Sayı
Liberal Düşünce Dergisi
25 Yaşında

Osmanlı Modernleşmesi
Karşılaştırmalı Siyaset
Toplumsal Bütünleşme, Sosyal Sermaye
Çokkültürcülük - Çokkültürlülük
Hayek'te İnovasyon ve Pazar

LiBeRtE

liberal düşünce

Üç Aylık, Yerel-Sürelî Dergi
Yıl 25, Sayı 100, Güz 2020

liberal düşünce, hakemli bir dergidir

Yayın Kurulu

Dr. Adnan Küçük, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale
Prof. Dr. Ahmet Uzun, Akdeniz Üniversitesi, Antalya
Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Ahmet Nuri Yurdusev, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Alim Yılmaz, Medeniyet Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Atilla Yayla, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Bahadır Akın, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Prof. Dr. Bahattin Karademir, Çukurova Üniversitesi, Adana
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Doç. Dr. Buğra Kalkan, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale
Doç. Dr. Cennet Uslu, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Fuat Oğuz, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Dr. Hakan Şahin, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Haluk Alkan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Hamza Al, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir, Ankara Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Hayrettin Özler, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya
Doç. Dr. Hüseyin Bal, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Dr. Levent Korkut, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Mehmet Turhan, Çankaya Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Metin Toprak, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul
Dr. Murat Yılmaz, Ankara
Dr. Oğuzhan Yanarışık, Polis Akademisi
Prof. Dr. Ömer Çaha, Artuklu Üniversitesi, Mardin
Özlem (Çağlar) Yılmaz, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara
Doç. Dr. Salih Zeki Haklı, Polis Akademisi, Ankara
Prof. Dr. Tanel Demirel, Çankaya Üniversitesi, Ankara
Dr. Yasemin Abayhan, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Uluslararası Danışma Kurulu

Prof. Dr. Angelo Maria Petroni, Roma Sapienza Üniversitesi, İtalya
Prof. Dr. Chandran Kukathas, Londra Ekonomi ve Siyaset Bil. Okulu, İngiltere
Prof. Dr. Hardy Bouillon, Trier Üniversitesi, Almanya
Dr. İmad-Ad-Dean Ahmad, Hürriyet Minaresi Enstitüsü, ABD
Prof. Dr. Pascal Salin, Fransa
Prof. Dr. Richard Epstein, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Suri Ratnapala, Avustralya
Prof. Dr. Victoria Curzon-Price, İsviçre
Dr. Stephen Davies, Ekonomik İşler Enstitüsü, İngiltere
Prof. Dr. Pierre Garelo, Aix-Marsilya Üniversitesi, Fransa
Prof. Dr. Deirdre McCloskey, Illinois Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jason Brennan, Georgetown Üniversitesi, ABD

Yönetim Yeri

Liberte Yayın Grubu®

GMK Bulvarı No:108/16, Maltepe, Çankaya / Ankara
Tel: (312) 230 87 03 Faks: (312) 230 80 03

İnternet Sitesi: www.liberaldusunce.com.tr | Yazı İşleri: yaziisleri@liberal.org.tr

Abonelik ve İrtibat:

www.liberte.com.tr/ld-abonelik
info@liberte.com.tr

Baskı

Tarcan Matbaası
İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / Ankara

Sahibi

Liberte Yayıncılık A.Ş. adına,
Hatice Özlem Yılmaz

Editör

Alim Yılmaz

Yardımcı Editörler

Arda Akçiçek, Serdar Korucu

Yazı İşleri Müdürü

Büşra Sönmez

ISSN 1300-8781

e-ISSN 2667-6486

Basım Tarihi: 25 Aralık 2020

İç Tasarım: Serpil Koçtürk

Kapak Tasarımı: Abdurrahman Yılmaz

Liberal Düşünce dergisi

TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından

dizinlenmektedir.

Dergide yayınlanmak üzere makalelerin

dergipark.gov.tr/liberal adresinden

gönderilmesi gerekmektedir.

Editörden.....	5
MAKALELER / ARTICLES	
Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış <i>An Overview of The Late Ottoman Modernisation</i> Rüya Telli & Ayşenur Yılmaz	9
Bir Alt-Alan ve Yöntem Olarak Karşılaştırmalı Siyaset <i>Comparative Politics as a Subfield and a Methodology of Political Science</i> Tuba Eldem.....	37
Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Sosyal Sermaye ve Çokkültürcülük <i>Social Capital and Multiculturalism in the Context of Social Integration</i> Yılmaz Ceylan	69
Amerikan Çokkültürlülüğünü Yeniden Düşünmek: Hispanik/Latinolar ve Amerikan Toplumunu İçerisindeki Rolü <i>Rethinking American Multiculturalism: Hispanic/Latinos and Their Role in the American Society</i> Orhan Çifçi.....	91
12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 Askeri Darbe Dönemlerinde TÜSİAD-Devlet İlişkisi <i>TUSIAD-State Relations in the Periods of Military Coups of 12 September 1980 and 28 February 1997</i> Eyüp Bayram Şekerli & Eyüp Akçetin.....	115
Ayrıran Duvarlar, Dönüşen Sandıklar: Kapalı Konut Siteleri ve Seçim Sonuçlarına Etkileri <i>Dividing Walls, Changing Ballot Boxes: Closed Housing Sites and Their Effects on Election Results</i> Burak Özer & Burcu Taşkın.....	137
Hayek on Product Innovation and Market Shaping: Opening the Black Box <i>Hayek'te Ürün İnovasyonu ve Pazar Şekillenmesi: Kara Kutuyu Açmak</i> Burak Erkut	169
YORUM / COMMENTARY	
25. Yılına Tamamlarken Liberal Düşünce Dergisi <i>Quarterly Liberal Thought in 25 Years</i> Atilla Yayla	191
100. Sayı Münasebetiyle Liberal Düşünce Dergisi Hakkında Bir Değerlendirme <i>A Review of the Quarterly Liberal Thought on the Occasion of the 100th Issue</i> Tanel Demirel	197
'Apolitik Bir Politik': Türkiye'de Liberal Hareket <i>"Apolitical Politics" Liberal Movement in Turkey</i> Bengül Güngörmez Akosman	201

Liberal Düşünce Dergisi'nin Paltosundan Neler Çıktı?

Liberalizmin özgürlüğe yaptığı özel vurgu, mezkûr kavramın sathında vuku bulan düşünce serüveninin önemli bir veçhesini oluşturmaktadır. Türkiye'de yayın hayatı temel zorluklar taşımıştır. Bu bağlamda *Liberal Düşünce Dergisi*, ifade ve fikir hürriyetine yönelik olumsuz tutumun dayandığı korku ikliminde yeşermiştir. Derginin her defasında yeniden üretilen ayrık otu kabilinde olduğu su götürmez hakikat olarak durmaktadır.

Her türlü düşünme, düşündüğünü dile getirme, yayma ve yayınlama fiilinin şüpheyle karşılandığı ancak zamanla gelişen hoşgörü ve hürriyet kaygısının yarattığı ortam, kendinden açık ve tarihsel olarak görünür olan durumun ifadesidir. Nitekim yayın hayatının yekpareliği ve ziyadesiyle ideolojik tercih bağlamında oluşturulan ve kendisini tekrardan üreten sınırlayıcı, susturucu ve nihayetinde baskıcı zihniyet sıradan ve sırasını bekleyen tutum olarak gerçekleşmiştir. Sağdan veya soldan, doğudan ya da batıdan etkilenen Türk aydını ve devlet adamı sırası geldiğinde, iktidar mekanizmasına hükmettiğinde diğerinin aleyhinde olmak üzere yasaklayıcı olmaktan kaçınmamıştır.

Tüm bu sorunlara rağmen göreceli olarak solda ve sağda oluşan fikir iklimi yabana atılacak ve hor görülecek sığılıkta olmamıştır. Ancak özellikle solun gölgesinde gelişen sağ, İslamcı ya da muhafazakâr fikir hareketleri ve bu bağlamda oluşan neşriyatın taşıdığı renk nispetinde özgürlükçü olduğu da ayrı bir husustur. Nitekim daha ziyade 1980'lerin göreceli serbestiyet ikliminde zuhur eden yeni arayışlar beraberinde farklı eğilim ve fikirlerin de yeşermesine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin belli bir döneminde yayınlanan *Hür Fikirler* dergisinin tarihsel arka plan olarak liberalizmin özgürlük söylemine katkı yaptığı açıktır. Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman tarafından 1947'de

kurulan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti hürriyet idealini savunan ve dönemin sorunlu demokratik uygulamalarını eleştirmeye cesaret eden yayınlar yapmıştır. Çoğulcu demokrasi ve bireysel hakları ilk defa olmasa bile tutarlı olarak savunan Cemiyetin ve *Hür Fikirler Dergisi*'nin ömrü çok uzun olmamıştır.

Ancak sonrasında gelişen siyasal ve sosyal değişimler, askeri darbeler ve yasaklayıcı uygulamalar özgürlük, serbest piyasa, din ve vicdan özgürlüğü gibi hususlarda bireyin tercihini esas alan yaklaşımların yeşermesini engellemiş, bilgi üretimini sekteye uğratmış ve iktisadi derin sorunlar yaratmıştır.

1996 yılında ilk sayısı yayınlanan *Liberal Düşünce Dergisi*, Liberal Düşünce Topluluğu Derneği faaliyetler kapsamında temel bir eksiklik olan liberal yaklaşımı yeşerttiği gibi, hürriyet yanlısı neşriyatın oluşmasını da çeviriler ve telif eserler çerçevesinde 25 yıllık süreç içinde önemli bir müktesebata dönüştürmüştür. Burada özellikle vurgulanması gereken husus neşriyatın yanında gelişen ve dönüşen özgürlükçü fikir insanlarının ortaya çıkmış olmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında Liberal Düşünce Topluluğu ve *Liberal Düşünce Dergisi* bir palto olarak içinden çok önemli değerler yeşertmiş ve Türkiye'de fikrî çeşitliliğe katkıda bulunmuştur. Dostoyevski'nin Rus edebiyatını tanımlamak için Gogol'un eseri olan *Palto*'ya atıfla söylediği "hepimiz Gogol'un paltosundan çıktık" metaforu burada anlamlı durmaktadır.

Gogol'un paltosundan çıkanlar süreç içinde *Hür Fikirler* gibi dergilerin yayınlanmasıyla yeni ve özgün ürünlere dönüşecektir. Nitekim gecikmeli de olsa yeniden fikir hayatında görünmeye başlayan hürriyet arayışı *Liberal Düşünce Dergisi*'ni somut bir ürün olarak ortaya koymuştur. Bu süreçte derginin oluşturduğu fikir iklimi düşünsel bir çevrenin oluşmasına da önemli katkılarda bulunmuştur. Dergide yayınlanan yazıların niteliği ve çeşitliliği kayda değer sosyal ve siyasal literatürün oluşmasında rol oynamıştır.

Derginin yaydığı pozitif enerji sadece akademik yazımın niteliğini yükseltmemiş, yazar ve okuyucu etkileşimi bağlamında ortaya çıkan sinerji yeni bir soluk olarak fikir dünyamızda etkili değişim yaratmıştır. Dergide yayınlanan telif ve çeviri eserler Türk okuyucusunu yeni literatür ve eğilimlerle tanıştırmıştır. Global düzeyde insan, toplum, devlet ve özel olarak bireye dair yapılan vurgunun liberal perspektifini görünür kılan ve önemli oranda anlaşılır olmasına katkı sunan derginin yayınlanmasında ortaya konan iradenin de takdiri hak ettiği ortadadır.

Dolayısıyla yeni yazar ve okuyucunun yetişmesini sağlamanın dışında yayıncının da yetişmesinde etkili olan *Liberal Düşünce Dergisi*, ulusal ve uluslararası düzeyde etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir.

Zira Türkiye’de yayıncılığın zorlukları ortadadır. Maddi külfetin yanı sıra kararlı insan iradesini de gerektiren süreli yayıncılık, belli ideali olan insanların çabasıyla mümkündür. 25 yıllık geçmişi olan ve sürekliliğini koruyarak yaşadığı pozitif dönüşümler derginin kalitesini oluşturan en önemli unsurdur. Türkiye’nin fikir yelpazesinde temel bir boşluğu dolduran derginin LDT ve Liberte Yayınevi desteğinde oluştuğunu da belirtmek gerekir.

Daha çok Türkiye akademisinde olmak üzere akademik ve fikir çevrelerinin referans kaynaklarından biri olma özelliğine sahip derginin daha nitelikli çalışmalarla yayın hayatında olmaya devam edeceğini, bu konuda irade ortaya konduğunu açıkça görmek cesaret verici olmaktadır.

Türkiye’nin fikir hayatını kendi hürriyetçi perspektifinde desteklemeye çalışan derginin bünyesinde çıkardığı değerler fikir hayatını aynı zamanda şekillendiren, derinleştiren ve yeni perspektifler kazandıran değerler olma vasfına da sahiptir. Gelmekte olan yeni nesillerin bu süreçler çerçevesinde sosyal ve siyasal sorunların anlaşılmasına ve bunlara yönelik çözümlerin oluşturulmasına destek olacakları da açıktır.

Derginin süreç içinde kazandırdığı arşiv akademik dünyaya açıktır ve amacı da düşünce hayatının gelişmesine önayak olmaktır. Türkiye akademi dünyasına hizmet sunan *Liberal Düşünce Dergisi* Türk akademisyen ve yazarlar kadar uluslararası akademik dünyaya da açıktır ve katkı sunmaktadır.

100. sayısıyla okurun karşısına çıkan *Liberal Düşünce Dergisi*ni içeriğinde farklı konularda yapılan akademik makaleler yer almaktadır. Bu sayıya özel olarak dergiyi ve Türkiye’deki liberal fikriyatı değerlendiren önemli yazılar da yer almaktadır.

*Liberal Düşünce Dergisi*ni 100. Sayısı anılan çerçevede okurun ilgisine sunulmuştur.

Alim Yılmaz

Editör

Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bir Bakış

Rüya Telli* & Ayşenur Yılmaz**

Öz

Bu yazıda, Osmanlı modernleşmesinin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca temel çelişkileri ve belirleyici çatışma alanları konu edilmektedir. Osmanlı modernleşmesi kavramı imparatorluğun geri kaldığı kabulüyle çok yönlü yenilik çabalarına işaret eder. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca devam eden bu süreç, Osmanlı için devleti kurtarmak amacıyla biçimlenmiştir. Dolayısıyla, geç dönem Osmanlı modernleşmesi, Batı'ya askeri ve bürokratik açıdan yetişme kaygısıyla farklı toplumsal, ekonomik ve siyasi dinamiklerin yarattığı doğal ikilemlerle boğuşarak gelişme göstermiştir. Bu bağlamda, makale boyunca Batı'nın içerisinde bulunduğu özgün koşulların bir ürünü olarak modernleşme olgusunun, "doğulu" olan Osmanlı için ne anlama geldiği ve nasıl gerçekleştiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Batı, Modernleşme, Batılılaşma, Reform.

An Overview of The Late Ottoman Modernisation

Abstract

In this article, the main contradictions and decisive conflict areas of the Ottoman modernisation throughout the nineteenth and twentieth centuries are discussed. The concept of Ottoman modernisation points to multi-faceted innovation efforts with the acceptance that the empire is left behind. This process, which continued for nearly two hundred years, was shaped with the aim of saving the state for the Ottomans. Therefore, the modernisation of the late Ottoman period has developed by struggling with natural dilemmas created by different social, economic and political dynamics with the concern of catching up the West with the military and bureaucracy. In this context, throughout the article, it will be tried to explain what the concept of modernisation as a product of the original conditions of the West is and how it happened for the Ottoman.

Keywords: Ottoman Empire, West, Modernisation, Westernisation, Reform.

*Doktora Öğrencisi | İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi | ruya.telli@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4576-0842 | DOI: 10.36484/liberal.784116

**Doktora Öğrencisi | İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi | ylmzaysenur001@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0360-9156 | DOI: 10.36484/liberal.784116
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss.9-35.
Gönderim Tarihi: 22 Ağustos 2020 | Kabul Tarihi: 2 Aralık 2020

Giriş

Modernleşme kavramı, sosyo-ekonomik ve siyasal bir süreç olarak toplumların değişim ve dönüşümünü ifade eder. Modernleşme, Batı Avrupa’da Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve sanayileşme gibi tarihsel olayların etkileşimiyle ortaya çıkarken, Osmanlı’da kendi iç dinamiklerinin ve dış faktörlerin etkileşimiyle kendine özgü süreç olarak gelişmiştir. Osmanlı’nın geç döneminde başlayan modernleşme süreci, Cumhuriyet’in ilanı ile ulus-devlet olmanın eklendiği bir biçime bürünerek devam etmiştir. Bu nedenle, makalenin giriş kısmında modernleşme kavramsal açıdan ele alınacak ve sonrasında Osmanlı-Türk modernleşmesine ilişkin kuramsal yaklaşımlara değinilecektir. Modernleşmeye ilişkin farklı yaklaşımlardan kısaca bahsedilmesinin nedeni Osmanlı-Türk modernleşmesine ilişkin zengin bir kuramsal katkının var olduğunun gösterilmek istenmesidir. Ancak çalışma kuramsal bir tartışma zemininde değil, tarihsel süreçte değişim ve dönüşümün seyrini takip etmek şeklinde kurgulanmıştır. Temel amacı “devleti kurtarmak” olan Osmanlı modernleşmesinin tek bir kuram çerçevesinde ya da tek bir konu üzerinden ele alınması mümkündür; ancak bu makalenin amacı bir konu ya da kurama odaklanmak şeklinde değil geç dönem Osmanlı modernleşmesinin genel çerçevesini çizmek ve bu bütünlük içinde modernleşme sürecinin kendine özgü yanlarıyla nasıl ilerlediğini tartışmaktır. Bu minvalde modernliği, çok boyutlu ve çok zamanlı bir siyasal ve toplumsal oluş hali olarak ele alan makalede, geç dönem Osmanlı modernleşme sürecinde yaşanan gelişmeler süreklilik ve kopukluklar bağlamında değerlendirilmektedir. Makalede tek bir “gerçeklik” ya da tek bir “doğru”yu ön plana çıkaran pozitivist anlayış yerine, olay ve olgulara ilişkin çoklu gerçeklikleri farklı bakış açıları temelinde ele alan yorumlayıcı yaklaşım esas alınmıştır. Bu bakımdan mirası erken dönem Cumhuriyet’e devrolan geç dönem Osmanlı modernleşmesinin içinde barındırdığı çelişki ve çatışmalarla birlikte, toplumsal, siyasal ve ekonomik açıardan değişim ve dönüşüm getiren bir inşa olduğuna fikri savunulmaktadır. Çalışmada, anayasal yönetime kapı araladığı için geç Osmanlı tarihi açısından kırılma noktası olan 1876 tarihi esas alınarak I. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan dönem öncesi ve I. Meşrutiyet sonrası olmak üzere iki bölümden oluşan tarihsel bir seyir içinde analiz yapılmaktadır.

Modernleşme Kavramı

Modernleşme, “gelişmemiş ülkeler daha ileri ve karmaşık toplumsal ve siyasal örgütlenme kalıplarına doğru geçerlerken meydana gelen ekonomik, toplumsal ve kültürel değişme süreci” olarak tanımlanır (Outwaite, 2008: 506).

Kavrama orijinal anlamını veren ve kökeni itibarıyla Latince bir sözcük olan modernus, paganizmin inkârı ve Hristiyanlığın başlangıcını ifade eder. İçerikleri değişse de ‘modern’ terimi eskiden yeniye geçişin sonucu anlamında, antik çağla kendisi arasında ilişki kuran dönemlerin bilincidir (Habermas, 1994: 31) Modernlik, ekonomik, politik ve kültürel açılardan değişim ve dönüşümle birlikte yeni tipte bir toplumun ortaya çıktığı karmaşık bir süreçtir (Swingewood, 1998: 9).

Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin eş zamanlı olarak gerçekleşmesinin ardından on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da meydana gelen siyasi, toplumsal, ekonomik dönüşümlerin ‘ilerleme’ aşamalarında öncü hale gelmesi ve Batı’nın, Batı dışı toplumlar tarafından model olarak kabul görmeye başlaması ile modernleşmek, Batılılaşmakla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Terminolojik açıklamanın açık biçimde işaret ettiği üzere modernleşmek, yalnızca Batı dışı dünyanın tecrübe edebileceği bir durumdur. Modernleşme bir sürece işaret ederken, Batılılaşma kavramı sınırları belli bir mekânı imler. Göçek, çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan Batılılaşma ve modernleşme kavramlarına ilişkin zamansal ve mekânsal ayırım çizer. Batılılaşma on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda hâkim bir kavramken, esasında yirminci yüzyıldaki modernleşme kavramının önünü açar. Batılı toplumlar ile diğer toplumlar arasındaki ilişkiyi imleyen Batılılaşma, yerini küresel bir içerik taşıyan modernleşmeye bırakır. On sekizinci yüzyılda Avrupa’nın yaşadığı politik ve ekonomik dönüşüm, Batı’ya özgü olmaktan çıkarak evrensel bir deneyim haline gelir. Bu süreçte “modernleşme” terimi “Batılılaşma” teriminin yerine geçerek yaygın bir şekilde kullanılmaya başlar (Göçek, 1999: 17-18).

Çağımızın önemli sosyologlarından Anthony Giddens, modernleşmeyi on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayıp tüm dünyaya yayılan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerinin değişmesiyle sonuçlanan bir süreç olarak ele alır (Giddens, 1994: 9). Modernleşmenin bir süreç olarak ele alınmasının nedeni, modern olan ile geleneksel olanın sınırlarını net olarak belirlemek ya da toplumların ne zaman “modern” sıfatını taşımaya başladığını keskin bir şekilde belirtmenin mümkün olmamasıdır. Giddens bu gerekliliğe şu şekilde dikkat çeker (1994: 12): “Geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir...” Böylece modernleşmenin geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş süreci olduğu ancak modernleşirken hangi politikalar yürütüleceği, hangi yönde ilerleneceği ve modern olanın ne olduğu soruları önem kazanır.

Bauman ise modernliğin tarihini ilerlemenin tarihi olarak ele alırken, moderniteyi şöyle tarif eder (Bauman, 2000: 20): “Batı Avrupa’da, on yedinci

yüzyıldaki bir dizi derin toplumsal, yapısal ve entelektüel dönüşümle başlayan; Aydınlanmanın gelişmesiyle kültürel bir proje olarak, kapitalist ve daha sonra da komünist endüstri toplumunun gelişmesiyle de toplumsal olarak kurulan bir yaşam biçimi olarak olgunluğa erişen tarihsel bir dönemdir.” Bauman’ın geliştirdiği tanımdan hareketle modern olanın Batı’da ortaya çıkan bir tarihsel süreç olduğu, kapitalist ve ileri toplumların toplumsal, siyasal ve entelektüel dönüşümünün modernleşme olarak tanımlandığı sonucuna varılabilir. Kavramsal açıdan modernleşme, birçok farklı tanımlamalarla yer bulur. Bu tanımlamaların ortak yanı bir olgu olarak modernleşmenin, tek bir tarihsel olay yerine birbiriyle ilişkili tarihsel olayların etkisiyle oluşan ve topyekn değişim ve dönüşüm getiren karmaşık bir süreç olduğudur.

Modernleşme kavramsal olarak sıklıkla tartişılan bir konu iken, tartişmalar 1960 sonrası yeni bir boyut kazanır ve kuramsal bir çerçeve ele alınmaya başlanır. On dokuzuncu yüzyıl klasik sosyologları tarafından toplumsal değişim ve dönüşüm başlıkları altında tartişılan modernleşme, 1960’lı yıllarda davranışçı gelenek ve pozitivism çizgisinde kuramsallaştırılmış, temelini ise klasik sosyologların toplumsal değişim ve dönüşüm tartişmaları oluşturmuştur. Auguste Comte tarafından metafizik–pozitif toplum; Ferdinand Tönnies tarafından cemaat-cemiyet; Max Weber tarafından geleneksel-modern (rasyonalist) toplum; Emile Durkheim tarafından mekanik–organik toplum; Karl Marx feodal–kapitalist toplum kavramları üzerinden yapmış oldukları tartişmalar modernleşme tartişmalarının başlangıcı olarak görülebilir. Toplumların tarihsel ilerlemeleri ve ‘bugünün’ dnden farkını ortaya koyarken içinde buldukları yüzyılda Avrupa’nın dünyadaki merkezi rolü gz önünde bulundurularak yapılan tartişmalar, Batı’da var olan şeyin ‘ideal tip’ olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Batı’da üretilen tartişmalar, Batı’da olanın bilimsel olan şeklinde etiketlenmesini beraberinde getirirken, Batılı olmayan toplumların bilimselleşme ve kurumsallaşma süreçleri de Batılılaşmak şeklinde algılanmıştır. Böylece, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren modernleşme kavramı ve modernleşme süreci, Batı dışı dünya için kullanılan ve Batı dışı dünyanın gerçekleştirmesi gereken bir süreç olarak görülmeye başlamıştır: Batı’da olan modern olandır ve dünyanın geri kalanının modernleşmeye ihtiyacı vardır.

Modern olan nedir, modern toplum nasıl olmalıdır, modern devlet şekli hangisidir, modern yönetim şekli hangisidir, hangi rejimler modern olarak kabul edilebilir gibi çeşitli sorular üzerinden tartişmalar yürütülürken, modernleşme kuramı, Batı dışı toplumlara Batılılaşmaları gerekliliğini bilimsel bir açıklama olarak sunar. Kuram, toplumları geleneksel ve modern olmak üzere iki kutuplu bir eksen üzerinde sıraya dizerken, toplumların hepsinin, zaman içerisinde bu eksen üzerinde üst noktaya geleceği, dolayısıyla

her ülkenin aynı yollardan geçerek –Batı ile aynı olan yollardan- az gelişmişlikten gelişmişliğe doğru yol alacağı yönünde tek boyutlu bir gelişme modelini öngörmektedir (Kansu, 2009: 14). Bahsi geçen iki kutuplu sistemin modern ucunda yer alan ülkeler, sanayileşmiş–demokratik modern Batı ülkeleridir. Diğer ülkeler ise, ilerleme kuramı gereği, benzer aşamalardan geçerek modernleşebilecektir. Bu minvalde modernleşmek, evrimci bir süreçtir ve Batı’dan farklı bir modelle modernleşmek ya da gelişmek, kurama göre mümkün değildir. Modernleşme kuramı davranışçı gelenek ve pozitivism içerisinde gelişir. Niceliksel ve ampirik bilim anlayışı çerçevesinde ilerleyen kuramın, amaca yönelik tartışmaların bir yansıması olduğunu iddia etmek mümkündür. Amaç, geleneksel devletleri Batı modeline uygun devletler haline getirmek için uygun görülebilir. Bu minvalde eski sömürgeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsız devletler haline dönüşürken yeni kurulacak devletlerin veya var olan üçüncü dünya ülkelerinin, Sovyet modeline göre değil Batı modeline uygun gelişmesi amaçlanmaktadır. Kansu, 1960 sonrası modernleşme kuramı tartışmalarında, eski sömürgeler için bir “devlet yaratma” modeli olarak geliştirildiğine dikkat çekerken, yaratılmak istenen devletin, Batı tarzı devlet olduğunu belirtir (Kansu, 2009: 18).

Modernleşme kuramı Batı-merkezci yaklaşımı ve tarih dışılığı başta olmak üzere birçok konuda eleştirilmiş, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra postmodernizm tartışmaları modernleşme tartışmalarına eşlik etmeye başlamıştır. Frankfurt ekolü, Marksist gelenek ve tarihsel yorumsamacı gelenek içinden gelen farklı yazarlar, modernleşme kuramına yerinde eleştiriler getirmişlerdir. Modernleşme kuramına getirilen eleştirileri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. İlk eleştiri, modernleşme kuramının modern ve geleneksel olanı kesin bir ayrımla ele almasıdır. Ancak modern olan ile geleneksel olan keskin bir ayrıma sahip değildir; geleneksel toplumlarda modernleşme süreci sıklıkla diyalektik bir görünüme sahiptir. İkinci eleştiri ise tek tip tarih anlayışı çerçevesinde düşünülmesidir; oysa tarih tek bir çizgi üzerinden ilerlememekte ve her toplum kendi kültürel mirası ve tarihselliği içerisinde ilerlemektedir. Batı’da olan ya da Batı’ya uygun olan modelin birebir uygulanması, farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Batı’da var olanın meşru tek model olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte Batı dışı toplumlarda ortaya çıkan hızlı rejim değişiklikleri toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yüzeysel kalmasına ve süreç içerisinde toplumsal karmaşaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Osmanlı-Türk Modernleşmesi: Kuramsal Yaklaşımlara Kısa Bakış

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan  yüzyıllık modernleşme tarihi farklı adlandırmalarla karşımıza çıkar: Modernleşme, muasırleşma, Batılıleşma ya da ağdaşleşma. Yaşanan sürecin farklı biçimlerde isimlendirilmesi, genel bir kararsızlığın dışavurumundan çok Batı'daki dinamiğin aksine değişimin kümülatif biçimde gerçekleşmemesi ve birbiriyle uyumsuz toplumsal örüntülerin varlığından kaynaklanmaktadır. En yalın ifadesiyle, imparatorluğun kendini tarif etme dilini ve Batı'ya ilişkin algılamalarını farklılaştırırken erişilmesi gereken hedef olarak gözetilen modernleşme, bir siyasi proje olarak çok sayıda kusuruyla birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Osmanlı ve Türk modernleşmesi, yirminci yüzyıl Türkiye yazınında oldukça geniş bir literatüre sahiptir. İmparatorluğun son bulması ve Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir yönetim şekline geçiş yapılırken, erken Cumhuriyet döneminde resmi tarih yazımı, imparatorluktan kopuş yönünde geliştirilirken, yeni ulus-devletin tamamen farklı bir devlet olduğu vurgusu üzerinde durulmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde modernleşme çalışmaları resmi tarih yazımıyla paralel bir görünüme sahip olmuş ve Kemalist ideolojiyi desteklemek üzere Türk modernleşmesinin özgünlüğüne yönelik çalışmalar literatürün çoğunluğunu oluşturmuştur. Epistemolojik olarak pozitivist bir çizgide ilerleyen bu çalışmalara, sosyal bilimlerde davranışçı geleneğin rağbet gördüğü ve modernleşme kuramının belirginleştiği 1960'lı yıllarda, modernleşme kuramı perspektifinden yazılan çalışmalar dahil olmuştur. Metin Heper, Ersin Kalaycıoğlu, Ergun zbudan, İlter Turan, Niyazi Berkes gibi nc isimler ve daha birçokları modernleşme kuramı ve davranışçı gelenek çerçevesinde eserler vermişlerdir. Modernleşme kuramı çerçevesinde verilen eserler çoğunlukla Cumhuriyetçi tarihsel yorum ve liberal demokratik çizgide yazılmakla birlikte, devletçi ve milliyetçi okumalar da yapılmıştır (Demirel, 2019: 54-58). Doğan, davranışçı gelenek içerisinde, modernleşme kuramının pozitivist çizgisinin uzun yıllar Türkiye yazınında hâkim olmasında, Osmanlı-Türk tarihinin genellikle seçici bir biçimde ele alınarak geçmiş ile köklü bir kopuşu amaçlayan Cumhuriyetçi kültür politikalarının "tarihsiz" denebilecek bir kuşağın ortaya çıkışını kolaylaştırmış olmasının etkili olduğunu iddia eder (Doğan, 2002: 463). Kansu ise Türkiye'de modernleşme kuramına süreklilik ve kopukluk üzerinden farklı yorumlar geliştirildiğini söyler (Kansu, 2009: 18). Kopukluk tezini savunanlar, yüzyıllardır süregiden bir devlet yapısının 1923'te tamamıyla ktğ, bağımsızlığın kaybedilmesi sonrası yeni bir devletin kurulduğu üzerinden iddialarını geliştirir; süreklilik tezini savunanlar ise modernleşme kuramının doğal bir sonucu olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte kurumsal, örgütsel ve kültürel devamlılıkların altını çizer.

Türkiye sosyal bilimler yazınında 1961 sonrası görece özgürlükçü bir ortamın gelişmesiyle, modernleşme kuramının yanı sıra Marksist yaklaşım ve 1990 sonrası ise tarihsel yorumsamacı yaklaşım çerçevesinde eserler verilmiştir. Muzaffer Şerif, Korkut Boratav, Behice Boran, Sungur Savran, İdris Küçükömer gibi öncü isimlerin yanı sıra birçok isim, sosyalist veya Marksist olmanın milliyetçiliğe ve milli devlete karşı olmak olarak algılandığı yıllarda sosyalist veya Marksist çizgide eserler vermiştir (Demirel, 2019: 81). Bu yazarlar, Osmanlı ve Türkiye modernleşmesi kapsamında ATÜT, emperyalizm, sömürge, üretim ilişkileri gibi önemli konularda eserler vermişlerdir. Tarihsel yorumsamacı yaklaşımları ise pozitivism ve Marksizm arasında üçüncü bir yol olarak görmek mümkündür. Cemil Oktay, Nilüfer Göle, Nur Vergin, Ali Yaşar Sarıbay, Şerif Mardin gibi öncü isimler her toplumun kendi kültürüne ve tarihine bakılması gerekliliği üzerinden tartışmalar geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre, bilim, kültürü ve tarihi değil; tarih ve kültür, bilimi öncelemelidir: tarih dışı, zaman ve mekândan bağımsız, kültür üstü bir bilgi ve bilimsel faaliyet düşünmek mümkün değildir; bilimsel faaliyetin kendisi zamana, mekâna ve kültüre bağımlıdır (Demirel, 2019: 136). Böylece, tarihsel yorumsamacı yaklaşımın modernleşme kuramının anti-tezi olarak geliştiği iddia edilebilir.

1876'ya kadar Osmanlı'da Modernleşme Hareketleri

Osmanlı modernleşmesinin ne zaman başladığı konusunda literatürde oydaşma söz konusu değildir. Hâkim yazında III. Selim ile başlatılan Osmanlı modernleşmesinin tarihsel uğrakları; II. Mahmud dönemi, 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 I. Meşrutiyet ve 1908 II. Meşrutiyet'tir. Modernleşmenin arka planını askeri yenilgiler nedeniyle cihan imparatorluğu söyleminin terk edilerek teknik üstünlüğün Batı'da olduğunun kabul edildiği fikri oluşturur. Eski, güçlü günlere dönmeyi hedefleyen önceki yüzyılların reform anlayışının yerini on dokuzuncu yüzyılla birlikte Batı'nın model olarak görüldüğü bir reform anlayışı alır. Modernleşmenin askeri alanın dışına çıkıp topyekûn bir reform hareketine dönüşmesi ise bilhassa II. Mahmud dönemiyle başlar.

On yedinci yüzyılla birlikte teknolojik ve bilimsel gelişmenin ışığında Avrupa'da hem orduların örgütlenme şeklinde hem de savaş yöntemlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Askeri alanda meydana gelen değişiklikler siyasal örgütlenme biçimlerinin ve ekonomik yapılarının değişimini beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan yeni savaş tekniklerinin yanı sıra savaş fikrinin rasyonel bir mahiyet kazanması onun doğasını değiştirmiş, orduların vuruş gücünü artırmıştır; askeri sistemde meydana gelen değişiklikler merkezi otoritenin güçlendirilmesini zorunlu hale getirirken bu durum modern devletlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Yeşil, 2016: 155).

Osmanlı'nın Batı'da meydana gelen askeri ve teknolojik gelişmeleri takip edememesi klasik dönemde kendisini güçlü kılan askeri ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı'nın askeri üstünlüğü on yedinci yüzyılla birlikte zayıflamaya başlarken on sekizinci yüzyılda bu üstünlük son bulmuştur. On sekizinci yüzyıl savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması Avrupa'nın askeri üstünlüğünün kabul edilmesine neden olurken 1768-1774 yılları arasında gerçekteşen Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'nın Ruslar karşısında başarısız olması askeri modernleşmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Böylece, on yedinci yüzyılda ortaya çıkan *denklik kabulü* (Lewis, 2008: 58) yerini on sekizinci yüzyılla birlikte Batı'nın askeri üstünlüğünün kabul edilmesi ve bu üstünlüğü sağlayan araçların imparatorluğa taşınması düşüncesine bırakmıştır (Mardin, 2018: 10). Berkes bu dönemde gerçekteşen reformların temelinde yatan iki fikre işaret eder (Berkes, 2019: 73): "On sekizinci yüzyıl sahnesinin açılmasıyla Osmanlı devletinin geleneksel kurumlarını diriltmeye dönme yerine çağdaş Batı'ya yönelme eğiliminde olduğunu, bu yolda başlıca iki yeni fikrini gördük. Bunlardan biri devlet gücünü desteklemek gerektiği, öteki bunun gerçekteşmesi için teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu fikridir." Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyıla kadar gerçekteştirilen reformlar amaçlarına ulaşmamış olsa dahi on dokuzuncu yüzyılda gerçekteştirilen reformların temelini oluşturmuşlardır (Davison, 2005: 20). On dokuzuncu yüzyıl, daha köklü reformlarla "devleti kurtarma"nın amaçlandığı ve bu amaca Batılı yöntemlerle varılmaya çalışılan bir yüzyıldır.

Dikkat edilmesi gereken temel husus, on sekizinci yüzyıl sonunda başlayan ve on dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran Osmanlı'da modernleşmenin, askeri ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmış olmasına karşın yönetim alanında dönüşümü beraberinde getirmiş olmasıdır. Savaşan askerlerin temin edilme şekli, uzmanlaşmanın ne şekilde gerçekteşeceği, savaşın maliyetinin hangi bütçeden karşılanacağı, değişen teknolojiye uygun askeri ekipmanların nasıl, nereden, kim tarafından temin edileceğine kadar birçok önemli husus nasıl ki Avrupa'nın yönetim sisteminde değişiklikler meydana getirdiyse Osmanlı için de bu durum geçerli olmuştur. Bu kapsamda Berkes, askeri modernleşmenin yayılan etkisini şöyle tarif eder (Berkes, 2019: 77): "Çünkü militer sorunu çözümlmek için teknolojik sorunu, onu çözümlmek için de ekonomi ve maliye sorununu ele almak gerekti."

Ortaylı, Osmanlı'nın modernleşmeye Batı modeline göre ve pragmatik bir yaklaşımla baktığına dikkat çekmektedir (Ortaylı, 2018). Bununla birlikte, Osmanlı'da modernleşmenin Batı'ya duyulan hayranlığın değil bir zorunluluğun sonucu olduğunu belirtir. Ayrıca, Osmanlı bu reformları gerçekteştirirken dış

baskıların etkisini hissetmiş olsa da sadece baskılar sonucunda değil Osmanlı'nın kendi inisiyatifiyle gerçekleştiğini vurgular. Ortaylı'nın ve diğer birçok yazarın hem fikir olduğu konu ise Osmanlı modernleşmesinin “otokratik bir modernleşme” olduğudur (2018: 34). Bu görüş ekseninde, padişahlar veya paşalar tarafından gerçekleştirilen reformların yukarıdan modernleşme mantığıyla uygulandığı ve bu nedenle Batılı olmayan devletlerin modernleşme hareketlerine zıt bir şekilde daha hızlı ve tarihsellikten kopuk bir şekilde gerçekleştiği savunulur. Parla ise Osmanlı modernleşme sürecinin “savunmacı modernleşme” olarak adlandırıldığına dikkat çekerken, modernleşmenin her zaman için bir Batılılaşma anlamı taşıdığını ve Osmanlı'nın güçlüye direnme yöntemi olarak kendini onla özdeşirmeyi tercih ettiği ifade eder (Parla, 2009: 23). Böylece modernleşmenin otokratik yapısı toplumsal alanda toplum tarafından gerçekleştirilmesi gereken reformların dahi devlet eliyle gerçekleşmesine neden olmuştur.

Yine Ortaylı on dokuzuncu yüzyılı düalizm asrı olarak tanımlarken, bu yüzyılda geleneksel olan ile modern olanın birlikte var olduğuna dikkat çekmektedir. Osmanlı modernleşmesinin düalist yapısı modernleşmenin temel çatışmasının modern ile geleneksel arasında yaşanmasına neden olmuştur. Köker yüzyıl boyunca Batı'daki modern kurumların Osmanlı'da oluşturulması amacıyla idare, eğitim, hukuk gibi birçok alanda yapılan reformların temel çatışma alanının din olduğuna dikkat çekerek “devleti güçlendirmek amacıyla alınan Batı kurumları, devletin temelini oluşturan en önemli öge olarak din ile çatışmakta mıdır (Köker, 2016: 132)?” sorusunu sorar ve bu soruya olumlu bir cevap verip reformların din ile çatıştığını iddia eder. Buna ek olarak Köker, bu yüzyılda Batı tipi örnek alınarak oluşturulan kurumların geleneksel yöntemlerle bütünleştirilmesini savunanlar ile bunlara karşı gelerek sadece geleneksel yapının ihyasını savunanlar arasında bir fikir çatışması olduğuna dikkat çeker. Aslında bu yüzyıl boyunca karar alma mekanizmalarında yer alan paşaların hemen hemen hepsinin Batı'da eğitim aldığı ve paşaların Batı tarzı modernleşmeyi zaruri gördüğü bilinen bir gerçektir. Ancak modernleşme sürecinde dinin ve hâkim kültürün ne şekilde ele alınacağı konusunda farklı düşünen Batı taraftarı ve Batı karşıtı gruplar dönemin temel fikri çatışmasını oluşturur. Batı karşıtı gruplar, yapılacak olan Batı tarzı reformların, kurumların yenilenmesi ve teknik geriliğin önüne geçilmesiyle sınırlı kalması gerektiğini savunmakta, toplumsal, dini ve ahlaki yapının korunması gerekliliğine inanmaktadır. Örneğin askeri alanda yapılacak reformlar gereklilik olarak görülürken, örfi hukuk kurallarının değiştirilmesine ve seküler hukuk reformlarının yapılmasına toplumsal ve dini yapıya zarar vereceği düşüncesiyle karşı çıkmaktadırlar. Batı tarafları gruplar ise sadece

kurumsal veya teknik reformlar çerçevesiyle sınırlanmış reformların istenen ilerleme için yeterli olmayacağını savunmaktadırlar. Aynı örnekten devam edecek olursak Batı taraftarı gruplar, örfi hukuk kurallarının geleneksel çizgisinin değiştirilmesi gerekliliğine inanmakta ve Batı tarzı düzenlemelerin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bu minvalde, taraflar arası yorum farklılıkları geleneksel-modern ikiliği tartışmasının dini konuları içerecek şekilde ilerlemesini beraberinde getirmiştir. Tarafların reformlar konusunda farklı yorum ve taleplerine rağmen hem fikir oldukları konu ise Batı'nın teknik üstünlüğüdür. Her iki taraf da üstünlüğü kabul ederken, hangi tarafın daha ilerleme yanlısı olduğu yüzyıla hâkim olmuş bir tartışmadır.

Fikri ayrılıkların yanı sıra askeri alandan ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlara yayılan modernleşmenin hangi uygulamalar ışığında değiştiğine bakmak gerekmektedir. III. Ahmet, I. Mahmud, I. Abdülhamid dönemlerinde daha belirgin şekilde ortaya çıkan Batı'nın askeri kurumlarını örnek alma girişimleri, on dokuzuncu yüzyıl reformları açısından bir ders niteliğinde olan III. Selim reformlarıyla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. III. Selim'in gerçekleştirmiş olduğu Nizam-ı Cedid reformları 1807 yılında son bulmuştur. Dini ve askeri kanadı temsil eden Şeyhülislam ve Yeniçeri ağasının başını çektiği reform karşıtları, 1807 yılında reformcu padişah Selim'in tahtan indirilmesine ve reformların son bulmasına neden olmuştur (Lewis, 2008: 104). III. Selim'in tahtan indirilmesinde gerekçe olarak gösterilen Selim'in yaptığı reformların dinden ve kültürden kopuşa neden olduğu iddiası, Selim'den itibaren Osmanlı modernleşmesine muhalif olan muhafazakâr kanadın temel iddiası olagelecektir. Nizam-ı Cedid, askeri alanda yenilikçi ve modern orduların oluşturulması fikriyle ortaya çıkarken, Yeniçeri Ocağı geleneksel yapının korunması taraftarı olarak modern askerlik eğitimine ve bu amaçla gerçekleştirilecek reformlara karşı çıkmıştır. Bununla birlikte, Berkes'in de belirttiği üzere, reformlar askeri alanla sınırlı kalmayarak bir rejim veya sistem olarak "Nizam-ı Cedid anlayışı" haline gelmiştir (Berkes, 2019: 101): "İlk defa olarak devlet himayesinde ve çevresinde daha önce bulunmayan bir tip, eskinin ulema ocağının yerine 'bir aydın tipi', daha sonra değişecek olan modern intelligentsia'nın öncüleri olarak doğmak üzeredir... Bundan başka bilgisizlik ve taassup karşıtı olarak bilim ve aydınlanma ayrımı yapılmaktadır." Ortaya çıkan yeni aydın sınıf, III. Selim'in diplomasi yönünde yaptığı reformların bir yansımasıdır. Avrupa'nın önemli başkentlerinde düzenli ve kalıcı elçilikler açmaya başlamasıyla birlikte bu elçiliklerde görev alan ve dolayısıyla Batı ile yakın temas halinde olan bir grubu ortaya çıkarmıştır: Din eğitimi almamış *sivil ve hür Türkler* yeni açılan elçiliklerde çalışmaya başlamış; elçiliklerdeki görevleri bitip ülkeye döndüklerinde Başkent'in etkin

isimleri haline gelirlerken Batı tipi reform yanlısı gruplara da öncülük etmişlerdir (Lewis, 2008: 86). Bu minvalde, Yeniçeri Ocağı Nizam-ı Cedid'in askeri uygulamalarına karşı çıkan grup olarak belirirken, ulema da bu yeni tip aydın sınıfının reformlarını eleştirmiştir. Nihai olarak III. Selim'in tahttan indirilmesinde her iki grup da etkili olmuştur. Osmanlı modernleşmesine direnen iki ana kurumdan biri olan Yeniçerilik, II. Mahmud döneminde lağvedilip ortadan kaldırılırken, ulema sınıfı modernleşmenin dinden kopuş olduğu gerekçesiyle modernleşme ve dini çatışan iki olgu olarak ele almaya ve modernleşme hareketlerine karşı olmaya devam etmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl Sened-i İttifak'ın imzalandığı, Yeniçeri Ocağı'nın lağvedildiği, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla padişahın yetkileri sınırlandırılırken bürokrasinin ve merkezi otoritenin güçlendirilmeye çalışıldığı, Birinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile anayasal yönetim anlayışına geçişin sağlandığı, Osmanlı'nın geleneksel yönetim anlayışında köklü değişikliklerin meydana geldiği ve modern devletin temellerinin atıldığı bir yüzyıldır. Ahmad bu görüşe karşın yönetim şekli açısından klasik dönemden keskin bir kopuşun bu yüzyılda yaşanmamış olduğunu iddia eder; patrimonyal yönetim anlayışı devam etmektedir, iktidar hala müdahaleci ve merkezidir ancak bu süreklilikle birlikte özellikle 1839 sonrası yapılan reformlarla Tanzimat devletin klasik devletten farklılaştığı görülmektedir (Ahmad, 2008: 39): "Tanzimat'ın hedefi, tamamen yeni bir sosyal devlet yaratmaktır. Devlet müdahalesi artık sadece toplumu düzenlemek için düşünülmüyordu; bu müdahalenin amacı artık toplumsal mühendislikti." Bu noktada, Tanzimat reformlarına geçmeden, Tanzimat uygulamaları için bir geçiş dönemi olarak düşünülebilecek, *mutlakiyetçi aydın monarşi* yaratma eğilimi olarak tanımlanabilecek II. Mahmud dönemi reformlarının mahiyetine kısaca bakmakta fayda bulunmaktadır. Berkes, II. Mahmud döneminde mutlakiyetçi monarşi şekline yöneliş olarak tanımladığı reformlar için dört özellik belirler (Berkes, 2019: 171): "Hükümdarın mutlak yetki hakkı devam eder; yönetilenler reaya olmaktan çıkıp, tebaa ve halk oluyor; kapı kulluğu kalkıyor onun yerine sınıf, ırk, din farkları gözetmeden bir sivil bürokrasi gelişiyor; kapıkulu ordusu yerine farklı şekilde devşirilecek bir militer örgüt kurulmasına doğru gidiliyor; sivil bürokrasi ve ordunun başında bulunanlarla ulemeden seçilen kişilerden oluşan en üst yetkili, kanun yapma görevlisi sürekli meclisler kuruluyor." II. Mahmud'un yaratmaya çalıştığı rejimin -aşağıda izi sürüleceği üzere- Tanzimat dönemine yansımaları mevcuttur. Örneğin, Tanzimat dönemine damgasını vuran sivil bürokrasi II. Mahmud döneminde oluşmaya başlamıştır. Başka bir örnek, Ahmad'ın toplum mühendisliği olarak bahsettiği sivil bürokrasi tarafından yapılan reformların, II. Mahmud döneminde *halka rağmen, halkın iyiliği için*,

halk karşısına ıkmiş bir aydın monark tarafından gerçekleştirilmiş olması ve-
rilebilir (Berkes, 2019: 172). Ayrıca II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı lağvet-
mesi, kendi kontrolü altında tutmayı başardığı sivil bürokrasiyi daha etkin
alışır hale getirmiş ve böylece Tanzimat bürokratlarına zemin hazırlamıştır
(Davison, 2005: 31-32). Tanzimat'a aktarılan bir diğer özellik ise II. Mahmud
döneminde öncülüğü yapılan seküler devlet yaklaşımı ve yine bu dönemde
yetiştirilen seküler sivil bürokrasidir (Heper, 2018: 86).

II. Mahmud döneminde padişah eliyle gerçekleştirilen reformlar,
Tanzimat döneminde sivil bürokratlar öncülüğünde gerçekleşmiş, bu durum
II. Abdülhamid döneminde kadar devam etmiştir. Tanzimat Fermanı siyasi
açıdan kritik bir uğraktır. Zira bu dönem, önceki dönemlerden beri amaçlanan
modern merkezietiliğin kurulduğu dönemdir (Ortaylı, 2018: 93). Modern
devlet olmanın gerekliliğini içeren maddeleriyle Tanzimat Fermanı, devle-
ti siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan yeniden düzenlemeyi hedefler. Başta
merkez yönetimi olmak üzere taşra teşkilatı, güvenlik, ordu, eğitim-ğretim,
basın yayın, sağlık, dış ilişkiler, maliye ve ekonomi alanlarında reformlar ya-
pılır (adırcı, 1999: 183). Uzmanlaşmış sivil bürokratların yer aldığı bir taş-
ra teşkilatlanmasının temellerinin atılması açısından da Tanzimat önemli
bir dönemdir. Ancak çok geniş topraklara sahip Osmanlı'nın, bu reformları
devletin her yerinde aynı ölçüde uyguladığı söylenemez. Bunun mümkün ol-
mamasına yol açan en büyük neden, reformları uygulayacak olan persone-
li yetiştirmeye yönelik sistematik bir politika güdülmemesi ve dolayısıyla
imparatorluğun bütün topraklarında görevlendirilecek yetişmiş elemanların
olmamasıdır (Akyıldız, 2012: 79-80).

Tanzimat dönemi devlet adamları otoriter bir yönetimin temsilcisi ola-
rak merkezietiliği gclendirirken, bu dönemde çıkarılan kanunlar ve tesis
edilen kurumlar Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin temelini atmış ve
Osmanlı toplumunda siyasi modernleşmenin hızlanmasını sağlamıştır (Or-
taylı, 2018: 95). Merkezileştirme, bir taraftan sosyal yapıyla uyumsuzluk ya-
ratarken bir taraftan kurumsallaşmayı sağlar. Nitekim Deringil bu dönemde
yapılan bazı reformlarla bugünkü anlamda modern devlete geçişin başladı-
đına dikkat çeker (Deringil, 2014: 22): "rgn eğitimin benimsenmesi, posta
hizmetleri, demiryolları, fenerler, saat kuleleri, cankurtaran sandalları, müze-
ler, nüfus sayımları, doğum sertifikalan ve pasaportların yanı sıra, parlamen-
tolara, bürokrasiler ile ordulara sahip bir devlet."

Berkes ise kanunlaştırma sürecini Osmanlı geleneği içinde moder-
nleşme sürecinin bir parçası olarak ele alır (Berkes, 2019: 221). Bu ba-
kımdan Tanzimat'ın kanunlaştırma süreci sayesinde bürokratlar gücünü

kanunlardan alırken, aynı kanunlara dayanarak merkezi otoritenin güçlendirilmesi bürokrasinin güçlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Metin Heper, 1830'dan itibaren etkili olduğunu iddia ettiği bürokratik sınıfın II. Mahmud tarafından öncülüğü yapılan seküler devletin temsilcisi olduğuna dikkat çeker: (Heper, 2018: 33) "Geleneksel adab geleneği en seküler biçimde diriltiyor; devlet siyasetinin tek ölçütünün 'akıl' olması gerektiği ileri sürülüyordu." Heper ayrıca Tanzimat dönemini geleneksel devlet anlayışı içerisinde ılımlı aşkinci bir devletin ortaya çıktığını, Cumhuriyet dönemine miras kalacak bu devlet anlayışının uygulanmasındaki sıkıntılarını ise şöyle tarif eder (Heper, 2018: 88): "Performansa dayalı liyakat gibi rasyonel ölçütler benimsenmedi; hiyerarşi gibi salt bürokratik ölçütler ön plana çıkarıldı... Bürokrasinin rasyonel boyutundan ziyade hukuksal boyutuna önem verildi..." Keyder ise sivil bürokrasinin laik kimliğine dikkat çekerken, hem siyasal alanda hem de ekonomik alanda yapılması hedeflenen reformların yapılabirlik kistası olarak Avrupa'yı ele alan bu sınıfın, Avrupa kapitalizmini benimsediğini; Avrupa'da meydana gelen modellere ve ilkelere bağımlı kaldıklarını ve daha önemlisi kendi sınıfsal ayrıcalıklarını korumaya yönelik reformlar yaptıklarını belirtir (Keyder, 2014: 41). Aslında Keyder'in dikkat çekmek istediği konu, dönemin modernleşme hareketinin diğer sınıfların çıkarlarından veya taleplerinden bağımsız bir şekilde tek bir sınıfın çıkar ve hedefleri doğrultusunda ortaya çıkmasıdır. Ayrıca toplum açısından önemli bir konu olan toplumsal sınıfların örgütlenme şekli bu dönemde, cemaat tipi toplumsal örgütlenme şeklini koruyarak devam etse de gerilemeye başlamıştır (Ortaylı, 2018: 100): "Bireyler bir zaman sonra dini özgürleşmeden çok, ekonomik ve siyasal özdeşleşme ile bir araya gelmeye başlayacaktır. Yarım yüzyıl sonra ayrı dinden insanlar bir siyasi cemiyetin etrafında Meşrutiyet devrimine katılacaklardı." Buradan hareketle Tanzimat döneminin cemaat tipi örgütlenmenin gerilemesi, laik düşünce ortamına zemin hazırlamıştır. Ancak bu laikleşme halka kadar inmemiş; bu dönemde bürokratların eğitimi için açılan okullar aracılığıyla laikleşme/çağdaşlaşma süreci kurumsallaşmış; daha sonra medreselerin kaldırılışında ve ulemanın etkinliğinin azalmasında bu dönemin laikleşme reformları etkili olmuştur (Parla, 2009: 26).

Tedrici olarak gerçekleşen Osmanlı modernleşmesinde, hangi alanda yenilik yapılacağı seçmecî bir mantıkla gelişmiştir. Peki, toplumun bir kesiminin tepkisine neden olan reformlar ne derece hayata geçirilebilmiştir? Davison; III. Selim ve II. Mahmud'un çabaları üstünde yükselen Tanzimat reformlarının yarım kalmış tedbirler, kısmi başarılar ve tam başarısızlıklar veya sadece kâğıt üzerinde kalmış reformlar olmak üzere birçoğunun ortak kaderi paylaştıklarını dile getirir (Davison, 2005: 50). Diğer taraftan Tanzimat

kurumlarında laikleşme girişimleri belirgin bir düalist yapı ve bundan kaynaklanan sorunlar yaratır. Örneğın din farkı gözetmeksizin yürürlüğü giren Ceza Kanunnamesi hukuk sisteminin ikili yapısına çarpar. Buna göre savcı resmen kamu adına dava açma yetkisine sahipken, isteyenler dava için kadıya müracaat edebilmektedir (Ortaylı, 1995: 180). İkili duruma benzeri bir diğer örnek Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında 1868-1876 yıllarında hazırlanan Mecelle'dir. Var olan ihtiyaç doğrultusunda ve bir medeni kanun mantığıyla hazırlanan Mecelle'de aile ve miras hukukuna yönelik hükümlere yer verilmekte, sadece borçlar, eşya ve usul hukukuna yönelik hükümler yer almakta ve bu alanlarda tebaanın aynı hükümlere tabii olması amaçlanmaktadır (Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, 2011: 105). Aile ve miras hukukuna yer verilmemesinin nedeni, tebaanın dini farklılıklarının gz önünde bulundurulması ile Müslüman ve Müslüman olmayan nüfus ayrımının gözetilmesidir. Bununla birlikte Mecelle, Hanefi mezhebi içtihadları çerçevesinde hazırlanmış modern bir kanunlaştırma girişimidir: Farklı uygulamaların önüne geçmek amacıyla hakimlerin kararlarının farklı mezheplere veya ekollere göre verilmesi yasaklanmıştır (Aydın, 2003: 233). Osmanağaoğlu Karahasanoğlu'nun da dikkat çektiği üzere tüm hukuk normlarının, aile ve miras hukuku da dahil, din farkı gözetmeksizin devletin tüm tebaası için aynı olması modern devlete ait bir özelliktir. Bu minvalde Mecelle, tebaa arasında hukuk birliğinin sağlanmasından ziyade modern hukuk sistemine geçişte bir aşama olarak görülebilmektedir (Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, 2011: 106).

Berkes de Tanzimat'ın yaşadığı en büyük sorunun kanunlaştırma konusunda olduğunu belirtir: "Tanzimat rejiminin çzmeye çalıştığı en büyük sorun; yasama gücü ile yürütme gücü, yasama gücü ile adalet gücü, adalet gücü ile yürütme gücü arası ilişkiler olmuştur. (...) Hanefi olan Osmanlı geleneğinde, birçok İslam devletlerinden farklı olarak kadı yalnız şeriat hukukunu değıl, kanun hukukunu da uygulayan bir yargıç olmakla birlikte, kadının yargısına geniş bir alan bırakılıyordu. Şeriat ve kanunu birleştiren bir sistemin düzenli gidişinde iyi işleyen böyle bir adalet sistemi, o sistemde hem siyasal hem dinsel bozuluş başlayınca zulüm, adaletsizlik, rüşvet, yetkiyi kötüye kullanma gibi korkunç sonuçlara yol açar" (Berkes, 2019: 220-221).

Tanzimat yöneticileri yaptıkları reformlarla özellikle Batı ile ekonomik anlamda bütünleşmenin yollarını ararken, aslında çıkarılan fermanlarla toplumsal kırılma noktaları oluşturduklarının bilincinde değıldir. 1856 Fermanı, askerlik hizmetinde, adalet idaresi alanında, vergilerde, sivil ve askeri okullara alınmada, kamu işlerine girmede ve toplum içinde saygı görmede herkesi eşit olarak tanımlıyor (Davison, 2005: 57); böylece Osmanlı millet sistemine son verilirken tebaa din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın eşit olarak görülüyordu. Bu

eşitlik gayesi, teoride ileri bir modernleşme hareketi olarak görünse de uygulamada birtakım sıkıntıları beraberinde getiren fermanlar, farklı kesimler tarafından eleştirilene maruz kalmıştır. Hiç kuşkusuz yönetimin amacı, Osmanlılık fikrini oluşturmak ve yayılan milliyetçi hareketlere karşı devleti bir arada tutmak olmuştur; ancak bu çaba sonuçsuz kalmış reformlar kendi muhalefetini kendi yaratmıştır. Klasik dönem millet sisteminin yerine Osmanlı'daki milletleri eşitlemeyi hedefleyen Tanzimat reformları amaçlananın aksine asırlardır var olan dengenin bozulmasına neden olmuş, farklı etnik grupların çok olduğu Lübnan-Şam gibi bölgelerde kanlı çatışmalara dönen krizleri beraberinde getirmiş; umulanın aksine bu çatışmalar Batılı devletlerin müdahalesini de artırmıştır (Baktıaya, 2017).

Tanzimat reformlarının Batı'nın desteğini alan diğer etnik grupları Türklerle karşı avantajlı konuma getirdiği iddiası Tanzimat uygulamalarına muhalif olan Yeni Osmanlılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu noktada Yeni Osmanlılara kısaca değinmekte faydalı olacaktır. Yeni Osmanlıların Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk siyasal muhalif hareket olduğunu iddia etmek mümkündür. Hareketin öncü isimleri olan Namık Kemal, Nuri Bey, Reşat Bey, Ayetullah Bey, Refik Bey gibi isimlerin yanı sıra Mustafa Fazıl, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi isimler de hareket içerisindeki önemli isimlerdir. Osmanlı modernleşmesinin görüngülerinden biri olan Tercüme Odası geleneğinde yetişen, çoğunluğu çeşitli devlet kademelerinde memurluk yapmış isimlerden oluşan Yeni Osmanlıları Koçak, şöyle tarif etmektedir (Koçak, 2009: 77): "Batı'ya açılan bir pencerede, yabancı bir dil, yeni ve modern olan ile yakın temas ve etkileşim, yönetici elitin hiyerarşik basamakları görece olarak daha süratli bir ilerleme imkânı, hepsi bu temele dayanıyordu." Koçak'ın Batı'ya açılan penceresi Tercüme Odası'dır. Ayrıca Yeni Osmanlılar içerisindeki birçok isim Avrupa'da eğitim görmüş, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Fikir, talep ve hedeflerini çeşitli gazete ve dergiler aracılığıyla duyurmuşlardır. Yeni Osmanlıların temel hedefleri "devleti kurtarmak"tır. Bu hedef çerçevesinde dinsel gelenekçilik ile siyasal liberalizmi bir araya getirmeye çalışmışlar ve böylece İslami idealleri ve kavramları kullanmayı terk etmeden Batı tarzı modernleşmeyi savunmuşlardır (Hanioglu, tarih yok: 27). I. Meşrutiyet'in ilanındaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda taleplerinin kısa süreliğine de olsa gerçekleştiği de iddia edilebilir. Mardin Tanzimat yönetimine muhalif Yeni Osmanlıların temel hedefini şu şekilde tarif eder (Mardin, 2017b: 58): "Bir milli temsil organının kurulması, Türkiye'nin iç işlerine yabancı müdahalesinin bertaraf edilmesi, reform meselesinin Osmanlı ve İslami bir çizgide çözümlenmesi gibi hedefler..." Belirtilen bu hedefler Tanzimat dönemi eleştirisini içerisinde barındırmakta ve Tanzimat

paşalarının kendi otoritelerini artırmalarına karşı çıkararak, anayasal temsil sistemiyle paşaların bu güç devşirmelerine son vermeyi amaçlamaktadır. Onların gözünde Tanzimat paşaları Ali ve Fuad, Avrupa devletleri yönlendirmesi sonucunda fermanları ilan etmiş, Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına olanak sağlamış ve Hristiyanlara ayrıcalık tanınarak devletin zayıflamasına neden olmuştur (Davison, 2005: 231). Bu bakımdan, dönemin modernleşmesine karşıt modernleşme taraftarı muhalif bir hareket olarak Yeni Osmanlıların bizatihi kendisi modernleşmeye içkin çelişkilerin ürünüdür.

Tanzimat dönemi modernleşmesine yapılan eleştirilerin diğer bir kaynağını, toplumsallıktan uzak olmaları ve Batı'dan ithal ettikleri kurumları toplumsal gerçekliklerle birleştiremedikleri fikirleri oluşturur. Bu eleştirilere göre, Tanzimat aynı zamanda devlet ve toplum diyalogsuzluğunun belirginleştiği, diyalog yerine emirlerle şekillenen bir monolog biçiminde devletin toplum karşısında yükseldiği bir dönemdir (Belge, 2012: 13). Davison, dönemin modernleşmesine yönetilen eleştirileri şöyle tarif eder (Davison, 2005: 421-422): "Tanzimat devlet adamlarının yabancı kurumları ithal etmeye ve onları Türk toplumuna aşılamaya girişmiş oldukları söylenir... Ancak çağın gereklerini karşılamak için Müslüman hukukunu, vakıf kurumunu ve medreseyi geliştirmeleri gerekirdi. Avrupai ve Osmanlı kurumlarını yan yana yaşatarak ölümcül bir ikilik yarattılar. Genelde sadece biçim konularıyla ilgilendiler, özle değil... Temsili yönetim kurumlarını, onları kabul etmeye hazır olmayan bir topluma dayattılar. Padişahın mutlakiyetçiliğini kendi mutlakiyetçiliğini dayatmak için reddettiler." Bununla birlikte, Davison bazı eleştirilerin Tanzimatçıları daha radikal reformlar gerçkleştirmemekte eleştirdiklerini belirterek, Tanzimatçılarının farklı kesimlerden eleştiriler geldiğine de dikkat çeker. Parla, Hurewitz'in bu dönem reformlarını "kapalı devre içinde modernleşme" olarak adlandırdığını aktarıırken, askeri yönetsel, kurumsal ve yönetsel reformların yapıldığını ancak sosyal ve ekonomik alanlarda modernleşme olmadığını belirtir (Parla, 2009: 27). Ayrıca Parla, bu dönemde ekonominin yeteri kadar gelişmemesinin Avrupa sermayesine bağımlı bir ekonominin ortaya çıkmasına neden olduğunu ve bu bağımlılığın da devletin mali çöküşüyle sonuçlandığını iddia eder. Pamuk, reform süreci ve ekonominin dışa açılışını çelişkileriyle birlikte değerlendirir. Zira taşradaki unsurlar karşısında merkezi devletin gücünü artırma, orduyu ve maliyeyi güçlendirme girişimleri Osmanlı idarecilerini Avrupalı devletlerin desteğini almak zorunda bırakır. Avrupalı devletlerin, reformlara verdikleri destek karşılığında Osmanlı ekonomisinin dış ticarete ve yabancı sermayeye açılması yönündeki talepleri, reformların merkezi devletin ekonomi üzerindeki denetiminin azalmasına yol açar (Pamuk, 2007: 204). Batı'nın ekonomik egemenliğinin

artmasının ve Batı ile girilen ticari ilişkilerin diğer sonucu Osmanlı'da toplumunda meydana getirdiği değişimdir. Batı ile özel bağları sayesinde ticaret yapmaya başlayan azınlıklar, iktidarın kontrolü dışında servet biriktirerek Osmanlı ticaret burjuvazisinin nüvesini oluştururlar (Göçek, 1999: 191-192).

I. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasi'nin kabulü ile anayasal bir meşrutiyet anlayışına geçilmesi, liberal demokrasiye ve temsil sistemine geçiş yapıldığı anlamına gelmemiş, dönemin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Batılı olmayan devletlerin modernleşme sürecinde yaşadıkları ikili yapı Osmanlıda da etkisini gösterirken, anayasal monarşiyi talep edenler padişahlık sistemine son verilmesi ya da saltanatın kaldırılması gibi "radikal" düşüncelere sahip değillerdi. Tanzimat döneminde padişahın yetkilerini kısıtlayan uygulamalara gidilse de padişahlık makamı saygı duyulan bir makam olmaya devam etmiştir. Özetle dönem boyunca modernleşme amacıyla eğitim, hukuk, idari sistem gibi farklı alanlarda birtakım reformlar yapılmış ancak geleneksel olandan vazgeçilmeyerek modern ve geleneksel bir arada yaşatılmaya çalışılmıştır.

I. Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Modernleşmesi

Savunmacı karakterli ve eklektik olan Osmanlı modernleşmesi, zaman zaman yoğunlaşan zaman zaman duraksayan bir hale bürünmüş ve lineer bir çizgide ilerlememiştir. Mardin'in ifadesiyle, Batıcılık bazen ılımlı bazen köktenci boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır (Mardin, 2018: 11). Dolayısıyla başı sonu belli, monolitik bir modernleşme hareketinden söz etmek güç görünmektedir. Nilgün Toker ve Serdar Tekin, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında başlayan, ama esasen on dokuzuncu yüzyılda gelişen Batılılaşma hareketlerinin, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar uzanan 150 yıllık süre içinde belirginleşen iki genel özellik taşıdığını söyler. İlk özellik, 'devletin korunup kollanması ve ihya edilmesi' türünden pratik bir amacın başlangıcından itibaren Batılılaşma hareketlerine yön veren temel saik olmasıdır. Bu durum Batıcı siyasi düşüncenin 'uygulamaya dönük' bir zihniyet içinde gelişmesine yol açmıştır. Kısmi reform anlayışı Batı'nın arkasında yatan bütünlüklü değer ve düşünce sisteminin geç anlaşılmasına yol açmıştır. Eski değerler ve yeni kurumlar arasında çıkan çatışmanın kaynağı bu anlaşılabilirlik ilişkilidir. İkinci özellik ise başlangıçta kısmi amaçlarla ortaya çıkan Batılılaşma hareketlerinin giderek 'topyekûn Batılılaşma' hamlesine dönüşmesidir. Bu süreç de 'Batılılaşma'dan bir program olarak 'Batıcılık'a geçiş olarak adlandırılabilir (Toker & Tekin, 2007: 82). Toker ve Tekin'in ortaya koyduğu üzere Batı'ya ilişkin algılamının değişmesiyle biçimlenen iki özellik modernleşmenin değişen karakterini betimlemek açısından faydalı araç sunabilir.

Bu açıdan Tanzimat, Batı'ya bakışın daha olumlu olduğu bir dönemken, I. Meşrutiyet sonrası bu bakış yörünge değiştirir. II. Abdülhamid dönemi, hem Osmanlı'nın kendisine hem Batı'ya içkin algılamalarının yeni bir boyut kazandığı ve bu algılama değişikliği nedeniyle Osmanlı modernleşmesinin niteliğinin farklılaştığı uğraklardan biridir.

Berkes, 1871-1876 yıllarını İslamcılık akımının keskin bir biçim aldığı, Batılılaşma amacıyla elli yıldır gerçekleştirilen köklü reformların durduğu, din ve devlet ayırımı yönündeki gidişatin din-devlet bileşimiyle sonuçlandığı bir dönem olduğuna dikkat çeker (Berkes, 2019: 309). Davison ise Tanzimat Paşası Ali'nin 1871'de ölmesiyle başlayan kaos döneminde, tedrici laikleşme, Osmanlılığın esas alınması ve dolayısıyla genel modernleşme politikasının sekteye uğradığını söyler (Davison, 2005: 280). Ali Paşa sonrası girilen bu kaos dönemi Osmanlı modernleşmesinin kişilere bağlı yapısını ve bu nedenle modernleşme hareketlerinin devamlı değil kopuk bir şekilde gerekleştiniğini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Bununla birlikte, bu dönemde içeride ve dışarıda yaşanan ekonomik ve siyasal sıkıntılar reformlar açısından durgunluğu beraberinde getirmiştir. 1876 yılında yaşanan padişah krizleri II. Abdülhamid'in iktidarıyla son bulurken, halkların eşitliğinin sağlanması ve milliyetçi hareketlerin önüne geçilmesi gibi pratik ve acil amaçlar, Mithat Paşa ve diğerleri için Meşrutiyet'in ve anayasanın itici gücünü oluşturmuştur (2005: 377).

Abdülhamid'in kendi deyişiyle modernleşme *memleketin hakiki şartları göz önünde tutularak* yapılmalıdır (Georgeon, 2006: 278). Tanıl Bora, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat'ın muhafazakâr modernleşme aklının Abdülhamid politikalarıyla uygulandığını belirterek bahsi geçen muhafazakarlığın dini tutuculuktan uzak devlet aklına sahip çıkan mutaassıp bir muhafazakarlık olduğunu ifade eder (Bora, 2018: 32). Abdülhamid döneminin ideolojik tartışmaları ve istibdat yönetiminin incelenmesi bu çalışmanın dışındadır. Ancak Abdülhamid'in genel olarak Pan-İslamı olarak tanımlanmasına karşı çıkan Ahmad, Abdülhamid'in İslam'ı saldırı değil savunma aracı olarak kullandığını; Batı'ya karşı kendi konumunu güçlendirmek için halifelik konumunu ve siyasal İslam'ı kullandığı belirtir (Ahmad, 2006: 119). nemli olan nokta, Abdülhamid'in dini siyasal araç olarak ele aldığının altının çizilmesi ve dini kaygıların modernleşme çabalarına engel teşkil etmesi gibi bir durumun söz konusu olmamasıdır.

Hem Abdülhamid'in hem de Abdülhamid muhaliflerinin ortak amaı tıpkı Tanzimatılarınki gibi devletin kurtarılmasıdır. Uygulanan yöntem ve benimsenen ideoloji farklı olsa da şerif Mardin'in de dikkat çektiği üzere aslında on dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki fikir akımları sistematik ya da

tutarlı bir şekilde savunulmaktan öte kısa vadeli, pratik, devlet için çözüm yolları üreten, yalınkat bir pragmatizm içermekle beraber, devleti kurtarma amacıyla ortaklaşan bir özellik taşır (Mardin, 2017a: 17). Abdülhamid ise Osmanlı'nın Müslüman nüfustan güç alarak ayakta kalabileceğini düşünmüştür (Bora, 2018: 34). Bu amacı gerçekçi kılmak için dışarıda güç dengesini gözetirken içeride çeşitli reformlarla devleti güçlendirmeye çalışmıştır: “Askeri aygıtı modernleştirmek, siyasi yapıda ıslahata gitmek, vilayet yönetimlerini ve kamu idaresini yeniden yapılandırmak, istatistiki araçları geliştirmek, adliyenin işleyişini iyileştirmek, ticaretin ve tarımın gelişmesi için gerekli tedbirleri almak, büyük bayındırlık çalışmalarına girişmek, eğitimi geliştirmek” (Georgeon, 2006: 279). Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen reformların diğer dönemlerden farklı olarak İngiltere ve Fransa yerine, uluslararası konjonktürün etkisiyle Almanya modelinde ilerlediği görülmektedir. On sekizinci yüzyılda Fransa, on dokuzuncu yüzyılda İngiltere modernleşmenin esin kaynağı olurken, 1890 yılından 1918'e kadar Almanya tarzı modernleşme etkili olmuştur (Parla, 2009: 23).

II. Abdülhamid döneminde planlanan reformlar Tanzimat dönemi reformlarıyla birlikte düşünüldüğünde, yirminci yüzyılda meydana gelen rejim değişikliğinin ve kurulan modern devletin temellerinin on dokuzuncu yüzyılda atıldığı görülmektedir. Özellikle bu dönem eğitim alanında yapılan reformlar sonucunda açılan okullarda eğitim gören Müslüman nüfusun yirminci yüzyılda rejim değişikliğini sağlayacak nesilleri yetiştirmesi, Abdülhamid'in kendi mezar kazıcılarını kendisinin ortaya çıkarmasıyla sonuçlanmıştır (Ahmad, 2006: 127). Bu noktada yapılan eğitim reformlarının mahiyetine değinmekte fayda var. Osmanlı'da eğitimi modernleştirme çabaları kapsamında açılan okullar, geleneksel anlamda medreselerin kapatılması anlamına gelmemiştir. Ulema ve medrese dışında örgütlenen ve laik eğitim veren okullar bürokratik sınıfı yetiştirirken, laik okullarda yetişen öğrenciler giderek devlet yönetimine hâkim olmaya başlamış ve bu sayede 1908 yılı itibarıyla ilmiye sınıfının devlet üzerindeki etkisi en aza indirilmiştir (Ortaylı, 2018: 190). Böylece düalist yapı, eğitim alanında da kendini göstermiş modern ve geleneksel okullar bir arada olmaya devam etmiştir. Eğitim reformlarında temel sorun, birinci düzey sıbyan mekteplerinin ihmal edilmesidir. 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamname'si ile eğitim sistemi sıbyan okulu-rüştiye ve sultani olmak üzere düzenlenmiş olsa dahi Ortaylı'nın dikkat çektiği üzere devlet ilk öğretim alanında mali sorumluk almamış, devlete hizmet edecek memur veya teknisyenlerin yetişmesi için yükseköğrenime özen göstermiştir (Ortaylı, 2018: 194). Bu durum eğitim alanındaki reformların dahi pragmatik bir bakış açısıyla ele alındığını göstermesi açısından

nemlidir. Böylece Tanzimat döneminde başlatılan eēitimde modernleşme abaları Abdülhamid döneminde devam etmiş, Tanzimat'ta oēunlukla İstanbul'da açılan okullar Abdülhamid döneminde imparatorluēun diēer bölgelerinde açılmaya başlamıştır (Baktıaya, 2017: 153). Dolayısıyla okul sayısı ve okullaşmanın artması açılarından niceliksel olarak büyük bir artışın grldēu ve eēitimin kurumsallařtıēı en önemli evre II. Abdülhamid dönemi- dir. Resmi ideoloji ve resmi tarih, Abdülhamid'in kendi iktidarını -mutlak monarşiyi- yeniden üretmesini saēlayacak bir unsur olarak bu dönemde inşa edilmiş ve sonraya miras kalmıştır. "Ulema" ve "medresenin" sistem dışına itilerek, ideolojik bir aygıt olarak dinsellemenin enjekte edildiēi ve aynı zamanda bilimsel gelişmeye önem veren eēitim politikaları, Abdülhamid'in sadık tebaa yetiştirme amacını barındırır. Ancak, Abdülhamid iktidarının ilk on yılında uygulanan Tanzimat mirası pozitivist eēitim politikaları, sultana baēlı vatandaş tipinin oluşmasına engel olmuş ve Abdülhamid'in kendi okullarından yetişen kuşak onu yerinden etmiştir (Alkan, 2008: 33-35). Dönemin eēitim politikalarına paralel olarak resmi dilin Osmanlı Türkçesi olarak belirlenmesi, bürokratik yapıyı oluşturan kesimin oēunluēunun Türk kökenli olmasına neden olmuş ve bu durum idari açıdan Osmanlılık idealine uyumsuzluk gösteren temel bir çelişkiyi beraberinde getirmiştir. İdarenin modernleşmesi, sistemin de merkezileşmesini gerektirmiş ancak dil sorunu idari görevlerdeki Osmanlı Türkçesi bilenlerle sınırlamıştır. Her ne kadar Türk olmayan kişilerin merkezi sisteme dahil edilmesi için eēitim aracılıēıyla dil sorununun önüne geçilmeye çalışılsa da uygulamada Türk olmayanların sisteme dahil olması zorlaşmış ve merkezin yerel karşısındaki gücünü saēlamlařmaya devam etmiştir (Abu-Manneh, 2016: 131).

Abdülhamid döneminin genel yapısına tekrar dönecek olursak, Tanıl Bora Abdülhamid'in yaptığının *modern ulus devletin subasmanını inşa etmek, formatını oluşturmamak* olarak deēerlendirir. Ona göre, İslamiyet bu dönemde modern milliyetiliēe göre şekillendirilirken aynı şekilde milliyetiliēin ve topyekn modernleşmenin adımları da bu dönemde atılmıştır (Bora, 2018: 34). Böylece aydınlanmacı despotizmin uygulandıēı Abdülhamid dönemi modernleşmesi Tanzimat modernleşmesi kadar etkili bir süreç olarak deēerlendirilir. Reformlar, paradokslarını içinde barındırırken modern devletin milliyetçi kimliēi bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Yine bu dönemde, Yeni Osmanlılara nazaran daha kurumsallaşmış bir muhalif hareket sahneye çıkmıştır: Jn Türkler. Abdülhamid yönetiminin ana muhaliflerinden biri olarak beliren Jn Türkler, oēunluēu yukarıda bahsedilen modern laik okullarda eēitim görmüş ērencilerdir. Çeşitli fraksiyonlara ayrılmış olan Jn Türk hareketi içerisinden bir grup Tıbbiyeli ērenci 1889'da anayasal ve meşruteli yönetimi geri getirmek

amacıyla İttihad-ı Osmanlı'yı kurarak Osmanlı'nın ilk örgütlü muhalefetine oluşturmuşlardır (Zürcher, 2000: 112). 1895 sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak anılan örgüt, 1908 Devrimi'ni gerçekleşmesinde, II. Meşrutiyet'in ilanında ve Abdülhamid döneminin sonlanmasında etkin rol üstlenmişlerdir.

Bu noktada Jön Türklerin genel mahiyetine kısaca bakmakta fayda bulunmaktadır. Selefleri olan Yeni Osmanlıların mirasçı olarak kabul edilen Jön Türkler, Yeni Osmanlılar gibi "vatanı kurtarmak" amacıyla bir araya gelen Osmanlı aydınlarıdır. Jön Türkler hareketi içerisindeki isimlerin çoğunluğu Tıbbiyeli, Mülkiyeli ve Harbiyeli öğrenciler, yönetici sınıf mensupları, mektepliler ve burjuva zihniyetlilerdir (Akşin, 2017: 132). Farklı kesimlerden insanların bir araya getiren "vatanı kurtarma" ortak hedefi, hareketin ideolojik yelpazesini genişletmektedir. Jön Türkler içerisinde liberal, muhafazakâr, pozitivist fikirlere sahip isimler bulunmaktadır. Hareketin heterojen yapısı, tek merkezden tek bir fikir akımı çerçevesinde gelişen bir hareket olmadığını göstermektedir. Mizancı Murat, Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin gibi farklı fikir akımlarının savunucuları Jön Türk hareketinin önemli isimlerinden bazılarıdır. Bu isimleri bir araya getiren itki ise vatanı kurtarmak için meşruti yönetime geri dönülmesi gerektiğini savunmalarıdır. Böylece anayasal meşrutiyete geri dönülmesi talebi Abdülhamid muhaliflerinin ortak paydasını oluşturmuş ve onları bu amaç etrafında bir araya getirmiştir. Hanioglu, anayasal yönetim talebinin nedeni olarak, o dönem için modern devletin ölçütü olarak anayasallaşma ve yönetim mekanizmasında parlamenterliğin varlığının önem arz ettiğine dikkat çeker ve Jön Türklerin meşrutiyeti modernleşmek için kıstas aldıklarını belirtir (Hanioglu, tarih yok: 70).

Bununla birlikte, uğruna 1908 devriminin yapıldığı Kanun-i Esasi, 1908-1918 döneminde Osmanlı yönetiminin modernleşme çabalarına bir sınır çizecektir. Berkes, Kanun-i Esasi'de devletin dininin İslam olarak belirlenmiş olmasını 1908 sonrası yaşanan siyasal bunalımın başlıca nedeni olarak görür ve devlet din ayrımını amaç edinen yeni bir anayasanın geliştirilememiş olmasını eleştirir (Berkes, 2019: 430). Ahmad ise var olan kapitülasyonların, 1914 yılında kaldırıldığı tarihe kadar 1908 sonrası hedeflenen reformlara engel teşkil ettiğini ve modern bağımsız devlet kavramının oluşmasını engellediğini belirtir (Ahmad, 2006: 149). Hem Berkes'in hem de Ahmad'ın dikkat çektiği hususlar haricinde hatırdta tutulması gereken şey, 1908 sonrası yönetimin kendinden önceki yüzyılın iç sorunlarını devralması ve yirminci yüzyıla birlikte hızlanan sömürge faaliyetlerinin Osmanlı üzerinde daha yoğun bir dış baskı oluşturmasıdır. Böylece iç ve dış faktörler, reformların sınırlandırılmasında etkili olmuştur.

Aykut Kansu *1908 Devrimi* adlı çalışmasında, 1908 devrimini geç kalmış liberal bir devrim olarak tanımlar (Kansu, 2009: 358). Tebaadan yurttaşa geçişin, tüm azınlıkların eşit bir şekilde birinci sınıf vatandaş olarak tanınmasının, herkesin aynı hukuk düzenine tabi kılınmasının sağlanmasının bu dönemde mümkün olduğunu belirten Kansu, zgrlk modern yönetim arayışı içerisinde cumhuriyet fikrinin de bu dönem tartışıldığına ve daha önemlisi hedeflendiğine dikkat çeker (2009, 363). nceki dönem modern devletin temel kıstası olarak görülen meşrutı monarşi fikri yerini cumhuriyet fikrine bırakırken, yönetim şekline bakış açısındaki bu değişim dönemin kendinden önceki dönemlerden temel farklılığını oluşturmuştur. Tanzimat dönemi en radikal düşünürlerin bile doğrudan dile getirmeye çekindiği, varlığının sorgulanmadığı saltanat artık tartışılabilen bir konu haline gelmiştir.

Sina Akşın, 1908-1913 döneminin “denetleme iktidarı” olarak tanımlamaktadır (Akşın, 2017: 369). Her ne kadar 1909’da yaşanan gelişmeler liberallere ve muhafazakarlara karşı İttihatçıların iktidarını sağlamlaştırmış (Ahmad, 2006: 144) olsa da 1913’de iktidarını tam olarak sağlayana kadar, İttihat ve Terakki gibi devrimci bir parti dahi büyük dönüşümleri gerçekleştirememiştir (Akşın, 2017: 369). Akşın aynı çalışmasında denetleme iktidarının devrimci olarak adlandırılabilcek atılımları olarak sarayın rolünün kısıtlanmasını, siyaset ve düşünce ortamının özgürleşmesini, emperyalizmin kısıtlamalarına rağmen ticaret ve sanayi alanındaki iktisadi dönüşümleri (devlet eliyle kalkınma) ve eğitimde gerçekleştirilen yenilikleri sayar (Akşın, 2017: 170-178). Özellikle ekonomi alanında 1908 – 1918 yılları arasında uygulanan millî iktisat politikası Osmanlı’da yerli burjuva sınıfını oluşturmayı ve böylece kapitalist bir sisteme geçişi hedeflemektedir. Ancak burada, yine içine düşülen hatayı Ahmad, Berkes’den aktararak şu şekilde tarif eder (Ahmad, 2008: 58): “İttihatçılar kendi ekonomik sorunlarını sanki Türkiye’de bu sistem dahilmiş gibi, kapitalist ekonomi kategorilerine göre ele alıyorlar.” Hilmi Ziya lken ise ikinci meşrutiyet dönemindeki zgr düşünce ortamının etkisiyle, Tanzimat’tan beri var olan İslamcı-Batıcı ayrımının yanı sıra, ilk izlerine Yeni Osmanlıların fikirlerinde rastlanan Türkçülüğün eklenmesiyle bu üç ideolojinin savunucularının birbirleriyle fikri anlamda atıştıklarını söyler (Ülken, 2019: 279). Bununla birlikte, Türkçülüğün siyasal bir akım olarak Türk ulusuluğuna dönüşmesi İttihat ve Terakki’yle mümkün olurken, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp gibi düşünürler aracılığıyla 1905’ten sonra gelişen ve Cumhuriyet’e miras bırakılan bir ideoloji olduğunu belirtmek gerekir (Akşın, 2017: 385).

Özetle, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı modernleşmesine II. Mahmud, Ali ve Fuad Paşalar ile II. Abdülhamid gibi önemli isimlerin reform anlayışı

damgasını vurmuş, modernleşme genel olarak Batılılaşmak fikri etrafında ve Batı tarzı modern kurumları tesis etmek doğrultusunda gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyıl Osmanlı modernleşmesi ise İttihat ve Terakki önderliğinde, devlet eliyle liberal bir yönetim anlayışıyla gerçekleştirilmeye çalışılmış ancak kendinden önceki yüzyılın çelişkilerini içerisinde barındırmaya devam etmiştir. İttihat ve Terakki'nin modernleşme yöntemlerine içeriden olduğu kadar emperyalist devletlerden de tepki gelirken, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Harbi zorunlu tedbirlerin alınmasını ve savaş ekonomisine geçişi "zorunlu" kılmıştır. Bütün bunlarla birlikte, Osmanlı modernleşmesi Cumhuriyet modernleşmesinin alt yapısını fikri ve siyasal alanlarda oluştururken, modernleşmenin temel hedefi olan "vatanı kurtarmak" konusunda başarılı olunamamış, ekonomik yıkımı beraberinde getiren uzun bir dünya savaşının sonunda Osmanlı İmparatorluğu son bulmuştur.

Sonuç

Modernleşme, belirli bir mekânda ve belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümü ifade eder. On sekizinci yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan bu sürecin karakteristik özelliği, üretim tarzının kapitalistleşmesi nedeniyle geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişin arkasında bir itici gücün varlığı yani burjuvazi sınıfının gelişmesi ve sahneye çıkmasıdır. Burjuvazinin gelişmesi ve iktidarı ele geçirmesi ile parçalanmış toplumsal ve kültürel prekapitalist öğeler, yeni ekonomik yapı ile bütünleştirilmiş ve merkezileştirilmiştir.

On dokuzuncu yüzyılla birlikte Batı Avrupa'nın modernleşmesinden farklı olarak gelişen Osmanlı-Türk modernleşmesi, Türkiye sosyal bilimler literatüründe birçok yazar tarafından farklı perspektiflerden ele alınmış bir konudur. Literatürün bu denli geniş olması, konunun yeniden yazılması açısından bazı handikapları içinde barındırmaktadır. Handikaplarıyla birlikte Osmanlı modernleşmesi hakkında yazmak, konunun yeni araştırmacıları için cazipliğini korumaktadır. 1970'lere kadar davranışçı gelenek ve modernleşme kuramı çoğunlukla kullanılan kuram olurken sonraki on yıllarda farklı yaklaşımlara göre yazılan çalışmaların sayısı artmıştır. Hem imparatorluğun son yüzyıllarını hem de erken Cumhuriyet dönemini doğru anlamak için modernleşme sürecinin genel çerçevesini çizmek önem arz etmektedir.

Osmanlı'da reformlar Batı etkisinde gerçekleşse de modernleşme Batı'dan oldukça farklı bir görünüme sahiptir. On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel seyrinin farklılaştığı, önceki yüzyılın kısıtlı ve yüzeysel reform hareketlerinin yerini daha bütünsel reformlara bıraktığı, geleneksel

kurumsal yapının yerini, Batı'yla uyumlu bir modern devletin almaya başladığı dönemdir. Sürüp giden askeri yenilgiler ve toprak kayıpları Batı tarzı reformlar yapılmasını kaçınılmaz hale getirirken, Osmanlı modernleşmenin kesintisiz bir şekilde devam ettiğini iddia etmek mümkün değildir. Doğrusal bir gelişmeden ziyade devamlı dönüşen bir özellik taşıyan on dokuzuncu yüzyıl modernleşmesi, dinamiklerini kendi köklerinde barındırır. Bu açıdan Osmanlı modernleşmesi çok boyutlu ve çok zamanlı düşünülmesi gereken kendine özgü bir süreçtir. Nerede başlayıp nerede biteceği ya da nasıl uygulanacağı net olmayan reformlar, bürokratlar ve devlet yöneticileri eliyle toplumsal bir talebe karşılık olarak değil pragmatik bir zorunluluğun ürünü olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum geleneksel olan ile modern olanın bir arada bulunduğu ikili bir yapı oluşturmuş, modernleşme elitist ve halk tarafından içselleştirilmeyen bir özellik sergilemiştir. Devleti kurtarmak amacı etrafında şekillenen Osmanlı modernleşmesinin savunucuları ve yönetsel karşıtları, süreç içerisinde beliren sorunların nereden kaynaklandığını tespit etmekte zorlanmış; tespit ettiği sorunlara yönelik çözüm önerileri getirme konusunda da seçmeci davranmıştır. Projenin amorf tarafı, buradan kaynaklanmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl modernleşmesinin diğer bir özelliği Tanzimat'a kadar bütünlüklü bir plan yerine ağırlıklı olarak askeri ve eğitim alanlarındaki yenileşme gayesi etrafında sürdürülmüş olmasıdır. Modernleşme Tanzimat'la birlikte siyasal, kültürel ve toplumsal yenilik çabalarını içererek kurumsallaşmıştır. Ancak Tanzimat dönemi reformları da önceki dönem reformları gibi kişiye bağlı görünümünü sürdürmüştür. Padişah veya paşalar özelinde gerçekleşen reformlar, padişah veya paşanın değişmesiyle birlikte kesintiye uğramıştır. On dokuzuncu yüzyılda iktidarı ele geçiren kişi(ler), reform yapma konusunda hem fikir olsa da haleflerin, seleflerin projeleri yerine kendi projelerini uygulama çabası reformları süresiz, kişiye bağlı ve kopuk hale getirmiştir. Tanzimat reformları kültürel ve toplumsal yenilikleri amaçlasa da bu dönemde yeni bir toplum yaratma fikrinin olmadığı iddia edilebilir. Yukarıdan aşağı ya da tepeden modernleşme şeklinde adlandırılan Osmanlı modernleşmesi, Tanzimat döneminde de yukarıdan aşağı bir formda devam etmiş, topluma yeniliklere uyum sağlama rolü yüklenmiş de reformların olumlu bir toplumsal bir karşılığı öngörülmediği ölçüde gerçekleşmemiştir. Bu noktada devlet-toplum ile devlet-birey ilişkisinin tek taraflı geliştiği ve devletin sorumluluk yükleyici olarak topluma pasif bir rol verdiğini söylemek mümkündür. Vatandaşlık kavramı devlete karşı görev ve yükümlülükten ibaret sayılmıştır. Toplumun pasif bir noktada konumlandırılması Batı'da toplumsal değişim taleplerinin taşıyıcısı olan burjuva ve aydın sınıfının Osmanlı'da zayıf ve sayıcı yetersizliğinin bir yansıması olarak

belirirken, Osmanlı toplumunda modernleşmenin herhangi bir aşamasında tabandan bir taleple değişim gözlemlenmemiş, bu özellik erken Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Tanzimat dönemi gelişen ve imparatorluğun sonuna kadar etkili olan muhalif hareketler, temel hedef konusunda hem fikir olmakla birlikte modernleşmeye bakış açıları farklılık göstermiştir. Batı'nın üstünlüğü ve Batı modeli reformların yapılması gerekliliği taraflar tarafından kabul edilirken, toplumun kültürel değerlerinin korunarak Batı'nın sadece bilimsel ve teknik yeniliklerin aktarılmasını savunanlar ile topyekûn bir Batılılaşmayı savunanlar arası çatışma imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Kaçınılmaz bir ilerlemenin tarihsel ürünü olmak yerine pragmatist çizgide ilerleyen Osmanlı modernleşmesi, çeşitli dönemlerde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikri akımları etkisi altında kalmış, Batılılaşma isteği üç fikrin temsilcileri tarafından farklı düzeylerde gereklilik olarak ele alınmıştır. Abdülhamid dönemi, İslamcı, pragmatist ve muhafazakâr bir görünüme sahipken, II. Meşrutiyet dönemi pragmatist çizgiyi devam ettirerek önceki döneme göre Türkçülüğün daha tartışılır olduğu bir dönem olmuştur. 1908 sonrası dönemde, diğer dönemlerden ayıran temel tartışma ise artık yönetim şeklinin de tartışılır hale gelmesi ve Cumhuriyet savunucularının bu dönemde ortaya çıkmasıdır.

Deneyimi Cumhuriyet'e devrolan modernleşme hikayesi, yeni dönemde radikalleşerek toplumsal ve kültürel alanın dönüşümünü bütünüyle kapsayacak biçime bürünmüştür. Sonuç olarak Osmanlı'nın geç dönem reformları, modern ulus-devletin ortaya çıkabileceği koşulları hazırlamış ve yenileşme hareketlerini devam ettirebilecek askeri ve sivil bürokratik sınıfı oluşturmuştur. Yani Osmanlı'nın ilk modernleşecek alan olarak gördüğü askeri kurumlar, Cumhuriyet'in kurulmasında toplumu modernleştirecek aktörler olmuştur. Bu bakımdan, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı modernleşmesi deneyimi, kendinden sonraya çelişkileriyle birlikte belli bir birikim bırakmıştır. Devletin çöküşüne karşı bir çözüm olarak görülen modernleşmeyi görece ılımlı biçimde uygulayan Osmanlı'ya karşılık, genç Cumhuriyet ise modernleşmeyi "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" amacı içeren radikal kurucu paradigmaya dönüştürmüştür.

Kaynakça

- Abu-Manneh, Butrus, (2016), "Arap-Osmanlıcılarının Jön Türk Devrimi'ne Tepkileri", Yuval Ben- Bassat ve Eyal Ginio (ed.), *Jön Türklerin Filistin'i*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, ss. 127-142.
- Ahmad, Feroz (2006), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2008), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, Sina (2017), *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Akyıldız, Ali (2012), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alkan, Mehmet (2008), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı: 12, ss. 9-84.
- Aydın, Mehmet Akif (2003), "Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye", *İslam Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara: TDV Yayınları.
- Baktıaya, Adil (2017), *Osmanlı Suriye'sinde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasal Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2000), *Modernlik ve Müphemlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belge, Murat (2012), *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2019), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bora, Tanıl (2018), *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çadırcı, Musa (1999), «Tanzimat», *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Davison, Roderic H. (2005), *Osmanlı İmparatorluğunda Reform: 1856-1857*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Demirel, Tanel (2019), *Türk Siyasetini Anlamak: Yaklaşımlar Hakkında Bir Deneme*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Deringil, Selim (2014), *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Doğan, Özlem (2002), "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", Uygur Kocabaşoğlu (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 452-465.
- Georgeon, François (2006), *Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Homer Kitabevi .
- Giddens, Anthony (1994), *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göçek, Fatma Müge (1999), *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hanioğlu, Şükrü (tarih yok), *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı: İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heper, Metin (2018), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Kansu, Aykut (2009), *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2014), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, Cemil (2009), "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", Tanıl Bora ve Murat Gültekin (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 72-83.

- Habermas, Jürgen (1994), "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", Necmi Zeka (ed.), *Post-modernizm*, İstanbul: Kıyı Yayınları, ss. 31-44.
- Lewis, Bernard (2008), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Şerif (2017a), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2017b), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2018), *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, Cemil (2007), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1995), "Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine", Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (ed.), *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınları, ss. 173-184.
- Ortaylı, İlber (2018), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Cihan (2011), "Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 29, ss. 93-124.
- Outwaite, William (2008), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Şevket, (2007), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Taha (2009), *Ziya Gökalp, Kemalizm, Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: Deniz Yayınları.
- Toker, Nilgün ve Tekin, Serdar (2007), "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: 'Kamusuz Cumhuriyet'ten 'Kamusuz Demokrasi'ye", Tanıl Bora ve Murat Gültekin (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 82-87.
- Ülken, Hilmi Ziya (2019), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeşil, Fatih (2016), *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Swingewood, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan (2006), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bir Alt-Alan ve Yöntem Olarak Karşılaştırmalı Siyaset

Tuba Eldem*

Öz

Bu makalenin amacı siyaset biliminin metodolojik çekirdeğini oluşturan karşılaştırmalı siyasetin tematik, işlevsel ve yöntemsel boyutlarını mercek altına alarak Türkçe dilindeki karşılaştırmalı siyaset literatürünün gelişimine katkı sunmaktır. Nitekim önemli birkaç ders kitabı (Kalaycıoğlu ve Kağnıcıoğlu 2014; Sayarı ve Bilgin 2016; Yayla 2014) ve iki çeviri kitap (Newton ve Deth, 2014; Lane, 2014) dışında Türkçe literatür oldukça kısıtlıdır. Bu makale bu konudaki eksikliğin giderilmesine katkı sunmak için karşılaştırmalı siyaseti, siyaset biliminin merkezi bir alt-disiplini olarak tanımlayarak diğer alt-alanlar ile ilişkisinin karşılaştırılması ile başlamaktadır. İkinci bölüm karşılaştırmalı siyasetin on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde siyaset biliminin bir alt-alanı olarak ortaya çıkmasından bu yana tematik gelişimini tarihsel bir perspektifle gözden geçirmektedir. Üçüncü bölüm, 'neden karşılaştırmalıyız' sorusuna eğilerek karşılaştırmalı siyasetin amaç ve işlevleri üzerinde durmakta, karşılaştırmalı siyasetin yöntem boyutuna odaklanan dördüncü bölüm, karşılaştırmalı siyasette kullanılan yöntemleri araştırılan vaka sayısına göre tek vaka (N=1), birkaç vaka (Küçük N) ve birçok vaka (Büyük N) çalışmaları olmak üzere üçe ayırarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Karşılaştırmalı Siyaset, Karşılaştırmalı Yöntem, Karşılaştırmalı Siyasi Kurumlar, Siyaset Bilimi Metodolojisi, Küçük-N Analizi, Vaka Analizi.

Comparative Politics as a Subfield and a Methodology of Political Science

Abstract

This article seeks to contribute to the development of the Turkish literature on comparative politics by examining its substantive, functional and methodological dimensions. Comparative politics is the central subfield that forms the methodological core of political science, yet apart from a few important textbooks (Kalaycıoğlu ve Kağnıcıoğlu 2014; Sayarı ve Bilgin 2016; Yayla 2014) and two translated books (Newton ve Deth, 2014; Lane, 2014), the Turkish literature on comparative politics is limited. This article seeks to fill this gap by first defining and examining the relationship of comparative politics with other sub-fields. The second section overviews the historical and substantive development of the comparative politics since its development as a distinct field of political science in the United States in the late nineteenth century till today. The third section turns the question of "why we compare" and discusses main objectives and functions of comparative politics. This section argues that comparative politics is a scientific sub-discipline that aims to reach generalizations and to identify and explain the differences and similarities between political institutions, actors and processes within the framework of a method composed of determined rules and standards. The fourth section focuses on the methodological aspects of comparative politics and examines the methods used in comparative politics by differentiating between Large-N, Small-N and single case (N=1) studies.

Keywords: Political Science, Comparative Politics, Comparative Method, Comparative Political Institutions, Political Methodology, Small-N Analysis, Case Study.

*Dr. Öğr. Üyesi | Fenerbahçe Üni., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Böl. | tuba.eldem@fbu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6264-255X | DOI: 10.36484/liberal.818214

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 37-68.

Gönderim Tarihi: 29 Ekim 2020 | Kabul Tarihi: 23 Aralık 2020

Siyaset Biliminin Bir Alt-Disiplini Olarak Karşılaştırmalı Siyaset

Ünlü Amerikalı Siyaset Bilimci Harold Laswell'in (1936) ifade ettiği gibi siyaset, "kimin, neyi, ne zaman ve nasıl alacağını" mücadelesidir. Bu mücadele, bir cinsin diğeri üzerinde kurduğu ve özel alanda yeniden üretilen ataerkil tahakküm ilişkisinden, toplumsal sınıflar arasındaki üretim araçlarının kontrolüne, rakip çıkar gruplarının küçük bir belediye bütçesinden pay almak için girdikleri rekabetten, uluslararası süper güçler arasındaki askeri rekabete kadar geniş bir alanı kapsar. Siyaset bilimciler, siyaset dünyasının nasıl işlediğine ilişkin genel ilkeleri veya teorileri geliştirmek amacıyla iktidarın dağılımı, uygulanması ve sonuçlarını incelerler. Giddens'in (1987:7) "dönüştürücü kapasite" olarak tanımladığı iktidar veya güç kavramı "aktörlerin diğerleri için sosyal, politik ve ekonomik olarak mümkün olan parametrelerini yeniden tanımlama", yani "içinde buldukları bağlamı şekillendirme kapasitesi" olarak tanımlanabilir (Hay, 1997: 50). Bu kaynak ve değerlerin üretimi ve dağıtımında söz sahibi olmak için girilen iktidar mücadelelerini çeşitli seviyelerde ve farklı boyutları ile analiz etmeye ve açıklamaya çalışan siyaset biliminin temel olarak dört, genişletilmiş olarak sekiz farklı alt-alanı vardır.

Siyaset bilimi disiplini geleneksel ve yaygın olarak "siyaset felsefesi ve teorisi", "ulusal siyaset", "karşılaştırmalı siyaset" ve "uluslararası ilişkiler" gibi dört temel alt-dala ayrılmaktadır (Kaufman-Osborn, 2006: 44-45). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başlıca siyaset bilimi araştırmaları alanları üzerine yapılan Amerikan Siyaset Bilimi Derneği (APSA) çalışması, araştırmacıların yoğunlukla bu dört alana yönelik çalışmalar yürüttüğünü ortaya koymaktadır. APSA'nın verilerine göre araştırmacıların yüzde 38'i Amerikan siyaseti (ulusal siyaset), yüzde 37'si karşılaştırmalı siyaset, yüzde 30'u uluslararası ilişkiler, yüzde 17'si ise siyaset felsefesi ve teorisi alanında çalışmaktadır (Trent, 2011: 193).¹

Bu geleneksel dört alt-alanın yanına yakın zamanlı birçok sınıflandırma yeni alt-alanlar eklemiştir. Örneğin, Robert Goodin and Hans-Dieter Klingemann'in editörlüğünü üstlendiği "Siyaset Biliminde Yeni Bir El Kitabı" (1996) adlı kitapta disiplin; "siyasi kurumlar", "siyasal davranış", "karşılaştırmalı siyaset", "uluslararası ilişkiler", "siyaset teorisi", "kamu politikası ve yönetimi," "politik ekonomi" ve "politik metodoloji" olmak üzere sekiz bölüme ayrılmıştır. Klingemann, Avrupa'daki siyaset biliminin müfredatının ise "siyaset teorisi ve siyasal düşünceler tarihi", "ülkenin ve bölgenin siyasi sistemi", "kamu yönetimi ve politika analizi", "politik ekonomi ve politik

¹ Araştırmacıların yüzde 10'unun kamu yönetimi ve bir diğer yüzde 10'unun ise metodoloji alanında çalıştığı görülmektedir.

ahlak felsefesi ile yakın ilişki içinde normatif (buyurucu) olarak yorumlayan siyaset felsefesi, devletlerin içişleri ve iç dinamiklerini kanıtlanabilir ampirik olgular üzerinden sistematik ve objektif (değer-bağımsız) analizine dayanan karşılaştırmalı siyaset alanından ayrılmaktadır. Karşılaştırmalı siyasetçiler, siyaset felsefesi ve teorisinden beslenseler de karşılaştırmalı siyaset literatürü çoğunlukla ampirik teoriye odaklanır.

Siyaset bilimcilerinin soru sorma ve araştırma yöntemlerini ele alan siyaset metodolojisi, siyaset biliminin bir disiplin olarak gelişmesine hizmet eden ikinci fonksiyonel alt-disiplindir. Olgular (ampirik kanıtlar) ile değerleri (normatif ve ahlaki inançları) birbirinden ayıran pozitivist teoriye rehberlik eden siyaset metodolojisinden karşılaştırmalı siyasetçiler ve siyaset biliminin uluslararası ilişkiler gibi diğer tematik alt-disiplinleri faydalanmaktadır. Siyaset metodolojisi, siyasi analiz için kullanılan istatistik, matematik ve biçimsel teoriyi içeren nicel yöntemlerin ve görüşme, gözlem ve odak grup yönetmeleri, arşiv araştırması, etnografi, vaka-analizi, karşı olgusal analiz, içerik analizi, söylem analizi ve karşılaştırmalı yöntem gibi çeşitli nitel yöntemlerin geliştirilmesi için çalışır.

Hem bir çalışma yöntemi hem de bir çalışma konusu içeren karşılaştırmalı siyaset (Wilson, 1996: 4; Laitin, 2002: 631), yöntem olarak kökeni Aristo'nun çalışmalarına dayanan karşılaştırmayı kullanarak siyasetin bilimsel olarak çalışılmasının metodolojik çekirdeğini oluşturur (Almond, 1966; Lasswell 1968; Powell vd., 2014; Hague vd., 2016). Bir başka deyişle, karşılaştırmalı siyaset, siyaset bilimi disiplininin merkezi alt-alanıdır çünkü siyaset bilimi kendisini bir disiplin olarak kurmak için en azından farklı türdeki politik sistemleri belirlemek ve karşılaştırmak zorundadır (Sly, 2018: 272). Çalışma konusu olarak karşılaştırmalı siyaset; bir devlet, toplum, ülke veya siyasi sistem içinde yer alan siyasi fenomen ve olayları anlamaya ve açıklamaya odaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki farkları ve benzerlikleri ve siyasal sistemler arasındaki örüntüleri, süreçleri ve düzenlilikleri araştırmakla ilgilenen karşılaştırmalı siyaset (Wiarda, 2000: 7), devlet oluşum süreçleri, rejim türlerinin sınıflandırılması, siyasi kurumların yapısı, siyasi aktörlerin rolü ve yönetim performans süreçleri gibi konularla ilgilenmektedir.

Bir ulusun iç sistemindeki siyasi davranışları ve kurumları inceleyen ulusal siyaset, farklı coğrafi bölgeler içindeki ve arasındaki siyasal vakaları analiz eden ve karşılaştıran karşılaştırmalı siyasetin bir alt alanı olarak düşünülebilir (Sly, 2018: 272). Ulusal düzeyde çoğu sistemde, kaynakları yöneten ve güç kullanan bir yürütme kurumu, kaynak ve gözetimi tahkim eden yasama kurumu ve anlaşmazlıkları ele almakla görevli yargı kurumları vardır. Kamu

yönetim, hükümet politikalarının uygulanması yollarını; Kamu politikası, hükümetlerin sağlık, çevre, ekonomi, yiyecek, giyecek ve barınma gibi birçok farklı alanda kamu kararlarını alma süreçlerini, kamu hukuku ise siyasi süreçte hukukun ve mahkemelerin rolünü inceler.

Daha küresel düzeyde farklı siyasi sistemlerin birbirleriyle etkileşime girmesini inceleyen uluslararası İlişkiler alt-alanı, ulus-devletler arasındaki ilişkileri ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve NATO gibi uluslararası kuruluşların faaliyetleri ile uluslararası teröristler, sivil toplum kuruluşları ve çok-uluslu şirketler gibi devlet-dışı uluslararası aktörlerin etkileşimini araştırır. Devletlerin dış politikaları ve ilişkileri ile ilgilenen uluslararası ilişkiler, devletlerin içişleri ve iç dinamikleri ile ilgilenen karşılaştırmalı siyasetten çalışma alanı açısından farklılaşmaktadır. Bu farklılık, uluslararası ilişkiler ve karşılaştırmalı siyaset alt-disiplinlerinin temel kitaplarının başlıklarında net bir şekilde göze çarpmaktadır. Örneğin, Hans Morgenthau (1948) ünlü uluslararası ilişkiler ders kitabının adı *Uluslar Arası Siyaset (Politics Among Nation)* iken, Joseph La Palombara'nın (1974) karşılaştırmalı siyaset alanındaki temel ders kitaplarından biri kabul eden kitabının başlığı *Uluslar İçinde Siyaset*'tir (*Politics Within Nations*). Uluslararası ilişkilerin genel olarak "dışarıdan gelen" karşılaştırmalı siyasetin ise genellikle "içeriden gelen" bir yaklaşıma dayandığını söylenebilir de küreselleşme süreci ile uluslararası artan karşılıklı bağımlılık ve bağlanmışlık, ulus-içi ve ulus-dışı değişkenler arasındaki ilişkiyi çift taraflı olarak attırmış ve alt-alanlar arasındaki ayrımı gittikçe daraltmıştır (Bates, 1997).

Çalışma Konusu olarak Karşılaştırmalı Siyaset

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) geliştirilen karşılaştırmalı siyaset alt alanı, ana tema olarak modern kapitalist dünyanın kökenlerini açıklama ve geleceği yansıtma sorununu ele almıştır (Hanson ve Kopstein, 2015: 72). Bu bağlamda alt alan, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın en etkili üç büyük teorisyenlerinden olan Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim ve özellikle sosyolog Talcott Parsons'ın çalışmalarında sunulan bu teorilerin büyük sentezi tarafından şekillendirilmiştir (Hanson ve Kopstein, 2015; Munck, 2007). Karşılaştırmalı siyasetçilerin üzerinde durduğu konular toplumların yaşadığı sorunlar doğrultusunda kuşaktan kuşağa değişse de liberal demokratik kapitalist düzenin ve ona karşı gelişen anti-liberal dinamiklerin anlaşılması ana tema olarak varlığını sürdürmüştür. Yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan Büyük Buhran ve Avrupa'da faşizmin yükselişi, karşılaştırmalı siyaset bilimcileri hükümetlerin istikrarlı bir

ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve vatandaşlarını istikrarsızlaşan pazarın yıkıcı sonuçlarından korumak için hangi politikaları uygulayabileceklerini araştırmaya iterken (Schumpeter,1942); Almanya'nın Weimar Cumhuriyeti döneminde Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi, demokrasi-karşıtı siyasi aşırılık yanlılarının iktidara gelme olasılığını azaltılacak şekilde seçim sistemin nasıl tasarlanabileceğini araştırmaya sevk etmiştir (Clark vd., 2018: 30).

1930 ve 1940'larda Avrupa'dan ABD'ye yönelik yaşanan beyin göçü ve 1950'lerde Amerikan sosyal bilimlerde ortaya çıkan davranışsal devrim, karşılaştırmalı siyasetin bir alt-disiplin olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Munck, 2007; Wiarda, 2000). Her ne kadar karşılaştırmalı siyasetin kökenleri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ABD'nin önde gelen üniversitelerinde siyaset bilimi bölümlerinin kurulmasına ve yirminci yüzyılın başında karşılaştırmalı devlet derslerinin ABD'nin önde gelen üniversitelerinin siyaset bilimi müfredatlarına eklenmesine dayansa da yirminci yüzyılın ortalarına kadar formel geleneğin egemenliği altında olan alt-alan; yürütme, yasama, yargı ve bürokrasi gibi çeşitli kurumların yetkileri, merkezi ve yerel yönetimler gibi yönetsel örgütün çeşitli kolların ve anayasa ve diğer resmi yapıların nasıl işlediği gibi konuları İngiltere, Fransa, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi kısıtlı birkaç ülke için incelemiştir (Munck, 2007: 32-41; Wiarda, 2000: 18). 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başında, yeni veya gelişmekte olan birçok 'Üçüncü Dünya' ülkesinin dünya sahnesine girmesi ile karşılaştırmalı siyaset coğrafi ve kavramsal bir genişleme yaşamış ve 1960'lardan itibaren karşılaştırmalı siyasetçiler; Afrika, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu'nun gelişmekte olan ülkelerinde görülen patronaj ağları, devlet kayırmacılığı ve kronizm, askeri müdahaleler, darbeler ve devrimler gibi siyasetin gayri-resmi boyutlarını incelemeye başlamışlardır (Wiarda, 2000: 9).

1950'ler ve 1960'larda Amerikan sosyal bilimlerine doğa bilimlerindeki gibi genel geçer herkesçe kabul edilen teoriler oluşturmayı ana amaç olarak benimseyen davranışsalcilik akımının egemen olması, karşılaştırmalı siyasetin içeriğini kamuoyu, siyasi davranış, çıkar grubu, lobicilik, karar verme, siyasi kültür ve siyasi sosyalleşme gibi siyasetin daha gayri resmi ve dinamik yönlerini de içerecek şekilde genişletmiştir (Almond ve Verba 1963). Davranışsal devrim, anket çalışmalarının bireysel veri toplamak için sistematik bir araç olarak kullanılmasına yol açmış, 1960'lerde sosyal bilimlerde kullanılmaya başlayan bilgisayar teknolojisi, binlerce bireye ait geniş veri setlerini barındıran anketlerin analiz edilmesini kolaylaştırmış ve siyasi fenomenler arasındaki ilişkinin gücünün sayısallaştırılarak test edilmesine imkan veren çoklu regresyon ve faktör analizi gibi istatistiksel tekniklerin

geliştirilmesine ve yaygın şekilde kullanılmasına yol açmıştır (Caramani, 2017: 11-12; Munck, 2007:41-47).

1960'larda modernitenin yükselişi ve yayılması, gittikçe daha fazla maddi refah ve bireysel özgürlüğe yol açacak ilerici bir gelişme olarak gören modernleşme teorisi karşılaştırmalı siyasette egemen hale gelmiştir (Lipset 1959; Rostow, 1960). Toplumların modern ekonomik kalkınma aşamasına ulaşması için kültürel, toplumsal ve siyasal bir değişim sürecine gereksinim duyduğunu varsayan ekonomik modernleşme teorisinden etkilenen karşılaştırmalı siyasetçiler, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan sömürgecilik ve Amerika Birleşik Devletleri'nin soğuk savaş sırasında izlediği dış politikanın da etkiyle siyasi kalkınma sorununa odaklanmış ve Batı dışı toplumlarda geri kalmışlığının anlaşılması, açıklanması ve bu toplumların gelişmesine katkı sağlanması amacıyla birçok araştırma yapmışlardır (Nye, 1967; Huntington, 1965; 1968; Kesselman, 1973; Ward ve Rustow, 1964; Walton, 1972). 1970 ve 1980'lerde ise "gelişmekte olan dünyada" devam eden yoksulluk ve siyasal huzursuzluk ve 1970'lerde Orta Doğu petrol krizinin Batı kapitalizminin gelecekteki istikrarı hakkında artan şüphelerle birleştiğinde, modernleşme paradigmasının teleolojik ve işlevselci öğelerinin bir dizi eleştirisine yol açarak küresel kapitalizm ve demokrasinin yayılması hakkında Marksist ve eleştirel teorik perspektiflerin yeniden canlanmasını teşvik etmiştir (O'Donnell, 1973; Tilly, 1984; Evans, 1979; Evans vd., 1985; Wallerstein 1974). Batı Avrupa'da refah devleti ve sosyal politikaların genişlemesi karşılığında işçi sınıfının kapitalist ekonomiyi ve serbest ticareti kabul etmesiyle ortaya çıkan 'savaş sonrası anlaşma'ya veya 'sınıf uzlaşına' dayanan kapitalist ekonomilerin uluslararası ekonomik krizlere karşı dayanıklılığı ve farklı kapitalizm türlerinin krizlerde izlediği farklı sosyo-ekonomik politikalar, 1980'lerden itibaren karşılaştırmalı siyaset ve karşılaştırmalı politik ekonominin önemli birer konusu haline gelmiştir (Zysman, 1983; Katzenstein, 1985; Hall 1986; Esping-Andersen, 1990; Berger ve Dore, 1996; Boyer ve Drache, 1996; Coates 2000; Hall ve Soskice 2001). Yüzyılın son on yılında, Soğuk Savaşın sona ermesi ve aniden Doğu ve Orta Avrupa'daki düzinelerce ülkenin planlı merkezi ekonomilerden piyasa odaklı ekonomik sisteme ve tek parti diktatörlüklerinden demokratik rejimlere geçmesi karşılaştırmalı siyasetçilerin bu ikiz geçiş süreçlerini mercek altına almalarına yol açmıştır (Diamond 1999; Linz ve Stepan, 1996; Kopstein ve Reilly, 2000; Way ve Levitsky, 2007). Yirmi birinci yüzyılın içinde bulunduğumuz ilk yirmi yılında ise hâlâ liberal kapitalist demokratik düzen ve ona meydan okuyan anti-liberal rejim dinamiklerinin anlaşılması karşılaştırmalı siyasetçilerin üzerinde durduğu ana temalar arasındadır. Bu bağlamda, konsolide olan kurumsallaşmış demokrasilerin de dahil olduğu birçok ülkede son yirmi

yılda yaşanan demokratik kriz, dünyanın birçok bölgesinde yükselen popülizm, illiberal demokrasi ve rekabetçi otoriterlik karşılaştırmalı siyasetin günümüzde üzerinde durduğu ana konuları oluşturmaktadır. Diğer yandan, eski Sovyet ülkelerinde ve Balkanlar'da 2000'li yılların başında gerçekleşen renkli devrimler ve Arap Baharı diye adlandırılan 2011 yılında Ortadoğu'yu etkisi altına alan halk ayaklanmaları karşılaştırmalı siyasetçileri rejim değişiklikleri konusuna yöneltirken, 2014'de Irak ve Suriye'deki İslam Devleti'nin (ISIL) halifelik ilan etmesi ve Suriye İç Savaşı'nın yarattığı istikrarsızlıkla beraber ortaya çıkan mülteci krizi, karşılaştırmalı siyasetçileri, devlet otoritesi ve kapasitesi, iç savaş ve göç gibi konuları daha derinden incelemeye sevk etmiştir.

Neden Karşılaştırırız? Karşılaştırmalı Siyasetin Amaç ve İşlevleri

Karşılaştırmalı siyasetin temel amacı siyasal sistemler, aktörler ve süreçler arasındaki benzerlik ve farklıları ampirik olarak tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmektir (Caramani, 2017:4). Karşılaştırmalı siyasetin ilk amacı, siyasal dünyadaki benzerlik ve farklıları tanımlamak ve bu tanımlamaları kullanarak kavramlar, sınıflandırmalar ve tipolojiler gibi bir dizi analitik araçlar üretmektir. Karşılaştırmalı siyasetteki sınıflandırmanın ve tipolojiler geliştirmenin kökeni Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan filozoflarının siyasal düzenleri türlerine göre ampirik gözlemlerle sınıflandırma çabasına dayanmaktadır. Günümüzde karşılaştırmalı siyasette devletlerin sınıflandırması; demokratik ve otoriter ülkeler, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler, merkez ve çevre ülkeler gibi belirli ülkelerin hangi gruba dahil olduğunu belirlemeye yardımcı olan teorik olarak türetilmiş bir dizi kritere dayalı ikili sınıflandırma veya daha büyük farklılaşma imkânı tanıyan daha karmaşık bir rejim ve hükümet sistemleri sınıflandırması şeklinde olmaktadır. Siyasal rejim ve hükümet sistemlerinin yanı sıra ulusal politik ekonomileri, refah devletlerini ve sosyal politikaları, seçim sistemlerini, parti-sistemlerini ve yürütme, yasama ve yargı gibi kurumları yapısal türlerine göre sınıflandıran birçok tipoloji bulunmaktadır. Bu tipolojiler, karşılaştırmalı siyasette "kavram inşa-etme, ölçümü keskinleştirme, boyutsallığı keşfetme, açıklayıcı iddiaları düzenleme ve kategorik değişkenler inşa etme" gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir (Collier vd., 2008; 2012).

Karşılaştırmalı siyasetin ikinci amacı bu tanımlanan ve sınıflandırılan benzerlik ve farklıları açıklamaktır. Diğer tüm bilimsel disiplinler gibi karşılaştırmalı siyasetçiler de bu farklıları açıklamak için hipotezler geliştirir ve bu hipotezleri vakalar üzerinden elde ettikleri ampirik verilerle karşılaştırarak test ederler. Sistemlerin, aktörlerin ve süreçlerin karşılaştırılması,

rasyonel seçim, kültürel ve yapısal teori gibi belirli teorilerden türetilen hipotezlerin, uluslararası benzerlikler ve farklılıklar incelenerek test edilmesine izin vererek adeta siyasal hayat hakkındaki argümanlarımızın sınanacağı bir laboratuvar işlevi görür. Karşılaştırmalı siyasetçiler, “yoksulluk-yolsuzluk” (Neudorfer, 2015), “demokrasi-ekonomik kalkınma” (Boix, 2011; Przeworski vd., 2000; Rueschemeyer vd., 1992) “sosyal devrimler ve göreceli yoksunluk” (Gurr, 1970) “siyasal kültür ve demokrasi” (Inglehart ve Welzel, 2003) gibi değişkenler arasında karmaşık ilişkileri birkaç veya birçok vakayı karşılaştırarak ortaya koymaya çalışırlar. Nitel veya nicel verilerinin analizini mantıksal veya istatistiksel teknikler kullanarak yapan karşılaştırmalı siyasetçiler, ana açıklayıcı değişken ve sonuç değişkenleri dikkatlice tanımlayarak aralarındaki ilişkileri ampirik kanıtları karşılaştırarak gösterirler. Sartori’nin kısa ve net şekilde ifade ettiği gibi karşılaştırarak araştırmacılar, bazı değişkenleri kontrol ederek hipotezlerini test etmiş olurlar (1991; 1994).

Karşılaştırmalı siyasetin nihai ve en zor hedefi, bu ilişkiler arasındaki nedensellik bağlarını açıklayan teorilere ve genelleştirmelere dayanarak gelecekteki siyasi sonuçlar hakkında tahminde bulunmaktır. İnsan ve sosyal örgütlenmelerde iki değişken arasında kesin, istisnasız bir şekilde tespit edilmiş, olasılığa bağlı olmayan ilişkilere çok sık rastlanmadığı için karşılaştırmalı siyasette tahmin olasılık savları üzerine kuruludur. Dolayısı ile karşılaştırmalı siyasette tahmin, bir ulusun seçim sistemini çoğunlukçu sistemden orantılı seçim sistemine değiştirmesinin o ülkedeki parti sayısını artırma eğiliminde olacağı (Duverger, 1959; 1972; Riker, 1982) veya yüksek siyasal kutuplaşma yaşanan ülkelerde başkanlık sistemlerinin parlamenter hükümet sistemine göre daha fazla kutuplaşmaya yol açma olasılığının daha yüksek olacağı gibi olasılıklı terimlerle yapılmaktadır (Linz, 1990; 1994; Stepan ve Skach 1993; Lijphart, 1995; Cheibub ve Limongi, 2002; Mainwaring ve Shugart, 1997).

Karşılaştırmalı Yöntem

Karşılaştırmalı analizin kural ve standartlarını belirleyen karşılaştırmalı yöntem, karşılaştırılabilir açıklayıcı bilgi birikimini arttırmak, anahtar değişkenler arasındaki ilişkiyi ve nedensellik bağlarını ortaya koymak ve tahmin potansiyelini geliştirmek için karşılaştırmalı analizin nasıl yürütülmesi gerektiği üzerinde durur (Caramani 2017; Keman ve Pennings 2017). Karşılaştırmalı yöntem, geleneksel olarak istatistiksel ve deneysel yöntem gibi, dışsal değişkenlerin etkisini tanımlamaya ve ölçmeye çalışan fakat bunlardan farklı olarak birkaç vakanın sistematik seçimi yoluyla anahtar değişkenlerin kontrolünü sağlayan ve orta seviyede kavramsal soyutlama yolu ile bu vakaları analiz

eden bir araştırma yöntemidir (Lijphart, 1971:685; Collier, 1991: 9–12; Collier, 1993; Landman, 2006: 29, 67-83). Karşılaştırmalı yöntem üzerine yapılan bu ilk çalışmalar, nicel analiz kullanarak birçok vakanın karşılaştırmasını, istatistiksel yöntemle, birkaç vakanın nitel analizini karşılaştırmalı yöntemle ve tek bir vakanın nitel analizini vaka analiz yöntemiyle özdeşleştirmiştir. Örneğin Lijphart (1971), karşılaştırmalı yöntemi en az iki tane gözlem içeren ve istatistiksel analiz uygulamasına izin vermeyen az sayıda vakanın sistematik karşılaştırması olarak tanımlamaktadır. 2000'lerden beri literatürde görüş birliğine varılan yeni yaklaşım ise karşılaştırma yolu ile siyaset hakkında büyük çıkarımlar yapıyorsa ve incelenen vakanın dışında diğer vakalara da uygulanabilecek kavramlar kullanıyorsa vaka sayısına bakılmaksızın tüm bu çalışmaların karşılaştırmalı yöntem stratejileri olarak değerlendirilmesi yönündedir (Landman, 2008:27; Laitin, 2002: 631; Lichbach ve Zuckerman 1997: 4; George ve Bennett 2005; Wiarda 2000; Brady ve Collier, 2010;).

Sosyal bilimlerde vaka, tek bir noktada veya bir süre boyunca gözlemlenen mekansal olarak sınırlandırılmış bir fenomeni (birimi) ifade eder (Gerring, 2007:19). Karşılaştırmalı siyasetteki temel analiz birimi ulus-devletler olsa da aslında bir vakanın mutlaka bir ülke ile ilişkilendirilmesi gerekmez. İller, şehirler gibi alt ulusal birimler; yasama ve yürüme gibi kurumları kapsayan iç siyasal yapılar; seçmenler, partiler, sosyal hareketler ve çıkar gruplar gibi bireysel ve kolektif aktörler; ve sağlık, eğitim, sosyal refah gibi kamu politikaları yapımı, iletişim ve sosyalleşme süreçleri ve siyasal kültür gibi çeşitli siyasal süreçler sıklıkla bir vaka olarak incelenir. Karşılaştırmalı yöntem, bu vakaların çoklu özelliklerinin değişkenler arasındaki anlamlı bir ilişki temelinde gözlemlenmesi ve karşılaştırılmasına olanak tanır (Keman ve Pennings, 2017:51-52). Bir değişken, mekansal veya zaman içinde birçok durumda sistematik olarak gözlenen ve ölçülen kavramı ifade etmektedir. Bağımlı değişken araştırmanın açıklamaya çalıştığı siyasi sonuçları ifade ederken; bağımsız değişken bağımlı değişkeni açıklayan nedensel veya açıklayıcı değişkendir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ampirik olarak belirli bir sayıda gözlemlerle gösterilen ilişkiler vakalar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılmasını sağlar.

Kaç vakanın araştırmaya dahil edileceği, hangi vakaların seçiminin uygun olduğu ve bu vakaların hangi yöntemle (nitel, nicel veya tarihsel) kullanılarak en iyi analiz edilebileceğine göre karşılaştırmalı yöntem farklı biçimler almaktadır. Vakaların seçiminde anahtar soru, kaç tane olması gerektiğidir, bu bağlamda tek vaka, birkaç vaka ve birçok vaka olmak üzere üç ana seçenek vardır. Birçok vakanın niceliksel göstergelerinin istatistiksel teknikler kullanılarak karşılaştırması genellikle "büyük-N" karşılaştırması ve geleneksel olarak karşılaştırmalı yöntemle özdeşleştirilen birkaç gözleme sahip vakanın

niteliksel özelliklerinin karşılaştırılması 'küçük-N' karşılaştırması olarak adlandırılır. Burada N karşılaştırılan vaka sayısını ifade etse de nicel verilerin istatistiksel analizinin yapıldığı çalışmalarda, N'in toplam vaka sayısından ziyade toplam gözlem sayısını ifade ettiği görülür. Burada araştırmanın nihai çıkarımının açıklamaya çalıştığı birimleri ifade eden vaka ile vakada araştırılan değişkenin aldığı değer ya da puanı ifade eden gözlem birimi arasındaki ayrım önem arz etmektedir. İstatistiksel çalışmalarda değişken sayısının gözlem birimi (değer) sayısı ile çarpımının sonucu N ile gösterilerek toplam incelenen gözlem sayısını ifade eder. Nitekim, birçok-ülkenin karşılaştırmalı analizinde, toplam gözlem sayısı ülke sayısının yıl sayısı ile çarpımını temsil ettiği uluslar-arası zaman serisi veri setleri kullanılmaktadır. Diğer yandan, zaman içindeki değişime odaklanan (zamanlar-arası) ya da vaka-içi kesitsel karşılaştırmaya odaklanan birçok gözleme sahip olan tek veya birkaç vakalı çalışmaların sayısı da gittikçe artmaktadır (Gerring 2006:19; King vd.,1994:52, 116-117; Bennett ve Elman 2006). Örneğin, Robert Putnam'ın (1993) 'Demokrasi Çalıştırmak' adlı eseri çıkarımlarını birçok-gözleme dayanarak Büyük-N'den yapan önemli tek vaka çalışmaları arasındadır. Bu bağlamda bu çalışma, gözlem sayısına bakmaksızın çalışmanın çıkarımlarının yapılacağı analiz biriminin sayısı açısından karşılaştırmalı yöntemleri tek bir vaka (N=1) birkaç vaka (Küçük-N) veya birçok vakaya (Büyük N) odaklanan araştırma tasarımları olmak üzere üçe ayırarak incelemektedir.

Büyük-N Çalışmaları ve Birçok Vaka Analizi

Birçok vaka analizleri, birkaç anahtar değişkenin etkisinin mümkün olduğunca çok sayıda vakada test edildiği, böylece geniş çapta genelleştirilebilen evrensel yasaların tanımlandığı açıklayıcı çalışmalardır. Birçok vakanın karşılaştırılması, doğa biliminde bulunan deneysel yöntemle en yakın yöntemdir. Birçok-vaka analizlerinde, araştırmacılar teorik olarak doğrulanmış örnekleri değil, daha büyük boyutlu örnekleri kullanmaktadır. Bu nedenle, birçok vaka analizleri, incelenmekte olan vakanın benzersiz karakteri ile daha az, değişkenler arasındaki soyut ilişkilerle daha fazla ilgilenmektedir. Bağlamsal analiz birimleri olan vakalar (ülkeler, sistemler, rejimler, kültürler, vb.) teorik olarak ilgili özelliklere sahip vakalar olarak kabul edilerek, iki veya daha fazla değişkenin ne kadar değişebileceği belirlenmektedir. Her ne kadar Huntington'un (1996) *Medeniyetler Çatışması* gibi birçok vakayı nitel yöntemlerle analizinin örnekleri olsa da birçok vakayı aynı anda karşılaştıran çalışmaların çoğunda nicel yöntemler kullanılmaktadır. İlişkisel yöntemler olarak da anılan nicel yöntemde, sadece değişkenler arasında belli eğilimler ya da aynı anda oluşan değer değişiklikleri tahlil edebilir.

1950 ve 1960'larda sosyal bilimlerde davranışçı devrimin ortaya çıkmasıyla siyasal gelişme, modernleşme ve siyasal istikrar gibi büyük sorunlar üzerinde çalışan siyaset bilimcileri tarafından kullanılmaya başlanan bu yöntem veri setlerine daha fazla sayıda vaka dahil edilerek ve vaka-içi ve vakalar-arası eşzamanlı ve tarihsel analiz boyutları da dikkate alınarak gittikçe daha karmaşık hale gelmiştir. Günümüzde bu tür çalışmalarda yirmi ila elli yıl arasında değişen ve 150 ila 194 ülkeyi kapsayan veri setleri sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, Woodrow Wilson Vakfı'nın siyaset bilimi alanında Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılında basılan en iyi kitap ödülünü alan *Demokrasi ve Kalkınma: Dünyadaki Siyasi Kurumlar ve Refah* (Przeworski vd., 2000) adlı çalışma, 1950'den 1990'a kadar 135 ülkeyi ve 1645 yıllık demokrasi, 2482 yıllık diktatörlük, 39 demokrasiden diktatörlüğü geçiş ve 49 diktatörlükten demokrasiye geçişi kapsayan geniş veri setini kullanarak siyasi rejimler ve maddi refah arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu konudaki önceki nicel çalışmalardan metodolojik olarak farklılaşan çalışmada, seçim yanlılığı sorunundan kaçınmak için karşı olgusal metodoloji² benimsenmiş ve Nobel ödüllü James Heckman tarafından geliştirilen iki aşamalı regresyon modeli kullanılarak zengin ülkelerdeki istikrarlı demokrasinin, kalkınma ve demokrasi arasında genel istatistik ilişkisini yönlendirebilecek rakip bir nedensel mekanizma olarak ortaya koyulmuştur. Zamansal ve mekânsal olarak geniş bir örnekleme sahip olan bu tür birçok vaka çalışmaları seçim yanlılığı riskini kontrol ederek güçlü çıkarımlar yapılmasını sağlar ve bu yolla teori inşasına katkıda bulunur. Rakip açıklamaları ve bağımsız değişkenleri kontrol eden ve uygulaması diğer araştırmacılar tarafından kontrol edilebilen standart teknikler kullanarak büyük miktarlarda verilerin kesin ilişkisel analizini sunabilmelerinin yanı sıra geniş kapsamından olayı daha fazla vaka için güçlü çıkarımlar ve genellemeler yapma yeteneği ve test edilen teori-den beklenen sonuçları doğurmayan 'sapkın' ülkeleri veya 'aykırı değerleri' tanımlama yeteneği bu yöntemin diğer avantajları arasındadır (Hague vd., 2016: 447-455; Landman, 2008: 27; 51-65).

Tüm bu avantajlarına rağmen değişken-odaklı çok-vakalı istatistiksel analizler, gerekli ve yeterli nedenler, karmaşık nedensel mekanizmalar, tarihsel süreçler ve farklı vakaların bağlamsal özelliklerine ve değişkenlerin çoklu etkileşimine büyük ölçüde bağımlı olan daha derin anlam ve anlayışları içeren birçok konuyu analiz etmek için uygunsuz bulunur (Ragin, 1987; Mahoney ve Rueschemeyer, 2003; Mahoney, 2004; 2007; Landman, 2008). Her iki

2 Karşı-olgusal metodoloji aynı koşullar altında eğer başka kurumlar olsaydı sonuçlar ne olurdu sorusunu soran ve rastgele olmayan vaka seçiminden kaçınılmasına yardımcı olan bir düşünce deneyi gibi düşünülebilir.

değişkenin de üçüncü, ölçülmemiş bir faktöre bağlı olmasından dolayı ortaya çıkan sahte korelasyon riski, değişkenlerin arasındaki nedensellik yönünün belirlenmesinde yaşanan zorluk, birçok vaka ve çoğu zaman periyodu için verilerin sınırlı kullanılabilirliği, yapısı ve özellikleri açısından standart istatistiksel analiz yöntemlerinin varsayımlarının çoğunu ihlal eden kabaca ve geniş ölçülen ve çoğu zaman esneyerek soyutlaşan kavramlar ve giderek karmaşıklaşan veri setlerini analiz etmek için gerekli olan matematiksel ve hesaplama becerileri bu yöntemin diğer dezavantajları arasındadır (Landman, 2008:27; Hague vd., 2016: 455-56).

Küçük-N Çalışmaları ve Birkaç Vaka Analizi

Geleneksel olarak karşılaştırmalı yöntemle özdeşleştirilen (Lijphart, 1971; Collier 1991;1993) ve “karşılaştırılabilir vakalar stratejisi” (Lijphart, 1975), “odaklanmış karşılaştırma” (Hague vd., 2016) veya ‘vaka odaklı’ (Ragin 1994) Küçük-N çalışmaları olarak da adlandırılan birkaç vaka analizi genellikle, karşılaştırma için iki ila bir düzine veya daha fazla vakanın kasıtlı ve sistematik olarak seçilerek derinlemesine karşılaştırılmasını içerir (Landman, 2008: 27; Hague vd., 2016). Bu yöntemin tanımlayıcı özelliği, olası vakalar evreninden birkaç vakanın sistematik ve kasıtlı seçimi ile anahtar değişkenlerin kontrolünü sağlamasıdır. Birkaç vaka analizinde, istatistiksel yöneme rehberlik eden aynı mantık temelinde değişkenler arasında varsayımsal nedensel ilişkiler test edilir fakat bu “vakaların bağımsız değişkenlerin varyansını maksimize ve kontrol değişkenlerin varyansını minimize edilecek şekilde seçilmesi yolu ile olur” (Lijphart, 1975: 164). Nitel analize yönelmesi ve bağlama değer verme gibi iki ana eğilimi bünyesinde barındıran Küçük-N analizi (Ragin, 1987:2-3), birkaç vakaya özgü nüansları daha fazla içerdiği için çok-vakalı analizden detay açısından daha yoğun, fakat genelleştirme açısından daha az kapsamlıdır. Kavramsal esnemenin daha az görüldüğü bu küçük-N çalışmaları, seçilen vakaların içinde buldukları bağlamın dikkatli karşılaştırması ile çoklu açıklayıcı faktörün yapılandırılmasını ortaya çıkarır ve tarihsel dizilerin ve savaşlar, devrimler ve ekonomik krizler gibi belirli tarihsel olgu ve olayların açıklanmak istenen sonuçtaki etkisinin daha iyi tahlil edilmesine olanak sağlar.

Birkaç vaka analizinde, karşımıza çıkan en önemli kısıt “çok değişken, küçük N” diye adlandırılan gözlemlenen vaka sayısından daha fazla değişkene sahip olunması sorunudur (Lijphart, 1975:171). Birkaç vaka analizinde bu sorunu minimize etme adına geliştirilen ve John Stuart Mill’in ‘Mantık Sistemi’ (1872) adlı eserinde geliştirdiği fark ve anlaşma yöntemlerinden esinlenen iki araştırma tasarımı türü vardır. Bunlar benzer sistemler arasında

gözlemlenen farklı siyasal sonuçları açıklayan “*olabildiğince benzer sistemler tasarımı*” (OBST) ve farklı sistemlerdeki benzer sonuçları açıklayan “*olabildiğince farklı sistemler tasarımı*” (OFST)’dir (Przeworski ve Teune 1970). John Stuart Mill’in (1843) fark yöntemine dayanan, OBST’de birbirine benzer sistemler içinde sistematik olarak farklılık gösteren ve farklı siyasal sonuçları açıklayan ana bağımsız değişken bulunmaya çalışılır. Burada önemli olan, ana bağımsız değişken boyutunda veya “anahtar nedensel değişken kategorilerine göre” (King vd., 1994: 137) farklılık gösteren, fakat kontrol etmek istenilen değişkenler boyutunda olabildiğince birbirine benzer vakalar seçilerek bağımsız değişken ve bağımlı değişkenlerde gözlenen ortak varyasyona göre nedensel çıkarımlara varılmaya çalışılır. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, bu araştırma tasarımında bazı değişkenleri sabit tutmak, yani kontrol etmek için, bir dizi ortak temel özelliği (a, b ve c) paylaşan vakalar seçilir ve bu ortak değişkenler, bir vakada ortaya çıkan bağımlı değişkeni, (y) açıklamakta ilgisiz sayılır. Burada önemli olan bağımlı değişkenin ve ana bağımsız değişkenin (x) vakalar arasında değişkenlik göstermesidir. Ana bağımsız değişkenin varlığının veya yokluğunun, bir bağımlı değişkendeki farklılığı açıkladığı bu tasarım, Mill’in fark yöntemine uymaktadır.

OBST benzerlikler arasında farklılara odaklanarak sonucun farklılaşmasını araştırırken; OFST, farklılıklar arasında benzerlikleri odaklanarak benzer sonuçları açıklamaya çalışmaktadır (Przeworski ve Teune, 1970). John Stuart Mill’in belirli bir sonucu açıklamak aynı sonucu deneyimleyen vakalar seçerek bu vakalar arasında aynı olan özellikleri belirlemeye yönelik *anlaşma yöntemine* dayanan OFST’de birden fazla bağımsız değişken (a’dan i’ye) üzerinde farklılaşan ama ana bağımlı değişken (y) üzerinde benzeşen vakalar seçilerek hangi bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etki ettiği bulunmaya çalışılır. Söz konusu farklılıklar aynı sonucun nedeni olarak görülemeyeceği için potansiyel değişkenler olarak kontrol edilmiş olur. Açıklanacak sonucun tüm vakalarda görülen temel bağımsız değişkenin (x) varlığından kaynaklanan bu tasarım, Mill’in anlaşma yöntemine uymaktadır. İki tasarım arasındaki temel fark, değişken setinin değiştiği ve değişmediği yerdir. OBST’de sabit tutulan tüm ülkelerde ortak olan bazı değişkenler vardır, ancak temel bağımsız değişkenler ve bağımlı değişken ülkeler arasında farklılık gösterir. OFST’de ise temel bağımsız değişken ve bağımlı değişken değişmezken, karşılaştırma yapılan ülkeleri en farklı yapan geri kalan değişkenler farklılık gösterir. Bir başka deyişle, ilk tasarım, sistemler arasındaki farkların en aza indirilmesini, ikincisi ise bu farklılıkların en üst düzeye çıkarılmasını teşvik eder (Gerring, 2007: 139). Aşağıdaki tablo, bu iki sistem arasındaki farklılıkları açıklamakta ve Mill’in yöntemlerinden hangilerine uyduklarını göstermektedir.

Tablo 1: Araştırma Tasarımları

Tasarım Modeli	Olabildiğince Benzer Sistemler Tasarımı (OBST) Mill'in fark metodu			Olabildiğince Farklı Sistemler Tasarımı (OFST= Mill'in anlaşma metodu		
	Vaka 1	Vaka 2	Vaka 3	Vaka1	Vaka 2	Vaka 3
Değişkenler						
Değişken 1	a	a	a	a	d	g
Değişken 2	b	b	b	b	e	h
Değişken 3	c	c	c	c	f	i
Ana Açıklayıcı Değişken (ler)	x	x	x değil	x	x	x
Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç)	y	y	y değil	y	y	y

OBST, özellikle alan çalışmaları yapan kişiler için uygundur (Przeworski ve Teune, 1970: 33; Landman, 2008: 71). Avrupa, Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi dünyanın belirli bir coğrafi bölgesini oluşturan ülkelerin doğası gereği benzer olmaları ve ortak tarih, dil, din, siyaset veya kültür paylaşımları bu araştırma tasarımı için elverişli ortamı oluşturmaktadır. Przeworski ve Teune (1970) *Karşılaştırmalı Sosyal Araştırma Mantığı* adlı kitaplarında, ekonomik, kültürel ve siyasi özellikleri açılarından birçok benzerlikler taşıyan İskandinav ülkelerini veya iki parti sistemlerine sahip olan Anglosakson ülkelerini bu tip tasarım için prototip örnek olarak vermişlerdir. Buna rağmen, Przeworski ve Teune'un da içinde olduğu birçok karşılaştırmalı siyasetçi, olabildiğince benzer sistemler tasarımının vakalar arasında neredeyse her zaman birçok fark olacağı ve bunun da hangi farklılıkların anahtar farklılar olup olmadığının belirlenmesini zorlaştırarak bağımlı değişkenin 'aşırı belirlenmesi' sorununa yol açacağı için OFST'nin tercih edilmesini savunmaktadır.

OFST; devrimler, askeri darbeler, demokrasiye geçişler veya yeni sanayileşmiş ülkelerde "ekonomik mucizeler" gibi tanımlanmış bir sonucu açıklamaya yönelik karşılaştırmalı çalışmalarda oldukça sık kullanılmaktadır. Bu tasarımda karşımıza çıkan en önemli kısıt ise vaka seçiminin bağımlı değişken üzerinden yapılmasından kaynaklanan seçim yanlılığı ve bunun yol açabileceği yanlış çıkarım riskidir (Geddes, 1990; King vd., 1994). Bunun nedeni, bağımlı değişken üzerinden vaka seçimi yapılıp yani sadece belirli bir sonucu gösteren vakalar örnekleme dahil edilip göstermeyenler dışarıda bırakılırsa sonuçla ilişkilendirilen değişkenlerin sonucu gerçekten değiştirip değiştirmediğinin test edilemeyecek oluşudur. Bu da belirlenen neden ile gözlenen etki arasında

yanlış çıkarımlara varılmasına yol açabilir. Örneğin, Barbara Geddes'in (1990) işaret ettiği gibi Tayvan, Güney Kore ve Singapur gibi Doğu Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkelerinin hızlı ekonomik büyümesinin altında yatan nedenleri araştıran birçok araştırma, vaka seçimini bağımlı değişken üzerinden yaparak yani sadece hızlı ekonomik büyüme yaşayan Doğu Asya ülkeleri örneklem olarak alarak hızlı büyüme esnasında iş gücünün baskı altında tutmanın ekonomik büyümeye pozitif katkısı olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat iş gücünün benzer şekilde baskı altında tutan fakat bu ülkeler gibi başarılı bir ekonomik büyüme deneyimlemeyen birçok ülke olduğu göz önüne alındığında, farklı derecelerde ekonomik büyüme yaşayan ülkelerin araştırmaya dahil edilmesi muhtemelen daha farklı çıkarımlara varılmasını yol açacaktır (134-141).

Bu sorunu minimize etmenin bir yolu vaka-içi karşılaştırma yoluyla gözlem sayısını arttırmak (Campbell 1975) ve/ya birkaç pozitif vakayı uygun negatif vakalarla kontrast olarak karşılaştırarak her iki yöntemi de birlikte kullanmaktır (Bennett ve Elman, 2006; Skocpol ve Somers 1980: 183-184; Mahoney, 2007: 34; Collier, 1991: 112; Collier ve Mahoney, 1996; Brady ve Collier 2010). Harvard Üniversitesinden Barrington Moore'un kaleme aldığı *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü* (1967) adlı eseri OBST içinde Mill'in her iki yöntemini birlikte kullanan en önemli çalışmalar arasındadır. Moore, hangi tarihsel dinamiklerin farklı siyasal rejimlerin (demokratik, faşist veya komünist) ortaya çıkmasında etkili olduğunu sekiz farklı ülkeyi inceleyerek ortaya koymuştur. İngiltere, Fransa ve ABD'nin liberal demokratik sonuçlarını; Almanya, İtalya ve Japonya faşist sonuçların, Rusya ve Çin ise komünist sonuçların örnekleri olarak incelenmiştir. Vakalar-arası analizinde yani liberal demokrasi, faşizm ve komünizm gibi farklı siyasal sonuçlara yol açan koşulları karşılaştırırken Mill'in fark yöntemini kullanan Moore, hepsi bir tarım devrimi yaşayan benzer vakaların hangi ortak değişken yoluyla farklı bir sonucu deneyimlediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Eşzamanlı olarak ise vaka-içi analizinde, yani aynı siyasal sonucu deneyimleyen iki veya üç ülkeyi birbiri ile karşılaştırırken, Mill'in anlaşma yöntemini kullanan Moore, benzer vakalar arasındaki farklılıkları bulmaya çalışmıştır. Moore incelediği ülkelerde modernleşmesinde izledikleri farklı siyasi yolları ya da ortaya çıkan farklı siyasal rejimleri, ticari tarımın zamanlaması ve biçimi, köylüler ve toprak ağaları arasındaki sınıf ilişkileri ve üst sınıfların ticari ve endüstriyel burjuvaziyle yaptığı ittifak türleri üzerinden açıklamıştır. Burjuvazinin işçi sınıfıyla ittifak yaparak soylu toprak sahiplerine karşı bir siyasi cephe oluşturabildiği İngiltere, Fransa ve ABD'de liberal demokrasi yerleşmiş, soylu toprak sahiplerinin burjuvaziyle ittifak yaparak işçi sınıfına karşı bir siyasi cephe oluşturduklarında ise Almanya, İtalya

ve Japonya vakalarında görüldüğü gibi faşizm ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, köylülerin çok baskın, soylu toprak sahipleri, burjuvazi ve işçi sınıfının ise çok zayıf olduğu bir toplumsal yapı ise Rusya ve Çin’de komünist devrime yol açmıştır. Barrington Moore’un kullandığı kategoriler ve açıklayıcı değişken kümesi aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2: Barrington Moore: *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* Adlı Eserindeki Araştırma Tasarımı

Araştırma Tasarımı	Olabilmiş Benzer Sistemler Tasarımı (OBST)			
Bağımlı Değişken	Modernleşme Sürecinde İzlenen Yol			
	Liberal Demokrasi	Faşizm	Komünizm	
Ortak Başlangıç Noktası	Tarım Bürokrasisi	Tarım Bürokrasisi	Tarım Bürokrasisi	
Kritik Siyasal Olay	Burjuva Devrimi	Yukarıdan Devrim	Köylü Devrimi	
Ana Sistemik Siyasal Sonuç	Demokratik Kapitalizm/ Liberal Demokrasi	Gerici Kapitalizm/ Faşizm	Komünist Diktatörlük	
Ülkeler	İngiltere ABD	Fransa	Almanya Japonya	Rusya Çin
Ana Değişkenler				
Burjuva Dürtüsü	Güçlü	Güçlü	Orta	Güçsüz
Ticari Tarım Tipi	Piyasa- odaklı	Emek- baskıcı	İşçi-baskıcı	İşçi-baskıcı
Çiftçinin Devrimci Potansiyeli	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek
Vaka-İçi Yöntem	Anlaşma Yöntemi		Anlaşma Yöntemi	Anlaşma Yöntemi
Vakalar-Arası Yöntem	Fark Yöntemi			
Kaynak	Skocpol, 1994: 32’den adapte edilmiştir.			

Harvard Üniversitesi'nden Barrington Moore'un öğrencisi olan Theda Skocpol'un *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Analizi* (1979) adlı kitabı ise OFST içinde Mill'in hem anlaşma hem de fark yöntemini kullanan en meşhur örnekler arasındadır. Skocpol, bu çalışmasında, siyasal, demografik, ekonomik, sosyal, etnik, dinî, kültürel ve tarihi olarak birbirinden çok farklı özellikler gösteren Fransa (1789), Rusya (1917) ve Çin (1911) vakalarını ele alarak tüm bu farklılıklara karşın neden bu üç ülkede modern tarihin en önemli üç büyük devriminin yaşandığı sorusuna yanıt aramıştır. Araştırma tasarımı dolayısı ile OFST üzerine kurulmuştur. Bu tasarım içerisinde Mill'in anlaşma ve farklılık mantığını, gerekli ve yeterli potansiyel nedenleri ortadan kaldırmak için araçlar olarak yeniden düzenleyen Skocpol, Mill'in anlaşma yöntemini gerekli potansiyeller nedenleri, fark yöntemini ise potansiyel yeterli nedenleri kontrol etmek için kullanmıştır. Birbirinden farklı siyasi ekonomik ve sosyal sistemleri olan bu vakalardaki farklılıkları Mill'in anlaşma mantığına dayanarak sonucu açıklamada etkisiz sayan Skocpol, devlet çöküşü ve köylü isyanını toplumsal devrimlerin gerçekleşmesi için iki gerekli potansiyel neden olarak ortaya koymuştur. Bu üç pozitif vakayı karşılaştırılabilir koşulları olan ancak sosyal devrimlerin olmadığı veya başarısız olduğu devrim öncesi Rusya (1905), İngiltere, Almanya, Prusya ve Japonya gibi negatif vakalarla Mill'in fark yöntemini uygulayarak karşılaştıran Skocpol, pozitif vakalarda gözlemlenen devrimin gerçekleşmesi için gerekli olan nedenlerin aynı zamanda yeterli nedenler olup olmadığını sınınamıştır. Skocpol'un negatif vaka incelemesi, İngiltere ve Japonya'da köylü ayaklanmaları olmadan devlet çöküşleri yaşandığını, Almanya 1848'deki devlet çöküşünün geçici ve köylü ayaklanmaları bölgesel olarak sınırlı olduğunu ve Rusya'da 1905'deki devlet çöküşünün kısa sürede tersine dönen geçici bir çöküş olduğunu ortaya koyarak, devlet çöküşü ve köylü ayaklanmalarının birlikte yaşanmasının sosyal devrimlerin yaşanması için gerekli ve yeterli koşullar olduğu sonucuna varmasını sağlamıştır (Skocpol, 1979:189).

Tablo 3: Skocpol'un *Devletler ve Toplumsal Devrimler* Adlı Çalışmasının Araştırma Tasarımı

Araştırma Tasarımı	Olabilirdiğince Farklı Sistemler Tasarımı							
Yöntem	Anlaşma Yöntemi			Fark Yöntemi				
Vakalar	Fransa	Rusya	Çin	İngiltere	Rusya (1905)	Prusya Almanya (1807)	Almanya (1848)	Japonya
Bağımsız Değişkenler								
Uluslararası baskı	E	E	E	H	H	E	H	E

Örgütlü ve bağımsız egemen sınıfın devlet içindeki gücü	E	H	E	E	H	H	H	H
Zengin Tarım Ekonomisi	E	H	H	E	E	E	E	E
Çiftçi özerkliği ve otonomisi	E	E	H	H	E	H	H	H
Devlet çöküşü	E	E	E	E	H	H	E	E
Çiftçi Ayaklanması	E	E	E*	H	E	H	H	H
E=EVET								
E*=1930'dan sonra Evet								
H=Hayır								
Kaynak: Skocpol, 1979:155-157, Burawoy, 1989: 768 ve Mahoney ve Goertz, 2004' den yazar tarafından uyarlanmıştır.								

Karşılaştırmalı Perspektiften Tek Vaka Çalışmaları

Vaka analizi, bir fenomen sınıfının tek bir örneğinin belirli bir zaman ve mekân da incelenmesini ifade eden bir araştırma yöntemidir (Gerring, 2004: 342). Sartori (1991:252) ve King vd.'nin (1994) de dahil olduğu birçok karşılaştırmalı siyaset uzmanı, karşılaştırmanın benzer veya farklı bir çeşitlilikten en az iki vakayı içermesi gerektiğini iddia ederek tek-vaka analizlerinin karşılaştırmalı yöntem altında değerlendirilemeyeceğini fakat karşılaştırmalı değer taşıyabileceğini savunmaktadırlar. Aynı tümevarımsal çıkarım mantığının, yani bir hipotezin gözlemlenebilir bir sonucu olarak gerçekleri toplama vurgusunun, nitel ve nicel analizin temelini oluşturduğunu ifade eden King vd. (1994), tek vaka analizlerinden elde edilen tek gözlemle hipotezlerin test edilemeyeceğini çünkü tek bir gözlemlenmede sadece tek bir çıkarımın test edilebileceğini ileri sürmektedirler. Nitekim, birkaç vaka analizinde de karşımıza çıkan değişkenleri kontrol edebilecek sayıda vakaya sahip olunmaması, aşırı belirlenim ve seçim yanlılığı sorunları tek ülke çalışmalarında daha büyük bir problemdir.

Diğer yandan, tek ülkeli vaka analizini, 'teori inşa sürecinin tüm aşamalarında' değerli bulan Eckstein (1975:80), bu çalışmaları belirli tedavilerin etkilerinin yoğun bir şekilde incelendiği tıp alanındaki klinik çalışmalara benzeter ve bu çalışmalardan hem hipotezler geliştirilebileceğini hem de hipotezlerin test edilebileceğini savunur. Doğan ve Pelassy (1990) benzer

şekilde, genelleştirmeyi hedefleyen bir tek ülke analizinin araştırmacının vakasını daha büyük teorik veya kavramsal kaygular ışığında incelemeye odaklanmasını gerektirdiğinden karşılaştırmalı siyaset teorisine katkı sunabileceğini belirtir. Daha geniş bir teorik araştırma girişiminin parçası olarak yapılan tek-ülkeli vaka analizleri karşılaştırmalı siyasetin en önemli ve yenilikçi çalışmalar arasındadır (Pepinsky, 2019). Aslında, tek ülke üzerine karşılaştırmalı siyaset etiketiyle basılmış, diğer alanlardan çok daha fazla kitap vardır. *Amerika'da Demokrasi* (Tocqueville, 1835); *Kim Yönetiyor?* (Dahl, 1961); *Uzlaşma Politikaları* (Lijphart, 1968); *Modernleşme ve Bürokratik Otorite-rizm* (O'Donnell, 1973); *Çatışmacı Fransız* (Tilly, 1986); *Demokrasi ve Kargaşa* (Tarrow, 1989); *Demokrasiyi Çalıştırmak* (Putnam, 1993) gibi kitaplar, karşılaştırmalı siyaset disiplinin teorik olarak gelişmesine önemli ölçüde hizmet eden tek-ülkeli vaka çalışmaları arasındadır. Peki, tek vaka çalışmaları hangi koşullar altında karşılaştırmalı olarak nitelendirilebilir?

Öncelikle, vakalar karşılaştırmalı bir bağlam içine yerleştirilmeli, araştırmanın analitik araçları karşılaştırmalı siyaset literatüründen gelmeli, vaka seçimi araştırmanın hedefine uygun olarak yapılmalı ve çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların, mevcut karşılaştırmalı tipolojiyi veya teoriyi gözden geçirmek veya genişletmek için yapı taşları niteliğinde olduğu gösterilmelidir. Yukarıdaki çalışmaların tümü, sonraki tek ülke ve karşılaştırmalı çalışmalarda uygulanan ve test edilen yeni kavramlar ve genellemeler formüle eden çalışmalardır. Dolayısıyla, "örtük" bir karşılaştırma yöntemi izleyen tek ülkeli çalışmalar bile eğer "daha geniş teorik ve kavramsal bir çerçeve" göz önünde bulundurulursa karşılaştırmalı değer taşıyabilir (Verba, 1967). Örtük karşılaştırmalar, eldeki tek vakayı yorumlamak ve bağlamsallaştırmak için mevcut tipolojileri ve sınıflandırmaları bir kıstas olarak kullanır. Ragin (1987), tek bir ülkede yoğunlaşan birçok alan uzmanının seçtikleri vakayı kendi ülkeleriyle veya hayali veya teorik olarak belirleyici bir ideal-tipik vaka ile örtük olarak karşılaştırdıklarını iddia etmektedir. Ünlü Fransız sosyolog ve siyaset bilimci Alexis de Tocqueville 'in *Amerika'da Demokrasi* (1838) ve *Eski Rejim ve Fransız Devrimi* (1856) adlı meşhur çalışmaları örtük ikili karşılaştırmaların klasik örnekleri arasındadır. Richard Rose'un (1991: 454) "dışa dönük vaka" çalışması olarak adlandırdığı bu çalışmalarda, Tocqueville; ABD ve Fransa vakalarını Mill'in fark yöntemini kullanarak örtük bir şekilde karşılaştırarak özgürlük, toplumsal eşitlik ve demokrasi gibi genel kavramlar hakkında başka vakalarda test edilebilecek genellemeler üretmiştir (Richter, 1969).

Seçtikleri vakaya ve uyguladıkları araştırma tasarımlarına bağlı olarak karşılaştırmalı siyaset alt-disiplinin bilimsel gelişmesine farklı şekillerde katkı sunan çeşitli vaka analiz türleri vardır. Lijphart teorik olmayan, yorumlayıcı,

hipotez üreten, teoriyi doğrulayan, teoriyi bilgilendiren ve sapkın vaka olmak üzere (1971: 691- 693), Eckstein ise yapılandırıcı-idiografik, disiplinli-yapılandırıcı, sezgisel, güvenilirlik probu ve önemli vaka olmak üzere (1975: 96-123) altı tür vaka çalışmasının karşılaştırmalı siyaset teorisinin gelişimine potansiyel katkı sunabileceğini değerlendirmişlerdir. Tümevarımsal veya teori güdümlü olan ve belirli bir vakayı tanımlamayı, açıklamayı veya yorumlamayı amaçlayan idiografik vaka çalışmaları sundukları derin betimsel analiz ile genelleme yapabilmek için hammadde sağlar ama kendisi genelleştirebilir önermeler üretemez. Fakat vaka seçimine ve araştırma tasarımına bağlı olarak, tek vaka çalışmaları teori gelişimine farklı şekillerde katkı sunar. Örneğin, mevcut bir teorinin geçerliliğini doğrulamak veya yanlışlamak, yani hipotezleri test etmek için kritik bir vaka (crucial case) seçilebilir. Kritik vakalar, tek bir vakanın bile, belli koşulları sağladığı sürece, yerleşik teorileri sarsabilecek ve yeni teorilere ve kavramsal keşiflere yol açabilecek olan vakalardır. “En olası vaka (most likely case) çalışmaları” ve “en az olası (least likely case) vaka çalışmaları” olmak üzere iki tür kritik vaka çalışması vardır (Eckstein, 1975: 118). En olası vaka çalışmaları belli bir konuda ele alınan bir teorinin tahminlerinin gerçekleşme olasılığının en yüksek olduğu vakanın araştırılmasıdır. Eğer ele alınan teorilerinin tahminleri en olası vakada bile gerçekleşmiyorsa, bu durum o teori için büyük bir eksikliğe işaret eder ve teorinin inandırıcılığı ciddi şekilde zarar alır. En az olası vaka çalışmaları, en olası vaka çalışmalarının tam tersine, belli bir konuda ele alınan bir teorinin tahminlerinin gerçekleşme olasılığının en düşük olduğu vakanın araştırılmasıdır. Eğer böylesi bir vakada bile ilgilenilen teorinin tahminleri gerçekleşiyorsa, diğer tüm vakalarda da gerçekleşme olasılığı yüksektir. Bu koşulda ilgilenilen teorinin analitik gücü desteklenmiş olur. Dolayısı ile, kritik vaka analizi belirli bir teorinin en az elverişli olduğu durumda bile işlediğini göstererek diğer tüm koşullarda da geçerli olacağını ortaya koyarak bir teoriyi doğrulayabilir veya en olası vakada bile işlemediğini göstererek söz konusu teorinin gözden geçirilmesine neden olabilir). Karşılaştırmalı siyasetin hipotez geliştirme amacına hizmet eden bir başka önemli tek vaka-çalışması ise ‘sapkın vaka’ (deviant case) araştırmasıdır. Mevcut normlara aykırı olan ve mevcut herhangi bir teoriye veya model uymayan sapkın vakalar, anormalliklerin çalışması olarak da nitelendirilebilir (Elman ve Elman 2002; Gerring ve Cojocar, 2016). Sapkın vaka analizleri, atipik vakayı açıklamak için genelleştirilebilir hipotezler üretebilir veya bir teorinin kapsam koşullarında bir düzeltmeye yol açabilir (Gerring ve Cojocar, 2016: 399; Mahoney, 2007: 125; Mayer, 1989: 44). Yeni bir kategori yaratan veya genel eğilimleri doğrulayan “örnek” (exemplary) vaka analizleri veya gelecekte tipik olması beklenen bir

vakayı ifade eden prototipik vaka analizleri karşılaştırmalı siyasette yeni kavramlar ve kategoriler inşa ederek teorileri ve fikirleri formüle etmenin yapı taşını oluşturur (Hague vd., 2016: 94-95). Dolayısı ile vaka seçimine bağlı olarak, tek ülke çalışmaları bağlamsal bir açıklama sağlar, yeni kavramlar geliştirir, hipotezler oluşturur, teorileri doğrular ve yanlışlar ve uluslararası karşılaştırma yoluyla tanımlanan sapkın ülkelerin varlığını açıklar (Eckstein 1975; Landman 2008; Yin 2013; George ve Bennett 2005).

Tek-ülkeli vaka çalışmalarının daha güçlü ve genellenebilir çıkarımlarda bulunması vaka-içi kesitsel veya zamana göre karşılaştırma yaparak gözlem sayılarını arttırması yolu ile olur. Vaka-içi karşılaştırmalar, bağımsız değişkenin farklılaşmasına imkân tanıdığı için nedensel analizin güçlendirilmesine yardımcı olur ve aynı zamanda seçim yanlılığı sorununu da azaltır (Collier ve Mahoney, 1996). Vaka-içi analizlerinde görülen “analitik anlatılar” (Bates vd., 1998), “nedensel süreç izleme” (Collier, 2011), “örüntü eşleştirme” (Campbell, 1975; Yin, 1984) ve “uygunluk” (George ve Bennett, 2005: 181-203) gibi çeşitli vaka-içi analiz yöntemleri ile başlangıçta tek bir gözlem birimi olarak ele alınan vakanın çoklu özelliklerine karşı hipotezler test edilebilirken, “yol bağımlılığı” (Pierson, 2000;2004; Mahoney, 2000; 2001), “kritik olaylar” (Collier ve Collier, 1991) ve “kesintili denge” (Baumgartner vd., 2009) gibi kavramlara dayanmak, genel yasalar veya istatistiksel ilişkiler yerine nedensel zincirler ve mekanizmalara dayanan bir açıklama sağlar (George & Bennett, 2005; Bennett ve Elman, 2006). Nedensel mekanizma, bağımlı değişken üzerinde açıklayıcı değişken yolu ile etki eden nedensel süreç veya ara değişkeni ifade etmektedir. Nedensel mekanizmanın yeterliliği veya geçerliliği, süreç izleme ve süreç doğrulama gibi yöntemlerle test edilmektedir. Süreç izleme, nedensel bir mekanizmanın (süreç veya ara değişkenin) bağımlı değişken üzerinde nasıl ve ne zaman bir etki yarattığını ortaya koymak için olaylar sırasının analizine dayanmaktadır. Süreç doğrulaması ise tespit edilen nedensel sürecin olaylar dizisine uyup uymadığını olayların ortaya çıkarılması ve tanımlanan nedensel sürecin olayların sırasına uyup uymadığına bakılması anlamına gelir. Bu kriterleri karşılayan tek-vaka çalışmaları idiografik veya betimleyici çalışmalardan bir adım öne çıkarak “açıklayıcı” çalışma kategorisine dahil olabilir (George ve Bennett, 2005; Flyvbjerg 2006).

İtalya'nın kuzey ve güney bölgelerindeki yerel yönetimlerin siyasi ve ekonomik performans belirleyicilerini araştıran Robert Putnam'ın (1993) *Demokrasiyi Çalıştırmak: Modern İtalya'da Sivil Gelenekler* adlı çalışması vaka-içi analiz yöntemini kullanarak çıkarımlarını Büyük N'den yapan açıklayıcı tek-ülkeli vaka çalışmalarının en iyi bilinen örnek arasındadır. İtalya'nın yirmi idari bölgesinde yirmi yıl boyunca gözlemlenen siyasi ve ekonomik

performans varyasyonlarını incelemek için araştırmasında hem nitel hem de nicel verileri kullanan Putnam; yirmi yıl boyunca, bölgesel performansı ustaca geliştirilmiş nicel ölçütlere göre değerlendirmiş, kurumsal performans- ta kesitsel ve zamansal değişimin nedenlerini değerlendirmek için bölgesel meclis üyeleri ve topluluk liderleriyle görüşmüş, sayısız kitle ve elit anketi gerçekleştirmiş ve vaka-içi analiz ve süreç-takibi yöntemlerini uygulayarak altı İtalyan bölgesinin tarihini analiz etmiştir. Mill'in fark yöntemini kullanarak birbirine benzeyen vakalar arasında sonuçta oluşan farklılığı açıklayan farklılıklara odaklanan yani OBST kullanan Putnam, her bölgedeki sivil katılım ve sivil yeterlilik konularında kanıtlanabilir farklılıklar nedeniyle aynı reformların farklı bölgesel politika performanslarına yol açtığını gözlemlemiştir. Kuzey İtalya'daki Rönesans şehir-devletlerinden gelen sivil geleneğin ortaya çıkardığı yüksek düzeydeki sosyal sermayenin Güney İtalya geleneğinde eksik olduğunu gözlemleyen Putnam, Kuzey ve Orta İtalya'daki dernekleşme deneyiminin kişilerarası güveni ve demokratik yerel yönetimleri geliştirirken; Güneyde, benzer deneyimin olmamasından ötürü daha az başarılı olduklarını ortaya koymuştur. Putnam, bu çalışmasında başarılı bir demokratik toplumun vatandaşların sivil ilişkilerinin bir sonucu olarak topluluklarına ne kadar katıldıkları ve yatırım yaptıkları oranında var olduğunu ortaya koyarak disiplinde hâlâ canlı bir tartışma konusu olmayan devam eden 'sosyal sermaye' kavramını ön plana taşımış ve sosyal sermaye, demokrasi ve yönetim performansları arasındaki ilişkilere yönelik diğer vakalarda test edilebilecek yeni hipotezler üreterek karşılaştırmalı siyasetteki teori gelişimine katkı sunmuştur. Aşağıdaki tablo, karşılaştırmalı siyasette kullanılan yöntemlerin karşılaştırmalı analizini özetleyerek sunmaktadır.

Tablo 4: Karşılaştırmalı Siyasette Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırmalı Analizi

	Birçok Vaka (Large-N) Analizi	Birkaç Vaka Small-N) Analizi	Tek Vaka (n=1) Analizi
Amaç	Genelleştirmek	Açıklamak	Anlamak
	Bir örneklemden toplanan verileri ölçer, hipotezleri test eder ve sonuçları genelleştirir.	Bir olgunun ortaya çıkışındaki temel neden ve motivasyonları açıklar.	Bir olgunun ortaya çıkışındaki temel neden ve motivasyonları anlatır.
Temel Yöntem	Tümdengelim	Analitik Tümevarım	Yorumlama
	Teoriden türetilen hipotezleri verilerle test eder, onaylar.	Verilerden hipotez ve teoriler oluşturur.	Verilerden hipotezler üretir, teori doğrular veya yanlışlar.

Karşılaştırma Mantığı	Belirli bir iddia, hipotez veya teoriyi doğrulama veya yanlışlama amacı ile bir dizi vakayı karşılaştırır.	Daha güçlü teorik açıklama inşa etme amacı ile vakalar kullanılır; her bir vaka adım adım genel teorinin geliştirilmesine katkıda bulunur.	Vakanın daha iyi anlaşılması için farklı vakaları ve/ya genel teorileri kullanılır.
Çalışmanın Türü	Test-Edici, Genelleyici Bilimsel, Kesin	Açıklayıcı, Keşifçi	Betimleyici, yorumlayıcı
Toplanan Veri Tipi	İstatistiksel, sayısal	Nitel	Nitel
Veri Toplama Yöntemi	Deneyler, denetimler, anket araştırması, derecelendirme ölçekleri	Röportajlar, odak grupları, vaka çalışmaları, gözlem	Röportajlar, odak grupları, vaka çalışmaları, gözlem
Çalışmanın Odak Noktası	Değişkenler arası ilişkiler	Nedensel ilişki	Vakanın içinde bulunduğu bağlam
Kontrol Mekanizması	İstatistiksel Kontrol	Seçerek Kontrol -OBST -OBFS	Yoğun, ideografik, yol- bağımlı ve yapılandırıcı analiz -Sapkın Vaka -Kritik Vaka -En Az Olası Vaka -En Olası Vaka
Avantajları	Geniş kapsam Sınırlı seçim yanlılığı Teori inşasına katkı sağlayan güçlü çıkarımlar Sapkın ülkeleri belirleme	Kavramsal Derinlik Nedensellik Teori inşası Konfiguratif ve tarihsel makro analiz Nedensel Süreç Analizi Vaka içi Analiz Alan Çalışması	Kavramsal derinlik Bağlamsal tanımlama Vaka içi Analiz Süreç Analizi
Dezavantajları	Yüksek derecede soyutlama Kavramsal esneme Geçersiz ölçüler Veri sınırlılığı	Daha az güvenli çıkarımlar Seçim yanlılığı	Güvensiz çıkarımlar Seçim yanlılığı
Gereksinim	Matematik ve Bilgisayar Eğitimi	Dil Eğitimi Saha araştırması	Dil eğitimi Alan araştırması
Kaynak	Lim, 2010: s.21; Hague vd., 2016:97 ve Landman, 2008:47'den yazar tarafından yararlanmıştır.		
Not	Bu yöntemler arasında çok fazla çakışma vardır, dolayısıyla bu değerlendirmeler mutlaktan ziyade eğilimler olarak görülmelidir.		

Sonuç

Bu çalışma siyaset biliminin merkezi bir alt-disiplini olarak ele aldığı karşılaştırmalı siyasetin tematik, işlevsel ve yöntemsel boyutlarını sırasıyla mercek altına alarak Türkçe karşılaştırmalı siyaset literatürünün ve bilgi birikiminin oluşmasına katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu makale bu konudaki eksikliğin giderilmesine katkı sunmak için karşılaştırmalı siyasetin diğer alt-alanlar ile ilişkisinin karşılaştırılması ile başlamıştır. Siyasal sistemler, aktörler ve süreçler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tanımlamaya, açıklamaya ve tahmin etmeye çalışan karşılaştırmalı siyasetin, ana tema olarak modern kapitalist dünyanın kökenlerini açıklama ve geleceği yansıtma sorununu aldığı ve yeni kavramlar, sınıflandırmalar ve tipolojiler geliştirme, hipotez test etme, genellemeler ve teoriler inşa etme gibi çeşitli işlevleri yerine getirdiği vurgulanmıştır. Karşılaştırmalı siyasetin yöntem boyutuna odaklanan dördüncü bölüm, geleneksel olarak birkaç vakanın (Küçük-N) nitel analizi ile özdeşleştirilen karşılaştırmalı yöntemin, değişkenlerin kontrolünü sistematik ve kasıtlı vaka seçimi yoluyla sağladığını ve orta seviyede kavramsal soyutlama kullandığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, birçok değişken ve az vaka sayısından dolayı hipotezleri test etmek için çok vakanın incelendiği istatistiksel yöntemden daha zayıf, vaka analizinden ise daha güçlü kontrol sağlayan, karşılaştırmalı yöntemin en önemli kısıtının vaka sayısından daha fazla değişkene sahip olması olduğu vurgulanmıştır. Bu kısıtlara rağmen sistematik karşılaştırmaya izin veren karşılaştırmalı yöntemin en benzer sistem tasarımı veya en farklı sistem tasarımı ile bağımsız değişkenlerin kontrolünü sağlayarak çok değişkenli etkileşimi ve değişkenler arasındaki çoklu nedensel yapılanmayı açıklayabilecek nitelikte bir yöntem olarak değerlendirilmiştir.

Geleneksel anlayış karşılaştırmalı yöntemi birkaç vaka analizi ile özdeşleştirirse de, bu çalışma, vaka sayısı ne olursa olsun bir çalışma karşılaştırma yoluyla genellemeler kullanıyor veya inşa ediyorsa, karşılaştırmalı siyaset şemsiyesi altında sınıflandırması düşüncesinden yola çıkarak, genellikle istatistiksel yöntemlerin kullanıldığı birçok vaka (Büyük N) analizlerini ve nitel yöntemlerin kullanıldığı tek vaka çalışmalarını da karşılaştırmalı siyasetin diğer yöntemsel stratejileri olarak incelemiştir. Çok fazla sayıda vaka üzerinde birkaç değişken arasındaki ilişkiyi aynı anda inceleyebilmeleri sebebiyle genelleme konusunda avantaja sahip olan birçok vaka analizlerinin daha fazla küresel uygulanabilirliğe sahip güçlü çıkarımlar yapma, diğer araştırmacılar tarafından kontrol edilebilen standart istatistiksel teknikler kullanarak büyük miktarlarda verilerin kesin ilişkisel analizini sunma ve 'sapkın' vakaları veya 'aykırı değerleri' tanımlama yeteneği gibi avantajları olduğu fakat derin

bağlamsal ve kavramsal analiz ve karmaşık nedensellik açıklaması açılarından zayıf kaldığı vurgulanmıştır. Birçok ve birkaç vaka analizlerine göre daha az güvenli çıkarımlar sağlayan tek vaka çalışmalarının genellikle kapsamı ve genellenebilirliği kısıtlı araştırmalar olsa da bugün hâlâ karşılaştırmalı siyasette yoğun ve yaygın olarak kullanıldığı vurgulanmıştır. Tek vaka çalışmalarının doğası gereği karşılaştırmalı olamayacağını iddia edenlerin aksine bu makale, tek vaka çalışmalarının vaka seçimine bağlı olarak veya örtük karşılaştırma veya kesitsel ve/ya zamana göre vaka-içi analiz yoluyla gözlem sayılarını arttırarak diğer ülkeler için geçerli kavramlar geliştirebileceği, bağlamsal açıklama sağlayabileceği, hipotezler oluşturabileceği, teorileri doğrulayabileceği ve yanlışlayabileceği üzerinde durulmuştur. Süreç analizi, örüntü eşleştirme, süreç izleme ve nedensel anlatı gibi çeşitli vaka içi analiz yöntemleri ile bu çalışmaların nedensel çıkarımlarının gücünü arttırma imkânları olduğu vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Almond, Gabriel A. (1966). Political Theory and Political Science. *American Political Science Review* 60 (4), 869–79.
- Almond, Gabriel A. ve Verba, Sidney (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Aristoteles (2017). *Politika Bütün Yapıtları 3*. Çev. F Akdemir, İstanbul: Say Yayınları
- Bates, Robert H. (1996). The Death of Comparative Politics?. *APSA-CP: Newsletter of the APSA Organized Section in Comparative Politics*, 7 (2): 1–2.
- Bates, Robert H vd. (der) (1998). *Analytic Narratives*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Baumgartner Frank R. vd. (2009). Punctuated Equilibrium in Comparative Perspective. *American Journal of Political Science*, 53: 603-620.
- Bennett, Andrew ve Elman, Colin (2006). Qualitative Research: Recent Developments in Case Study Methods. *Annual Review of Political Science*, 9, 455-476.
- Berger, Suzanne ve Dore, Ronald (der) (1996). *National Diversity and Global Capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Bernhard, Michael (2009). Methodological Disputes in Comparative Politics. *Comparative Politics*, 41(4), 495-515.
- Boix, Carles (2011). Democracy, Development, and the International System. *American Political Science Review*, 105 (4), 809–828.
- Boyer, Robert ve Drache, Daniel (der) (1996). *States against Markets: The Limits of Globalization*. London and New York: Routledge.
- Brady, Henry E. ve Collier, David (2010). *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers.
- Burawoy, Michael (1989). Two Methods in Search of Science: Skocpol versus Trotsky. *Theory and Society*, 18 (6), 759-805.
- Campbell, Donald T. (1975). Degrees of Freedom and the Case Study. *Comparative Political Studies*, 8(2), 178–193.

- Caramani, Daniele (2017). Introduction to Comparative Politics. İçinde D Caramani (der), *Comparative Politics*, Oxford: Oxford University Press, 1-18.
- Cheibub, Jose A. ve Limongi, Fernando (2002). Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered. *Annual Review of Political Science*, 5, 151-79.
- Clark, William R. vd. (2018). *Principles of Comparative Politics*. Thousand Oaks: Sage.
- Coates, David (2000). *Models of Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Collier D (1991). The Comparative Method: Two Decades of Change. İçinde D Rustow ve K P Erickson (der), *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, New York: HarperCollins Publishers, 7-31.
- Collier, David (1993). The Comparative Method. İçinde A W Finifter (der), *Political Science: The State of the Discipline II*, Washington, DC: American Political Science Association, 105-19.
- Collier, David (2011). Understanding Process Tracing. *PS: Political Science and Politics*, 44 (4), 823-830.
- Collier, David vd. (2008). Typologies: Forming Concepts and Creating Categorical Variables. İçinde J M Box-Steffensmeier vd. (der), *Oxford Handbook of Political Methodology*, Oxford: Oxford University Press, 152-173.
- Collier, David vd. (2012). Putting Typologies to Work: Concept Formation, Measurement, and Analytic Rigor. *Political Research Quarterly*, 65(1), 217-232.
- Collier David ve Mahoney, James (1996). Insights and Pitfalls: Selection Bias in Qualitative Research. *World Politics*, 49 (1), 56-91.
- Collier, Ruth B. ve Collier, David (1991). *Shaping the political arena: Critical junctures, the labor movement, and regime dynamics in Latin America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Crouch, Colin (2005). *Capitalist Diversity and Change*. Oxford: New York: Oxford University Press
- Crouch, Colin ve Streeck, Wolfgang (der) (1997). *Political Economy of Modern Capitalism*. London: Sage.
- Dahl, Robert A. (1963). *Who Governs?: Democracy and Power in the American City*. New Haven: Yale University Press.
- Diamond, Larry (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dogan, Mattei ve Pélassy, Dominique (1990). *How to Compare Nations: Strategies in Comparative Politics*, Chatham, NJ: Chatham House.
- Duverger, Maurice (1959). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen & Co.
- Duverger, Maurice (1972). *Party Politics and Pressure Groups: A Comparative Introduction*, New York: Thomas Y. Crowell Company.
- Eckstein, Harry (1975). Case Studies and Theory in Political Science. İçinde F Greenstein ve N Polsby (der), *Handbook of Political Science*, vol. 7, Reading, MA: Addison-Wesley, 79-138.
- Esping-Andersen, Gosta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ., Princeton University Press.

- Evans Peter (1979). *Dependent Development: The Alliance of Multinational, State, and Local Capital in Brazil*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Evans Peter vd. (1985). *Bringing the State Back In*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, Bent (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2), 219-245.
- Geddes Barbara (1990). How the Cases You Choose Affect the Answers You Get: Selection Bias in Comparative Politics. *Political Analysis*, 2, 131-150.
- George, Alexander L. ve Bennett, Andrew (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Gerring, John (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for?. *The American Political Science Review*, 98(2), 341-354.
- Gerring, John (2007). *Case Study Research*, New York: Cambridge University Press.
- Gerring, John ve Cojocar, Lee (2016). Selecting Cases for Intensive Analysis: A Diversity of Goals and Methods. *Sociological Methods and Research*, 45(3), 392-423.
- Giddens, Anthony (1987). *The Nation-State and Violence*, California: University of California Press.
- Goodin, Robert E. ve Klingemann, Hans D. (der) (1996). *A New Handbook of Political Science*, Oxford; New York : Oxford University Press.
- Gurr, Ted (1970). *Why Men Rebel*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hague, Rod vd. (2016). *Comparative Government and Politics*, London: Palgrave.
- Hall, Peter A. ve Soskice, David (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Peter A.(1986). *Governing the Economy*, New York: Oxford University Press.
- Hanson, Stephen ve Kopstein Jeffrey (2005). Regime Type and Diffusion in Comparative Politics Methodology. *Canadian Journal of Political Science*, 38(1), 69-99.
- Hay, Colin (1997). Divided by a Common Language: Political Theory and the Concept of Power. *Politics*, 17(1), 45-52.
- Heywood, Andrew (2013). *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- Huntington, Samuel P. (1965). Political Development and Political Decay. *World Politics*, 17(3), 386-430.
- Huntington, Samuel P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster.
- Inglehart, Ronald ve Welzel, Christian (2003). Political Culture and Democracy: Analyzing Cross-Level Linkages. *Comparative Politics*, 36(1), 61-79.
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Kağnıcıoğlu, Deniz (der) (2012). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Katzenstein, Peter J. (1985). *Small States in World Markets*, Ithaca: Cornell.
- Kaufman-Osborn, Timothy V. (2006). Dividing the Domain of Political Science: On the Fetishism of Subfields. *Polity*, 38(1), 41-71.

- Keman, Hans ve Pennings, Paul (2017). *Comparative Research Methods*. İçinde D. Caramani (der), *Comparative Politics*, Oxford: Oxford University Press, 50-65.
- Kesselman, Mark (1973). Order or Movement?: The Literature of Political Development as Ideology. *World Politics*, 26(1), 139-154.
- King, Gary vd (1994). *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert vd (1999). *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, Hans D. (2008). Capacities: Political Science in Europe. *West European Politics*, 31 (1-2), 370-396.
- Kopstein, Jeffrey ve Reilly, David A. (2000). Geographic Diffusion and the Transformation of the Postcommunist World. *World Politics*, 53(1), 1-37.
- Laitin, David (2002) *Comparative Politics: The State of the Subdiscipline*. İçinde I Katznelson vd. (der), *Political Science: The State of the Discipline*, New York, N.Y: American Political Science Association, 630- 659.
- Landman, Todd (2008). *Issues and Methods in Comparative Politics*, London: Routledge.
- Lane, Ruth (2014). *Karşılaştırmalı Siyaset Sanatı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Lapalombara, Joseph (1974). *Politics Within Nations*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Lasswell, Harold D. (1936). *Politics: Who Gets What, When, How?*, New York: McGraw-Hill.
- Lasswell, Harold D. (1968). The Future of the Comparative Method. *Comparative Politics* 1(1), 3-18.
- Lichbach, Mark I. ve Zuckerman, Alan S. (1997). *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, Arend (1968). *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, Berkeley: University of California Press.
- Lijphart, Arend (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *The American Political Science Review*, 65(3), 682-693.
- Lijphart, Arend (1975). The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research. *Comparative Political Studies*, 8 (2), 158-177.
- Lijphart, Arend (1995). The Virtues of Parliamentarism: But Which Kind of Parliamentarism?. İçinde in H E Chehabi ve A Stepan (der), *Politics, Society and Democracy. Comparative Studies*, Boulder, CO: Westview Press, 363-73.
- Lim, Timothy (2010). *Doing Comparative Politics: An Introduction to Approaches and Issues*, Boulder: Lynne Rienner.
- Linz, Juan J. ve Stepan, Alfred C. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Linz, Juan J. (1990) The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1 (1), 51-69.
- Linz, Juan J. (1994). Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference?. İçinde J Linz ve A Valenzuela (der), *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 3-87.
- Lipset, Martin, S. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*, 53, 69-105

- Mahoney, James (2004). Comparative-Historical Methodology. *Annual Review of Sociology*, 30, 81-101.
- Mahoney, James (2007). Qualitative Methodology and Comparative Politics. *Comparative Political Studies*, 40(2), 122-144.
- Mahoney, James ve Goertz Geary (2004). The Possibility Principle: Choosing Negative Cases in Comparative Research. *The American Political Science Review*, 98(4), 653-669.
- Mahoney, James ve Rueschemeyer, Dietrich (der) (2003). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences* (Cambridge Studies in Comparative Politics). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahoney, James (2000). Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, 29 (4): 507-548
- Mahoney, James (2001). Path Dependent Explanations of Regime Change. *Studies in Comparative and International Development*, 36 (1), 111-141.
- Mainwaring, Scott ve Shugart Matthew S. (der) (1997). *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayer L C (1989). *Redefining Comparative Politics: Promise Versus Performance*, Newbury Park, CA: Sage.
- Mill, John S. (1843). *A System of Logic*. London: Longman.
- Montesquieu (2017). *Kanunların Ruhü Üzerine*. Çev. Berna Günen, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Moore, Barrington (1967). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Boston: Beacon Press.
- Morgenthau, Hans (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York NY: Alfred A. Knopf.
- Munck, Gerardo L. (2007). The Past and Present of Comparative Politics. İçinde G L Munck ve R Snyder (der). *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*: Baltimore: Johns Hopkins University Press. pp. 32-59
- Neudorfer, Natascha S. (2015). Development, Democracy and Corruption: How Poverty and Lack of Political Rights Encourage Corruption. *Journal of Public Policy*, 35(3), 421-457.
- Newton, Kenneth ve Van Deth, Jan W. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri*, Ankara: Phoenix Yayınevi
- Nye, Joseph S. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review*, 61(2), 417-427.
- O'Donnell, Guillermo A. (1973). *Modernization and Bureaucratic-authoritarianism: Studies in South American Politics*, Berkeley: University of California Press.
- Pennings, Paul vd. (2006). Meaning and Use of the Comparative Method: Research Design. İçinde P. Pennings (vd), *Doing Research in Political Science*, London: SAGE, 30-52.
- Pepinsky, Thomas B. (2019). The Return of the Single-Country Study. *Annual Review of Political Science*, 22 (1), 187-203.
- Pierson, Paul (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251-267.
- Pierson, Paul (2004). *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*, Princeton University Press.

- Powell, Bingham G. vd. (2014). *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, New York: Pearson Longman.
- Przeworski, Adam ve Teune, Henry (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Przeworski, Adam vd (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Ragin, Charles C. (1987). *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*, Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.
- Richter, Melvin (1969). Comparative Political Analysis in Montesquieu and Tocqueville. *Comparative Politics*, 1(2), 129-160.
- Riker, William H. (1982). The Two-Party System and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science. *The American Political Science Review*, 76(4), 753-766.
- Rose, Richard (1991). Comparing Forms of Comparative Analysis. *Political Studies*, 39: 446-462.
- Rostow, Walt W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rueschemeyer, Dietrich vd (1992). *Capitalist Development and Democracy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Sartori, Giovanni (1994). Compare Why and How?. İçinde M. Dogan ve A. Kazancigil (der), *Comparing Nations: Concepts, Strategies, Substance*, Oxford: Blackwell, 14-34.
- Sartori, Giovanni (1991). Comparing and Miscomparing. *Journal of Theoretical Politics*, 3(3), 243-257.
- Sayarı, Sabri ve Bilgin, Hasret D. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Schumpeter, Joseph A. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*, New York: Harper and Brothers.
- Skocpol, Theda (1979). *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, Theda (1994). *Social Revolutions in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, Theda ve Somers, Margaret (1980). The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, 22(2), 174-197.
- Sly, Polly (2018). The Nonsense and Non-Science of Political Science: A Politically Incorrect View of "Polly-T(r)icks". *Catalyst: A Social Justice Forum*, 8 (1), 268-300.
- Stepan, Alfred ve Skach, Cindy (1993). Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism. *World Politics* 46 (1), 1-22.
- Tarrow, Sidney G. (1989). *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-1975*, Oxford: Clarendon Press.
- Tilly, Charles (1984). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*, Los Angeles, CA: SAGE.

- Tilly, Charles (1986). *The Contentious French: Four Centuries of Popular Struggle*, Cambridge, Mass.: Belknap.
- Tocqueville Alexis D. (1856). *The Old Regime and the Revolution*, New York: Harper & Brothers.
- Tocqueville Alexis D. (1838). *Democracy in America*, New York :G. Dearborn & Co.
- Trent, J (2011). Should Political Science be More Relevant? An Empirical and Critical Analysis of the Discipline. *European Political Science* 10, 191–209.
- Verba, Sidney (1967). Some Dilemmas in Comparative Research. *World Politics*, 20(1), 111–127.
- Wallerstein, Immanuel (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.
- Walton, John (1972). Political Development and Economic Development: A Regional Assessment of Contemporary Theories. *Studies in Comparative International Development*, 7, 39–63.
- Ward, Robert E. ve Rustow, Dankwart A. (1964). *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Way, Lucan A. ve Levitsky, Steven (2007). Linkage, Leverage, and the Post-Communist Divide. *East European Politics and Societies*, 21(1), 48–66.
- Wiarda, Howard (2000). *Introduction to Comparative Politics: Concepts and Processes*, Fort Worth: Harcourt College Publishers.
- Wilson, Frank L. (1996). *Concepts and Issues in Comparative Politics: An Introduction to Comparative Analysis*, Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
- Yayla, Atilla (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yin, Robert K. (1984). *Case Study Research: Design and Methods*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zysman, John (1983). *Governments, Markets, and Growth: Financial Systems and the Politics of Industrial Change*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Sosyal Sermaye ve Çokkültürcülük

Yılmaz Ceylan*

Öz

Toplumsal bütünleşme son dönemde toplumların en çok ihtiyaç duyduğu dolayısıyla hükümetlerin de kendisine dair ciddi uğraşlar içinde olduğu bir husustur. Bu bağlamda, özellikle modern dönemde çeşitli nedenlerle oluşmuş çokkültürlü yapı devletler için en önemli sorunmuş gibi durmaktadır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak adına farklı toplulukları ortak norm ve değerler çerçevesinde; ortak bir amaçta buluşturmak, devletlerin en önemli görevi haline gelmiştir. Son dönemde sıklıkla gündeme gelen iki teorinin bu anlamda ilgi çektiği söylenebilir: Sosyal sermaye ve çokkültürcülük. Her iki teorinin de farklı kültürlerin bütünleşmesine dair pek çok ortak noktada buluştuklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada “Çağdaş liberal ve sosyal demokrat eşitlikçilik anlayışı çerçevesinde doğan çokkültürcülük bağlamında çoğulcu davranan ve birlikte yaşama kültürünün iyi örneğini sergileyen devletler sosyal sermayenin güçlü olduğu ülkeler midir?” ya da “Sosyal sermayesi güçlü olan ülkeler çokkültürcü bir politika mı izlemektedir?” sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ayrıştırma, ötekileştirme ve ırkçılığın olmadığı güven ve huzurun olduğu topluluklarda, sosyal sermaye ve çokkültürcülüğün korelasyonunu anlamak üzere bazı yorum ve çıkarımlarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bütünleşme, Çokkültürcülük, Sosyal Sermaye.

Social Capital and Multiculturalism in the Context of Social Integration

Abstract

Social integration is an issue which societies have needed most and thus governments have dealt with seriously in recent times. In this context, the multicultural structure, which was created for various reasons especially in the modern period, seems to be the most important problem for the states. It has become the most important duty of the states to bring different communities together for a common purpose within the framework of common norms and values in order to ensure social integration. It can be said that two theories that have come to the fore a lot recently draw attention in this sense: Social capital and multiculturalism. It is possible to say that both theories meet at many common points regarding the integration of different cultures. Therefore, in this study, answers are sought for the following questions: “Are the states which act in a pluralistic way in the context of multiculturalism arising within the framework of contemporary liberal and social democratic egalitarianism and which set good examples of cultures of coexistence, the countries where social capital is strong as well?” or “Do countries with strong social capital follow a multicultural policy?” As a result, comments and inferences will be made to understand the correlation of social capital and multiculturalism in the communities where there is no segregation, marginalization and racism but trust and peace.

Key Words: Social Integration, Multiculturalism, Social Capital.

*Dr. Öğr. Üyesi | Muş Alparslan Üni., Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü | y.ceylan@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4643-3461 | DOI: 10.36484/liberal.753261
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 69-90.
Gönderim Tarihi: 15 Haziran 2020 | Kabul Tarihi: 23 Aralık 2020

Giriş

Devlet yönetimi, toplumsal bütünleşme, birlikte yaşama kültürü ve haklar, kadim bir tartışma geleneğine sahiptir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve bir topluluk içinde kendini bulması, örgütlü olmanın ve daha organize hale gelmenin de bir neticesi olarak her türlü birlikte yaşama tecrübesi farklı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dünya üzerinde birlikte yaşama tecrübesini başarmış olan ve başaramayan toplumlar şeklinde bir kategorileştirme mümkün gibi durmaktadır. Ancak son dönemde kendi içinde sorunlara demokratik çözümler bulmuş ya da bulmaya çalışan farklı kültürlerden halkları aynı devlet çatısı altında huzur ve güven içerisinde yaşatan toplumların ürettikleri yeni bir sermaye çeşidinden bahsedilir olmuştur. Bu sermaye çeşidi güven indeksi olarak bilinen sosyal sermayeden başkası değildir. Bu bağlamda kendi içinde farklı kültürleri barındıran devletler için birlikte yaşama ve toplumsallığın kendine yer bulabileceği en önemli modern karşılığın ise çokkültürcülük olduğu söylenebilir. Birlikte yaşamaya dair en insani yanıt olma iddiasında olan çokkültürcülüğün hem dinsel hem etnik hem de dilsel bir eşit halklar iddiası bu anlamda elini güçlendirmektedir.

Toplumsal bütünleşme noktasında çokkültürlülük bazen olumlu bazen de olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bu çeşitliliği olumlu yönde kullanabilme adına yani halklar arasındaki güven ve barışı sağlama adına son dönem önemli olan iki teoriden bahsedilir olmuştur: Sosyal sermaye ve çokkültürcülük. Çünkü bütünleşme birkaç bileşenden müteşekkildir ve bunlar sosyo-politik özelliklere sahiptir. Çokkültürcülük ulusal ve etnik farklılıkları istikrarlı ve ahlaki bakımdan savunulabilir bir biçimde düzene sokma iddiasındadır. Sosyal güven, ilişkiler ağı ve ortak normlar olarak ifade edilebilecek olan sosyal sermaye toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin en güçlü unsuru olarak ifade edilebilir. Birlikte yaşama kültürünün temelini oluşturan pek çok durum hem sosyal sermayeye hem çokkültürcülük politikalarına kaynaklık etmektedir. Hem çokkültürcülük politikaları hem de sosyal sermaye için yurttaşların ortak bir amaç ve dayanışma duygusu içinde olması temel hedeflerden biridir.

Çokkültürcülük yanlısı açıklama yapan isimler sağlıklı bir yurttaşlık ve istikrarlı bir toplumsal barış sürecinin çokkültürcülük sayesinde olacağını savunurken, çokkültürcülük karşıtı görüş, ortak bir yurttaşlık kimliği geliştirilmenin tek yolunun ortak bir yurttaşlık statüsü yaratmaktan geçtiğini savunur. Bunlardan hangisinin istikrarlı bir barış ve ortak değerler üreteceği tartışması aynı zamanda sosyal sermaye tartışmalarını da ilgilendirmektedir. Çünkü ülke bütünlüğü, sağlıklı bir toplumsal bütünleşme ve istikrarlı bir barış, sosyal sermayenin de önemli unsurlarındandır. Bu açıdan çokkültürcülük teorisine dair

yapılan tartışmalar aynı zamanda sosyal sermaye teorisi için de yapılmakta ve bunlar toplumsal bütünleşmenin önemli unsurlarından sayılmaktadır. Bu çalışmada çokkültürcülük politikaları ve sosyal sermaye bağlamında yapılan tartışmalara toplumsal bütünleşme açısından bakılmaya çalışılmış ve çokkültürcü politika izleyen ülkelerin sosyal sermayelerinin de aynı zamanda yüksek oluşuyla toplumsal barışın ilişkisine dikkat çekilmiştir. Bu yapılırken çokkültürcülük teorisini savunanların yanı sıra ona karşı çıkanların görüşlerine çokkültürcülük teorisi şemsiyesi altında yer verilmiştir. Sonuç olarak çokkültürcülük ve sosyal sermaye teorilerine dair yapılan tartışmaların toplumsal bütünleşmeye ciddi katkılar sunduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye için tam anlamıyla bir tanım yapılamasa da karşılık bulduğu kavram bireyler arası ve kurumlara duyulan güven, bölgesel kalkınma paydaşları arasındaki ilişkiler ağı ve bunun etkinliği, ortak normlar, iş birliği, karşılıklılık, ortak hedeflere ulaşma ve sosyal hayata katılım olarak ifade edilebilir. Kısacası sosyal sermaye sürdürülebilir bir refah seviyesinin olmazsa olmaz kayıp halkası (*missing link*) olarak ifade edilebilir. Kavram pek çok farklı değişken, yaklaşım ve uygulamayla özellikle iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji yazınında ancak genellikle tüm sosyal bilimleri kapsar niteliktedir. Kavramın tanımına dair belirsizliğin nedeni ise, farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların sosyal sermayeyi, kendi bakış açılarına göre ele almalarında aranabilir.

Sosyal sermaye genellikle işlevi ile tarif edilir (Coleman, 1990: 302; Harriss ve Renzi, 2010: 10; Fukuyama, 2010: 143). Coleman sosyal sermaye için “aile ilişkileri ve cemaatin toplumsal örgütlenmesinin doğasında var olan ve ayrıca çocukların veya gençlerin bilişsel ve sosyal gelişimi için yararlı bir dizi kaynağı” ifade etmektedir (Harriss ve Renzi, 2010: 10). Putnam da eğitim, kentsel yoksulluk, işsizlik, suç ve uyuşturucu kontrolü ve hatta sağlık alanında ortaya çıkan başarılı sonuçların daha çok sivil katılımın yoğun olduğu eş deyişle sosyal sermayesi güçlü olan topluluklarda gerçekleştiğini ifade etmiştir (Putnam, 2010: 122). Fukuyama ise sosyal sermayeyi iki ya da daha fazla birey arasında iş birliğini destekleyen gayri resmi norm olarak açıklamaktadır (Fukuyama, 2002: 27). Ona göre sosyal sermaye din, gelenek, tarihsel deneyim ve hükümetin kontrolü dışında yer alan diğer unsurların yan ürünüdür (Fukuyama, 2010: 143-144, 166).

Geleneksel toplumlarda devletin topraklarının güvenliği üzerinden oluşan risk, modern dünyada artık evin içine girmiş durumdadır (Giddens, 1994;

Okumuş, 2017).¹ Bunun üstesinden gelmek için siyaset felsefecilerinin, sosyologların, siyaset bilimcilerin farklı bakış açıları ve teorileri mevcuttur. Risk toplumu haline gelmiş yenedünya düzeninin daha güvenli bir noktaya evrilmesi için ortaya çıkan ve önemli katkılar sunan önemli unsurlardan bir tanesinin sosyal sermaye teorisi olduğu söylenebilir (Kılınç, 2010: 3; Aydemir ve Özşahin, 2011: 43; Yarcı, 2011: 125). Eğitim, aile, iş hayatı, komşuluk ilişkileri, yeni ilişki alanları, açılan-kapanan sınırlar, göçler, ekonomik yetersizlik ve eşitsizlikler, yeni hastalıklar, artan suç oranları insanların güvenli bir dünya arayışını hızlandırmıştır. Bu arayışın temelini çok öncelere götürebilmek mümkündür. Ancak alanyazında sosyal sermaye kavramını ilk kullanan Lyda J. Hanifan (1916), sonra Homans (1961), daha sonra Jakops (1961) ve Loury (1977) olmuştur. Sosyal sermaye kavramını şimdiki anlamıyla ilk kullananların James Coleman (1987, 1988, 1990) ve Robert Putnam (1993, 1995) olduğu söylenebilir (Woolcock and Narayan, 2000: 229; Smart, 2008; Grootaert, 2010: 224-225; Özcan ve Zeren, 2013: 9). Ancak sosyal sermayenin kavramsallaştırılmasında Pierre Bourdieu ve Francis Fukuyama'nın önemli katkıları olmuştur. Özellikle Robert D. Putnam'ın İtalya üzerine olan çalışması *Making Democracy Work* ve daha sonra Amerika üzerine olan çalışması *Bowling Alone* sosyal sermaye adına yapılmış ilk çalışmalar olarak sayılabilir.

Alanyazında sosyal sermaye genellikle ekonomik kalkınma için bir ön koşul ya da önemli bir destekçi şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal sermaye kavramıyla özellikle iktisatçıların ilgilenmesi ve son dönem çok yaygın bir şekilde kullanılmasının altında yatan şey de biraz budur. Mesela Dünya Bankası sosyal sermayeyi Fukuyama'yla (2002: 27) benzer şekilde ortak faaliyeti sağlayan normlar ve ağlar şeklinde tanımlamakta ve bunun yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir insani ve ekonomik kalkınma için yaşamsal bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Kimi yazarlar için sosyal güven, kimileri için sosyal ağlar, kimileri için ise sosyal normlar olarak ifade edilen sosyal sermaye beşeri ve fiziksel sermayeyle birlikte etkileşim içerisine girerek ya da dolaylı şekilde işlem maliyetini indirerek, kolektif eylem ve dışsallık kaynaklı problemleri çözerek ülkenin kalkınmışlık düzeyine katkıda bulunmaktadır (Özcan ve Zeren: 2013). Buradan çıkarılacak sonuç, sosyal sermayenin diğer sermaye türleriyle birlikte kalkınma sürecinin bir elemanı olduğudur.

Sosyal sermayesi güçlü olan toplumlarda hayatın daha kolay olduğu ve toplumların daha mutlu oldukları söylenebilir (Uğuz ve Diğerleri, 2011: 10). Sivil katılım, karşılıklılığın güçlü normlarını besler ve bu sayede sosyal güvenin ortaya çıkmasını sağlar. Bu da halklar arasında iş birliğini ve iletişimi

¹ Risk toplumu kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için kuramın sahibi Ulrich Beck'in *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru* çalışmasına bakılabilir.

kolaylaştırır (Putnam, 2010: 125). Bu anlamda sosyal sermaye modern ekonomiler için önemli bir unsurken liberal demokrasiler için de olmazsa olmaz koşul olarak kabul edilebilir. Eş deyişle sosyal sermaye, rasyonalite, hukuk kuralları ve biçimsel kurumlar temelinde oluşmuş modern toplumların kültürel unsurudur (Fukuyama, 2010: 143). Toplumların kutuplaşmasını ve bütünlüğünü bozan derin çatlaklar bu sayede ortadan kaldırılmış olur. Bu açıdan sosyal sermaye, eğitimde olduğu gibi hem bir neden hem de sonuçtur denebilir. Bir topluluğun sosyal sermayesinin bu noktada güçlü olmasını sağlayan önemli unsurlardan birinin çokkültürcülük olduğu söylenebilir.

Sosyal sermayenin göstergeleri olarak sivil toplum, sivil katılım, iyi komşuluk, adalet, arkadaşlık, sosyal güven gibi pozitif değerler çokkültürcülük politikasının ötekileştirmeden birlikte yaşama iddiasını destekler nitelikteki özelliklerdir. Bu anlamda çokkültürcülüğün neredeyse bütün kolektif vaatleriyle sosyal sermaye indeksinin ilgileşim içinde olduğu söylenebilir. Olson konuyla alakalı “Düşük gelirli ülkelerin yatırım, uzmanlık ve ticaretten (çok büyük kaynaklara dayansalar bile) büyük kazançlar elde edemeyeceklerini söyler, çünkü uzun dönemde sözleşmelere uyulmasını sağlayacak ve mülkiyet haklarını koruyacak kurumlardan yoksundurlar ve yanlış yönlendirilen ekonomi politikalarına sahiptirler” demiştir (Grootaert, 2010: 234-235). Bu bağlamda sosyal sermaye, topluma yön veren ahlaki değerlerle, kültürel yapı ve eğitimle iç içe kalkınmaya önemli katkılar sunabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 39).

Sosyal sermaye bireysel ve kolektif getiriler kazandıran özelliklere sahiptir (Ağcasulu, 2017). Sosyal sermaye teorisyenlerinin bazıları bireysel kazanımlara vurgu yaparken diğerleri kolektif kazanımlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Toplum yararına olan pek çok şey sosyal sermayeyi geliştirirken sosyal sermaye de ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınmaya katkı sağlayarak toplumun huzur ve refahı için önemli kazanımlar sunmaktadır (Grootaert, 2010: 228). Aslında bu alt yapı olan ekonominin ve üst yapının birbiri ile etkileşim halinde olduğu iddiasındadır. Yani Marx’ın ifade ettiği gibi alt yapının üst yapıyı, Weber’in ifade ettiği gibi üst yapının alt yapıyı şekillendirdiği yaklaşımından farklı bir iddiada bulunmaktadır (Fukuyama, 2010: 165).

Bütün bu ifadelerin sonunda, sosyal sermayenin insanların ortaklaşa hareket etmesini sağlayan normları ve ağları gösterdiğine dair artan bir uzlaşma ortaya çıkmaktadır (Olate, 2003: 10). Bu toplumsal ortak uzlaşma alanı yani farklılıkları ortak bir paydada buluşturma çokkültürcülüğün hedefleri arasındadır. Yani her iki kavram arasında bir nedensellik bağından söz etmek mümkündür. Her ne kadar her ikisine tam da bu noktada karşıt

eleştiriler yapılsa da bunların tam tersini gösteren somut örnekler olmadığını ifade etmek gerekir.

Fukuyama sosyal sermayenin modern demokrasilerdeki siyasal işlevini en iyi şekilde Tocqueville'in açıkladığını ifade etmiştir. Tocqueville sosyal sermaye için "birleşme sanatı" kavramını kullanmıştır. Ona göre sosyal sermaye geleneğinden kopan ve bireyselleşen insanları bir araya getirebilecek "vatandaşlık okulu" görevi üstlenmektedir (Fukuyama, 2010: 151-152). Eş deyişle yatay ve dikey karşılıklı güvene dayalı gayri resmi insani örgütlenme türlerinin hepsi zengin bir sosyal hayatın önemli unsurlarındandır. "Yüz arkadaşı yüz rubleden daha değerlidir" şeklindeki Rus ata sözü ve Woolcock'un (2003) "sosyal sermaye bildiğiniz şeyler değil tanıdığınız kimselerdir" şeklindeki tanımlaması sosyal güvene dayalı sosyal ilişkilerin önemini veciz bir şekilde vurgulamaktadır (Grootaert, 2010: 235).

Sosyal sermaye ile ilgili çalışmalar özel olarak siyasal ve genel olarak toplumsal hayatın kalitesi ve niteliği ile ilgili gözükmekte ve genel olarak toplumsal bütünleşmenin en önemli unsuru olarak durmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermayenin ortaklaşa paylaşılan normlara dayalı, dürüst ve iş birliği yönünde davranan üyelerin oluşturduğu bir toplumda ortaya çıkması beklenir. Bu bağlamda çeşitliliklerin aynı devlet çatısı altında barışçı bir şekilde bir arada olmalarını sağlayacak en önemli iddianın çokkültürcülük olduğu söylenebilir.

Çokkültürcülük

Farklı kültürlerin bir arada yaşama durumlarının tarihsel bir karşılığı vardır. Bu farklılıkların siyaset teorisinde yer bulması çoğulculuk kavramıyla açıklanmıştır. Ancak kültürel çeşitliliğin hem toplumsal hem de siyasi arenada karşılık bulduğu çokkültürcülük için hem yeni bir kavram hem de yeni teoridir denebilir. Resmi bir hükümet politikası olarak "çokkültürlüçülük" için beyaz ve Hıristiyan olmayan ülkelerden akan göçün artması sonucunda, 1960'lar sonu ve 1970'lerde gündeme gelmiştir denebilir (Kymlicka, 1998: 270). Aynı devlet çatısı altında birden fazla kültürün yaşadığı toplumlara çokkültürlü toplum, bu çeşitliliklere verilen felsefi ve politik tepkilereyse çokkültürcülük denmektedir. Çokkültürcülük teorisinin bir devlet bir de toplumsal ayağı bulunmaktadır. Çokkültürlülüğü devlet politikalarıyla desteklemek ve kültürel çeşitliliğe toplumun olumlu bakıyor olmasının karşılığı çokkültürcülüktür.

Bir toplum içinde farklı kültürlerin olması ve bunlara karşı olan farklı bakışlar tarihsel bir gerçekliktir ve J.S. Mill, Humboldt, Herder ve yakın

zamanda Berlin, Raz ve Kymlicka bunların lehine savunma yapmıştır (Parekh, 2002: 211). Ancak Parekh bunların kültürel eşitliğe yaptıkları katkıları az bulur ve eleştirir. Onlara ek olarak kültürel çeşitliliğin lehine yeni savlar ortaya koyar. Bunlar: 1. Bir kültür ne kadar zengin olursa olsun insanların tüm potansiyellerini geliştirmesi mümkün değildir. Bu yüzden diğer kültürlerden faydalanarak bazı açmazlarımızı gideririz. 2. Kültürel çeşitlilik insan özgürlüğünün önemli bir bileşeni ve şartıdır. Kendi kültürü dışında kültür tanımazsa kendi kültürünü mutlaklaştırır ve insan yaşamını algılamının tek doğal yolunun o olduğunu sanmaya başlar. 3. Kültürlerin çeşitliliği bizi kendi kültürümüz içindeki çeşitlikten de haberdar eder. 4. Kültürel çeşitlilik, farklı kültürlerin iki tarafa da yararı olacak bir diyaloga girmelerini kolaylaştıran bir ortam yaratır (Parekh, 2002: 214-215). Neticede kültürel çeşitliliğe sahip bir toplum, her açıdan mükemmel olmasa da iyi bir toplumda arzu edilen nitelikler arasında daha iyi bir denge kurma iddiasındadır (Parekh, 2002).

Çokkültürlülük, kimlik ve ötekilik gelişmiş batılı ülkelerin masasında çözüm bekleyen en önemli sorunlardan biri olarak görülebilir (Tekinalp, 2005: 75). Ancak bütün dünyada bunlar üzerinden çıkan tartışmalar ve neticesinde kutuplaşma ve çatışmalar sosyal sermayeyi aşağıya çeken en önemli unsurlardır. Bunlar içerisinde çokkültürcülüğün ulus-devlet kazanımlarına zarar vereceğini en net şekilde ifade edenlerden birinin Habermas olduğu söylenebilir. Bu açıdan Habermas, hem “liberalizm 2” hem de çokkültürcülük teorisinin cemaatçi kanadına ciddi eleştiriler getirmektedir (Habermas, 2010: 126-161; Habermas, 2012: 125).² Bu nedenle de Habermas asimilasyoncu olmasa bile Parekh tarafından “sivil asimilasyoncu” olarak tarif edilir (Parekh, 2002: 256). Burada çokkültürcülük teorisyenlerinin düşüncelerinin yaşadıkları devletlerin politikalarıyla benzeştiğini vurgulamak gerekir. Federal Almanya'nın çokkültürcülüğe bakışı sanki Habermas'ta birebir karşılık bulmuş gibidir. Bunu daha pek çok teorisyenin (Kymlicka, Taylor, Parekh, Modood) yaklaşımında görmek mümkündür.

Modern dünyada birçok yaşam tarzı (modus vivendi) kendine yer bulmak istemektedir. Bunu sağlamaya çalışan devletler çeşitli politikalar denemeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda devletlerden, bir arada yaşama kültürünün güvencesi olması beklenmektedir (Habermas, 2012: 133). Bunun genelde vatandaşlara hep aynı gözle bakan (renk körü) liberal bir hukuk sistemiyle mümkün olabileceği savunulur. Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya, İsviçre dışında yapılan çokkültürcülük tartışmalarının genelini

2 Michael Walzer liberalizmi kendi içinde ikiye ayırmaktadır: Liberalizm 1 ve liberalizm 2. Liberalizm 1'in klasik liberalizmi temsil ettiği, liberalizm 2'nin ise cemaatçilere daha yakın olduğu söylenebilir (Walzer, 2010: 117).

bu noktada değerlendirebilmek mümkündür. Onlara göre modern hukuk sistemi bireyseldir ve tek tek her bir kişi öznel hakların taşıyıcısıdır. Bütün bireyleri eşit düzeyde gören hukuk da ancak tüm bireylerin özerkliğini eşit biçimde sağlayabildiği sürece meşrudur (Habermas, 2010: 138; Habermas, 2012: 123). Ancak bu türden devleti merkeze yerleştiren ulus-devlet düzenini ideal olarak gören sistem, ortak değerler, mükemmellik idealleri, ahlaki inançlar ve toplumsal adetler de dahil, ortak bir ulusal kültüre sahip değilse hiçbir yönetim biçiminin istikrarlı olmayacağını savunur (Parekh, 2002: 252).

Klasik liberal bakış açısına göre kimliklerin ve inançların kamuda tanınması ve saygı görmesi toplulukçu anlamda karşılık bulmak yerine bireysel bazda herkese tanınan haklar çerçevesince düzenlenmelidir. Yani bu tanıma göre tanınan haklar bireylerin haklarını ihmal etmemeli ve başkalarına zarar vermemelidir (Modood, 2014: 98). Bazı kolektif hakların bireysel hakları tehdit edebileceğine dair kuvvetli bir kanı vardır (Parekh, 2002: 276) ve bazı somut örnekler bu kanıyı haklı hale getirmektedir. Mesela Kanada Quebec'te çocukların gönderileceği okulların önceden belirlenmesi, sözleşmelerin Fransızca olarak hazırlanmak zorunda olması gibi şeyler bireysel hakların ötesinde olan şeylerdir (Taylor, 2010: 75). Ancak genel olarak ifade etmek gerekirse, bir kültürel topluluk insan kıymeti ve itibarına saygı duymuyorsa, temel insan çıkarlarını kanyakları dahilinde korumuyorsa, yabancılar için tehdit oluşturuyorsa, çoğu üyesinin sadakatine sahip değilse ve böylece temel iyi yaşam koşullarını sağlamıyorsa kendisine saygı gösterilmesini ve rahat bırakılmayı hak etmemektedir (Parekh, 2002: 227). Bir azınlık kültürün kendi üyelerinin temel medeni ya da politik özgürlüklerini kısıtlama hakkının olmaması gerektiğini Kymlicka "iç kısıtlamalar" olarak ifade etmektedir (Kymlicka, 1998: 234-235).

Devletin tarafsız olması (renk körü), sistemin toplulukçu değil bireyselci olması, devletin etik ve dinsel hiçbir görüş bildirmemesi ancak makul görüşler karşısında tarafsızlığını koruması gerektiği klasik liberal görüşün savıdır. Rawls'un adalet teorisi bunun en iyi örneklerindedir. Liberallerin bütün bu savlarını Nathan Glazer'in ifadesiyle "iyi niyetli ihmal" şeklinde okumak mümkündür (Kymlicka, 1998: 29). Rawls'un ifade ettiği "makul görüş" her ne kadar "makul" olanın diğer görüşlerden üstünlüğü olamasa da (Modood, 2014: 94) kaçınılmaz olarak baskın olanların görüşleri olacaktır ve hali hazırda bunun pek çok örneği mevcuttur. Eş deyişle, hiçbir ahlaki talepte bulunmayan, tüm kültürlere aynı hoşgörüyü gösteren, ahlaki ve kültürel açıdan zorlayıcı olmayan bir devlet düşünmek zordur (Kymlicka, 1998: 31, 96; Parekh, 2002: 258, 283; Walzer, 2010: 119). Yani klasik liberalizmin savunduğu "iyi niyetli ihmal" fikri tutarsız gözükmektedir. Bu nedenle liberal değerlerin

istediği türden ortak bir “iyi” belirlemeyen bütün kültürlerle karşı yansız bir devlet anlayışı realiteye ters düşmektedir.

Liberalizmin en temel taahhüdü, “birey olarak yurttaşlar özgür ve eşittir”dir (Kymlicka, 1998: 71). Liberal bakış açısındaki “kendi” anlayışına göre, birey toplumsal uygulamalara katılım konusunda özgürdür ve bu uygulamaların gereksizliğine karar verirse, bunları yerine getirmeyebilir (Kymlicka, 2006: 225). Bu savın nedeni, seçimi yapan bireyin bireysel özerkliğine saygı duymamız gerekliliğidir (Tok, 2003: 14-15). Bu bağlamda kişi hakları sağlam bir temele kavuşturulduğunda azınlık hakları bağlamında yeni bir haklar çerçevesine gerek kalmayacaktır (Kymlicka, 1998: 29). Kısacası bireyciler “bireyin ahlaki bakımdan cemaatten önce geldiğini savunur: Cemaat ancak kendisini oluşturan bireylerin refahına katkıda bulunduğu için önemlidir”. Buna karşın kolektivistler ise cemaat haklarının, cemaati oluşturan bireylerin haklarından önce gelmesi gerektiğini savunurlar (Kymlicka, 1998: 90; Taylor, 2011). Çünkü onlara göre insan zihninin doğuşu monolojik değil, aksine diyalogik bir şeydir (Taylor, 2010: 53). Cemaatçiler liberallerden farklı olarak ortak bir iyi kavrayışı peşindedirler. Bu tek tek üyelerinin haklarını sınırlandırıyor bile olsa ortak değerlerin oluşturulabileceği “ortak iyi politikası” geliştirmek isterler (Kymlicka, 1998: 151). Bu ölçüde her kültürün “eşit” ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi gerektiğini savunurlar.

Çokkültürcülüğün asıl iddiası, yurttaşlığın ve ulusal kimliğin yeniden tanımlanması suretiyle, paylaşılan ortak yönleri, farklılıkları görmezden gelmeden vurgulayabilecek bir ortaklık vizyonu oluşturabilmektedir. Bu politikanın amacı “farklılıkları görmezlikten gelme” yerine ayrıcı özellikleri gözetmek ve korumaktır. Onlara göre sonuçta ortaya çıkan durum ayrımcılığı destekler çıktılar vermez (Taylor, 2010: 60). Bu anlamıyla çokkültürcülük toplumsal bütünleşme ve etkileşim biçimlerini teşvik eden, grup kimliklerinin normatif ve siyasal açıdan öneme sahip olduklarını kabul eden bir sivil etkileşim biçimi olarak okunabilir (Modood, 2014: 95). Bu haliyle çokkültürcülüğün oluşabilecek sosyal sermayeye katkı sağlaması ve her ikisinin toplumsal bütünleşmeye zemin hazırlaması beklenebilir.

Çoğu liberal tarafından topluluklar eğer hak sahibi olurlarsa bunları kötüye kullanabilecekleri ve bireysel hakları tehdit edebilecekleri yönünde iddia ileri sürülmektedir. Bu haklar toplumu bir arada tutan ortak yurttaşlık duygusunu zayıflatacak, hatta ülkenin dağılmasına yol açabilecek kadar ileri seviyede olmasa bile toplum içerisindeki karşılıklı fedakârlık ve toplumsal bütünleşmeyi zayıflatacak, bölünmeye kaynaklık edecektir (Kymlicka, 1998: 73, 264). Ancak çokkültürcülük teorisyenlerinin hak iddiaları ayrışmayı değil,

halkları ortak değerler etrafında buluşturabilmek ve bütünleşmeyi ilerletmek için vardır. Çokkültürcülük teorisyenlerinin çoğunun çalışmalarında (Charles Taylor, Will Kymlicka, Bhikhu Parekh, Anne Phillips, Tariq Modood) ve Kanada, Avustralya ve Britanya gibi ülkelerin belgelerinde ortaya çıkan çokkültürcülük, bütünleşmeyi hedeflemektedir (Modood, 2014: 237). Bütün halkları ortak değerler etrafında buluşturan bütünleşme, iki uçlu bir süreçtir. Hem baskın kültürü hem de göçmenleri karşılıklı uyarlamayı gerektirir. Bu türden bir bütünleşme ön yargı ve ayrımcılıkla mücadele etme noktasında her iki taraftan da güçlü gayretler bekler (Kymlicka, 1998: 158).

Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Çokkültürcülük ve Sosyal Sermaye Savunusu

Tarih boyunca devletler çeşitliliklere karşı çok çeşitli politikalar izlemiştir. Çokkültürlü yapıya karşı iki türlü yaklaşımdan söz edilebilir. Birincisi çokkültürlülüğü reddetmek ve egemen kültürün dışındakileri egemen kültürün lehine asimile etmektir. Bunun için farklı yöntemler kullanmışlardır. Kitlesele sürgün, soykırım, fiziksel tecrit ve ekonomik ayrımcılık bunlardan bazılarıdır (Kymlicka, 1998: 27). İkincisi ise bütün kültürleri kabul edip onlara karşı hoşgörülü davranmaktır. Birinci durumda ortaya konan politikalar asimilasyon ve entegrasyon, ikinci durum ise çokkültürcülük olarak kavramsallaştırılmaktadır. Birinci durumda çatışma, kutuplaşma ve ötekileştirme söz konusudur ve bu durum toplumsal bütünleşmeyi ve sosyal güveni azaltıcı özelliklere sahiptir. Bu haliyle birinci seçenek istenmeyen ve nerdeyse imkânsız bir süreçtir (Parekh, 2002: 220).

Çokkültürcülük hem toplumsal hem de politik bir tavır alma şeklidir. Yani hem toplumun hem de siyasi iradenin kültürel çeşitliliğe hoşgörülü ve olumlu bakması gerekir. Sosyal sermaye savunucularının ileri sürdükleri şeylerden bir tanesi devlet ve toplum arasında “köprü kuran” bir özelliğe sahip olmasıdır. Sosyal sermayeye karşı olumsuz sonuçlar doğuran belli başlı nedenler arasında sayılan iktidar seçkinleri ve aydınlar ile halk arasındaki uçurum, sosyal sermayenin kuracağı kurumsal güven köprüsüyle ortadan kaldırılmış olur. Çünkü insanların birbirlerine, kurumlara ve aydınlara olan güvenleri kolektif bir bütünleşmeye hizmet edebilir özelliğe sahiptir. Bu tür durumlarda devlet ve toplum birbirini tamamlar; refah ve toplumsal düzen büyük ihtimalle sağlanır (Woolcock ve Narayan, 2000: 237). Ancak iyi işlemeyen homojen toplumlarda dahi bunun tam tersi bir çatışmanın olması da muhtemeldir.

Daha çok kalkınma hedefleri bağlamında değerlendirilen sosyal sermayenin büyüme, eşitliği sağlama, yoksulluğu ve adaletsizliği azaltma noktasında

etkili olduğuna dair yaklaşımlar mevcuttur. “Sosyal sermaye ne kadar fazla yayılırsa, eşitliğin oluşturulmasına o kadar katkı sağlayacaktır” (Grooteart, 2010: 239). Toplumsal güven, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve bürokrasinin kalitesi gibi unsurlar, kalkınmaya pozitif yönde etki ederken, yolsuzluk, bürokratik engeller, baskı altına alınmış insan hakları, eşitsizlik, etnik gerginlikler, korunmayan mülkiyet hakları refah seviyesinin önündeki en büyük engeller olarak görülmektedir (Woolcock ve Narayan, 2000: 234-235). Sosyal sermayenin en önemli unsurlarından olan sivil toplum, bireyler arasında güven ve karşılıklılık üzerine inşa edilerek yoksulluğun, eşitsizlik ve adaletsizliğin azaldığı daha sağlıklı ve bütünleşik bir topluluk oluşturmaya imkân tanıyacaktır.

Çokkültürcü bir toplum oluşturma hedefi adına yapılan ortak çokkültürlü bir kültür, herkesin fikir birliğine vardığı bir otorite, anayasal bir hak, adil ve tarafsız bir devlet, çokkültürlü bir eğitim, kapsayıcı ulusal bir kimlik, vatandaşlar arasında ortak bir aidiyet gibi bütün koşullar sosyal sermayeyi yükseltecek şeylerdir (Parekh, 2002). Kurumlar ve insanlar arasında demokratik koşullar çerçevesinde bir uzlaşma yaratmak çokkültürcülük politikasının temel gayesidir. Bunun çıktıları olan karşılıklı güven, yardımlaşma ve dayanışma, bunları sağlayan sosyal ağlar ve sivil topluma katılım ise sosyal sermaye olarak ifade edilebilir.

Çokkültürlü ortak bir kültür, farklı topluluklarla buluşup, kültürel, ekonomik ve daha birçok çıkarı rahat bir temelde izleyebilmeleri için yeterli fırsatlar sunan, gelişmekte olan bir sivil toplum gerektirir. Bu bağlamda ortaya çıkan amaçlar kültürleri birbirine alıştırmaya, kültürler ötesi anlayış ve güveni artırır, çözülmesi noktasında zorlandıkları sorunları aşma ve onlarla beraber yaşama becerileri kazandırır (Parekh, 2002: 284). Ortak bir proje etrafında kenetlenmiş genel iradenin bir üyesi olarak “ben” olmuş bir “biz” ve “biz” olmuş bir “ben” karşılıklı birbirini tanıyan toplumların amacıdır (Taylor, 2010: 68-70).

Çokkültürcü bir toplum hem çeşitliliğin hem de birliğin değerini kabul etmek ve aralarında tatmin edici bir ilişki kurmak durumundadır (Parekh, 2002: 264). Bu bağlamda azınlık haklarının yanında olmak, özgürlük ve adalet ilkesiyle çelişmeyen fikirler ortaya atmakla birlikte demokrasinin gereği karşılıklı saygı, uzlaşma ve fedakârlık düzeyini tutturabilecek ortak bir yurttaşlık kimliği oluşturabilmek de önemlidir (Kymlicka, 1998: 265). Öncelikle baskıdan, kutuplaşmadan, şiddetten, dahası dinsel, etnik ve kültürel çatışmalardan kaçınmanın yolu ortak bir dayanışma kültürünü ve toplumsal bütünleşmeyi gerektirir. Bu çerçevede ortaya çıkan çokkültürcü toplum, karşılıklı güvenin yüksek olduğu sivil toplum için gerekli şartları karşılama adına

adım atıyor demektir. Yani sosyal sermayenin güçlü olduğu bir toplum olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir.

Sosyolojik bir gerçekliktir ki günümüzde neredeyse hiçbir devlet ve toplum kendi içinde homojen değildir (Kymlicka, 1998: 25; Parekh, 2002: 171). Küreselleşme, göçler, ulus-ötesi kurumlar neticesinde oluşan dünyada kendi içine kapanmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu durum bir problemmiş gibi dursa da aslında bir bütün olarak toplum için arzu edilebilir ve değerli bir toplu erdemi temsil edebilme durumu söz konusu olabilir (Parekh, 2002: 252). Çokkültürlü bir toplumda herkesi tek türden bir kültür ve değerler manzumesinde buluşturmak zor olduğu gibi toplumun da bunların hepsini hoş görmesini beklemek zordur. Ancak Putnam'ın sosyal sermaye ayrımında ifade ettiği köprü oluşturan sermaye (Bridging Social Capital) türü çeşitli toplum grupları arasında iş birliğini geliştiren özelliğe sahiptir (Putnam, 2010). Yani kültürel çeşitliliğe sosyal demokrat eşitçilik çerçevesinde muamelede bulunan toplulukların refah seviyelerinin, birlikte yaşama kültürünün, toplumsal dayanışmanın ve karşılıklı güvenin yüksek olduğu söylenebilir. Çokkültürcülük teorisi genel manada tek bir kültür ve insan mükemmeliyeti modelini dayatmama iddiasındadır (Parekh, 2002: 221).

Çokuluslu devletlerin içkin olarak istikrarsız olması doğaldır. Ancak bunları reddetmek de bir o kadar sakıncalı olabilir. Çokuluslu bir devlette “ortak yurttaşlık” denen şey aslında çoğunluğun kültürünü desteklemekten başka bir şey değildir (Kymlicka, 1998, 277-278). Bu bağlamda kendilerini ayrı uluslar olarak gören azınlıklara ortak yurttaşlık dayatmak, çatışmayı muhtemel hale getirecektir (Kymlicka, 1998, 279). Farklı bir deyişle, sağlıklı demokratik bir toplum oluşturma yolu diğer kültürü tanımaktan geçebilir. Bunun tersine bir durumda ise çeşitliliği reddeden de zarar görebilir (Taylor, 2010: 57). Sonuçta toplumda hedeflenen teklik gerçekleşmediği gibi toplumsal huzur, dayanışma ve bütünleşme de yara alır.

Azınlıkların kimliklerinin bastırılmasına dair yapılan pek çok şeyin gerçekte çok da karşılık bulmadığı söylenebilir. Bastırılmaya çalışılan kimlikler varlıklarını hâlâ korumakta ve bu durumun devamlılığı probleme ve kutuplaşmaya neden olmaktan öteye gitmemektedir. “Eğitimde ve medyada tam bir tekel kurmuş olmalarına rağmen, Komünist rejimler Hırvatların, Slovakların ve Ukraynalıların kendilerini öncelikle “Yugoslavlar, Çekoslovakyalılar” ya da “Sovyetler” olarak düşünmelerini sağlayamamıştır. Ulusal kimliklerin yerine geçecek “pan-hareketler” oluşturma-örneğin, pan-Slav ya da pan-Arap devletler yaratma- gayretlerinin aynı şekilde boşuna oldukları belli olmuştur” (Kymlicka, 1998: 280). Bu durumda çeşitlilikleri yok etmeye çalışmak yerine onları

hoş görmek daha sağlıklıymış gibi durmaktadır. Öyle ki bazı çalışmalarda çeşitliliğin bir güç olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda bazı sosyal sermaye ölçüm çalışmalarında “çeşitliliği hoş görme” bir gösterge olarak kendine yer bulmuştur (Woolcock ve Narayan, 2000: 241). Neticede toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında çokkültürcülüğün en önemli iddialarından olan farklılıkları “hoş görme” sosyal sermaye için de önemli bir göstergedir.

Kymlicka çoketniklilik hakları bağlamında temsil unsurunun dışlanan insanların topluma olan aidiyet hissini güçlendireceğini savunur (1998, 268). Ona göre, “temsil hakları altında yatan temel dürtü ayrılık değil, bütünleşmedir” (Kymlicka, 1998: 269, 272). Bu haklar, tarihsel önyargıların önüne geçebileceği gibi ileriye dönük güven duygusunu da geliştirebilir. Bu da gelecek kaygısı ortadan kalkmış ve güven indeksinin yüksek olduğu bütünleşmiş bir topluluk oluşturmaya hizmet edebilir.

Toplumsal Bütünleşme Bağlamında Çokkültürcülük ve Sosyal Sermaye Eleştirisi

Tartışmalardan uzak ve herkes tarafından kabul bulmuş bir çokkültürcülük teorisinden bahsetmek zordur. Çokkültürcü olduğunu iddia eden pek çok devlet ve toplum bu konuda ciddi tartışmalar içerisindedir. Çokkültürcülüğe dair yapılan eleştirileri altı başlık altında toplamak mümkündür: Birincisi, modern ulus-devletin zarar göreceği yönündeki eleştiriler, ikincisi, çokkültürcülüğün yeni ırkçı söylem olduğu yönündeki eleştiriler, üçüncüsü, küresel kapitalizmin yeni oyuncağı olduğu şeklindeki eleştiriler, dördüncüsü, çokkültürcülüğün bir mit olduğu yönündeki eleştiriler, beşincisi, çokkültürcülüğün yeni bir asimilasyon olduğu yönündeki eleştiriler, altıncısı ise, çokkültürcülüğün hedefine ulaşamadığı yönündeki eleştirilerdir (Şan, 2006; Zizek, 2011; Anık, 2012). Bunlar içinde bu çalışma bağlamında en dikkat çekici eleştirilerin ilk iki eleştiri olduğu söylenebilir. Birincisi modern dönemde toplulukları ortak bir paydada buluşturma adına ortaya çıkmış olan ulus-devletin zarar göreceği yönündeki eleştiri, diğeri ise yeni bir ırkçılık türü olması şeklindedir. Birlikte yaşama, ortak bir paydada buluşturma ve istikrarlı bir barış iddiasıyla ortaya çıkan çokkültürcülük aslında bunların aleyhine olmakla suçlanmaktadır (Modood, 2014: 217). Yani bu eleştirilerin ortak iddiası, çokkültürcülüğün bütünleşmeye zarar verdiği yönündedir.³

Sosyal sermaye kavramı çerçevesinde yapılan tartışmalarda da sosyal sermayenin hem lehine hem de aleyhine yaklaşımlar mevcuttur. Yani sosyal

³ Bu konuda bkz. Roccefeller, 2010.

sermayenin pozitif sonuçları olduğu gibi negatif sonuçları olduğu da söylenebilir (Woolcock ve Narayan, 2000: 225; Fukuyama, 2002: 29; Fine, 2010: 315-316). Bu açıdan sosyal sermaye pek çok açıdan eleştiriye tabi tutulmaktadır (Beşer ve Hira, 2017). Mesela sosyal sermaye için kaynaklık eden din, her zaman pozitif veriler üretmeyebilir. Din savaşları, mezhepçilik ve bunun neticesinde ortaya çıkan hoşgörüsüzlük ve şiddet bunun örneklerindedir (Fukuyama, 2002: 169; Berger, 2006: 394). Coleman “sosyal sermayenin belli bazı eylemleri kolaylaştıran bilinen bir biçimi başkaları için kullanışsız hatta zarar verici olabilir” demektedir (Grootaert, 2010: 226). Benzer şekilde Bourdieu da sosyal sermayenin toplumsal eşitsizliğin ve elitler iktidarının devamlılığına aracı olabileceğini savunmaktadır (Yarcı, 2011). Özellikle İtalya için verilen örneklerde kendi içinde oluşturulmuş dışarıya karşı güvensizliğin çokça taraftar bulduğu mafya mantığı, sosyal sermayenin karanlık yüzü olarak okunabilir.

Fiziksel sermayeyi yok eden, ekonomiyi çökerten, insan sermayesini bozan ve sosyal sermayeyi eriterek sosyal uyumsuzlukların en yıkıcı biçimlerinden birinin etnik çeşitlilik olduğu söylenebilir. Etnik karmaşa neticesinde ortaya çıkan çatışmalar ve siyasal istikrarsızlık sürdürülebilir bir kalkınmanın önüne geçen en önemli nedenler arasında sayılabilir (Grootaert, 2010: 253; Habermas, 2010: 135). Aynı şekilde bu durum dinsel, ırksal ve kültürel çeşitlilik için de ifade edilebilir. Zaten çokkültürcülüğe yapılan pek çok itirazın temelinde farklılaşmış yurttaşlığa tanınan toleransın sürdürülebilir birlik ve bütünlüğe zarar vereceği iddiası yatmaktadır (Konuralp, 2018: 144).

Farklılaşmış yurttaşlık fikrinin daha en baştan eşit yurttaşlar fikrine zıt olduğu iddiası genel bir kanıdır. Bunu savunanlara göre bütüne değil de farklılıklara odaklanılırsa Glazer’in ifade ettiği gibi “tüm Amerikalıların daha derin kardeşlikleri umudu terk edilmek zorunda kalınacaktır” (Kymlicka, 1998: 266-267). “Artık hiçbir şey çeşitli grupları toplum içinde bir arada tutamayacak ve karşılıklı güvensizlik ya da çatışmanın yayılmasını önleyemeyecektir. Yurttaşlık eğer farklılaşırsa, artık ortak bir deneyim ya da ortak statü temin edemez. Yurttaşlık artan sosyal farklılaşma karşısında birliği beslemenin bir yolu olmak yerine, bölünmenin bir başka gücü haline gelecektir” (Kymlicka, 1998: 267).

Sosyal sermaye oluşturma noktasında çoğulcu bir toplumdansa homojen bir toplumun avantajlarının daha çok olduğu söylenebilir. Homojen bir toplumun sosyal sermaye açısından güçlü yönleri vardır. Homojen olma durumu, “topluluk ve dayanışma hissini güçlendirir, kişiler arası iletişimi kolaylaştırır, kültürün devamlılığını sağlar, bir arada tutması görece daha kolaydır, psikolojik ve politik bakımdan ekonomiktir, üyelerin bağlılığına güvenebilir ve bu

bağlılığı kolaylıkla harekete geçirebilir” (Parekh, 2002: 170). Hatta çokuluslu yani homojen olmayan devletlerin doğal olarak istikrarsız (Taylor, 2010: 84) ve bu yüzden otoriter bir yönetime mahkum olacakları iddiası vardır (Kymlicka, 1998: 95, 265). Kanada Quebec, İspanya Katalonya, Büyük Britanya İskoçya gibi ayrılıkçı tartışmaların homojen ol(a)mamadan kaynaklandığı söylenebilir. Ancak homojen olan toplumların her durumda sosyal sermayelerinin güçlü olduğuna dair somut örnek bulmanın zor olduğunu da ifade etmek gerekir.

Etnik, dinsel ve ırkçı gruplar arasında ortaya çıkan ve genellikle şiddetle sonuçlanan ayrılıklar çeşitliliğin aleyhine sonuçlanmaktadır. Çeşitliliği bir zenginlik olarak görebilmek ve ondan faydalanacak noktaya gelmek pek çok şartı ve koşulu içinde barındırmaktadır. Dinsel, dilsel, etnik birbirini dışlayan ve saygı duymayan çeşitlilikler çokkültürcülüğün vaadiymiş gibi algılanabilmektedir. Siyasal çokkültürcülük bağlamında tartışılan yamyamlık, dul kadının ölen kocasıyla birlikte yakılması (sati), kadın sünneti ve buna benzer pek çok şey bireyin temel haklarını ihmal edecek veya başkalarına zarar verecek türden şeyler bunlar arasında sayılabilir. Bu haklar bağlamında savunulanların dışına çıkabilecek türden istisna olabilecek kötü örneklerin genellemesi yapılabilmektedir. Bu türden istisnai durumlar çokkültürcülük ekseninde tartışılmakta ve çokkültürcülüğe mal edilebilmektedir (Modood, 2014: 98).

Yukarıda çokkültürcülüğün bütünleşme yanlısı hareket ettiği ifade edilse de Kymlicka'nın (1998: 275) azınlık “ulus”lar için ifade ettiği özyönetim hakları “yurttaşlığın bütünleştirme işlevine çok ciddi bir meydan okuyuştur”. Cemaatçilerin topluluklara tanıdığı Kymlicka'nın “iç kısıtlamalar” olarak ifade ettiği ama karşı çıktığı cemaat hakkı Fukuyama'nın bir grubun kendi içinde oluşturduğu sosyal sermaye indeksi olan güvenin dışarısı için geçerli olmaması tezini destekler niteliktedir. “Çin ve Güney İtalya gibi aile bağlarının güçlü olduğu toplumlar, ailenin dışındakilere yönelik genellenmiş sosyal güven eksikliği ile tanımlanmıştır” (Fukuyama, 2010: 159). Bu da dışardakilere yönelik güvensizlik, hoşgörüsüzlük, nefret ve neticede şiddet üretebilir. Bu bakış açısı üzerine kurgulanmış bir devlette genellikle özgürlüğün, demokrasinin, refahın, hukuka saygının ve sosyal sermayenin yüksek olduğunu söylemek zordur ve bu durumda toplumsal bütünleşme olgusu ciddi zarar görmektedir. Çokkültürcülüğün ve sosyal sermayenin toplumsal barışı sağlayabilmiş toplumlarda bir korelasyon içinde olduğu göstergeler bulabilmek mümkündür.

Sosyal Sermaye ve Çokkültürcülük İlişkisine Dair Göstergeler

Sosyal sermayeye karşı olumsuz sonuçlar doğuran belli başlı nedenler arasında şunlar sayılabilir: Etnik çatışma, yoksulluk ve eşitsizlik, iktidar seçkinleri ve aydınlar ile halk arasındaki uçurum, devletin merkezîyetçi bir yapı sergilemesi ve halkın inancı ve kültürüyle çatışması (devlet-yurttaş çatışması), halkın demokratik unsurlarla yeteri kadar iştiğal olmaması. Bunlar arasında toplumun sosyal sermayesini aşağıya çeken en önemli şeyin etnik çatışma kaynaklı ırkçılık olduğu söylenebilir. Çünkü ırkçılık, halihazırda etnik çatışmaların en önemli nedeni olarak gözükmektedir. Irkçılığın topluluklar arası çatışmalara, geçmişte yaşanmış gerçek veya hayali haksızlıkların anılarına dayandığı söylenebilir. Aslında ırkçılık farklı ırkların aynı devlet çatısı altında birlikte yaşayamamalarının bir sonucudur. Etnik ve kültürel çeşitlilik, potansiyel olarak ayrılıkçı pek çok sorunu bünyesinde taşımaktadır (Kymlicka, 2012: 11). Dilsel haklar, federalizm beklentisi, siyasi temsil, müfredat, vatandaşlık, ulusal marş, resmî tatiller gibi pek çok şey ekseninde çıkan etnik ve kültürel çatışmalar ve kutuplaşmalar şiddetin en yaygın kaynağı olma durumuna gelmiştir (Kymlicka, 1998: 26). Çokkültürcü bir toplumun en önemli hedeflerinden birisi çeşitlilik merkezli bu çatışmaları hızla, adil ve insancıl bir biçimde çözmektir (Parekh, 2002: 271). Bu bağlamda sorunlu ve tartışmalara açık olduğu halde çokkültürcülüğün temelde hedeflediği şey istikrarlı bir barıştır.

Görüleceği gibi sosyal sermayeyi olumsuz etkileyen unsurların neredeyse tamamı çokkültürcülük aleyhine de oluşan durumlar gibi durmaktadır. Bunların ortadan kalkması adına iddiada bulunan çokkültürcülüğün hedefine ulaşması durumunda ortaya çıkan sonuç, sosyal sermayesi yüksek olan bir toplum olacaktır. Bu açıdan yukarıda birçok kez değinildiği gibi her iki kavramın ortak paylaşımlara sahip olduğu söylenebilir. Kesler ve Bloemraad'ın on dokuz ülkede yaptıkları çalışmada çokkültürcülük politikalarının politik katılım ve sosyal sermaye üzerinde olumlu katkısı olduğu anlaşılmıştır (Kesler ve Bloemraad, 2010). Aynı şekilde Güleç (2019) tarafından yapılan çalışmada sınıf öğretmenlerinin sosyal sermaye yeterlilikleri ile çokkültürlü eğitime yönelik tutumları arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Geçerliliği noktasında ciddi eleştirilere tabi tutulsa da ülkelerin sosyal sermayesini ölçen göstergeler mevcuttur. Bu bağlamda çok farklı göstergelerden bahsedilebilir (Grooterat, 2010: 249-251; Putnam, 2010; Fukuyama, 2010). Ancak bu göstergeler içinde genel kabullerin şunlar olduğu söylenebilir: Güvenin ölçülmesi, toplumun örgütsel yaşamının ölçülmesi, siyasal karar alma sürecine katılımın ölçülmesi, toplumsal gönüllülüğün ölçülmesi ve enformel sosyalliğin ölçülmesi. Ancak bunlar içinde en dikkat çekici

olanı Grootaert, Narayan, Jones ve Woolcock gibi sosyal sermaye literatürünün önemli isimlerinin hazırlamış olduğu Dünya Banka'sının göstergeleridir. Dünya Banka'sının göstergeleri arasında Gruplar ve Ağlar, Güven ve Dayanışma, Ortak Eylem ve İş birliği, Sosyal Bağlılık, Bilgi ve İletişim bulunmaktadır (Büyükelikmen, 2015: 51). Bu göstergeler sayesinde bir ülkenin sosyal sermayesinin ölçümü yapılabilmektedir. Her ne kadar göstergeler her ülkede aynı oranda karşılık bulamasa da sonuçların ülkeler adına bize bazı somut örnekler sunduğu bilinmelidir.⁴ Sosyal sermayenin ölçülmesi noktasında güven indeksi göstergesinin pek çok kişi ve kurum tarafından dikkate alındığını özellikle belirtmek gerekir. Çünkü sosyal sermaye çalışmalarında sosyal sermaye düzeyi genellikle güven analizi üzerinden oluşturulmuştur (Tecim, 2011: 34). Öyle ki güven düzeyinin yüksek olması sosyal sermayenin de yüksek olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir (Putnam, 1993).⁵ Bu açıdan aşağıda çokkültürcülük indeksi yüksek olan bazı ülkelerin güven indeksine dair sonuçları verilmiştir.

Tablo 1: Kişilerarası Güven. Most people can be trusted “Çoğu insana güvenilebilir”. Aileye Güven (How much do you trust your family?).

Ülkeler	Kişilerarası Güven İndeksi	Aileye Güven
Avusturalya	48.5	77.2
Birleşik Krallık	29.96	85.0
Finlandiya	57.99	90.2
Kanada	41.11	82.6
İsveç	63.7	88.8
Norveç	73.73	90.4
Yeni Zelenda	56.6	78.4

(World Values Survey wave 5 (2005-2009), wave 6 (2010-214) and wave 7 (2017-2020)).

Bu tabloda veriler verilirken üç dalganın sonuçlarından yararlanılmıştır. Çünkü Dünya Değerler Araştırması farklı tarihlerde ülkelerin analizlerini güncellemeyebiliyor. Örnek olarak Avusturalya ve Yeni Zelenda verileri 7. dalgaya aitken, İsveç'in verileri 6. dalgaya, Finlandiya, Kanada, Birleşik Krallık ve Norveç'inki ise 5. dalgaya aittir. Tabloda görüleceği üzere en yüksek kişilerarası güven indeksi Norveç ve İsveç'te çıkmıştır. Onları sırasıyla Finlandiya, Yeni Zelenda, Avusturalya ve Birleşik Krallık takip etmektedir.

4 Türkiye özelinde sosyal sermayenin göstergelerine ve ölçümüne dair eleştirilerin olduğu bilinmelidir. Konu hakkında bkz. Şan ve Akyiğit, 2015.

5 Güven indeksi alınırken Tablo 1'de olduğu gibi tek bir soru üzerinden sosyal sermaye analizi yapılmaktadır. Fukuyama (2009) genellikle tek soru üzerinden güven analizi yapılmasını eleştirmiştir.

Aileye güven konusunda en yüksek olan ülke Norveç, sonda Finlandiya ve ardından sırasıyla İsveç, Birleşik Krallık, Kanada, Yeni Zelanda ve Avusturalya olmuştur. Görüleceği üzere kişilerarası güvenle aileye güven verileri arasında bir çelişki var gibi durmaktadır. Ancak kesin olmamakla birlikte verilerin farklı yıllara ait olmasından böyle bir sonuca varıldığı söylenebilir.

Banting ve Kymlicka'nın bir ülkenin çokkültürcü olduğuna dair belirledikleri göstergeler arasında şunlar sıralanmıştır: Çokkültürlülüğün anayasal, yasal ya da parlamento tarafından güvenceye alınması, okullarda çokkültürlülüğe uygun müfredat hazırlanması, medyada etnik grubun temsilinin adil sağlanması, kıyafet kurallarından azınlık grubun muaf tutulması ya da pozitif ayrımcılık, çifte vatandaşlığa izin verilmesi, etnik grup organizasyonlarının ya da aktivitelerinin maddi olarak desteklenmesi, iki dilli eğitimin ya da ana dil eğitiminin finanse edilmesi, dezavantajlı göçmen gruplara karşı olumlu yaklaşım içinde olunmasıdır (Banting ve Kymlicka, 2006). Her bir sekiz politik davranışın karşılığında evet ise 1 puan, nispeten ise 0.5, hayır ise 0 puan verilmektedir. Tablo 2'deki puanlama cetveli buna göre değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Göçmen Azınlıklar için Çokkültürcülük İndeksi, 1980-2000-2010.

	Tanınan sekiz hak üzerinden yıllara göre değerlendirme		
	1980	2000	2010
Avusturalya	4	8	8
Birleşik Krallık	2.5	5.5	5.5
Finlandiya	0	1.5	6
Kanada	5	7.5	7.5
İsveç	3	5	7
Norveç	0	0	3.5
Yeni Zelanda	2.5	5	5.5

(Kymlicka, 2012).

Bu tabloda yukarıda (tablo 1) güven indeksi verilen ülkelerin "Göçmen Azınlıklar İçin Çokkültürcülük İndeksi"ne yer verilmiştir. Tablo 2'de de görüleceği üzere İsveç, Yeni Zelanda, Avusturalya, Finlandiya, Kanada ve Birleşik Krallık'ta çokkültürcülük değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Yukarıda tablo 1'de verilen veriler arasında İsveç, Yeni Zelanda, Finlandiya, Kanada, Norveç ve Avustralya'nın aynı zamanda kişilerarası ve aileye güven indeksinin de

yüksek olduğu görülecektir. Yani Birleşik Krallık ve Norveç dışında diğer ülkelerin hem çokkültürcülük hem de sosyal sermaye indeksleri yüksek çıkmıştır. Birleşik Krallık'ın güven indeksi 29.96, Norveç'in çokkültürcülük indeksi yıllara bağlı olarak sırasıyla 0, 0 ve 3 olarak görülmektedir. Ancak her iki ülkenin de iki veri türünün çok kötü olmadığı söylenebilir. Ya da sadece bu alanda değil ekonomik gelişmişlik, demokrasi seviyesi, kurumlara güven, hukuka saygı, sivil hak ve özgürlüklerin makro düzeyde dikkate alınması gerekebilir. Ancak bu ülkelerin saydığımız durumlar noktasında da dünya standartları üstünde oldukları bilinen bir gerçektir. Bu nedenle bu veriler üzerinden çokkültürcülük politikalarıyla sosyal sermaye arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu ileri sürmek zor olmasa gerektir. Çünkü sosyal sermayesi yüksek olan ülkeler demokrat, çoğulcu, refah seviyesi yüksek, kültürel çeşitliliğe iyi gözle bakan yani çokkültürcü ülkelerdir. Bunun yanı sıra kendine has bir şekilde bu özellikleri barındıran toplumlar, çokkültürcülük ve sosyal sermayeden müteşekkil makro düzeyde bir bütünleşme örneği göstermektedir denebilir.

Sonuç

İçinde yaşadığımız dünyada neredeyse toplumların tamamı homojen olma durumunu kaybetmiş durumdadır. Yani çoğu devlet pek çok çeşitliliği bünyesinde barındırmaktadır. Etnik, kültürel, dini vs. çeşitlilikler, potansiyel olarak ayrılıkçılığa ve çatışmalara kaynaklık edebilmektedir. Toplumsal bütünleşme, modern dönem toplumların içinde bulunduğu çeşitlilikleri barışçı yollarla çözüme noktasındaki en önemli hedeflerdendir. Bu hedefe hizmet eden iki önemli ve ilişkili yaklaşımın sosyal sermaye ve çokkültürcülük olduğu söylenebilir. Çokkültürlülük (kültürel çeşitlilik) kendinden yararlanılabildiği yani çokkültürcülük politikaları izlenebildiği sürece sosyal sermayenin gelişmesine faydalar sağlayabileceği gibi, tersi bir durum da sosyal sermayeye zarar verebilecek türden problemlere kaynaklık edebilmektedir. Bu ayrılıkçı ve çatışmacı durumların aksine sürdürülebilir bir kalkınma sosyal sermayenin, istikrarlı bir barış ise çokkültürcülüğün hedefi olarak kabul edilebilir. Sürdürülebilir bir kalkınma için istikrarlı bir barış, istikrarlı bir barış içinse sürdürülebilir bir kalkınma kaçınılmazdır. Bu açıdan sosyal sermaye ve çokkültürcülüğün korelasyon içerisinde olduğu ve neticeleri gereği toplumsal bütünleşmeye imkân sağladıkları söylenebilir. Her iki yaklaşımın bu iddialarına dair ciddi eleştiriler olsa da yapılan çalışmalar göstermektedir ki her ikisinin de iddiaları pek çok toplumda tutarlılık göstermektedir. Yukarıdaki tablolar da göstermiştir ki pek çok sosyal güven indeksinin yüksek olduğu ülkede çokkültürcülük de yüksek çıkmıştır. Eş deyişle sosyal sermaye göstergeleriyle çokkültürcülük göstergeleri birbirlerini destekler niteliktedir. Bu bağlamda çokkültürcülüğün

bir politika olarak kendine yer bulabildiği ülke ve toplumlar sosyal sermaye açısından güçlü, sosyal sermayesi yüksek olan ülkeler de çokkültürcülük politikalarının izlendiği ülkelerdir denebilir. Bunun yanı sıra bu ülkelerde kurumlara güven, fikri mülkiyet, sivil hak ve özgürlüklerin de dünya ülkeleri standartlarının üzerinde olduğu ve bunların özellikle sosyal sermayenin yüksek olmasına ciddi katkılar sunduğu malumdur. Farklılıklarla birlikte yaşamayı becermenin belli başlı maliyetleri vardır ve bunu başarabilmiş toplumlar, bu maliyetlerin karşılığını istikrarlı bir barış ve sürdürülebilir bir kalkınma şeklinde almaktadır. Neticede ortaya çıkan sürdürülebilir bir kalkınma ve istikrarlı barışın karşılığı olarak okunabilecek çokkültürcülük ve sosyal sermaye, toplumsal bütünleşmenin en önemli parametreleri olarak sayılabilir.

Kaynakça

- Ağcasulu, Hülya (2017), "Sosyal Sermaye Kavramı ve Temel Bakış Açılarının Karşılaştırılması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, s. 8 (7), ss. 114-129.
- Anık, Mehmet (2012), *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Aydemir, Mehmet Ali ve Özşahin. M. C. (2011), "Türk Demokrasisinde Kayıp Halkayı Keşfetmek: Türkiye Örneği Üzerinden Sosyal Sermaye-Demokrasi Bağlantısını Yeniden Düşünmek". *Akademik İncelemeler Dergisi*, s. 6 (1), ss. 41-87.
- Banting, K. and Kymlicka Will (eds) (2006), *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, Oxford: Oxford University Press.
- Berger, Peter L. (2006), *Sekülerizmin Gerilemesi, Medeniyetler Çatışması* içinde, Der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- Beşer, Ali Hadar ve Hira, İsmail (2017), "Sosyal Sermayeye Eleştirel Bakmak". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 1, ss. 23-37.
- Büyükelikmen, A. Y. (2015), "Sosyal Sermaye ve Ölçülmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, s. 10, ss. 45-52.
- Coleman, James S. (1990), *Foundation of Social Theory*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Fine, Ben (2010), "Sosyal Sermaye". *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri* içinde, Der: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, (çev: Ö. F. Peksöz ve M. M. Şahin), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2002), "Social Capital and Development: The Coming Agenda". *SAIS Review*, 22(1), ss. 3-37.
- Fukuyama, Francis (2009), *Büyük Çözülme*. (Çev. Hasan Kaya), İstanbul: Prodil Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2010), "Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum". *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri* içinde Der: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, (Çev: S. Tekel), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Grooteart, Christiaan (2010), "Sosyal Sermaye: Kayıp Halka". *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri* içinde, Der., Mehmet Murat Şahin, Ahmet Zeki Ünal, (çev. N. Öztürk ve H. M. Arslan), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Giddens, Anthony (1994), *Modernliğin Sonuçları*. (çev. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Güleç, Firdevs (2019), "Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Sermaye Yeterlilikleri ile Çokkültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Siirt İli Örnekleme". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Habermas, Jürgen (2010), "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı". Haz. Amy Gutmann, Çokkültürcülük: Tanınma Politikası, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2010), "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak. (çev. İlkur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harriss, Jhon and Renzi, P. D. (2010), "Sosyal Sermaye Kavramı: 'Kayıp Halka'mı Yoksa Analitik Olarak mı Kayıp? Bibliyografik Bir Giriş Denemesi". Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi içinde, Der: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, (çev: M. Çelik ve M. M. Şahin), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Karagül, Mehmet and Masca Mahmut (2005), "Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme". Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, s.1, ss. 37-52.
- Kesler, Christel and Irene Bloemraad (2010), Does Immigration Erode Social Capital? The Conditional Effects of Immigration-Generated Diversity on Trust, Membership, and Participation across 19 Countries, 1981- 2000. Canadian Journal of Political Science, 43 (2): 319-347.
- Kılınç, Zeynel Abidin (2010), "Yurttaşlık Ahlakı Olarak Sosyal Sermaye". Bilgi, s. 21, ss. 1-37.
- Konuralp, E. (2018), "Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi?". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(2), 133-146.
- Kymlicka, Will (1998), Çokkültürlü Yurttaşlık-Azınlık Hakların Liberal Teorisi. (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kymlicka, Will (2006), "Yükümsüz Özne". (çev. Özlem Üskül Engin ve Murat Develioğlu), Cemaatçiler ve Liberaller içinde, Ankara: Dost Yayınları.
- Kymlicka, Will (2012), Multiculturalism: Success, Failure, and the Future, Migration Policy Institute, Washington, DC.
- Modood, Tariq (2014), Çokkültürcülük Bir Yurttaşlık Tasarımı. (çev., İsmail Yılmaz), İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Olate, Rene D. (2003), "Local Institutions, Social Capital and Capabilities: Challenges for Development and Social Intervention in Latin America". Center For New Institutional Social Sciences Seminars, Washington University, October 29.
- Okumuş, Ejder (2017), *Güven Toplumu*. Ankara, Maarif Yayınları.
- Özcan, Burcu and Zeren Fatma (2013), "Sosyal Güven ve Ekonomik Kalkınma: Avrupa Ülkeleri Üzerine Mekânsal Ekonometri Analizi". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), ss. 7-36.
- Parekh, Phuki (2002), Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. (çev. Bilge Tanrıseven), Ankara, Phoenix Yayınları.
- Putnam, Robert (1993), *Making Democracy Work: Civic Tradations in Modern Italy*. New Jersey: Princeton Universty Press.
- Putnam, Robert (2010), "Tek Başına Bowling: Amerika'nın Azalan Sosyal Sermayesi". Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi içinde, Der: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal, (çev: T. Ulutaş ve M. M. Şahin), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Rocefeller, Steven C. (2010), "Yorum". Çokkültürcülük Tanınma Politikası, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Sertkaya, Burak ve Özcan, Günay (2017), "Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme". *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(1), ss. 1-12.
- Smart, Alan (2008), "Social Capital". *Anthropologica*, 50 (2), pp. 409-416.
- Şan, Mustafa Kemal (2006), "Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyaseti". *Avrupa Günüğü EUROAGENDA-* 8, ss. 299-335.
- Şan, Mustafa Kemal ve Akyiğit, Handan (2015), "Sosyal Sermaye Tartışmaları ve Türkiye'de Sosyal Sermayenin Ölçülmesi Sorunu". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, ss. 123-134.
- Taylor, Charles (2010), "Tanınma Politikası". Çokkültürcülük, Edt. Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları., ss. 25-73.
- Taylor, Charles (2011), *Modernliğin Sıkıntıları*. (çev. Uğur Canbilen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tecim, Erhan (2011), *Sosyal Güven Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tekinalp, Şermin (2005), "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük". *Journal of İstanbul Kültür University*, 3 (1), ss. 75-87.
- Tok, Nafiz (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset-Kültüre İlişkin Meseleler İçin Kimlik Temelli Bir Yaklaşım*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uğuz, Hülya Örseli, Erhan Sipahi Esra Banu (2011), "Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6, (1), ss. 8-40.
- Woolcock, Michael and Narayan Deepa (2000), "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy". *World Bank Research Observer*, Vol. 15 (2), pp. 225-249.
- Woolcock, Michael (2003), "Social Capital", *Encyclopedia of Community*. Edt. K. Christensen and D. Levinson, 1258-1262, Sage Publications, London.
- Yarcı, Selman (2011), "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), ss. 125-135.
- Zizek, Slavoj (2011), *Kırılğan Temas*. (çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Walzer, Michael (2010), "Yorum". *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*, Haz. Amy Gutmann, (çev. Cem Akaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- World Values Survey Association, World Values Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>. Erişim tarihi: 05.12.2020.

Amerikan Çokkültürlülüğünü Yeniden Düşünmek: Hispanik/Latinolar ve Amerikan Toplumunu İçerisindeki Rolü

Orhan Çifçi*

Öz

Bu makale Amerikan çokkültürlülüğü özelinde Hispanik/Latino azınlığının ülke içerisindeki koşullar ve konumlarını inceleme hedefi gütmektedir. Bağımsızlığının ilanı ve uluslararası politikada ulus-devlet olarak tanınmasının ardından ABD, farklı bölgelerden aldığı göç dalgaları neticesinde çokkültürlü bir toplum yapısına bürünmüştür. Ülke içerisinde din, dil, ırk ve etnik çeşitliliklere bağlı olarak oluşan çokkültürlü yapıda Beyaz Amerikanlar çoğunluğu oluşturmasına rağmen günümüzde sayıca en büyük azınlık grubu olan Hispanik/Latinoların orta ve uzun vadede farklı alanlarda görünür-lüğünün büyük oranda artması beklenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada Amerikan toplumunda Hispanik/Latinoların siyasi, ekonomik ve eğitim alanlarındaki konumu irdelenmiş ve çokkültürlü yapı içerisinde nasıl bir etki doğurduğu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Amerikan Çokkültürlülüğü, Hispanik/Latino, Siyaset, Ekonomi, Eğitim.

Rethinking American Multiculturalism: Hispanic/Latinos and Their Role in the American Society

Abstract

This article seeks to examine the conditions and status of Hispanic/Latinos in American cultural diversity. The U.S. has wrapped in a diverse societal structure along with migration waves from various regions after its declaration of independence and being recognized as a nation-state in international system. Within this multicultural structure based on religion, race and ethnicity, visibility of Hispanic/Latinos in the society, as the largest minority group in the country, is expected to increase considerably in the future. In that respect, the study analyses political, economic and educational conditions of Hispanic/Latinos and their mounting impact in these particular areas.

Keywords: Multiculturalism, The U.S. multiculturalism, Hispanic/Latinos, Politics, Economy, Education.

*Doktora Öğrencisi | Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü | orhan.cifci93@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5746-4258 | DOI: 10.36484/liberal.815972
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 91-114.
Gönderim Tarihi: 25 Ekim 2020 | Kabul Tarihi: 25 Aralık 2020

Giriş

Bağımsızlığından günümüze kadar geçen süreç içerisinde ABD, dünyanın farklı bölgelerinden aldığı göçlerle birlikte çokkültürlü bir sosyolojik yapıya sahip olmuştur. Söz konusu göçlerin büyük bir kısmı bilhassa 18.yy sonu ve 19.yy'ın başları itibariyle Avrupa'nın farklı ülkelerinden başlamış daha sonrasında ise Rusya, Asya ve Latin Amerika gibi diğer farklı coğrafyalardan ABD'ye büyük bir göç akışı gerçekleşmiştir. Günümüzde de halihazırda ülke-ye devam eden göç dalgaları ABD'nin mevcut toplumsal yapısını şekillendiren başlıca etkiye sahip olmuştur. Tarihsel süreç boyunca gerçekleşen tüm bu göç hareketleri ABD toplum yapısını şekillendiren temel dinamik olarak belirirken ülke bütünüyle dini, etnik ve mezhepsel farklılıklar temeli üzerine oturan çokkültürlü bir yapı karakteristiğine bürünmüştür. Öyle ki, neredeyse bütünüyle göçmen hareketleri sonucu ortaya çıkan Amerikan kimliği ve toplum yapısı ülkenin, ABD eski başkanı John F. Kennedy tarafından Göçmen Ulusu (A Nation of Immigrants) olarak isimlendirilmesinin önünü açmıştır (Kennedy, 1964; Huntington, 2004). Bu argümana karşı bir şekilde siyaset bilimci Samuel Huntington ise tek bir Amerikan kimliği olgusu üzerinde ısrarla durmuş, Amerikan toplumunun göçmenlerden oluşan bir ulus olarak nitelendirilmesinin sığ bir yaklaşım olduğunu ileri sürerken bu toplumun *Yerleşimciler* (Settlers) olarak isimlendirilen İngiliz gruplar tarafından oluşturulduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla Huntington'a göre modern Amerikan toplumunun kökleri göçmenler tarafından değil yerleşimciler tarafından oluşmuştur. Tüm bu tartışmalar geçmişten günümüze akademik alanda yoğun bir şekilde tartışılmaya devam ederken, ortaya çıkan çeşitlilik durumunun yapısı zaman içerisinde ABD içerisindeki farklı grupların siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer tüm alanlardaki artan talepler doğrultusunda ülke içerisindeki konumları ve temsiliyet alanlarını yeniden belirlemiştir.

ABD'de günümüzde yaklaşık olarak yüzde 60'lık bir oranla WASP (*White Anglo-Saxon Protestant*) olarak adlandırılan Beyaz Amerikanlar ülkenin nicel anlamda hâkim çoğunluğunu oluşturmaktadır. Beyaz Amerikanlar ABD'nin toplumsal yapısı içerisinde sayıca büyük bir çoğunluğu meydana getirmesine rağmen ülke içerisinde azınlık olarak nitelendirilen ve ilerleyen dönemlerde nüfuslarının yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal etkilerinin önemli ölçüde artacağı tahmin edilen gruplar bulunmaktadır. Hispanik/Latinolar, Beyaz Amerikanların ardından yaklaşık olarak yüzde 18.5 gibi bir oranla ABD içerisindeki en büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır. Afro/Amerikanlar (Siyahiler), Asyalılar ve Amerikan Yerlileri (*Indian Natives*) ise ABD içerisindeki diğer azınlıklardır (US Census Bureau, 2019).

Bu alışma, ABD'nin sahip olduğu çokkültürlü toplum yapısı içerisinde azınlık olarak nitelendirilen Hispanik/Latinoların lke içerisindeki farklı temsiliyet alanlarını analiz etme hedefi gütmektedir. Çalışmada Hispanik/Latinoların ele alınmasının başlıca nedeni günümüzde ABD içerisinde niceliksel olarak en büyük azınlığı oluşturmalarının yanı sıra, orta ve uzun vadede olmak üzere, gelecek dönemlerde ülkenin toplam nüfus oranında en hızlı artışa sahip olan grup olarak öne çıkmasıdır. Yine benzer bir şekilde, çalışmada Hispanik/Latinoların değerlendirilmesinin diğer bir önemli nedeni azınlığın niteliksel olarak da ABD içerisinde görünürlüğünün artmasıdır. Özellikle son dönemlerde ABD içerisinde azınlığın siyasi ve ekonomik düzeyde rolünün somutlaşması, Hispanik/Latinoların özellikle okkültürlk düzeyinde daha derin bir şekilde tartışılması ve yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Günümüzde 328 milyon nüfusa sahip ABD içerisinde Hispanik/Latino nüfusunun 60 milyona ulaşması ve azınlık üyelerinin özellikle yüksek öğrenim düzeyinde olmak üzere eğitim seviyelerinde hızlı bir ivmelenmenin bulunması farklı alanlarda taleplerinin de daha görünür bir konuma evrilmesine neden olmuştur. Öte yandan, çalışmada Hispanik/Latinoların merkeze konulmasının diğer bir nedeni bazı entelektüel vrelerce Hispanik/Latino kimliğinin tek bir Amerikan kimliğine en büyük tehdidi oluşturması ve Amerikan kimliğinin Hispanikleşmesinin ileri sürülmesidir (Huntington, 2004). Bu minvalde çalışma ilk olarak okkültürlk temelini oturtulan teorik ve felsefi yaklaşımları tartacaktır. Çalışmanın ampirik boyutu özelinde ise takip eden bölümlerde, ABD içerisinde kronik bir boyut kazanmış olan ve son dönemlerde de "Siyahi Hayatı Değerlidir" (*Black Lives Matter*) hareketi neticesinde yeniden ülkenin başlıca gündemi arasına yerleşen azınlık problemi, Hispanik/Latino vakası özelinde değerlendirilecek ve günümüzde ABD içerisindeki siyasi, ekonomik ve eğitim koşulları ele alınacaktır.

okkültürlk zerine Felsefi ve Teorik Yaklaşımlar

Literatür okkültürlk kavramı üzerine kapsamlı ve derinlemesine bir tartışma yürütmektedir. Ortaya çıkan tartışmalar neticesinde okkültürlğin kavramsal boyutu üzerine büyük bir literatür oluşmuştur. Bahse konu tartışmaların özellikle son dönem itibariyle daha fazla yoğunlaşmasında küreselleşmenin, devlet içi düzeyde çeşitli etnik yapı ve dini aidiyete bağlı grupların taleplerini daha görünür bir yapıya sokması etkili olmuştur (olak, 2010: 6-7). okkültürlk en genel anlamıyla analiz edildiğinde farklı gelenek, davranış, adet, dil ve/veya dine sahip birey ya da toplumların aynı sosyolojik yapı içerisinde yaşaması olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu minvalde değerlendirildiğinde okkültürlk kavramı kimlik ya da tanınma politikası

kavramlarıyla da ilişkili olarak ele alınmaktadır (Colombo, 2014: 1). Devlet içerisinde bulunan farklı birey veya grupların siyasi, ekonomik ya da diğer farklı alanlardaki temsiliyet veya tanınma talebi üzerine okkültürlölük devlet politikaları özelinde başlıca gündem olarak öne çıkmıştır. Bu durum söz konusu bireylerin ve grupların ölke içerisinde yalnızca isteklerinin karşılanması anlamında değil ayrıca toplum içerisinde ayrı bir kimlik olarak tanınma talepleri neticesinde de şekillenmiştir (Kukathas, 1998: 686). Benzer bir şekilde, okkültürlölük kavramının literatürde birey ve bireyin toplum içerisindeki rolüne vurgu yapılarak ele alınması kavramın liberal teoriyle bağlantılı olarak değerlendirilmesi ve liberal demokrasinin okkültürlölüğe zemin hazırladığı fikrinin genel kabulüne olanak sağlamıştır (Modood, 2007: 7).

okkültürlölük üzerine oluşturulan birçok çalışma kavram üzerine farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla okkültürlölüğün kavramsallaştırması üzerine genel bir görüş birliği sağlanamamıştır. Kavramın tanımlanmasına yönelik literatürdeki en önemli çalışmalardan birisi Bhikhu Parekh tarafından yazılmıştır. Parekh *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* isimli çalışmasında okkültürlölüğünün farklı yapıları üzerinde durmuş ve başlıca üç unsuru bu bağlamda değerlendirmeye sokmuştur. Bu yapılardan birincisine göre Parekh, bir toplum içerisindeki bireyler ortak bir kültürel geçmişe sahip olsa da azınlık olarak nitelendirilebilecek grupların çoğunluğun sahip olduğu pratiklerle kıyaslandığında farklı uygulamalara sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Parekh tarafından öne sürölen diğer bir varsayım ise toplum içerisindeki azınlık üyelerinin pratikte yaygın olarak başvurulan davranış ya da geleneklere eleştirel bir yaklaşımla karşı çıkabileceğini vurgulamaktadır. Parekh'in son tezi ise günümüz yapısı içerisindeki modern toplum dinamiklerini ele almaktadır. Buna göre günümüz toplumlarında farklı yaşam biçimleri ve pratiklere sahip farklı gruplar birlikte i içe yaşamaktadır. Parekh'e göre sözü geçen bu yapılardan en az birinin herhangi bir toplum yapısı içerisinde bulunması o toplumu çokkültürlü ya da kültürel çeşitlilik temeline oturan bir yapıya sokmaktadır (Parekh, 2000: 1-5).

Parekh'in varsayımlarına paralel bir şekilde Will Kymlicka da okkültürlölüğu toplumlar içerisindeki farklı kültür ya da geleneklerin bir arada bulunduğu sosyolojik bir yapı olarak tanımlamaktadır (Kymlicka, 1995: 10). Bu düzeyde, Kymlicka okkültürlölük kavramsallaştırmasını devlet içi düzeyde farklı yapılara sahip grupların tanınması olarak yapmaktadır (Colombo, 2014: 1). Kymlicka kavramı "kültürel çeşitlilik" temelinde ele almakta ve iki farklı yaklaşım ileri sürmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi devlet içerisindeki azınlıkların çoğunluğun sahip olduğu yaygın kültürden

kendilerini ayrı tuttuğunu ve kendilerini çoğunluktan ayrı bir toplum olarak tanımladığını varsaymaktadır. Kymlicka'nın ikinci varsayımı ise birey temeline oturmaktadır. Birey özelinde bilhassa göçmenler üzerinde duran Kymlicka, göçmenlerin kendilerini çoğunluk grubunun içerisine entegre etme motivasyonu ile hareket ettiğini ve kültürel çeşitlilik üzerine oturan yapıya dahil olmaya çalıştıklarının altını çizmektedir (Kymlicka, 1995: 10-11).

Joseph Raz (Raz, 1998) ve John Rawls (Rawls, 1985) da Kymlicka'ya benzer bir şekilde çokkültürlülük açıklamalarını liberalizm temeline oturturken, literatürdeki diğer farklı hakim yaklaşımlar liberalizm ve çokkültürlülük arasındaki ilişkilendirmeye yönelik eleştirel bir bakış açısı yöneltmektedir. Bu eleştiriler yaklaşımlardan biri Tariq Modood'a aittir. Modood çokkültürlülük ve liberal demokrasi arasında bir bağlantı olduğunu ileri sürmesine rağmen bu olgunun yalnızca liberal demokrasinin bir sonucu olduğu şeklinde oluşturulan varsayımlara da karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Modood, çokkültürlü yapının liberal norm ya da ilkelerle doğrudan ilişkili olduğunu kabullenmesine rağmen söz konusu kültürel çeşitliliğin kendisinin liberalizme karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıkabileceğini de belirtmektedir (Modood, 2007: 7; Modood, 2001: 246).

Literatürdeki diğer bir farklı yaklaşım Charles Taylor tarafından ortaya atılmıştır. Taylor çokkültürlülük yaklaşımını tanınma politikası özelinde değerlendirirken, kavramı toplumun sahip olduğu azınlıklar veya devlet içerisindeki diğer alt grupların çeşitli düzeylerde tanınma talebi olarak ele almıştır (Taylor, 1994: 25). Bu bağlamda Taylor, kimlik kavramını ve tanınma politikasını birlikte incelemekte ve farklı aidiyete sahip bireylerin tanınmasının onların kimliklerini yeniden şekillendirmede başlıca faktör olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen Taylor, toplum içerisinde farklı azınlıkların ya da gruplarının tanınmasının o toplum için bir tehdit oluşturabileceğini ve istikrarsızlığa itebileceğini de tartışmaktadır (Taylor, 1994: 25). Çokkültürlülüğün felsefi ve pratik boyutu kapsamında literatürde diğer bir önemli tartışma konusu müdahale etmeme yaklaşımı sınırları içerisinde ortaya çıkmaktadır. Konuyu kimlik siyaseti özelinde ele alan Nafiz Tok, yapısal olarak birbirlerinden ayrılan farklı gruplar içerisindeki çeşitli fikirselle ve siyasi görüşler üzerinden bir tanımlama yapmaktadır. Bu minvalde, meseleyi müdahale etmeme ya da ayrımcılık yapmama yaklaşımları üzerinden inceleyen Tok, bahse konu bu yaklaşımların çokkültürlülük ve sonuçlarına pratik bir çözüm bulamadığını iddia etmektedir (Tok, 2005: 43).

Amerikan okkltrllgne Yönelik Kavramsal Yaklaşımlar

ABD içerisindeki çokkültürlü toplum yapısı ve Amerikan yönetimleri tarafından ülkenin kültürel çeşitliliğine yönelik belirlenen politika yapım süreci ülkenin kuruluş aşamasından beri yoğun bir Şekilde tartışılmaktadır. Ülkenin neredeyse bütünüyle farklı aidiyete sahip grup ve bireylerden oluşması, ABD içerisinde karar alıcıların ülkenin sahip olduğu sosyolojik yapıyı hasas bir düzlemde ele almasına neden olmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi okkltrllk üzerine literatürde farklı yaklaşımların bulunması Amerikan okkltrllgnn ele alınmasında da farklı yorumlamaları ve eleştirileri beraberinde getirmektedir. Tüm bu farklı yaklaşımlar içerisinde ABD toplum yapısının sahip olduğu okkltrllk genel bağlamda iki farklı hakim yaklaşım tarafından tartışılmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisi olan *Eritme Potası (Melting Pot)* yaklaşımına göre ABD içerisinde farklı geçmiş ve aidiyete sahip etnik azınlıkların Amerikan yönetimleri tarafından tek tip bir yapı içerisine sokulmasına yönelik politikalar belirlendiği ve bu azınlıkların tek bir Amerikan kimliği içerisine oturtulmaya çalışıldığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın tersi *Salata Kasesi (Salad Bowl)* ise ABD içerisinde azınlıkların sahip oldukları değer, aidiyet ya da kültürlere müdahil olunmadığı ve bunların kendi yaşam biçimlerini srdrdgn ileri sürmektedir. Eritme potası pragmatik bir düzlemde tanımlamakta ve asimilasyon yaklaşımı ile benzer kullanılmaktadır. Eritme potası yaklaşımı etnik, dini ve ırksal çeşitlilik temeline oturan kültürel çeşitliliğin ülkenin toplumsal istikrar ve düzenine yönelik önemli bir tehdit durumu teşkil ettiğini ve çeşitliliğin daha da derinleşmesinin önüne geçilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, çeşitliliğin derinleşmesinin toplumu ve bütünüyle ülkeyi bölünmeye götürecek bir süreci başlatabileceğinin üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla eritme potası yaklaşımına göre ABD içerisindeki farklı aidiyetler tek bir Amerikan kimliği oluşturulması temeline oturtulmalıdır (Bond, 2002: 59-60).

Akademik literatür eritme potası yaklaşımını yoğun bir Şekilde tartışmasına rağmen kavramın tanımlanmasına yönelik bir konsensus sağlanamamıştır. Buna rağmen Amerikan toplumunun kimliği hakkında idealist bir yaklaşım sunmaktadır. Yaklaşımın kökenleri yirminci yüzyılın başlarına dayanırken kavram ilk olarak 1910 yılında Chicago okulu tarafından ileri sürülmüştür. (Cazessus, 2008: 2).

ABD içerisindeki okkltrllgn yorumlanmasında eritme potası yaklaşımı da kendi içerisinde ayrışmalar içermektedir. Bu ayrışmalardan en fazla ne çıkan yaklaşımlardan biri ise Anglo-Sakson uyum yaklaşımıdır. Bu yorumlama Anglo-Sakson kültürel ve aidiyet yapısının Amerikan

sonucunda oluşturduğu yapı bir zenginlik olarak ele alınmakta ve kültürel çeşitliliğin devamlılığının sağlanması için bir kültürel koruma sağlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Mahfouz, 2013: 2).

Çokkültürlülük zelinde Amerikan Toplumunun zellikleri

Amerika ana kıtasının keşfinin ardından bölgeye belli oranda göç hareketleri başlamasına rağmen 1776 yılında ABD'nin bağımsızlığını elde etmesi ve 1783 yılında uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak tanınmasının ardından ülkeye dünyanın farklı bölgelerinden hızlı bir göçmen akışı başlamıştır. Bu koşullar ve g dalgaları, ABD'nin kültürel çeşitliliğe erişmesinde itici güç olmuştur (Violet, 1980: 4). Tarihsel bağlamda ele alındığında ABD içerisindeki bireylerin kabaca tamamı başka ülke doğumlu (*Foreign Born*) göçmenlerden ya da ülkenin bağımsızlık tarihine dayanan ve bu dönemde ülkeye gelen göçmenlerin soyundan meydana gelmektedir (Denhart, 2015: 20). ABD'deki çokkültürlü yapının oluşmasındaki asıl faktör olan göçmen dalgalarının ilki 19.yy'ın ortalarına dayanmaktadır. 1840-1880 döneminde gerçekleşen ve *Birinci Büyük Göçmen Dalgası* olarak betimlenen göçmen hareketiyle birlikte ABD'nin mevcut sosyolojik yapısının temelleri atılmıştır. Bahsi geçen bu g hareketiyle birlikte 5 milyona yakın göçmen farklı motivasyonlarla ABD'ye geçiş yapmıştır. Bu g dalgasını diğerlerinden ayıran başlıca özelliği ise çoğunluğunun Avrupa ülkelerinden gelmiş olmasıdır. Bu lkeler arasında özellikle İngiltere, Almanya ve bazı İskandinavya lkeleri başı çekmektedir (Passel, 1994: 19).

İkinci büyük g dalgası ise 20.yy başlamasını takiben kendisini göstermiştir. Özellikle 1910'lu yıllarda çoğunluğunu İtalyanlar ve Avrupa'da ika-met eden Yahudilerin oluşturduğu yaklaşık 10 milyon göçmen ABD'ye yerleşmiştir. 20.yy'da başlayan bu g hareketi özellikle 1930 ve 1940'larda başta Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı'yla önemli bir duraksama sürecine girmesine rağmen göç hareketleri belli bir düzeyde devam etmiştir (Passel, 1994: 19). 1965 sonrasında ise ABD'ye gerçekleşen gler gerek yapısal gerekse motivasyon anlamında büyük farklılıkları içerisinde barındırmaktadır. Bu g özelinde dünya nüfusunun da artışına bağlı olarak niceliksel anlamda büyük bir artış grlmştir. nceki dönemlerde ABD'ye gerçekleştirilen glerin büyük bir çoğunluğu Avrupa ülkelerinden gerekleşe de bu dönem itibariyle özellikle dil ve din çeşitliliğinin daha da keskinleşmesine neden olmuştur (Hirschman, 2014: 71).

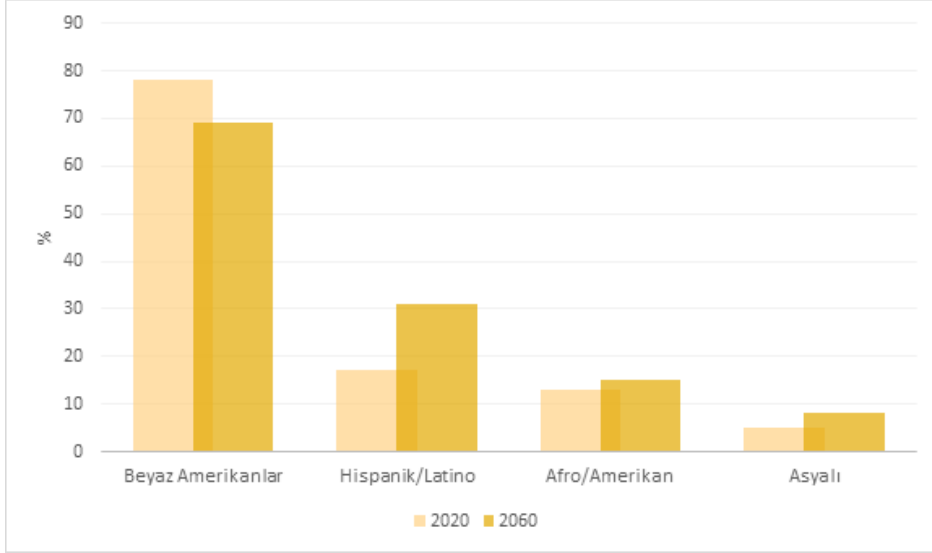
1965 sonrası dönemde ABD'ye göç eden hâkim grubu büyük oranda Asyalılar ve Latin Amerikalılar oluşturmuştur. Bu süreçte ABD en fazla gi

bir Latin Amerika ülkesi olan Meksika'dan almıştır. Tüm göç hareketleri içerisinde yalnızca Meksikalılar %30 gibi büyük bir oranı tek başına oluşturmuş ve yaklaşık olarak 11 milyon Meksikalı ABD'nin başta güney eyaletleri olmak üzere ülkenin farklı bölgelerine yerleşmiştir. Göç hareketinin %20'lik diğer bir büyük bölümü ise farklı Latin Amerika ülkelerinden gerçekleşmiştir (Hirschman, 2014: 71-72). 19. yy itibariyle başlayan göç hareketleri sayısal ve niteliksel olarak ABD içerisinde büyük bir çeşitlilik yaratmasına rağmen 1980'li yıllarda başlayan son büyük göç dalgası ABD içerisindeki en büyük etkiyi yaratmıştır. Bir öncekinde olduğu gibi buradaki göçmenlerin de büyük çoğunluğunu Latin Amerika ülkeleri oluşturmuştur (Passel, 1994: 20). Tüm bu aralıklı büyük göç dalgaları beraberinde farklı problemleri gün yüzüne çıkarmış ve 1980 sonrasında ABD'ye yasal olmayan göçlerin sayısında da büyük bir artış görülmesi toplam göç oranının hesaplanamaması sorununu da beraberinde getirmiştir. ABD içerisindeki resmi kurumların verileri kendi içerisinde farklılıklar barındırmasına rağmen 2000 yılından itibaren ABD'de yaklaşık olarak 8 milyon göçmenin yasal olmayan bir biçimde ülkede ikamet ettiği varsayılmaktadır (Singer, 2003).

Meydana gelen tüm bu göç hareketleri günümüzde ABD'yi kaçınılmaz bir biçimde en fazla kültürel çeşitlilik yapısına sahip ülke konumuna getirmiştir. ABD'nin sahip olduğu bu çeşitlilik yapısının anlaşılabilirliği için çeşitliliğin neden olduğu günümüz nüfus yapısı ve gelecekte bu nüfusun nasıl yeniden şekilleneceğine yönelik yapılan tahminlerin vurgulanması kritik önemdedir. Günümüzde ABD'nin 330 milyon nüfusu bulunmaktadır ve 2060 yılında ise bu nüfusun 400 milyona ulaşması beklenmektedir. Yapısal olarak incelendiğinde başta Beyaz Amerikanlar olmak üzere ülkenin yaş ortalaması büyük bir yükselme trendi içerisinde. Çoğunluğu oluşturan Beyaz Amerikanların yaş ortalaması artma eğilimindeyken, azınlık olarak nitelendirilen grupların doğum oranlarının yükselme dinamiğine sahip olması 2060 yılına gelindiğinde Beyaz Amerikanlar ve azınlıklar arasındaki farkın önemli ölçüde kapanacağını açıkça göstermektedir (Vespa ve diğerleri, 2018).

Statista tarafından yayımlanan 2019 verilerine göre Beyaz Amerikanlar tüm Amerikan toplumunun %60'nı meydana getirmektedir. Beyaz Amerikanlardan hemen sonra sayısal olarak en büyük azınlık %18 oranında Hispanik/Latinolardır. Sonrasında %12 oranıyla Afro/Amerikanlar en büyük ikinci azınlık statüsünde bulunurken %4'ü Asya kökenliler oluşturmaktadır. Sayısal açıdan ABD'deki en küçük azınlık grup Amerikan yerlileri (Kızılderililer) ve Alaska Yerlileridir. Amerikan ve Alaska yerlileri tüm Amerikanlar arasında %0.7'lik dilimi oluşturmaktadır (*Statista*, 2019).

Statista verilerine göre 2060 yılına gelindiğinde ABD’de kültürel çeşitliliğin daha keskin bir yapıya bürüneceği ve özellikle Hispanik/Latinoların sayısal olarak Beyaz Amerikanlara büyük bir meydan okuma yaratacağı kesindir. Veriler günümüzde %60 oranına sahip Beyaz Amerikanların 2060 yılında %43’e düşeceğini varsaymaktadır. Başta Meksika, Küba, Porto Riko ve diğer farklı Latin Amerika kökenli Hispanik/Latino nüfusunun %29’a, Asyalıların ise %9’a yükseleceğinin altını çizmektedir. Afro/Amerikanların sayısal oranında ise büyük bir değişim beklenmemektedir (*Statista* 2019). Tarihsel veriler incelendiğinde 20.yy’ın başında ABD nüfusunun 7/8’ini Beyaz Amerikanlar oluştururken 1990 yılına gelindiğinde Beyaz Amerikanların oranı 1/5’e gerilemiştir. 2030 yılında bu oranının 1/4’e gerilemesi beklenmektedir (Vespa ve diğerleri, 2018). 1990 sonrası süreçte azınlıkların sayısal oranı metropol şehirlerde büyük bir yükselme trendi içerisine girmiş ve %24’e yükselmiştir (Lee ve diğerleri, 2010). Eyalet düzeyinde ise ülkenin sahip olduğu çeşitlilik önemli bir farklılık göstermektedir. Günümüzde California ve Hawaii eyaletleri en fazla çeşitliliğe sahip iki eyaletken New York, Texas, Florida ve New Jersey eyaletleri çeşitliliğe en fazla sahip diğer eyaletlerdir. West Virginia ve New Hampshire ise çeşitlilik açısından en geride bulunan eyaletlerdir (Lee ve diğerleri, 2017: 1037).

*U.S. Census Bureau verilerine göre Amerikan kültürel çeşitliliğinde nüfus oranlarının günümüz/gelecekteki yüzdelik dağılımı (2020 ve 2060)

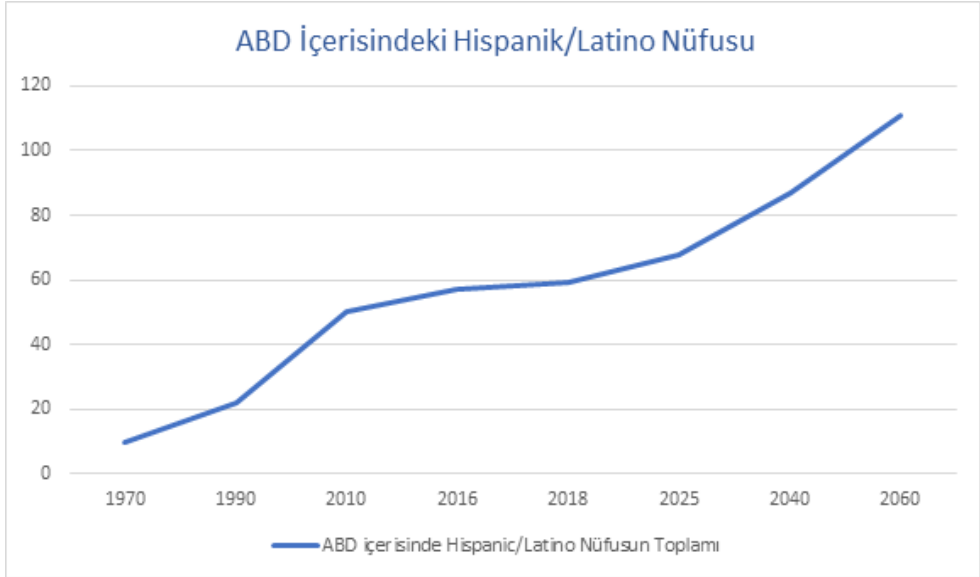
Hispanik/Latino Kavramı ve Azınlığın Amerikan Toplumunu İçerisindeki Rolü

ABD toplumu içerisinde Hispanik/Latinoların konumunun tam olarak anlaşılabilmesi için Hispanik ve Latinoların etnik kökenlerinin tam olarak vurgulanması önemlidir. Literatürdeki çalışmaların birçoğu Latino ve Hispanik kelimelerini birbirlerinin yerine kullanmasına rağmen kendi içerisinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Hispaniklerin kökeni ana dili İspanyolca olan ülkelere ve etnik kökeni bu ülkelere bağlı olan bireylere dayanmaktadır. İspanya ve Latin Amerika kıtasında bulunan 19 ülke bu sınıfa dahil edilmektedir. Öte yandan Latinolar ise Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye göç eden bireyler için kullanılmaktadır (Holladay, tarih yok: 2). Bazı farklı çalışmalar Latino kelimesinin kullanımına Latince konuşan ülkelere gelen bireyler için başvurmaktadır. Bu doğrultuda İtalyan, Fransız, İspanyol ve Portekizliler ABD içerisinde Latino olarak tanımlanan gruba dahil edilmektedir. (Marrow, 2003: 432). Literatürde Hispanik/Latino kavramları ırk çerçevesinde de ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan çalışmalar Hispanik/Latinoları kahverengi ya da çok ırklı olarak tanımlamaktadır (Marrow, 2003: 433-434). Genel bir görüş birliği bulunmamasına rağmen ABD içerisinde Hispanik/Latino Latin Amerika'dan gelen ortak tarih, kültür ve dile sahip olan insanlar için (Baia, tarih yok: 5) ya da Küba, Meksika ve Porto Riko gibi farklı coğrafyalardan gelen ve farklı kültürel, etnik ya da ulusal aidiyeti ve arka planı olan insanlar için kullanılmaktadır (Cruz, 1997: 159).

Önceki dönemlerde göç hareketleri kısmen başlamış olmasına rağmen Hispanik/Latinoların büyük oranda ABD'ye yerleşim süreci 20.yy başı itibarıyla başlamıştır. Söz konusu göç hareketlerinde ise farklı motivasyonlar temel belirleyici olmuştur. Başta Latin Amerika ülkelerinin ciddi bir istikrarsızlık içerisinde olması ve bu durumu takiben beliren fakirlik, siyasi yozlaşma vb. durumlar göç motivasyonunu oluşturan temel faktörler olmuştur. Benzer bir şekilde bağımsızlığının ilk dönemlerinden itibaren ABD içerisinde yaşam koşullarının üst seviyede bulunması Hispanik/Latinoları ABD'ye çekme yönelimini arttırmıştır (Henderson, 2011: 8). 20.yy başlarındaki temel motivasyonlar günümüzde de sürekliliğini sağlamaya devam etmiştir. Bu durum günümüzde Hispanik/Latino sayısının bir taraftan oransal bazda artışına neden olurken diğer taraftan ABD'de azınlığa ait bireylerin büyük oranda kullandığı İspanyolcanın da ülke içerisinde kullanım alanını arttırmıştır. Özellikle sosyolojik boyutta bu durum Hispanik/Latinolar özelinde bir takım avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir (Gutierrez, 2017: 3). 2019 yılı verilerine göre ABD'de toplam nüfus içerisinde 59 milyon Hispanik/Latino grubu

mevcutken toplam nüfusun ortalama olarak yüzde 17'sini oluşturmaktadır (Pew Research Center, 2019). ABD'de Kongre'nin sunduğu verilere göre 2060 yılından önce her üç kişiden birisinin Hispanik/Latino olması beklenmektedir (Joint Economic Committee, 2015: 1). U.S. Census Bureau verilerine göre 2060 yılında Hispanik/Latino nüfusun toplamda 199 milyon olması beklenmektedir (U.S. Census Bureau, 2017).

Öte yandan, Hispanik/Latinolar da kendi içerisinde homojen bir yapıya sahip olmayıp önemli kültürel farklılıkları da içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin 50 eyaleti ve eyalet statüsünde bulunmayan Washington olmak üzere ülkedeki tüm bölgelerde Hispanik/Latino nüfusu yaşamaktadır. Hispanik/ Latinolar içerisinde en hakim grup ise Meksika kökenli olup azınlığın yaklaşık 2/3'ünü oluşturmaktadır. Meksikalıların ardından sayıca en fazla grup Porto Rikolulardır. Tüm Hispanik/Latinolar içerisinde Porto Rikolular 1/10'luk bir orana tekabül etmektedir. Azınlığın diğer bileşenlerini ise Küba ve Salvadorlular oluşturmaktadır. Küba ve Salvadorlular %4, Dominikliler %3'nü meydana getirmektedir (Davilla, 2017: 2).

*Pew Research Center ve U.S. Census Bureau verilerine göre 1970-2060 yılları arasında Hispanik/Latino nüfus oranları

ABD İçerisinde Hispanik/Latino Coğrafi Yayılmı

Ülkenin tüm bölgelerinde nüfusu bulunmasına rağmen Hispanik/Latinoların nüfus dağılımı ülke genelinde farklılık göstermektedir. Azınlığın ağırlıklı

olarak yaşadığı bölge ise Güney Atlantik'tir. Florida, Texas, Piedmont ve California eyaletleri hem buldukları coğrafi konum hem de sahip oldukları ekonomik avantajlar gereği azınlıkların en fazla bulunduğu noktalarıdır. Özellikle güney eyaletler Hispanik/Latinoları nüfusunu büyük oranda içerisinde barındırmasına rağmen kuzey eyaletlerde de önemli bir nüfus oranı bulunmakta ve ilerleyen dönemlerde gözle görülür bir artış beklenmektedir. Başta Washington ve West Colorado bölgelerinde Hispanik/Latino nüfus oranının hızlı artışı göze çarpmaktadır (Steven Martin, 2015: 4). Benzer bir şekilde Atlanta gibi Hispanik/Latino bireylerin oransal olarak düşük sayıda bulunduğu bölgelerde Beyaz Amerikanların nüfus artış oranının azalma eğilimi göstermesi Hispanik/Latinoların toplam nüfus oranının artmasını tetiklemektedir (Martin ve diğerleri: 2015: 5).

Amerikan Nüfus Sayım İdaresi güncel verilerine göre ise ABD'de Hispanik/Latino nüfusunun sayıca en hakim olduğu eyalet California'dır. Veriler California içerisinde toplamda 15 milyon Hispanik/Latino yaşadığını hesaplamıştır. Texas ise California'nın hemen ardından ikinci sırada yer almakta ve burada azınlığın 11 milyonluk bölümü yaşamaktadır. Toplam California, Texas ve Florida eyaletleri özelinde ise Hispanik/Latinolar toplam nüfusun yarısından fazlasını meydana getirmektedir (U.S. Census Bureau, 2017).

Yukarıda da değinildiği gibi azınlığın oransal düzlemde artış göstermesi ve ABD içerisinde İspanyolca dilinin kullanım dağılımı arasında sıkı bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. İstatistikler 2016 yılında İspanyolca konuşan kişi sayısının 40 milyona eriştiğini hesaplamıştır. İspanyolca ana dili olarak kullanan bu grubun yaklaşık yarısı ise İngilizce konuşmamaktadır (U.S. Census Bureau, 2017).

Amerikan Siyaseti ve Hispanik/Latinolar

Tüm ülke içerisinde azınlık nüfusunun hızlı bir artış trendi içerisinde olması siyasi düzlemde temsil alanının büyük oranda artmasında ve Amerikan iç ve dış politika yapısının yeniden belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Hispanik/Latinoların özellikle doğum oranının Beyaz Amerikalardan fazla olması sonucu nüfus oranlarında yaş ortalamasının 18 yaş altı grubun ilerleyen dönemlerde siyaseti şekillendirici etkisi büyümekte ve siyasete aktif katılım oranını arttırmaktadır. Bir örnekle açıklanması gerekirse 8 yıllık süreçte (2004-2008) oy kullanım oranı %3 artış göstermiştir. Aynı dönem içerisinde Beyaz Amerikanların oy oranlarında gerileme yaşanması ve 2012 yılında beyaz Amerikanların oy oranının yüzde 71'den yüzde 63'e gerilemesi Hispanik/Latinoların siyasi zeminde etkisinin daha fazla artmasına neden olmuştur. (Frey, 2016: 267-268).

Siyasi katılım özelinde Hispanik/Latino azınlığının seçimlerde etkisinin en fazla arttığı dönem 2008 yılında yapılan ABD başkanlık seçimleri olmuştur. Verilerle ele alındığında ise Hispanik/Lationların tarihsel süreç içerisinde büyük oranda Demokrat Parti'ye oy verme eğiliminde olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle 1960 yılı sonrasında ise Demokrat kesime olan bağlılığının artması ülke içerisindeki ara seçimler ve başkanlık seçimlerinde azınlığın belirleyici bir rol oynamasını beraberinde getirmiştir. Bilhassa 2008 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'den siyahi bir aday olarak Barrack Obama'nın gösterilmesi azınlık statüsünün ülke seçimlerinde önemli bir etken olmasını beraberinde getirmiştir. 2008 ve 2012 başkanlık seçimlerinde Obama'nın baša gelmesinde Hispanik/Latino oy oranlarının önemli bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir (Frey, 2016: 268-270).

Genel seçimlerin yanı sıra ülke içerisinde nüfus dağılımını farklılaşmasının bir getirisi olarak eyalet düzeyindeki seçimlerde azınlığın etkisi değiştirmektedir. Azınlığın özellikle batı ve güney eyaletlerinde çoğunlukla yaşamını sürdürmesi söz konusu eyaletlerin siyasi yapısı üzerindeki ağırlıklı etkisini belirlemektedir (Frey, 2016: 268-270). Bu minvalde özellikle Texas ve Arizona siyasetinin şekillenmesinde azınlık önemli rol oynamaktadır. Texas ve Arizona'nın Cumhuriyetçi eyaletler olmasına rağmen Hispanik/Latinoların oy verme eğiliminin artışta olması eyalet meclisi boyutunda son dönemlerde Demokrat Parti temsilcilerinin de koltuklarının artmasına olanak sağlamaktadır (Frey 2016, 271). Özellikle Meksika ve Porto Riko kökenlilerin Demokrat Parti'nin göçmenlere yönelik olumlu bakış açısından dolayı bu partiye olan yakınlığı göze çarpmaktadır (Ibarra, 2011: 11).

2016 yılında Cumhuriyetçi Parti'den Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesinin ardından ise Hispanik/Latinoların lke içerisinde konumlarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Pew Research Center'ın 2018 yılındaki çalışmalarına göre grubun yaklaşık olarak yüzde 70'i Trump yönetimi politikalarının kendi siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamlarını olumsuz bir şekilde etkilediğini ileri sürmüştür. Bu oran Obama yönetiminde yüzde 10'luk bir kısmı oluştururken Bush döneminde ise yüzde 41'lik bir alanı meydana getirmiştir. Benzer bir şekilde ABD'nin geleceği hakkında olumsuz fikre sahip Hispanik/Latinoların oranlarında 2008 Ekonomik Krizi'nden bu yana en büyük artış Trump yönetiminde ortaya çıkmıştır (Lopez ve diğerleri, 2018: 1-25).

Hispanik/Latinoların, Trump yönetiminin politikalarından rahatsız olması ve politikaların ülkeye zarar verdiğini iddia etmeleri 2018 yılı ABD ara seçimlerinin sonuçlarına da önemli derecede yansımıştır. Özellikle geçmiş ara seçimlerle kıyaslandığında Hispanik/Latino grup bu seçimlere çok daha fazla

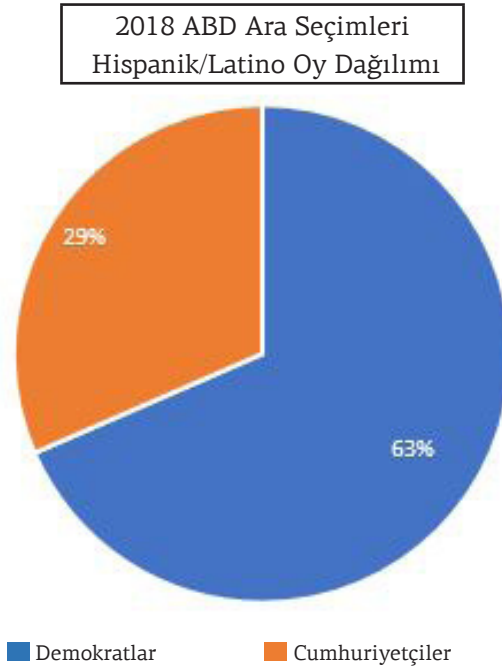
katılım göstermiştir. Bu seçimler neticesinde elde edilen anket verilerine göre Hispanik/Latino grup ABD içerisinde Demokratlara bağlılığını daha fazla göstermiştir. Grubun yüzde 48'i Demokrat Parti'yi desteklediğini söylerken yüzde 14'ü Cumhuriyetçi Parti'yi desteklediğini belirtmiştir. Yüzde 32'lik kısım ise iki partinin politik yapılarında Hispanik/Latinolar üzerine etki edecek herhangi bir fark olmadığını iddia etmiştir (Lopez ve diğerleri, 2018: 44).

ABD'de Hispanik/Latino azınlık toplumunun büyük oranda Demokrat Parti'ye oy verme eğiliminde olduğu kabul görse de özellikle son dönemlerde Cumhuriyetçi Parti'ye desteğinde nispeten bir artış görülmektedir. 2016 seçimlerinde Donald Trump, başta göçmen konusu ve insan hakları özelinde farklı azınlıklardan büyük bir tepki toplamasına rağmen, Hispanik/Latino oylarının toplamda 1/3'ünü toplamayı başarabilmiştir. 2016 seçimleri Hispanik/Latinoların Cumhuriyetçi Parti'ye yönelik son dönem desteğini açık bir şekilde ortaya koysa da, literatürde konu üzerine araştırma yürüten kimi çalışmalar söz konusu oy oranının 1970'li yıllara dayandığını ileri sürmektedir. Konu özelinde en kapsamlı çalışmalardan birisini yürüten Gerolda Cadava, Cumhuriyetçi Hispanik/Latinolar üzerine yaptığı çalışmada 1972 yılı seçimlerinde Richard Nixon'un ABD başkanı seçilmesinden beri azınlığın 1/3-1/4 oranında Cumhuriyetçi Parti'ye oy verdiği bulgusuna ulaşmıştır.

Yukarıda vurgulanan duruma benzer bir şekilde ABD tarihinde Hispanik/Latinoların ülke seçimlerinde ilk başkan adayı Benjamin Fernandez de adaylığını Cumhuriyetçi Parti'den koymuştur. Cadava'nın görüşlerine benzer bir şekilde siyaset bilimci Stephen Nuno-Perez de genel görüşün aksine Hispanik/Latinoların daima Demokrat kökenli olmadığı, tersi bir şekilde, Cumhuriyetçilerle benzer görüş ve yaşam biçimleri olup buraya oy verme yöneliminin de yüksek olduğunu ileri sürmüştür (Reyes 2020). Hispanik/Latinoların Cumhuriyetçi Parti'ye asıl yönelimi ise California eyaleti özelinde başlamıştır. Özellikle Nixon ve Reagan yönetimlerinde Cumhuriyetçi Parti'ye başlayan yönelim 1990'lu yıllar boyunca da artarak devam etmiştir (Cadava, 2020).

Hispanik/Latino kökenlilerin son dönemlerde siyasi katılımlardaki artışı ABD'de bürokratik ve yönetim seviyesine yükselmelerinde de önemli bir rol oynamıştır. Ülkenin bağımsızlığından günümüze kadar geçen süreç içerisinde Hispanik/Latinolar dönemsel olarak özellikle Kongre'de önemli görevler olsa da özellikle 2008 sonrası dönemde Hispanik/Latino kökenli birçok senatör Kongre'de önemli görevler ve bakanlıklar üstlenmiştir. 2009 yılında ABD başkanı Barack Obama Supreme Court'a ilk defa Hispanik/Latino kökenli Sonia Sotomayor'u atamıştır (Ibarra, 2011: 2). Amerikan siyasetinde diğer önemli Hispanik/Latino kökenli isimlerse Marco Rubio ve Ted Cruz'dur.

Hispanik/Latinoların Demokrat siyaset yöneliminin aksine her iki senatör de Cumhuriyetçi tarafta bulunmakta ve Texas ve Florida gibi iki büyük eyalette senatörlük görevlerini sürdürmektedirler. Cruz ve Rubio'nun siyasi anlamda en önemli etkileri ise 2016 Başkanlık seçimlerinde ortaya çıkmış ve her iki aday seçimler için parti içerisinde aday aday olarak gösterilmiştir (Siddiqui ve Jacobs, 2016). Benzer bir şekilde her iki siyasetçi son dönemlerde Mueller Raporu'yla (*Mueller Report*) ilgili de aktif bir siyaset yürütmekte ve raporun halka arz edilmesi için baskı yapmaktadırlar (Miller, 2019).

*Pew Research Center/ 2018 ABD Ara Seçim Hispanik/Latinoların Oy Dağılımı

Hispanik/Latinoların Ekonomik Koşulları ve Amerikan Ekonomisi Üzerine Etkileri

Hispanik/Latinolar nüfus oranlarının artmasının yanı sıra eğitim seviyelerinde görülen artışın grubun ülke ekonomisi içerisindeki katkısı ve gelir dağılımı değişiminde de önemli bir etkisi olmuştur. Siyasi alandaki temsiliyet ve katılıma benzer bir şekilde son 20 yıllık dönem içerisinde Hispanik/Latinolar farklı iş alanlarına dahil olmuş ve farklı alanlardaki işgücü piyasasına önemli katkı sağlamıştır. Hispanik/Latinoların 2015 yılı içerisinde toplam alım gücü yaklaşık olarak 687 milyar dolara ulaşmıştır. Grup içerisindeki alım gücünün yıllar bazında artış göstermesi ülkeye ödenen verginin de önemli ölçüde

artmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda Hispanik/Latinoların federal düzeyde ABD'ye ödediği vergi yaklaşık olarak 139 milyar dolarken yerel ve eyalet düzeyinde ödenen vergi 76 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Alım gücü ve vergi açısından ülke ekonomisine grup tarafından gerçekleştirilen katkı önemli ölçüde artış göstermiştir (New American Economy, 2017: 9).

Hispanik/Latino grubun vergi özelinde ülkeye sağladığı ekonomik katkı özellikle belli eyaletlerde daha fazla ortaya çıkmaktadır. New Mexico eyaleti çerçevesinde ele alındığında ortalama olarak toplam verginin 1/3'ü Hispanik/Latino grubu tarafından verilmektedir. Bu oran New Mexico'da Hispanik/Latinoları diğer gruplar arasında en fazla vergi veren grup arasına yerleştirmiştir. New Mexico'dakine benzer bir durum Texas için de geçerlidir. Son verilere göre Hispanik/Latino grup ortalama olarak 38 milyar dolarla Texas'taki ödenen toplam verginin yüzde 20'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Texas ve New Mexico'nun ardından ödenen toplam verginin ortalama yüzde 17'siyle Florida, California ve Arizona'da da en fazla vergi veren gruplar arasında yer almaktadır (New American Economy, 2017: 9).

Hispanik/Latinoların ABD ekonomisine diğer bir katkısı girişimcilik alanında ön plana çıkmaktadır. Nüfus oranı ve vergi ödemelerinin yanı sıra eğitim seviyelerindeki artışla bağlantılı bir şekilde son 10 yıllık dönemde Hispanik/Latino grubunun ekonomik anlamda farklı alanlardaki girişimcilik faaliyetleri önemli bir artış göstermiştir. 1990 ve 2012 yılı arasındaki verilere göre Hispanik/Latino girişimcinin sayısı 3 kat artarak ortalama 570 binden 2 milyona yükselmiştir. 2015 yılındaki verilere göre ABD'de her 7 girişimciden 1'i Hispanik/Latino grubundandır. Yine aynı yılın verileri Hispanik/Latino grubun girişimcilik üzerinden 27 milyar dolarlık gelir elde ettiğini göstermektedir (New American Economy 2017, 13-14). Hispanik/Latino grubun girişimcilik alanında bölgesel düzeyde en fazla katkı yaptığı iki eyalet olarak yeniden Texas ve California öne çıkmaktadır. Bu bağlamda toplamda Texas'ta 580bin ve California'da ise 400bin kadar Hispanik/Latino girişimci bulunmaktadır. Bütün olarak bakıldığında ise ABD içerisindeki tüm eyaletlerin yarısında 10bin Hispanik/Latino girişimci bulunmaktadır (New American Economy, 2017: 17).

U.S. Census Bureau'nun verilerine göre Hispanik/Latino grubun girişimcilik neticesinde kurdukları şirketlerin sayısı 2002 ve 2012 yılları arasında iki kat artış göstermiş ve bu şirketlerin sayısı 3 milyona ulaşmıştır. 2012 yılı içerisinde Hispanik/Latino inisiyatifiyle oluşturulmuş şirket sayısı ABD'deki toplam şirket oranının yüzde 12'sini oluşturmuştur. Sözü geçen girişimcilik oranı ülke içerisindeki diğer azınlıklarla kıyaslandığında da önde bulunmaktadır.

2002 yılı itibariyle Hispanik/Latinolar ülke içerisindeki tüm azınlıklar arasında en önde olan konumunu sürdürmektedir (Eisnach, 2016: 33-35).

Hispanik/Latino grubun ekonomi alanındaki diğer rolü istihdamda öne çıkmaktadır. İstihdam alanında diğer tüm azınlıklar arasında Hispanik/Latino grubun çoğunluğu ülke içinde daha görünür duruma evrilmiştir. Grubun ABD işgücüne katkısı ve toplam istihdamı kendi içerisinde yüzde 80'in üzerine ulaşmıştır (Brick ve diğerleri, 2011: 11). İstihdam oranlarının ilerleyen dönemlerde de önemli ölçüde artacağı tahmin edilmektedir. 2034 yılından önce Hispanik/Latinoların istihdam oranının toplamda 40 milyon kişiye ulaşması beklenirken söz konusu artışın oranı ABD'nin toplam istihdam oranının tek başına çeyreğini oluşturacağı düşünülmektedir (Eisnach, 2016: 29). Hispanik/Latino grubun ABD'de işgücü alanına büyük bir katkısı olmasına rağmen daha fazla ulaşım ve inşaat gibi düşük gelirli iş grubunda çalıştıkları görülmektedir (Brick ve diğerleri, 2011: 12). 2016 yılı itibariyle ise 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizden beri Hispanik/Latino grubun işsizlik oranı yüzde 5.8'le en alt seviyeye inmiştir. Buna rağmen Hispanik/Latino gruba dahil olan diğer alt gruplarda bu durum farklılık göstermektedir.

Hispanik/Latinoların son 20 yıllık dönemde olduğu gibi ilerleyen dönemlerde de ABD ekonomisine büyük ölçüde katkı sağlanacağı beklenmektedir. Bu bağlamda yalnızca niceliksel değil niteliksel katkılarla da ön plana çıkan Hispanik/Latinoların ilerleyen dönemlerde özellikle banka, sigorta ve diğer finansal kuruluşlara daha fazla katılım sağlaması beklenmektedir. Hispanik/Latinoların ülke içerisinde farklı işgücüne toplam katkının Amerikan GS-YİH'na toplamda yüzde 0.21'lik bir katkı sağlayacağı hesaplanmaktadır (Valadares, 2019).

Hispanik/Latino grup içerisinde istihdam ve girişimciliğin artması fakirlik oranının da son dönemlerde azalmasını beraberinde getirmiştir. İstihdamın yanı sıra ABD ekonomisinin gelişme eğiliminde bulunması da fakirlik oranının gerileme göstermesi de önemli bir etken olmuştur. 2016 yılı verilerine göre ABD'de fakirlik oranı yüzde 13.5'ten yüzde 12.7'ye gerilemiştir. ABD içerisindeki söz konusu bu durum Hispanik/Latino grup içerisinde fakirlik oranının yüzde 21'den yüzde 19'a düşmesine olanak sağlamıştır. Sözü geçen oranlarla birlikte Hispanik/Latino grup içerisinde fakirlik sınırı altında yaşayan kişi sayısı 12 milyondan 11 milyona gerilemiştir (Semega ve diğerleri, 2017: 12). 2016 verilerine göre Hispanik/Latino grubun yıllık ortalama geliri 47 bin dolara ulaşmıştır. Hispanik/Latino grubun ekonomik gelişiminin bu şekilde ilerleme kaydetmesi sağlık koşullarına erişimi de arttırmıştır. Söz

konusu yılın verilerine göre sağlık sorunlarına erişimde sıkıntı yaşayan Hispanik/Latino grubun oranı yüzde 16'ya gerilemiştir (U.S. Census Bureau, 2017).

Hispanik/Latino grubun son dönemlerde ABD'deki işgücüne katkısı iki temel nedenden dolayı artış göstermektedir. Bunlardan birincisi Hispanik/Latino grubun ABD içerisinde hızla artmakta olan nüfus oranıyken bir diğeri ise Hispanik/Latino grubunun diğer gruplarla kıyaslandığında işgücüne katılıma daha eğilimli olmasıdır. ABD içerisinde işgücü piyasası katılımı üzerine bir kıyaslama yapıldığında Hispanik/Latino grubun yüzde 65 ortalamayla özellikle beyaz Amerikanlar'ın yüzde 62'lik oranını geride bırakmaktadır (Eisnach, 2016: 26). Bu bağlamda Hispanik/Latino grubun yüzde 67'si inşaat ya da doğal kaynak temelli işgücü piyasasına dahilken yüzde 20'lik bölümü ise işletme, bilim ya da sanat alanlarına katılım göstermiştir (U.S. Census Bureau, 2017).

Hispanik/Latino grubun 2011 ve 2015 yılları arasında ABD işgücü piyasasına katkısı önceki dönemlerle kıyaslandığında daha fazla artış göstermektedir. Söz konusu dönem aralığında Hispanik/Latino işgücü piyasasına katkı ortalama 4 milyon kişi artış göstermiş ve bu dönem aralığında toplam ABD işgücü piyasasının ortalama yüzde 17'sine ulaşmıştır. ABD içinde farklı analizler son dönemlerde artan Hispanik/Latino grubun son dönemlerde olduğu gibi gelecekte ekonomik katkıya devam edeceği üzerinde durmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında ise yukarıda da vurgulandığı gibi Hispanik/Latino olmayan grupların nüfuslarının yaşlanma eğilimindeyken Hispanik/Latino grubun görece daha genç bir yapıya sahip olmasıdır. Hispanik/Latino grubun yakın gelecekte ABD ekonomisine katkısı üzerine yayımlanan bir raporda 2034 yılına kadar 41 milyona ulaşacağı tahmin edilirken toplamda tüm işgücünün çeyreğini meydana getireceği düşünülmektedir (Eisnach, 2016: 27).

Hispanik/Latinolar ve Eğitim

ABD'de Hispanik/Latino grubun ülke ekonomisine katkısının yanı sıra siyasi alandaki katılımının ve temsiliyetinin artması grubun eğitim seviyesinin son dönemlerde artış göstermesiyle de yakından ilgili olmuştur. 2016 yılı verilerine göre Hispanik/Latino grubun toplamda yüzde 67'si en az lise diplomasına ve 15'i de üniversite lisans, yüksek lisans veya doktora diplomasına sahip olmuştur. Bu oranlar neticesinde toplamda 5 milyon kişi üniversite lisans diplomasına sahipken 1.5 milyon yüksek lisans veya doktora seviyesine ulaşmıştır (U.S. Census Bureau, 2017). 2000 ve 2015 yılları arasında Hispanik/Latino lise mezuniyet oranı ise yüzde 22'den yüzde 37'ye yükselmiştir (Field, 2018).

Son 10 yıllık süreç içerisinde Hispanik/Latinoların eğitim düzeyindeki en önemli gösterge liseden ayrılma oranlarındaki düşüşte ortaya çıkmaktadır. 2000 yılında yüzde 32 olan Hispanik/Latinoların liseden ayrılma oranları 2014 yılında yüzde 12'ye gerilemiştir. Bu durumla birlikte Hispanik/Latinoların diğer etnik gruplarla kıyaslandığında liseyi terk etme oranları yine de daha yüksektir. Hispanik/Latinoların eğitim alanında üniversiteye kayıt oranlarında da önemli bir artış olmuştur. 1993 yılında iki ya da dört yıllık üniversitelere kayıt olan Hispanik/Latinoların oranı yüzde 22 iken 2014 yılında yüzde 32'ye yükselmiştir (Krogstad, 2016).

Hispanik/Latinolar son dönemlerde özellikle eğitim seviyesindeki artışa rağmen Beyaz Amerikanlarla kıyaslandığında daha az ücretle çalışmaktadır. ABD'de günümüzde lisans seviyesinde üniversite mezunu Hispanik/Latinolar yıllık ortalama 50bin dolara çalışırken eşdeğer bir sektörde çalışan beyaz Amerikanlar yaklaşık 60bin dolar kazanmaktadır. Buna rağmen Hispanik/Latino yıllık geliri aynı eğitim seviyesine sahip Afro/Amerikanlarla karşılaştırıldığında daha fazladır (Fasules, 2017: 11-12). Az ücretle çalışmanın yanı sıra ayrıca Hispanik/Latinoların eğitim seviyesinde son dönemlerde bir artış olsa da ülke içerisinde diğer gruplarla kıyaslandığında geride bulunmaktadır (Fasules, 2017: 1). Günümüzde beyaz Amerikanların en üst konumda bulunduğu eğitim seviyelerinde Hispanik/Latinolar bu grubun yüzde 10 gerisinde bulunmaktadır (Field, 2018).

Sonuç

Çokkültürlülük günümüz toplum yapısında devletler için gerek politika yapımında gerekse çeşitli kültürlerin farklı alanlardaki temsiliyet alanları çerçevesinde en önemli olgulardan birisidir. Toplum içerisinde özellikle etnik, dini, ırksal ve dil temelinde şekillenen çokkültürlü yapı devlet politikalarının şekillenmesinde ve kültürel çeşitliliklerin bir arada yaşaması konusunda ortaya çıkan değişkenlerin de zeminini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Amerikan çokkültürlülüğü ve söz konusu çokkültürlülük içerisinde Hispanik/Latinoların ülke içerisindeki konum ve koşulları ele alınmıştır. ABD, bağımsızlığından günümüze kadar geçen süreç içerisinde farklı coğrafyalardan aldığı göçler sonucu çokkültürlülüğün ve kültürel çeşitliliğin en fazla görüldüğü ülkelerden biri olmuştur. Günümüz Amerikan toplum yapısında çoğunluk olarak nitelendirilen Beyaz Amerikanların ülkenin nüfus oranı üzerinde hakim bir üstünlüğü bulunsa da ilerleyen dönemlerde ülke içerisindeki en büyük azınlık grup olan Hispanik/Latinoların özellikle genç nüfus yapısı ve hızla artmakta olan nüfusuyla önemli bir yer edineceği düşünülmektedir.

Hispanik/Latino nüfusun ABD içerisinde artan etkisine bağlı olarak bu çalışmada, grubun ekonomik, siyasi ve eğitim koşulları analiz edilmiştir. Özellikle nüfus oranındaki artışla birlikte Hispanik/Latinoların tüm seviyelerde eğitime katılımlarının artması onların ülkenin ekonomik ve siyasi alanlara katılımını ve bu alanlardaki görünürlüğünün artmasını da beraberinde getirmiştir. Şüphesiz, Hispanik/Latinoların günümüzde Amerikan toplumu içerisindeki somutlaşan görünürlüğü en belirgin şekilde siyasi düzlemde kendisini göstermektedir. Özellikle, ABD Kongresi içerisinde gerek Temsilciler Meclisi gerekse Senato kanatlarında Hispanik/Latino temsilci sayısının gittikçe arttığı açıkça görülmektedir. Benzer bir şekilde, siyasi karar alım merciinin yanı sıra toplumsal alanda da siyaset ve sivil topluma katılım oranlarında önemli bir ivmelenme görülmektedir. Tüm bu koşullar azınlığın, ülkenin siyasi gündem ve yapısını doğrudan şekillendirebilmesinin de önünü açmaktadır.

Hispanik/Latinoların üniversite mezuniyet oranlarının artmasının yanı sıra eğitimi yarım bırakma oranlarının düşmesi, işgücü piyasasına katılımında niceliksel ve niteliksel olarak etki sahibi olabilmesinin önünü açmıştır. Günümüz Amerikan ekonomisinin gelişiminde Hispanik/Latinoların zaten büyük olan ve gittikçe büyümekte olan etkisi kabul görmüş bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik düzlemde devlet kurumlarıyla birlikte girişimcilik alanında önemli bir ilerleme kaydeden Hispanik/Latinoların, tüm ABD girişimcilik sektörü içerisinde yüzde 10'un üzerinde dağılım göstermesi özel sektörün hakim güç olduğu ülkede azınlığın ekonomik konumunu açıkça göstermektedir. Öyle ki, toplam işgücü piyasası oranlarının verileri de Hispanik/Latinoları, Beyaz Amerikanların önünde konumlandırmaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuç, Hispanik/Latinoların ABD içerisinde siyaset, eğitim ve ekonomi alanlarında önemli bir değişim yarattığını açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu değişimin, Amerikan toplumu içerisinde bilhassa orta ve uzun vadede daha radikal gelişmeler yaratacağı üzerine literatürde de hâkim bir görüş uzlaşısı bulunmaktadır. Vurgulanması gereken diğer bir önemli unsur ise bu çalışma Hispanik/Latinoların siyaset, eğitim ve ekonomi oranları etkisi üzerinde dursa da diğer farklı alanların da göz ardı edilmemesi kritik önemdedir. Bu doğrultuda özellikle Hispanik/Latinoların son dönemlerde ABD içerisinde kültür ve sanat alanlarında da rolünün somutlaştığı açık bir biçimde görülmektedir. Başta edebiyat, müzik ve sinema bu alanların başını çekmektedir. Tüm bu bulgular Hispanik/Latinoların hali hazırda ülke içerisindeki artan rolünün ilerleyen dönemlere daha da belirginleşeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Baia, Larissa R. "Hispanic-Latino"- True Representation of an Emerging Identity?"
- Barrett A. Lee, John Iceland ve Gregory Sharp (2010), *Racial and Ethnic Diversity Goes Local: Charting Change in American Communities Over Three Decades*.
- Brick, Kate, Challinor, A.E. ve Rosenblum, Marc R. (2011), *Mexican and Central American Immigrants in the United States*. Washington: Migration Policy Institute.
- Bond, James E. (2002), "Multiculturalism: America's Enduring Challenges" *Seattle Journal for Social Justice*, ss. 59-71.
- Cadava, Geraldo (2020), *Op-Ed: Is the Republican Party poised for a comeback with Latinos?*, (E.T. 23 Temmuz, 2020).
- Cazessus, Elena Vesselinov ve Matthew A. (2018), "Melting Pot", Vincent Parillo (ed.), *Encyclopedia of Social Problems*, Sage Publications, ss.1-6.
- Colombo, Enzo (2014), "Multiculturalism", *Sociopedia. isa*, ss.1-17.
- Cruz, Alicia Re (1997), "The Mexican-American Community in the United States." Larry L. Naylor (ed.), *Cultural Diversity*, Westport: Greenwood, ss. 159-177.
- olak, Yılmaz (2010), *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve eşitlilik: Yeni-Osmanlıcılık, İslamcılık ve Kürtü Meydan Okumalar*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Davilla, Alberto ve Mora, Marie T. (2017), *Employment Outcomes of the Four Largest Hispanic Groups: 2013-2016*. American Society of Hispanic Economists.
- Denhart, Matthew. *America's Advantage: A Handbook on Immigration and Economic Growth*. The Bush Institute, 2015.
- Eisnach, Jeffrey A. (2016), *Making America Rich Again: Latino Effect on Economic Growth*, Insight in Economics.
- Fasules, Megan L. ve Carnevale, Anthony P. (2017), *Latino Education and Economic Progress*, Georgetown University.
- Field, Kelly (2018), *More Hispanics are Going to College and Graduating, But Disparity Persists*. Massachusetts: Salem University.
- Frey, William H (2016), *How America's Diversity Explosion is Changing the Political Landscape*, Washington: Council of the State Government.
- Gutierrez, Rosana Hernandez-Nieto ve C., Marcus (2017), *Hispanic Map of the United States 2017*. Instituto Cervantes.
- Henderson, Timothy J. (2011), *Beyond Borders: A History of Mexican Migration to the United States*, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Hirschman, Charles (2014), "Immigration to the United States: Recent Trends and Future Prospects" *Malaysian Journal of Economic Studies*, ss. 69-85.
- Holladay, Neal. *Working With Hispanics*. Princeton: USDA.
- Huntington, Samuel P. (2004), *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Ibarra, Jounne ve Casellas, Jason P. (2011), *Changing Political Landscape for Latinos in America*. AAHHE.
- Joint Economic Committee (2015), *Economic State of the Latino Community in America*, Washington: United States Congress- Joint Economic Committee.

- Jonathan Vespa, David M. Armstrong ve Lauren Medina (2018), *Demographic Turning Points for the United States: Population Projections for 2020 to 2060*, Washington: U.S. Department of Commerce.
- Kennedy, John F (1964), *A Nation of Immigrants*. Harper&Row.
- Krogstad, Jens Manuel (2016), www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/28/5-facts-about-latinos-and-education/ (E.T: 20 Mayıs 2020).
- Kukathas, Chandran (1998), "Liberalism and Multiculturalism: The Politics of Indifference", *Political Theory*, ss.686-699.
- Kymlicka, Will (1995), *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Lee, Barrett A., Martin, Michael J.R., Matthews, Stephen A. ve Farrell, Chad R. (2017), "State-Level Changes in US Racial and Ethnic Diversity, 1980 to 2015: A Universal Trend?", *Demographic Research*, ss. 1031-1048.
- Mahfouz, Safi Mahmoud (2013), "America's Melting Pot or the Salad Bowl: The Stage Immigrant's Dilemma", *Journal of Foreign Languages, Cultures @ Civilizations*, ss. 1-17.
- Mark Hugo Lopez, Ana Gonzalez-Barrera ve Jens Manuel Krogstad (2018), *More Latinos Have Serious Concerns About Their Place in America Under Trump*, Pew Research Center.
- Marrow, Helen (2003), "To Be Or Not To Be (Hispanic or Latino)" *Sage Publication*, ss. 427-464.
- Martin, Steve, Astone, Nan Marie, Peters, H. Elizabeth, Pendall, Rolf, Nichols, Austin, Hildner, Kaitlin Franks ve Stolte, Allison (2015), *Evolving Patterns in Diversity*, Washington: Urban Institute.
- Modood, Tariq (2007), *Multiculturalism*, Cambridge: Polity Press.
- Modood, Tariq (2001), "Their Liberalism and Our Multiculturalism?", *British Journal of Politics and International Relations*, ss. 245-257.
- New American Economy (2017), *How Hispanics Contribute to the U.S. Economy*, New American Economy.
- Orosco, José- Antonio (2016), *TOPPLING the MELTING POT Immigration and Multiculturalism in American Pragmatism*, Indiana: Indiana University Press.
- Parekh, Bhikhu (2000), *Rethinking Multiculturalism*, London: MacMillan Press.
- Passel, Jeffrey S. ve Fix, Michael (1994), *Immigration and Immigrants*, Washington: Urban Institute.
- Rawls, John (1985), "Justice as Fairness" *Philosophy and Public Affairs*, ss. 223-251.
- Raz, Joseph (1998), "Multiculturalism", *Ratio Juris*, ss.193-205.
- Reyes, Raul A. (2020), *Hispanic Republicans? Yep, and they're here to stay, says author Geraldo Cadava*, (E.T: 23 Temmuz 2020).
- Semega, Jessica L., Fontenot Kayla R. ve Kolar, Melissa A. (2017), *Income and Poverty in the United States: 2016*, Washington: U.S. Census Bureau.
- Singer, Audrey ve James M. (2003), *Changing Faces: Immigrants and Diversity in the Twenty-First Century*, Brookings Institute.
- Statista. *Ethnicities in America: Population by ethnic groups 2015 and 2060*. 2019. <https://www.statista.com/statistics/270272/percentage-of-us-population-by-ethnicities/> (E.T: 11 Nisan 2019).

- Taylor, Charles (1994), "The Politics of Recognition", Charles Taylor (ed.) *Multiculturalism: Examining The Politics of Recognition* içinde, yazar Charles Taylor, 25-75. New Jersey: Princeton University Press, ss. 25-75.
- Tok, Nafiz (2005), "İki Liberal Kültürel oulculuk Modeli: Mdahale Etmeme ve Ayrımcılık Yapmama", *Liberal Dşnce*, ss.29-44.
- U.S. Bureau of Labor Statics (2017), *Hispanics in the United States: Celebrating National Hispanic Heritage Month*, U.S. Bureau of Labor Statistics.
- U.S. Census Bureau (2017) *Hispanic Heritage Month 2017*. Washington: U.S. Census Burue.
- U.S. Census Bureau. *QuickFacts- United States*. tarih yok. (E.T: 4 Haziran 2020).
- Valladares, Mayra Rodriguez (2019), *www.Forbes.com*. 11 Şubat 2019. <https://www.forbes.com/sites/mayrarodriguezvalladares/2019/02/11/hispanics-not-trump-are-the-big-gest-engine-of-u-s-economic-growth/#7c2a91d86e5e> (E.T. 20 Mayıs 2019).
- Vialet, Joyce (1980), *A Brief History of U.S. Immigratin Policy*. Washington: Congressional Research Service.

12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 Askeri Darbe Dönemlerinde TÜSİAD-Devlet İlişkisi

Eyüp Bayram Şekerli* & Eyüp Akçetin**

Öz

Örgütler çevreden etkilendikleri gibi çevre üzerinde çeşitli şekillerde etkili olabilmektedirler. Bu şekillerden birisi de bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarıdır. 1971 yılında kurulan TÜSİAD, Batıya entegre ve liberal bir ekonomik yapı oluşturma konusunda hükümetlerin politikalarını etkilemeye çalışmıştır. 1980'li yılların başında ekonomik olarak daha güçlü hale gelen TÜSİAD'ın devlet ile olan ilişkisinde de çeşitli değişimler olmuştur. Bu çalışmada iş adamlarının devletin ekonomik politikalarını etkilemek için oluşturdukları örgütlenmenin kamu politikası programlarındaki değişimi anlamak için Türkiye'de ekonomik ve siyasi belirsizliklerin yaşandığı 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 askeri darbe süreçleri vaka olarak alınarak incelenmiştir. TÜSİAD'ın devlet ile olan ilişkisinde serbest, dış ticarete dönük ve batıyla bütünleşmiş bir ekonomik yapı oluşturma girişimleri raporlar, bültenler ve gazete haberlerinin içerikleri incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, TÜSİAD'ın 1980'li yıllarda devlete sadece liberal ekonomik politikaları benimsetme ve uygulama konusunda çalışırken 1990'lı yıllara geldiğinde ekonomi ile birlikte sosyopolitik konularda da baskı yapan bir güç haline geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: TÜSİAD, Darbe, İş Adamları Dernekleri.

TUSIAD-State Relations in the Periods of Military Coups of 12 September 1980 and 28 February 1997

Abstract

Organizations can be influenced by the environment as well as they influence their environment in various ways. One of these forms is to establish non-governmental organizations (NGOs) that support their intentions. TÜSİAD is established in 1971 and tried to influence the policies of the governments in order to realize a liberal economic structure that is integrated with the Western World. After becoming economically stronger in the 1980s, there have been various changes in the relationship between TÜSİAD and the state. In this study military coups realized on September 12, 1980 and February 28, 1997, whose before and aftermath are defined as periods of economic and political uncertainties, are taken as cases in order to understand TUSİAD's change in public policy programs. The relation between TÜSİAD and state, which is basically focused on promoting free economy, foreign trade, and an economic structure integrated with the Western World, is tried to be depicted by examining the content of reports, bulletins, and newspaper coverage. Consequently, it is observed that as TÜSİAD became economically stronger in the 1980s, it mostly urged the state to adopt and enforce liberal economic policies. In the 1990s, it is seen that TUSİAD became a force that pressures on sociopolitical issues along with the economical matters.

Keywords: TÜSİAD, Coup, Businessmen Associations.

*Dr. Öğr. Üyesi | Muğla Sıtkı Koçman Üni., Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
eyupbs@mu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1562-4716 | DOI: 10.36484/liberal.739596

**Doç. Dr. | Muğla Sıtkı Koçman Üni., Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
eyup.akçetin@mu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7232-2154 | DOI: 10.36484/liberal.739596

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 115-135.
Gönderim Tarihi: 19 Mayıs 2020 | Kabul Tarihi: 29 Aralık 2020

1. Giriş

İş adamlarının oluşturduğu birlikler devlet ile olan ilişkilerinde bir koordinasyon sağlamaktadır. Firmaların başarılarında işletme-devlet ilişkileri bir etken olarak değerlendirilmektedir. Buğra (2013: 242), firmanın ve faaliyet alanının büyümesinin sadece piyasaya dayanarak açıklamanın mümkün olmadığını, özel sektör faaliyetlerinin sınırlarının belirlenmesinde devletin de önemli ölçüde söz sahibi olduğunu belirtmektedir. Buna göre, temel olarak üyelerinin faaliyet alanını geliştirmeye yönelmiş TÜSİAD'ın bunu yapabilmek için devlet ile ilişkisinde hangi tutumları sergilediğini ve bu tutumların zamanla nasıl değiştiğini anlamak önemlidir.

Türkiye'de 1971 yılından önce uygulanan planlı ekonomi ile yatırım mallarının kamu ve özel sektörle birlikte üretimini öngören bir yapı oluşturulmuştur. Bu ekonomik anlayış kapsamında ithal ikameci bir yaklaşımla yatırım mallarına ara mallardan daha fazla öncelik verilmesi nedeniyle bir süre sonra ithalat gereğinden fazla artmıştır. 1971 yılına gelindiğinde enflasyon iki haneli rakamlara çıkmış ve 1963-1967 yılları arasında 189 milyon dolar olan ortalama cari açık 1971 yılında 412 milyon dolara ulaşmıştır. Enerji bağımlılığı ve yaşanan petrol krizi nedeniyle dış ticaret açığı 1970'li yıllar boyunca artmaya devam etmiştir. Bu ekonomik koşullarda TÜSİAD, 1971 yılında bir sivil toplum örgütü olarak kurulmuştur. TÜSİAD, Türkiye'nin önde gelen girişimcilerinin ve iş dünyası yöneticilerinin oluşturduğu gönüllü bir iş dünyası kuruluşudur. Günümüzde TÜSİAD, Türk sermayesinin dörtte birine yakınına oluşturan şirketleri temsil etmektedir. Dış ticaretin %85'ini gerçekleştiren TÜSİAD, kayıtlı istihdamın %50'sini sağlamaktadır. TÜSİAD üyeleri ayrıca kurumlar vergisinin %80'ini ödemektedir (<http://tusiad.org/tr/tusiad/hakkinda>, erişim tarihi: 26.08.2017). Üyeliğe kabul politikası nedeniyle TÜSİAD, daha çok bir elit işadamları grubu olarak tanımlanmaktadır. TÜSİAD üyeleri Türkiye'nin daha çok batısında faaliyet gösteren iş adamlarıdır (Kluge, 2009:343). 2 Nisan 1971 tarihinde kurucular protokolünü; Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Raşit Özsaruhan (METAŞ), Ahmet Sapmaz (Güney Sanayi), Feyyaz Berker, Melih Özkat (BMC), İbrahim Bodur (Çanakkale Seramik), Hikmet Erenyol, Osman Boyner ve Muzaffer Gazioğlu imzalamıştır. TÜSİAD, kısa sürede güçlü hale gelmiş, hükümete isteklerini kolaylıkla "dikte" ettirmeye varan bir siyasi etkinlikle siyasi ve ekonomik yaşama yön veren bir odak olmuştur (Sönmez, 1992:150-152).

TÜSİAD'ın devlet ile olan ilişkisinde üyeleri için uygun bir iş ortamının yaratmayı hedeflemesi doğal bir amaçtır. TÜSİAD; dönem dönem yayınladığı raporlar, yurtiçi ve yurtdışındaki ekonomik ve siyasi kuruluşların temsilcileri

ile yaptıkları görüşmeler ile özellikle 1980’li yıllardan itibaren, siyasi bir basıncı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. TÜSİAD, kurulduğu günden itibaren ülke ekonomisini değerlendiren, ekonomik problemlere çözüm önerilerini içeren raporlar ve bültenler (Görüş Dergisi) oluşturmuştur. Bu yayınlardan ayrı olarak TÜSİAD yetkililerinin çeşitli platformlarda yaptıkları açıklamaları ve siyasiler ile kamuoyuna yansıyan görüşmeleri olmuştur. Bu kaynaklar çalışma kapsamında değerlendirilerek TÜSİAD’ın özellikle 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 askeri müdahaleleri dönemlerindeki tutumlarının ortaya konulmasının iş gruplarının devlet ile olan ilişkilerinin anlaşılmasında farklı bir bakış açısı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, firmaları temsil eden bir kuruluşun piyasa işleyişinin dışındaki davranışlarını anlayabilmek çalışmanın temel odağını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ilgili literatür, tutanaklar, TÜSİAD raporları ve dönemin gazete haberleri taranarak TÜSİAD’ın darbe öncesinde ve sonrasındaki tutumları anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda 12 Eylül 1980 ve 27 Şubat 1997 askeri darbe döneminde TÜSİAD’ın gerek kurumsal olarak gerekse üyeleri tarafından yapılmış bireysel açıklamaları değerlendirilecektir. Araştırmada darbe dönemlerinin ele alınması TÜSİAD’ın darbe konusundaki tutumlarını anlamaktan çok bahsi geçen dönemlerin Türkiye’nin siyasi olduğu kadar ekonomik yönünü bulmaya çalıştığı dönemler olmasıdır.

2. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sürecinde TÜSİAD’ın Tutumu

TÜSİAD, özel sektörün 1970-1980’li yıllarda önemli bir güç olmaya başlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Özel sektör, 1980’lerin başında sanayide önemli bir güce erişmiştir, büyük firmalar da oldukça yetkin örgütlenme yapıları kurmuşlardır. Ayrıca, söz konusu dönemde büyük işadamlarının toplumsal konumlarında da bir gelişme gözlemlenmektedir. Büyük işadamlarının giderek kısa dönemde çıkarlarını etkileyen gelişmelerden çok uzun dönemli ekonomik stratejilerin oluşturulmasına önem vermeye başladıkları ve kamu politikalarının belirlenmesinde etkin olarak yer almak istedikleri gözlenmektedir. Ayrıca, büyük iş çevrelerinin 1960’lardan başlayarak kendilerini özel sektörün diğer kesimlerinin de içinde olduğu kuruluşlardan uzaklaştırdıkları izlenmekteydi. Buna bağlı olarak, büyük iş çevrelerinin talepleri giderek hükümete eskiden olduğu gibi odalar aracılığıyla değil önde gelen işadamları tarafından kişisel görüşmeler yoluyla aktarılıyordu. 1980’li yıllarda, özellikle Ömer Dinçkök’ün başkanlığıyla başlayan dönemde, hükümet ile dernek arasındaki sürtüşmeler önem kazanmıştır (Buğra, 2013: 338,339).

Askeri darbeler, demokratik yolları devre dışı bırakarak toplumsal hayatta birtakım değişiklikler yapmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Darbeler ile ekonomi politikalarında değişikliklere gidilmektedir. Hatta askeri darbelerin ekonomik nedenleri olduğuna dair görüşler de ileri sürülmektedir. 1980 askeri darbesi ülkedeki terörün bitirilmesi için yapılmıştır fakat bir takım ekonomik düzenlemeler de darbenin peşi sıra gelmiştir. TÜSİAD'ın kurulduğu 1970'lerde dünyada Bretton Woods sisteminin çökmesi ile ABD'nin liberalizmi tüm dünyaya yayma çabası ağırlık kazanmıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın da etkileri ile ülkelerin liberal ekonomik sistemi benimsemeleri istenmiştir. TÜSİAD'ın bu konudaki destekleyici tutumunu 1970'li yılların sonunda dönemin Ecevit Hükümeti'nin ekonomi politikalarını eleştiren tavrında görmek mümkündür. TÜSİAD serbest ekonomiye geçiş ve ihracat ağırlıklı bir ekonomi anlayışının benimsenmesi konusunda Ecevit Hükümeti'nin yetersiz kaldığını düşünmektedir. Buğra (2013: 204, 206)'ya göre; Ecevit Hükümeti'nin IMF'nin önerdiği istikrar politikasını uygulama konusunda isteksizliği, sermaye malı ithalatında özel kesimin kullandığı kredilere kur garantisinin kaldırılması gibi konuların TÜSİAD'ın kısa süre içerisinde Ecevit Hükümetinin karşısında yer almasına neden olmuş ve CHP'nin yerel seçimlerdeki yenilgisini takiben dernek 1979 yılında hükümetin düşmesinde kısmi de olsa bir rol oynayacak yoğun kamuoyu oluşturma kampanyası başlatmıştır. Bu kapsamda TÜSİAD, yazılı basında hükümetin ekonomi konusundaki tutumunu eleştiren ilanlar vermiştir. 1979 yılında verilen bu ilanlarda ülkeyi refaha götüreceği temel gücün hür teşebbüs olduğu vurgulanmakta, hür teşebbüsü olumsuz etkileyen enflasyonist ekonomi, vergi politikaları, yanlış kapsamlı ve verimsiz kamu yatırımları (özellikle KİT'lere yapılan yatırımlar) eleştirilmektedir. İlanlar kapsamında yasakçı ve devletçi zihniyetin ülkedeki refah sorununun temeli olarak ifade edilmektedir. TÜSİAD verdiği ilanlarda aynı zamanda "ekonomiyi yönetenlere" çözüm önerileri de vermiştir (Şekil 1). Bu ilanlarda, TÜSİAD'ın liberal ekonomi politikalarına geçiş konusunda hükümete baskı yapmaya çalıştığı görülmektedir.

Şekil 1. TÜSİAD Tarafından 1979 Yılında Verilen “Gerçekçi Çıkış Yolu” ve “Ulus Bekliyor” İlanları

Ulus Bekliyor

Ne bekler hayattan bir ulusun fertleri?
Önce iş bekler. Çalışmak, kazanmak ister.
Her alanda tercihini serbestçe yapabilmek ister.

Tek iş kapısı olarak
karşısında yalnız devleti bulmanın
çaresizliğine düşmemek ister.

Hürriyet içinde örgütlenmek,
sendikasını seçmek ister.

Alın teriyle kazandığı paranın
ihtiyaçlarını karşılamasını ister.

Tasarruflarının değer kaybetmeyerek
yarınlarını güvenliğe almasını ister.

Yuva kurmak, çocuk yetiştirmek, mal edinmek,
seyahat etmek, tüketmek ister.

Hürriyet içinde seçmek, seçilmek ister.
Kendisi ve yakınları için insanca bir hayat ister.

Korkusuz yaşamak ister.
Birlik, beraberlik, barış ister...

Oysa, bugün, milletimiz
bütün bu insanca yaşama şartlarının
tehdit altına girdiğini görmenin
ıstırapı içindedir.

Kısa vadeli politik kaygıların
hâlâ milli menfaatlerimizden
üstün tutulduğunu görmenin
hayal kırıklığı içindedir.

► Çözüm,
ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı
içinde boğan,kişinin teşebbüs şevkini
kıran,kişiyi yanlış yönlere sevk eden
aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı
zihniyeti terk etmektedir.

► Çözüm,
şiddetle ihtiyaç duyduğumuz
“dış para”yı, sadece siyasi ilişkilerde değil,
doğru ekonomik politikaları uygulama
becerisinde aramak,sanayimizin çarklarını
döndürmek,KİT’leri verimli çalışır düzeye
eriştirecek cesur adımları almaktadır.

► Çözüm,
Türk ekonomisinin dışa açılması,
serbest rekabete dayalı
Batı ekonomisi içinde
gelişmesini hızlandıracak kararları
alabilmektedir.

► Ve çözüm,
ülkemizin ekonomik menfaatlerini
kısa vadeli politik kaygılardan
artık üstün tutmaktadır.

Gerçekçi çıkış yolu

Nüfusumuz 44 milyonu aşmıştır.
Yıllık artış 1 milyon kişinin üzerindedir.

İşsiz sayısının geçen yıl 2 milyon 240 bin kişi olduğu ifade edilen ülkemizde, çalışabilir her 100 kişiden 14'ü işsizdir.

Oysa, uygulanan ekonomi politikaları ve sendikaların davranışları, Türkiye'de, işsizlik sorununu giderek daha da ağırlaştırmaktadır.

Ve.. bir yerde %60'ı aşan korkunç enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmeye devam etmektedir.

Türkiye nereye gidiyor?

Bir ülkede ekonomik bunalım neden doğar?
Sorumluluk kimdedir?

Dünyanın sengin ülkeleri arasında girebilecek potansiyele sahip yurdumuz neden yoklar içine girmiştir?

Demokratik toplumumuzun üreten - verimli üreten - temel gücünün hür teşebbüs olduğunu artık anlamalıyız.

Ekonomimizi bir yasaqçı "mevzuat ağı" içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet bunalımın asıl sebebidir.

Daha çok çalışmanın, daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: "Kişiyi rekabet içinde teşvik"tir.

Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz.

Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır.

Giderek rejim değişir.

Hür teşebbüsün zayıflaması hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır.

Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel, bütün hürriyetlerle birlikte, hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır.

Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır.

Pazar ekonomisinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz.

TÜSİAD tarafından ilanlar ile ilgili yapılan açıklamalarda siyasal bir amaç güdümediği ifade edilse de (*Milliyet Gazetesi*, Berker: “Bildirimizin siyasal bir amacı yok”, 16.05.1979) verilen ilanlar dönemin hükümetin çeşitli organlarından tepki ile karşılanmıştır. Koyuncu (2006:130), TÜSİAD’ın bu eylemini Ecevit’in “iş adamları paralı muhtıra vermiştir” şeklinde açıkladığını belirtmektedir. Bu süreçte kurumsal olarak iletilen mesajların yanı sıra bazı üyelerin de siyasal ve ekonomi politikası odaklı açıklamalar yapmaktadırlar. Kamuyuna yansıyan açıklamalarda daha sonra 24 Ocak Kararları ile kabul edilecek olan ve dış ticaret üzerinde olumlu etkiler yaratacağı öngörülen dalgalı kur sistemine geçiş gibi serbestleşmeye yönelik düzenlemeleri üyelerin talep ettikleri görülmektedir (*Milliyet Gazetesi*, “Berker”, 1979).

Şekil 2. Devlet-TÜSİAD Gerilimine Dair Gazete Haberleri

Kaynak: (*Milliyet Gazetesi*, Berker Borçtan kurtulmak için, 1979).

12 Eylül Askeri darbesinin ardından özellikle hükümetin ekonomi yönetimi ile ilgili yaptığı atamalar da TÜSİAD'ı memnun edecek yönde olmuştur. 1980 darbesi ile birlikte ithal ikameci politika yerine çok hızlı bir biçimde liberal anlayışı benimsemiş, Türkiye ekonomisi çok hızlı bir biçimde serbestleştirilerek dışa açılmıştır (Tatlıyer, 2017:2). 1980 darbesine gidiş sürecinde Türkiye'de liberal bir ekonomiye geçişi ifade eden 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci politikalar terk edileceği belirtilmiştir (Kalem, 2015:42). 24 Ocak 1980'de ihracata yönelik, kamusal ekonominin küçültülmesine odaklı bir istikrar programının daha iyi uygulanması askeri müdahale ile daha mümkün

hale gelmiştir (*Cumhuriyet Gazetesi*, “12 Eylül Askeri Harekâtı Olmasaydı”, 1982). Koyuncu (2006:130), TÜSİAD’ın, 24 Ocak Kararları’nı ve 12 Eylül 1980 darbesi ile ilgili olumlu tutumlarına değinmektedir.

Darbenin ardından yeni hükümetin atama süreçlerinde de bazı TÜSİAD üyelerinin etkili olmaya çalıştıkları görülmektedir. Sermaye kesimine yakınlığı ile bilinen, Demirel Döneminde de ekonomi yönetiminde Başbakanlık Müsteşarı olarak görev almış olan Turgut Özal 12 Eylül Askeri Darbesinin ardından Bülent Ulusu hükümetinde Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olmuştur. 24 Ocak Kararlarının da mimarı olan Turgut Özal’ın yeni hükümette görev alması iş çevreleri tarafından desteklenmiş ve yapılan atama memnuniyet ile karşılanmıştır. Nitekim, Vehbi Koç’un 1980 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e yazmış olduğu mektupta Turgut Özal’ın yeni hükümette görev alması yönünde olumlu görüşler bildirilmektedir (Sönmez, 1992: 346). En nihayetinde 24 Ocak Kararları ile başlayan ve Turgut Özal’ın başbakan olması ile hızlanan Türk ekonomisi özelleştirmeye ve yabancı yatırıma açılmıştır. Böylece, özel sektörün ölçeğini genişletme konusunda adımlar atılmış ve özel kesimin kendine güveni artmıştır (Kluge, 2009:343). Başka bir deyişle, TUSİAD için arzu edilen şartların gerçekleşmesi yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Nitekim, 12 Eylül’e bir hafta kala yeni bir ekonomik rapor yayınlayan TÜSİAD’ın bu raporundaki talepler 12 Eylül Hükümet’ince büyük ölçüde karşılanmıştır (Sönmez, 1992:152). İlgili raporun ele aldığı en önemli problem ülkenin dışa açılmamasıdır. 1980 yılının başına kadar uygulanan dört istikrar paketinin (1977-Demirel Hükümeti Enflasyona Karşı Savaş Paketi; 1978-Ecevit Hükümeti “Yapısal Değişim” Paketi; 1978-Ecevit Hükümeti “Para Kredi Tedbirleri” Paketi; 1979-Ecevit Hükümeti “Ekonomiyi Kurtarma” Paketi) döviz rezervi problemleri, azalan kamu yatırımları nedeniyle yapılamayan alt yapı projeleri, özel kesim yatırımlarının enflasyon nedeniyle azalması ve yön değiştirmesi, istihdam ve KİT’ler ile ilgili problemlerini çözemediğini belirtilmektedir (Düzgün, 2019). TÜSİAD’a göre böyle bir ortamda çözüm dışa açılmak, ihracatı arttırmaktır. İhracatın karlılığı ise “kamu sorumlularının” elindedir. Diğer bir deyişle böyle bir karlılığı ancak hükümet sağlayabilir (TÜSİAD, 1980:4).

Görüldüğü üzere darbe ile yaşanan ekonomik geçiş sermaye kesiminin, siyasal geçiş ise iktidar bloğunu yeniden yapılandırmıştır. 1980 öncesinde yerli sermayenin belirli kesimleri yabancı sermaye ile işbirliği halinde sanayi girişimlerine dönüşürken, hem devlet hem de uluslararası sermaye örgütleri bu çabayı aktif bir biçimde desteklemiştir (Durmuş, 2011:107). Nitekim, 1980 yılı itibarıyla kamu sektörü giderek küçülmeye başlamıştır. Özellikle 1984 yılından itibaren 2983 sayılı kanun ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (mad.38) ile KİT'lerin özelleştirilmesine başlanmış, özel sektörün GSYH içindeki payı giderek artmıştır (Kalem, 2015:46). Böylece, özel sektörü temsil eden TÜSİAD'ın bir yandan ekonomik gücü artarken siyasi alanda da daha fazla rol üstlenmeye başlamıştır (Kluge, 2009:343). Ayrıca, TÜSİAD'ın IMF ekonomi politikalarına uyulması ile ilgili anlayışına paralel adımlar 1980 askeri müdahalesinin ardından atılmaya başlanmıştır. Buğra (2013:206)'ya göre nihayet 1980 askeri darbesi ile aynı zamanda IMF politikalarının uygulanmasına uygun bir geçiş yaratılmıştır. TÜSİAD, 1980 öncesi birçok raporunda IMF politikalarının uygulanması ile ilgili gerekliliğe değinmektedir. Hükümet tarafından yapılacak ekonomi programlarının IMF tarafından onaylanmasının gerekliliği, her fırsatta vurgulanmaktadır. IMF programındaki özelleştirme ve para politikalarından sapmalarda hükümete uyarılar yapılmaktadır (*Milliyet Gazetesi, Die Welt: IMF, 1979; Milliyet Gazetesi, 5.2 Milyar Dolar, 1977*).

En nihayetinde askeri müdahalenin ardından TÜSİAD tarafından ve üyelerinin kendi adına yaptıkları açıklamalarda askeri müdahalenin ekonomi için olumlu bir dönem başlattığı ifade edilmiştir. TÜSİAD Başkanı Ali Koçman ülkelerin sahip oldukları rejimin dış ticaretleri üzerinde etkili olmadığını söyleyerek askeri yönetimin ihracat için bir olumsuzluk olmadığını bildirmektedir (*Cumhuriyet Gazetesi Arşivi, Koçman: 24 Ocak Kararları, 1981*). American Banker gazetesine yapılan benzer bir açıklamada Rahmi Koç, "Türkiye'de ümit verici bir manzara geliştiğini belirterek, memleketin can ve mal emniyetinin teessüs ettiğini" hatırlatmıştır (*Milliyet Gazetesi, "Rahmi Koç: Ümit Verici, 1981*). Koç, "12 Eylül'den sonra halka büyük ferahlık geldiğini" başka platformlarda da ifade etmektedir (*Milliyet Gazetesi, Koç Topluluğu, 1982*). 1982 yılında Danimarka Televizyonuna verdiği bir röportajda 12 Eylül askeri darbeyi iş dünyası açısından değerlendirmesi istenmesi üzerine Rahmi Koç şu cevabı vermektedir; "12 Eylül Harekatı'ndan önce her şey güç ve uzun zaman içinde gerçekleştirilebiliyor, her şeye politik açıdan bakılıyordu. Askeri yönetim altında çok hızlı hareket edilebiliyor ve üstelik askeri yönetim yanlış yapsa bile bunu kısa sürede düzeltebiliyor. En önemlisi ise tüm bu işlemler yapılırken politik yaklaşımlar söz konusu olmuyor. Çünkü askeri yönetimin parlamentoda sandalye kaybı ya da seçmen kaybı diye bir kaygısı yok (*Milliyet Gazetesi, Rahmi Koç: Düşük Teknoloji, 1982*)". Diğer bir deyişle, TÜSİAD için darbe sonrasında oluşturulan şartlar olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Darbe sonrasında sermaye kesimini memnun edecek kararlar alınması yönünde adımlar gelse de zamanla bazı ekonomik düzenlemeler konusunda hükümet ve TÜSİAD'ın karşı karşıya geldiği görülmektedir. Örneğin, 1982 yılında dönemin başbakan yardımcısı olan Turgut Özal iş dünyasının ekonomi

ile ilgili yüksek faiz ve düşük enflasyona karşı rahatsızlığı hissettiğini belirterek “açıkça söylenmeyen şikayetlerin altında enflasyonun düşmesi yatmaktadır” açıklamasını yapmaktadır (*Milliyet Gazetesi*, “Özal İş çevrelerinin eleştirilerini”, 1982). Bu durum, 1980 yılı sonrasında şartların nispeten sermaye kesimi için olumlu şekilde değiştiğini ancak tam olarak iş dünyasını tatmin edecek sonuçları vermediğine işaret etmektedir. Bu nedenle hükümete olan baskılar devam etmektedir. 1983 yılı itibarıyla TÜSİAD’ın ekonomiye yönelik endişe ve talepleri basına ve kendi raporlarına yansımaya başlamıştır. Seçimler öncesinde ithalat oranında artışın yanında ihracattaki yavaşlama, kamu-özel sektör yatırımlarındaki dengesizlikler, dışa açık bir ekonomiye geçişte şeffaf bir planlama ihtiyacı (TÜSİAD, 1984 yılına girerken Türk Ekonomisi, 5), artan faiz oranları ve bankacılık sistemi için ihtiyaç duyulan düzenlemeler temel endişeler olarak TÜSİAD tarafından vurgulanmaktadır (Şekil 3).(*Milliyet Gazetesi*, “İş adamları ekonomideki son”, 1983; *Milliyet Gazetesi*, “Koçman: Hükümetin yüzde ”, 1983).

Şekil 3. 1983 Yılı İtibarıyla TÜSİAD’ın Endişe ve Talepleri

Kaynak: (*Milliyet Gazetesi*, İş adamları ekonomideki son, 1983)

1983 seçimleri öncesinde Milliyetçi Demokrasi Partisi-Halkçı Parti formülünü destekleyen TÜSİAD, ANAP’ın seçimden tek parti olarak çıkmasının ardından bu parti ile zaman zaman sorunlar yaşamıştır. Özellikle, örgüt içinde değişim talebini daha çok öne çıkarma taraftarı olan TÜSİAD’ın genç liderleri döneminde (1987-1999), siyasal alanla çatışmalar görünür hale gelmiştir. Özal’ın izlediği serbestleşme politikaları ve hükümetin, sanayicilerden daha çok ihracatçıları desteklemesi ihracatçıları ve sanayiciler arasında çatışmaya yol açtı (Güzelsarı ve Aydın 2010:57; *Milliyet Gazetesi*, “Ekonomik kararları eleştiren sanayiciler”, 1984). Türkiye’nin 1980’lerin başındaki ve sonundaki dış ticareti karşılaştırıldığında bu alanda önemli adımların atıldığını söylemek mümkündür. Bu süreçte sanayiden çok ihracatı geliştirmeye yönelik olan ekonomi politikaları benimsenmiştir. Özellikle devalüasyon ile birlikte ihracat 1988 yılına kadar GSMH içinde payı artan bir eğilim göstermiştir

(Uzay, 2002: 183). İthalatın ihracat tarafından karşılanma oranı 1980'li yıllar boyunca artmış, ithalat rejimi, gümrük vergisi dışındaki engellerin çoğunun kaldırılması ve gümrük vergilerinin özellikle Ağustos 1989 kararlarından sonra önemli oranda azaltılmasıyla, büyük ölçüde serbestleşmiştir (Buğra, 2013:214). Ayrıca, TÜSİAD'a göre ANAP dönemi ekonomik politikaları büyüme ve istihdam ile ilgili olumlu gelişmeler sağlarken yüksek enflasyon kontrol altına alınamamıştır. Ayrıca, ekonomide tekrar devlet yatırımlarına ağırlık verilmeye başlanması hükümet ve TÜSİAD arasında ortaya çıkan diğer bir ayrılma noktası olmuştur (Güzelsarı ve Aydın 2010: 57). TÜSİAD'ın 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllarda ekonomi politikalarının yarattığını ifade ettiği belirsizlik ile ilgili eleştirileri gerek raporlar gerekse basına yapılan açıklamalar ile kamuoyuna yansımıştır.

3. 28 Şubat 1997 Askeri Müdahalesinde TÜSİAD'ın Tutumu

1980'ler boyunca TÜSİAD'ın ve üyelerinin kendi adına yaptıkları açıklamalar daha çok ikameci bir ekonomiyi terketme, yabancı sermayeyi ülkeye çekme, KİT'lerin yarattığı sorunlar, sosyal güvence sistemi, enflasyon, ihracat-ithalat rejimi ve özelleştirme gibi konulardadır (*Milliyet Gazetesi*, *Die Welt*: IMF, 1979; TÜSİAD, 1981; *Cumhuriyet Gazetesi*, TÜSİAD Başkanı Ali Koçman, 1981; *Cumhuriyet Gazetesi*, TÜSİAD Başkanı: Özel Sektör, 1981; *Cumhuriyet Gazetesi*, *Ekonomide Diyalog*, 1981; *Milliyet Gazetesi*, Rahmi Koç: En Avantajlı, 1981; *Milliyet Gazetesi*, İngiliz TV'sinde Konuşan Sabancı, 1981; *Milliyet Gazetesi*, Kaşıkçı, 1983; *Milliyet Gazetesi*, Sabancı, 1983).

1970'li yılların sonu ve daha çok 1980'li yıllarda ise TÜSİAD'ın hükümetler ile olan ilişkisi ekonomi politikasını liberalleştirmeye yöneliktir. Diğer yandan, Türkiye'de serbest piyasa ekonomisi fikrinin yerleşmesinden sonra ise istikrarlı bir ekonominin ancak istikrarlı bir sosyopolitik ortamda gerçekleşebileceği fikri genel anlayış olarak benimsenmiştir. 1980 yılından sonra küçülen bir kamu sektörüne karşı büyüme ivmesi yakalamış olan özel sektör yatırımları 1991 yılından 1997 yılına kadar devamlı olarak artmış ve GSYH içerisindeki payı yüzde 20,3 seviyelerine kadar gelmiştir (Kalem:2015: 50). Gün geçtikçe büyüyen ve ekonomik gücü arkasına alan bu kuruluş, sadece ekonomi ile kendisini sınırlı görmemiş, ülke siyasetinde de söz söyler duruma gelmiştir. Fakat, 1980'li yıllarda Türkiye'de serbest ekonomi dönemi ile birçok ekonomik göstergede bozulmayı da beraberinde getirmiştir (Kalem, 2015: 49). Bu nedenle TÜSİAD ekonomi politikalarını eleştirmeye devam etmiştir. Ekonominin nasıl olması gerektiği ile ilgili baskısını artıran TÜSİAD, aynı zamanda siyasi ve sosyal bir takım konularda da kanaat belirtmeye başlamıştır (Gündem, 2004).

Tablo 1. 1976-1987 Yılları Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Net Milli Gelir (ABD\$)	GSMH (ABD\$)	Yıllık Tüketici Fiyatları Enflasyon Oranı (%)
1976	43.633.161.295	51.280.134.554	17,5
1977	50.017.974.949	58.676.813.687	26,0
1978	55.496.920.245	65.147.022.486	61,9
1979	75.589.425.921	89.394.085.658	63,5
1980	57.715.563.567	68.789.289.566	94,3
1981	59.394.924.671	71.040.020.140	37,6
1982	53.884.257.746	64.546.332.581	29,1
1983	51.452.168.351	61.678.280.115	31,4
1984	49.968.600.101	59.989.909.458	48,4
1986	63.217.744.549	75.728.009.963	34,6
1987	71.481.102.436	87.172.789.528	38,9

Kaynak: Data Bank, *World Development Indicators*, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#selectedDimension_WDI_Ctry, Erişim Tarihi: 05.12.2020.

1990'lı yıllarda TÜSİAD, ekonomik sorunların ötesinde Türkiye'nin diğer sorunları ile ilgili tavsiyelerde bulunmaya başlamıştır (Buyuktanir, 2018). Böylece, insan hakları ve demokratik değerlerin ülkede yerleşmesi konusundaki hassasiyetler de dile getirilmeye başlanmıştır. İstikrarlı bir siyasi ortamın önemli olduğu üzerinde duran TÜSİAD, böyle bir siyasi istikrarı güçlü idarelerin sağlayabileceğini düşündükleri için "politika ve demokrasi" konuları ile ilgilendiklerini ifade etmektedir (*Milliyet Gazetesi*, Erken Seçim Değil, 1997). Bu çerçevede farklı zamanlarda hazırlatılan raporlar ve süreli yayınlar aracılığıyla TÜSİAD, siyasi meselelere yaklaşımlarını ortaya koymuştur (Dilaveroğlu, 2012:59). 28 Şubat sürecinde önemli bir olay olarak değerlendirilen TÜSİAD Demokratikleşme Perspektifleri raporunun temeli olarak ifade edilmektedir (*Cumhuriyet Gazetesi*, TÜSİAD Başkanı Muharrem Kaya, 1997). Buğra (2013:195) tarafından da vurgulandığı gibi 1960'larda ve 1970'lerde özel sektörün alanının net bir şekilde belirlenmesi üzerinde duran Türkiye işadamları, TÜSİAD'ın 28 Şubat sürecinde gözlemlendiği üzere, siyasal olarak da etkili olma yönünde çaba göstermeye başlamışlardır.

1990'larda TÜSİAD hem ekonomik hem de toplumsal konulardaki düzenlemeler konusunda etkisini artırma çabaları hükümetler ile çatışmalar

yaşamalarına da neden olmuştur. Bu çatışmalar, bazı dönemlerde hükümetlerin büyük sanayicilere birtakım kısıtlamalar getirmelerine neden olmuştur. Örneğin, ANAP iktidarının sona erdiği 1991 seçimlerinin sonunda DYP-SHP tarafından oluşturulan koalisyon hükümeti ile TÜSİAD'ın ilişkileri ilk altı ay nispeten olumlu geçmiştir. Bu süreçte ekonomik programın oluşturulmasında TÜSİAD ile işbirliğine gidilmiştir. Sonrasında ise TÜSİAD'ın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a karşı hükümetin istediği tavrı almaması ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bu dönemde hükümet büyük sanayicilerin aleyhine bir vergi yasa tasarısını Meclise sevk etmiştir. Bu durum büyük sanayicileri o kadar rahatsız etmiştir ki Vehbi Koç bizzat Başbakan Çiller'e mektup yazarak yasa tasarısının yumuşatılmasını talep etmiştir (Alkan,1998: 334, 335).

Türk ekonomisinin 1994 yılında yaşadığı krizden çıkması için Uluslararası Para Fonu (IMF-International Money Fund) tarafından da desteklenen 5 Nisan İstikrar Programı olarak bilinen önlemlere başvurulmuştur. Bu kararlarla; enflasyonun düşürmek, dış ticaret gelirlerini artırmak için bazı döviz politikaları benimsenmiş ve bu dönemde cari fazla oluşmuştur. Diğer yandan, artan faiz ve döviz nedeniyle işletmelerin maliyetlerinde artışlar meydana gelmiştir. Ekonominin giderek belirsiz şartlar yaratması üzerine özel sektörden tepkiler gelmeye başlamıştır. Oluşan belirsiz şartlara karşı TÜSİAD doğal olarak tepki vermekte, devlet tarafından konulan vergileri, döviz ve para basma politikasını eleştirmektedir Belirsizlik ile ilgili oluşan rahatsızlık TÜSİAD genel kurullarında da dile getirilmektedir. 1994 yılında yapılan 24.Genel Kurulda ekonominin politik kaygılar nedeni ile ikinci plana atıldığı belirtilmiştir (*Milliyet Gazetesi*, Çiller Topa Tutuldu, 1994).

1990'lı yıllarda TÜSİAD'ın eleştirileri hükümet yetkilileri ile çatışma şekline dönüştüğü görülmektedir. Bu durum, dönemin TÜSİAD başkanı Komili'nin "uyarı yapana hain ilan etmekle ekonomi düzelmez" sözlerinden de anlaşılmaktadır (*Milliyet Gazetesi*, Çiller Topa Tutuldu, 1994)". Özellikle Tansu Çiller döneminde TÜSİAD yönetimi ile DYP arasındaki ilişkiler iyice kapalı bir görünüm kazanmış ve bu sürece paralel olarak TÜSİAD'ın giderek dışlanma eğilimi ortaya çıkmıştır (Alkan, 1998). Buna karşın TÜSİAD'ın 1990'lı yılların ortasında devleti yönetenlerin görmezden gelemeyecekleri kadar önemli bir güç unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, görülüyor ki TÜSİAD, hükümete daha çok baskı yapabilen bir kuruluş haline gelmiştir. Örneğin, 1994 yılında TÜSİAD ile bir araya gelen Başbakan Çiller, "Bana karşı büyük bir güven bunalımı var. Ama aslında ekonomik durum o kadar da vahim değil. Ne yapmalıyım ki, size karşı bu güveni yeniden sağlayayım?" demekte, TÜSİAD ile anlaşma yollarını aramaktadır (*Milliyet Gazetesi*, Bana Güvenmeniz İçin, 1994). Aynı şekilde, 1994 yılında dönemin Başbakanı Tansu Çiller

ile istişare toplantısı sonunda Halis Komili kendileri tarafından yapılan uyarıların hükümet tarafından “yavaş yavaş” dikkate alınmaya başladığını belirtmektedir. Başbakan Çiller’in TÜSİAD ile “karşılıklı güvenin tesis edildiği” sözleri TÜSİAD’ın bir etki unsuru olarak gücünü teyit etmektedir (*Cumhuriyet Gazetesi*, Çiller TÜSİAD ile Uzlaşıyor, 1994).

TÜSİAD yaşanan ekonomik ve sosyal problemlerin çözümünün ekonominin dışa açılması sürecinde Avrupa Birliği ile entegrasyon ile başarılacağıni savunmaktadır. Avrupa Birliği ile entegre olmak ise sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal anlamda da birtakım değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğu gören TÜSİAD, sadece ekonomik değil aynı zamanda diğer alanlardaki düzenlemeleri yapabilecek hükümetlere daha olumlu bakış açısına sahiptir. 1990’lı yıllarda Türkiye’nin Gümrük Birliğine üye olabilmesi TÜSİAD’ın gündemindeki en önemli konuların başında gelmektedir. Nitekim, 1994 yılındaki yerel seçimlerde gümrük birliği fikrine mesafeli olan Refah Partisinin yükselişi TÜSİAD için beklenmedik bir durum olarak ortaya çıkmıştır. 1995 seçimleri öncesindeki dönemde TÜSİAD, Avrupa ile entegrasyon vurgusunu örgüt stratejisinin merkezine oturtmuştur. 1997 yılında başkan olan Muharrem Kayhan, TÜSİAD’ın o dönemki hükümete karşı tutum takınmasının nedenlerinden birisi olan AB/Gümrük Birliği entegrasyonuna siyasi iradenin bakış açısını şu şekilde ifade etmektedir: “TÜSİAD’ın eleştirel bir tutum takınması özellikle şu yönden oldu: Özelleştirmelere karşı bir ekonomik tutum sergilendi, Gümrük Birliğine karşı “Yeniden gözden geçirelim.” diye bir tutum sergilendi yani TÜSİAD’ın ekonomik olarak eleştirel bakması hep bu çerçevededir (TBMM, 2012)”. Buna paralel olarak, Türk-Yunan ilişkileri dahil olmak üzere, uyumun gerektirdiği siyasal reformlar, anayasa değişiklikleri ve insan hakları ile ilgili düzenlemeleri kapsayan girişim ve etkinliklere ağırlık verilmeye başlanmıştır (Alkan, 1998:337). 1995 yılında yapılan yüksek istişare kurulundaki değerlendirmelerden kamuoyuna yansıyan sonuçlar; vergi, sosyal güvenlik, KİT reformlarının yapılması ve küçük-orta boy işletmeleri destekleyici programlar gibi iş dünyasını ilgilendiren konular olmakla birlikte seçim yasası, düşünce ve ifade özgürlüğü, güçlü bir yerinden yönetim, şeffaf devlet ve bürokrasi gibi siyasal alanda, devletin işleyişine dair kanaatleri de kapsamaktadır (*Milliyet Gazetesi*, Demokrasi İstikrar 1995; *Milliyet Gazetesi*, TÜSİAD’dan Çağrı, 1995). Öyle ki, 1995’te TÜSİAD şeref başkanı olan Rahmi Koç, Türkiye’nin dış ilişkilere önem vermesini ve Kıbrıs sorununu biran önce çözmesi gerektiğini belirtmektedir (*Milliyet Gazetesi*, Siyasi Çözüm İçin Üç Şart, 1995). Diğer yandan, TÜSİAD’ın bu denli siyasallaşmasına hükümet tarafından bir takım tepkiler gelmektedir. Bu dönemde, hükümet yetkilileri TÜSİAD’ı siyasi konulara karışmaması için uyarmaktadır. Örneğin, Doğruyol ve SHP koalisyon hükümetinin

sözcüsü olan Yıldırım Aktuna, TÜSİAD'a yönelik olarak "ekonomik konudaki düşüncelerini ortaya koyabilirler, ama bıraksınlar siyaseti bizler yapalım" şeklinde tepkiyi dile getirmektedir (*Milliyet Gazetesi*, Aktuna, 1995).

1996 yılında kurulan Refahyol Hükümeti ve işadamları arasındaki çekişme ekonomi politikaları konusundaki anlayışların çelişmesinden kaynaklanmıştır. İlk evredeki çekişmeler; hükümetin ekonomi politikası uygulamalarından ve bu politikalardan işadamlarının duyduğu kaygılardan beslenmiştir. Temel olarak otomotiv sektörünü ilgilendiren bedelsiz ithalat kararı, denk bütçe uygulaması, kaynak paketleri, AB'ye karşı soğuk tutum, özelleştirme ve KOBİ önceliği ile ilgili konular öncelikli başlıklar olmuştur (Alkan 1998:340). TÜSİAD, Refahyol tarafından ekonomiyi iyileştirmek için benimmediği kaynak paketlerini eleştirmektedir. Bu paketlere, ekonomi için kalıcı çözümler yaratmayacağı düşüncesi ile karşı çıkmaktadır (TÜSİAD, 1997:13). Bu dönemde TÜSİAD, Birinci Kaynak Paketinde yer alan bedelsiz ithalat ile ilgili düzenlemenin özellikle otomotiv sektörü ve makine sanayisine vereceği zararlar üzerinde durmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, TÜSİAD'dan Kriz Uyarısı, 1996). Türk vatandaşlarının Ziraat Bankası nezdinde 50 bin marklık bir yıl vadeli yüzde on faizli döviz hesabı açmaları halinde, Türkiye'ye bedelsiz olarak kullanılmış veya sıfır kilometre otomobil, makine, teçhizat ve benzeri yatırım malları getirebilmelerine izin veren kararnameye TÜSİAD, olumlu bakmaktadır. Özellikle otomotiv sektöründe önemli yatırımları olan Koç grubu, hükümeti kararname konusunda yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Bu eleştirilere rağmen, hükümet yabancı otomotiv yatırımcılarının yatırımlarını teşvik eden bir kararname daha çıkarmıştır. Hyundai, Toyota, Honda ve Renault firmalarını kapsayan kararname Koç Grubu'na ait olan Tofaş ve Otosan'ı dışarda bırakmıştır. Böylece, yukarıda adı geçen yabancı firmalara vergi avantajı ile yatırım yapma imkânı ve ar-ge yatırımlarında uygun faiz oranları ile kredi imkanları sunuluyordu (Alkan, 1998:341,342). Bu örnekten de anlaşıldığı üzere dönemin hükümeti ve TÜSİAD karşılıklı bir güç savaşı içine girmişlerdir.

TÜSİAD'ın Refahyol dönemindeki endişelerinden birisi de özelleştirme politikası ile ilgilidir. Daha önce de ifade edildiği gibi TÜSİAD'ın gündeminde her zaman özelleştirme vardır. Diğer yandan, Refahyol hükümetinin özelleştirme politikasının TÜSİAD'ı endişelendirildiği belirtilmektedir. Özelleştirmeler ile daha çok Anadolu sermayesini temsil eden MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) içerisinde büyük sermaye grubunun oluşturulması ile ilgili gelişmelerin olabileceği düşünülmektedir. Hükümetin, MÜSİAD'ın da desteği ile büyük sanayicilerden çok KOBİ ekseninde ekonomiyi güçlendirmeyi amaçlamaktadır. 1996 yılında çıkarılan kararname ile KOBİ'lere vergi ve yatırım indirimleri gibi bazı destekler sağlanmıştır. Bu

durum, muhafazakâr Anadolu sermayesinin güçlendirildiği ve yeni bir sermaye ekseninin yaratıldığı şeklinde yorumlanmaktadır (Alkan, 1998:344).

1996 yılında iktidar olan Refahyol'un ekonomi politikaları TÛSİAD tarafından yoğun olarak eleştirilmiştir (*Cumhuriyet Gazetesi*, TÛSİAD Başkanı Refahyol'un, 1996). Refahyol Hükümeti'nin AB'ye giriş ile ilgili çabalarının önceki hükümetlere göre azalmış olması da TÛSİAD için bir olumsuzluk teşkil etmiştir. TÛSİAD, AB üyelik süreci ve Gümrük Birliği gibi konuları ağırdan aldığı düşünödüğü Refahyol koalisyonu hükümetine ekonomik ve siyasal politikalarına karşı tepkilerini dile getirmeye devam etmiştir. 1997 yılında Prof. Dr. Bülent Tanör'e "Türkiye'nin Demokratikleşme Perspektifleri" adlı bir rapor hazırlanmıştır. Raporda seçim yasası, temel eğitim-öğretim sistemi, milletvekili dokunulmazlığı, azınlık hakları ve düşünce suçuna verilen cezalar ile ilgili öneriler bulunmaktadır. Nitekim raporu hazırlayan Tanör, 1990 başlarından itibaren TÛSİAD'ın ekonomik liberalizmi siyasal liberalizm ile tamamlamak istediğini belirtmektedir (*Cumhuriyet Gazetesi*, TÛSİAD'ın Tartışma Yaratana, 1997). 2012 yılında darbeleri araştırma komisyonuna konuşan 1997-1998 yılları arasında TÛSİAD'ın Başkanlığını yapmış olan Muharrem Kayhan'ın sözleri kurumun 1990'lı yıllardaki tutumunu ortaya koymaktadır:

"1996 yılının ortasından itibaren TÛSİAD; ekonomik gelişmenin, piyasa ekonomisi gelişmesinin ekonomik çerçevenin dışında, demokratikleşme perspektifinde de daha yeşerebileceğini, daha hızlı gelişebileceğini gördüğü için kendi içinde önemli bir çalışma başlattı. Bu da 1997 yılının 20 Ocak ayında -yanılmıyorsam Ocak başında yayınlanan- "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" başlığı altında yayınlanan bir rapordu. Bu raporu da TÛSİAD 1997 yılının 20-21 Ocak ayında, yanılmıyorsam, basına açıkladı. Dolayısıyla bu da bir yerde, bizim "Kopenhag Kriterlerine giden yol" dediğimiz dönemdir. Burada demokratikleşme konusunda, siyasal sistem konusunda, askerın siyasetteki rolü konusunda bireysel hak ve özgürlükler konusunda çok önemli ve o zaman için fevkalade radikal görünen fakat zamanın geçmesiyle beraber, aslında bizim 2002-2004 yılları arasında gerçekleşen uyum paketlerimizin içeriğiyle önemli ölçüde bağdaşan öneriler yaptı".

TÛSİAD, "Türkiye'nin Demokratikleşme Perspektifleri" raporunun öncesinde Refahyol hükümetine ciddi eleştiriler yöneltmektedir. 28 Şubat 1997 öncesinde TÛSİAD başkanı Halis Komili, Refahyol Hükümeti'nin ekonomi, demokrasi ve siyaset konusunda olumlu kararlar almadığını ifade etmektedir (*Milliyet Gazetesi*, Paket Depremi, 1996). Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği'ne entegrasyon politikalarının göz ardı edilmeye başlandığını düşünölməsi TÛSİAD'ın hükümete karşı tavrın almasında etkili olmuştur.

Askeri müdahalelere karşı olduğunu ifade eden TÜSİAD, hükümet değişikliği için demokratik yolların benimsenmesi gerektiğini de belirtmektedir. Diğer yandan, hükümet değişikliği için de bir sivil toplum kuruluşu olarak kamuoyu yaratma konusunda etkili bir biçimde faaliyet göstermiştir. 1979 yılında Ecevit Hükümet'ine karşı yapılan ama planlanan tamamının gerçekleştirilmesine hükümet tarafından izin verilmemiştir. Gazetelere verilen ve hükümeti eleştirilen ilanların tamamı yayınlanamamıştır. Böylece, 1990'lı yıllara kadar TÜSİAD ekonomi politikalarında baskı unsuru olma yönünde söylemlerle kamuoyunda yer almıştır. Başka bir deyişle liberal bir piyasa ve ekonomi anlayışa sahip olan TÜSİAD'ın devletle olan ilişkisi ilk başlarda üyelerinin avantajı için daha çok ekonomi politikalarını etkilemeye yöneliktir. Fakat, 1990'lı yıllar itibariyle bir paradigma değişikliği yaşadığı anlaşılan TÜSİAD'ın siyasi görüş bildiren, bu konuda değişim yaratma konusunda çaba gösteren bir kuruluş haline geldiği görülmektedir.

3. Sonuç

TÜSİAD kurulduğu 1971 yılından beri ülkenin en önemli sanayi kuruluşlarını temsil etmektedir. TÜSİAD; kamu sektörünün asgari düzeyde olduğu, yabancı sermayenin desteklendiği ve ihracata yönelik serbest bir ekonominin oluşturulması için mücadele vermiştir. 1970'li yıllarda dünyada küresel bir ekonomik düzenin oluşturulması ile ilgili çabaların arttığı dönemde TÜSİAD yönetimdeki hükümetlere oluşturduğu rapor, görüş ve kamuoyu açıklamaları ile tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler özellikle, 1980'li yıllardan önce ağırlıklı olarak ekonomi ile ilgilidir. Bianchi (1984: 268) tarafından da belirtildiği gibi TÜSİAD'ın politik tavrı başlangıçta çok belirgin değildir. TÜSİAD'ın sosyopolitik anlamda etkililiğinin 1990'larda arttığı kabul edilmesine rağmen 1980'lerin başında önce Ecevit Hükümetine karşı takındıkları sosyopolitik tavır dikkat çekmektedir. Liberal politikaların dünyada etkisini artırdığı dönemde 1978 yılında ikinci Ecevit hükümetinin düşürülmesine neden olan süreçte TÜSİAD etkili olmaya çalışmıştır. Bu sürecin sonrasında da TÜSİAD Türkiye'nin serbestleşmesini engellediğini düşündüğü ekonomik anlayışa sahip olan hükümetleri eleştirmeye başlamıştır. Bu anlamda, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden önce liberal ekonomiye geçiş ile ilgili raporlar yayınladığı ve kamuoyu oluşturmaya çalıştığı görülen TÜSİAD, askeri darbeyi 24 Ocak kararlarının uygulanması için bir fırsat olarak yorumlamıştır. Diğer yandan, 1980'lerde TÜSİAD'ın siyasi, sosyo politik konulardaki tavrı nispeten cılız kalmıştır. Bunun nedeni "güç olgusu" ile ifade edilebilir. TÜSİAD, bahsedilen dönemde özel sektör ekonomideki kısıtlı payı ile henüz bir varlığını ispatlama döneminindedir (*Cumhuriyet Gazetesi*, TÜSİAD Başkanı Muharrem Kaya, 1997).

Ayrıca, bu dönemde uygulanmaya çalışılan ekonomik politikalar çoğunlukla TÜSİAD'ın savunduğu politikalara paralel niteliktedir.

1990'lı yıllarda sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyopolitik konularda da uyarılar yapıldığı ve bu konularda çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Nihayet, 1990'lı yıllarda TÜSİAD ekonomik olarak nispeten daha önemli bir güç haline gelmiştir. Bu dönemde hükümetler ekonomik konularda alenen ve sert bir biçimde eleştirildiği gibi aynı zamandan sosyopolitik konularda da TÜSİAD tarafından önemli uyarılar gelmektedir. Yapılan açıklamalar, kamuoyu oluşturma konusunda yurtdışındaki kredilendirme kuruluşları ve askeri mevkilerde bulunan bürokratlar ile yakın ilişkiler kurulduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, TÜSİAD, 1990'lı yıllarda ekonomik ve politik anlamda önemli bir noktaya gelmiştir. 28 Şubat 1997 askeri darbesine giden süreçte dönemin hükümetler ekonomi politikaları açısından eleştirildiği gibi aynı zamanda sosyal politikalar açısından da görüş farklılıkları yoğun olarak kamuoyu önünde sert bir biçimde ortaya konmuştur. Batı demokrasisine atfedilen değerlerin benimsenmesini aynı zamanda Batıyla ekonomik entegrasyonun ön koşulu olarak kabul eden TÜSİAD bu konudaki yeterli görmediği hükümetlerle mücadele etmiştir. 28 Şubat sürecinde önemli bir olay olarak kabul edilen, Genel Kurmaylığına "demokratikleşme" konusunda verilen rapor ekonomik konulardan çok devlet organizasyonu, demokratik değerler ve haklar konusunu içermektedir.

İş adamı birliklerinin var olmalarının en önemli nedeni çevredeki kaynakları etkin bir şekilde üyelerine yönlendirmesine bağlıdır. Bu kuruluşlar doğal olarak üyelerinin fikirlerini yansıtmaktadır. (Wilson, 1973). Bu anlamda Türkiye'nin çoğunlukla Avrupayla entegre olmak isteyen, seküler çizgide ve liberaller bir anlayışı benimsemiş olan üyelerden oluşan TÜSİAD'ın (Buyuktanir, 2018) liberal ekonominin oluşması için mücadele etmesi beklenen bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim TÜSİAD ekonominin şekillenmesi sürecinde 1970'lerin sonundan itibaren etkili olmayı denemişse de esasen 1980 darbesinden sonra oluşan ekonomik serbestleşme döneminde ekonomik ve dolayısıyla siyasi gücünü önemli oranda artırmıştır (Kutlay, 2019). Bir sivil toplum kuruluşu olsa da TÜSİAD'ın en nihayetinde iş adamlarından oluşan bir grup olarak piyasanın işleyiş şeklini belirleyen devlet organlarını etkileme gücüne ulaşmış olması oldukça önemlidir. Bu güç ile birlikte 1990'lı yıllarda batıya entegre olmuş bir liberal ekonominin oluşması önünde engel olarak gördüğü hükümetleri siyasi anlamda da etkili biçimde eleştirmeye başlamıştır. Batı ekonomisine entegrasyona engel olabilecek anlayışların yerleşmesine karşı tavır takınarak kendisi ve üyeleri için faaliyet alanını genişletmiştir. Dış ticaretin %80'ini gerçekleştiren üyelerden oluşan TÜSİAD'ın

bu konudaki motivasyonunu anlamak mümkündür. İş adamları kurmuş oldukları bu yapı ile sahip oldukları kaynakları korumak, garantiye almak ve gelecekte bu kaynakları geliştirmek için siyasi bir güç olma konusunda da adımlar atmaktan çekinmemiştir.

Kaynakça

- Alkan, Haluk (1998), *Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Odalar, Tüsiad, Müsiad)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı .
- Bianchi, Robert (1984), *Interest Groups and Political Development in Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Buğra, Ayşe (2013). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buyuktanir Karacan, Derya. «Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era.» *Gazi Akademik Bakış* 11, no. 23 (2018): 73-98.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1981), “Koçman: 24 Ocak Kararları İhracatı Artırmadı”, 07 Ocak 1981.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1981), “TÜSİAD Başkanı Ali Koçman: 24 Ocak Kararlarını Sonuna Kadar Savunacağız”, 01 Ocak 1981.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1981), “TÜSİAD Başkanı: Özel Sektör En Parlak Dönemini 1965-1971 Arasından Yaşadı”, 23 Mayıs 1981. (1981, 05 23).
- Cumhuriyet Gazetesi* (1981), “Ekonomide Diyalog”, 14 Haziran 1981.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1982), “12 Eylül Askeri Harekatı Olmasaydı 24 Ocak Kararları Başarıya Ulaşmazdı”, 26 Ocak 1982.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1994), “Çiller TÜSİAD ile Uzlaşıyor”, 12 Şubat 1994.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1996), “TÜSİAD Başkanı Refahyol’un Ekonomi Politikalarını Eleştirdi: Ekonomi Uçurumun Kenarında”, 16 Mayıs 1996.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1996), “TÜSİAD’dan Kriz Uyarısı”, 09. Eylül 1996.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1997), “TÜSİAD’ın Tartışma Yaratın Raporunu Hazırlayan Prof.Dr. Bülent Tanör’le Raporu Konuştuk”, 16 Ocak 1997.
- Cumhuriyet Gazetesi* (1997), “TÜSİAD Başkanı Muharrem Kaya: Biz de Evrim Geçiriyoruz” 26 Ocak 1997.
- Dilaveroğlu, Ergün (2012), “28 Şubat Süreci ve Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Tüsiad’ın Sürece Bakış”. *Sakarya İktisat Dergisi*, 1(3), 59-74.
- Durmuş, Mustafa (2011), “12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası”. *Memleket Siyaset Yönetim*, 6(15), 95-138.
- Düzgün, Eren «The Political Economy of the Transition to Capitalism in the Ottoman Empire and Turkey: Towards a New Interpretation.» *Case Studies in the Origins of Capitalism* içinde, yazarın Charles Post Xavier Lafrance, 265-290. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
- Gündem, Şebnem, *The NGOs As Policy Actors: The Case of TÜSİAD With Regard to Turkey’s EU Membership*. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2004.
- Kalem, Ali (2015), *Türkiye’deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi (Uzmanlık Tezi)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı .

- Kluge, Pascal (2009), "TÜSİAD and the Armenian-Turkish Relations: Turkish Economy between Progress and National Identity". *Iran and the Caucasus*(13), 341-356.
- Komili, Halis (1994, Mart), "Sağlam Senaryo İyi Yönetmen". *Görüş*, s. 14-15.
- Koyuncu, Berrin (2006), "Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği". *Uluslararası İlişkiler*, 3(9), 125-149.
- Kutlay, Mustafa, *The Political Economies of Turkey and Greece: Crisis and Change*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
- Milliyet Gazetesi* (1977), "5.2 Milyar Dolar Döviz Gerekecek", 12 Ağustos 1977.
- Milliyet Gazetesi* (1979), "Berker: Bildirimizin siyasal bir amacı yok", 16 Mayıs 1979.
- Milliyet Gazetesi* (1979), "Die Welt: IMF, Türk Lirasının Devalüasyonu Koşulundan Vazgeçmişe Benziyor", 19 Mayıs 1979.
- Milliyet Gazetesi* (1981), "İngiliz TV'sinde Konuşan Sabancı 'Hayal Sanılan İşleri Başardık Korkmuyoruz' dedi", 14 Nisan 1981.
- Milliyet Gazetesi* (1981), "Rahmi Koç: En Avantajlı Ne İse O Üretilmelidir", 24 Ekim 1981.
- Milliyet Gazetesi* (1982), "Rahmi Koç: Düşük Teknoloji, Zayıf Örgüt, Kötü Kalitenin Sonu Gelmiştir", 26 Ocak 1982.
- Milliyet Gazetesi* (1981), "Rahmi Koç: Ümit Verici Bir Ekonomik Manzara Gelişiyor", 18 Aralık 1981.
- Milliyet Gazetesi* (1982), "Özal İş çevrelerinin eleştirilerini cevaplandırdı: Türk mucizesi 1982'de başarılacaktır", 23 Ocak 1982.
- Milliyet Gazetesi* (1983), "İş adamları ekonomideki son gelişmelerden endişeli. TÜSİAD: Hızlı çalışan bir ekonomi ve mali yönetim modeli geliştirilmeli", 07 Mayıs 1983.
- Milliyet Gazetesi* (1983), "Koçman: Hükümetin yüzde 20 enflasyon tahmini gerçekçi değil", 14. Ağustos 1983.
- Milliyet Gazetesi* (1984), "Ekonomik kararları eleştiren sanayiciler: Kısa sürede çökeriz", 27 Ocak 1984.
- Milliyet Gazetesi* (1982), "Koç Topluluğu 24 Milyon Lira Bağışladı", 18 Aralık 1982.
- Milliyet Gazetesi* (1983), "Sabancı: Türkiye Bir Alıştırma Döneminden Geçmeli", 05. Ağustos 1983.
- Milliyet Gazetesi* (1983), "Kaşıkçı: Türkiye Yatırım İçin İyi Bir Ülke Olabilir", 12. Ekim 1983.
- Milliyet Gazetesi* (1994), "Çiller Topa Tutuldu", 21 Ocak 1994.
- Milliyet Gazetesi* (1994), "Bana Güvenmeniz İçin Ne Yapabilirim?" 12 Şubat 1994.
- Milliyet Gazetesi* (1995), "Siyasi Çözüm İçin Üç Şart", 20 Ocak 1995.
- Milliyet Gazetesi* (1995), "Aktuna: Bırakın Siyaseti Biz Yapalım. 21 Ocak 1995.
- Milliyet Gazetesi* (1995), "Demokrasi İstikrar ve ANAYOL", 09 Aralık 1995.
- Milliyet Gazetesi* (1995), "TÜSİAD'dan Çağrı", 09 Aralık 1995.
- Milliyet Gazetesi* (1996), "Paket Depremi", 21. Haziran 1996.
- Milliyet Gazetesi* (1997), "Erken Seçim Değil Yeni Hükümet", 12 Mayıs 1997.
- Sönmez, Mustafa (1992), *Türkiye'de Holdingler: Kırk Haramiler*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Tatlıyer, Mevlüt (2017, 02), 28 Şubat Ekonomisi. Mevlüt Tatlıyer: https://mevluttatliyer.weebly.com/uploads/6/2/6/8/62684825/mevlut%20C3%BCT_tatli%20C4%B1yer_-_28_%20C5%9Eubat_ekonomisi.pdf adresinden alınmıştır.

- TBMM, Darbeleri Araştırma Komisyonu. (2012). Darbeleri Araştırma Komisyonu, 28 Şubat, Muharrem Kayhan. TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/09.10.2012/Muharrem%20Kayhan-09.10.2012.pdf, (E.T. 05 Ağustos 2019).
- TÜSİAD (1977) *1977 Yılına Giren Türk Ekonomisi*. İstanbul: TÜSİAD.
- TÜSİAD (1979), *1979 Gazete İlanları*, <https://tusiad.org/tr/tum/item/9376-tusiad-1979-gazete-ilanlari>; (E.T. 03 Aralık 2020).
- TÜSİAD (1980) *1980 Yılına Giren Türk Ekonomisi*. İstanbul: TÜSİAD.
- TÜSİAD (1981) *1981 Yılına Giren Türk Ekonomisi*. İstanbul: TÜSİAD.
- TÜSİAD (1997) *1997 Yılına Giren Türk Ekonomisi*. İstanbul: TÜSİAD.
- Wilson, James Q., *Political Organizations*. NY: Basic, 1973.
- World Data Bank (2020), *World Development Indicators*, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#selectedDimension_WDI_Ctry, (E.T. 05 Aralık 2020).

Ayrılan Duvarlar, Dönüşen Sandıklar: Kapalı Konut Siteleri ve Seçim Sonuçlarına Etkileri

Burak Özer* & Burcu Taşkın**

Öz

Türkiye’de toplumdaki sosyo-ekonomik farklılıklar son dönemlerde özellikle İstanbul ilinde gittikçe yaygınlaşan konut siteleri üzerinden somutlaşmış ve mekân-sınıf ilişkisini görselleştirmiştir. Konut sahiplerinin sayısı on binleri bulan bu sitelerin yarattığı nüfus hareketliliği seçim sonuçlarını nasıl etkilemektedir? Kentisel alanlarda son yıllarda giderek artış gösteren kapalı konutların buldukları bölgenin seçim sonuçlarına etkisini anlamayı amaçlayan bu çalışma, oy verme davranışlarını mekân-refah ilişkisi açısından değerlendirerek literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. İstanbul Tuzla ilçesindeki kapalı konut sitelerini, oluşturdukları nüfus hareketliliğini ve seçim sonuçlarına yansımalarını oy verme teorileri üzerinden inceleyen bu çalışma, belirli bir ekonomik düzeyi olan, belirli bir sosyal statüye sahip, bir arada yaşayan seçmen ile aynı coğrafi sınıflar içerisinde yaşayan ancak duvarın öteki tarafında bulunan seçmenin tercihinde büyük farklılıklar olduğunu, toplu konutların yapıldığı bölgenin 2018 genel ve 2019 yerel seçim sonuçlarına etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Site sonrasındaki seçimlerde AK Parti’nin oyları önemli oranda düşmüş, yine de kayan oyların belli bir bölümü Cumhuriyet İttifakı içinde tutulmuştur. Türkiye ortalamasına göre site seçmenlerinden muhalefet bloğu Millet İttifakı’na giden oylarda önemli bir artış bulunmaktadır. Site sonrasındaki seçmen artışı değerlendirildiğinde merkez-sağ ve merkez-sol partilerin oylarında artış görülürken, yeni oylardan en fazla pay alan partinin İYİ Parti olması dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Seçmen Davranışı, Kapalı-Konut Siteleri, Sosyal Sınıf, 2018 Genel seçim, 2019 Yerel seçim.

Dividing Walls, Changing Ballot Boxes: Closed Housing Sites and Their Effects on Election Results

Abstract

Social differences embodied in the recent period out of housing sites that are becoming increasingly common, especially in the provinces of Istanbul in Turkey and visualize the spatial-class relations. How the population mobility created by these housing units that inhabited ten thousand residents affect the election results? This study, which aims to understand the effect of the closed housing which has been increasing in urban areas in recent years on the election results, fills the gap in the literature by evaluating the voting behaviour in terms of space-class relationship. This study examines the closed housing estates in Tuzla district of Istanbul, their population mobility and their reflection on the election results based on the voting behaviour theories. Our research revealed that there are great differences between the housing residents and settled neighbourhood that remains outside the walls in terms of party preferences, and the new housings make a block impact on the 2018 parliamentary and 2019 municipality election results. In the elections after the establishment of housings, the votes of the AK Party decreased significantly, however, a certain part of the floating votes were kept within the People’s Alliance. Regarding Turkey’s average, there is a significant increase in the votes of the opposition bloc Nation Alliance from the voters of the site. When the voter increase after the site is evaluated, it is noteworthy that the votes of the centre-right and centre-left parties increased, while the party with the highest share from the new votes was registered as the İYİ Party.

Keywords: Voting Behaviour, Closed-Housing, Social Class, 2018 Turkish parliamentary elections, 2019 Turkish local elections.

*Doktora Öğrencisi | İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
burakozer1666@gmail.com | ORCID: 0000-0003-4300-0126 | DOI: 10.36484/liberal.818092

**Dr. Öğr. Üyesi | İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
burcu.taskin@medeniyet.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4504-2098 | DOI: 10.36484/liberal.818092

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 137-167.

Gönderim Tarihi: 1 Eylül 2020 | Kabul Tarihi: 3 Kasım 2020

Giriş

Toplumsal grupların siyasi tercihlerinde ve davranışlarında nasıl ve neden farklılık gösterdikleri, siyasal sistemin nasıl çalıştığını anlamak için çok önemli bir yer tutar. Oy verme davranışı bir seçim davranışı olarak son dönemlerde hem siyaset bilimcilerin hem de karar-vericilerin seçmenlerin yerleşik veya değişen tercihleri anlamak ve değerlendirmek için yöneldiği önemli bir olgu haline gelmiştir. Özellikle siyasi partilerin kampanyalarından, aday belirlenmesine; söylemlerinden eylemlerine seçmenleri anlaması ve etkilemesi bağlamında bilimsel yaklaşımlar önem kazanmıştır. Sadece siyasal partinin davranışlarını değil seçmenlerin siyasi tercihlerini ve davranışlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu doğrultuda özellikle 1960'lardaki davranışçı kuram (*behaviouralism*) ile birlikte seçmen davranışlarını anlamaya yönelik birtakım teoriler ve modeller geliştirilmiştir. Bu teoriler ekonomik oy vermeden stratejik oy vermeye (*Şikago ekolü*); akılcı (*rasyonel*) oy vermeden etnik, dini, sınıfsal yani sosyolojik oy vermeye (*Kolombia ekolü*); parti özdeşleşmesinden (*Michigan ekolü*) hâkim partiye/ideolojiye oy vermeye kadar sıralanmaktadır. Sosyal bilimciler, özellikle sınıf bölünmesi için sosyal gruplar ve parti tercihi arasındaki ilişkiyi ülkeleri karşılaştırarak, uzun süreli incelemişlerdir (örneğin, Franklin, Mackie ve Valen 1992; Knutsen 2006). Soğuk Savaşın sona ermesine, Avrupa Birliği'nin eski sosyalist ülkelere yönelik genişlemesine, bunun yanında işçi-sınıfının büyüklüğünün azalmasına bağlı olarak sınıf-temelli oy vermenin sona erdiği veya bulanıklaştığı argümanları ön plana çıkmıştır (Evans, 1999; Franklin, 1978). Ancak, sınıf bölünmesi, Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi ve Brexit süreci ile son zamanlarda hem akademinin içinde hem de dışında yeniden ilgi çekmeye başlamıştır ve demokratik sınıf mücadelesinin bir ifadesi olarak bile tanımlanmaktadır (Evans ve Tilley 2017, 201; Inglehart ve Norris, 2019).

Türkiye'de seçmen davranış analizleri genel itibarıyla Batı toplumlarına göre daha farklı toplumsal ayrışmalar (*social cleavages*) göstermekte ve siyaset bilimi literatüründeki varsayımlarla tam olarak örtüşmemektedir. Bu yüzden de Batı toplumlarında tarihsel sınıf ayrımlarına ve çatışmalarına dayanan parti özdeşleşmesi ve ideolojik oy verme yaklaşımları, Türkiye'deki incelemelerde çoğu zaman tezat teşkil etmektedir (Çarkoğlu, 2012: 160). Türkiye'deki çalışmalar göstermiştir ki şehirde yaşayan, gelir seviyesi ve gelir durumu daha yüksek olan seçmenler merkez-sol partileri tercih ederken, işçi-sınıfı ve kırsal alanda yaşayan seçmen tercihini ağırlıklı olarak merkez-sağ partilerden, hatta zamanla aşırı-sağ partilerden yana kullanmıştır (Ergüder, 2000; Çarkoğlu, 2012). Diğer yandan 1950'lerde DP, 1990'larda ANAP ve DYP

ve 2000’lerde AK Parti liberal politikaları izleyerek üst ve orta-üst sınıf seçmeni mobilize etmeyi başarmıştır. Diğer bir deyişle oy verme davranışlarını anlamada genel olarak sınıf temelli açıklamaların yetersiz kaldığı görüşü mevcuttur (Akgün, 2015: 83). Bu yaklaşımda Türkiye siyasetinde “sol”un eksikliğinin ve/veya tarihsel süreç içinde bastırılmasının, hatta çok geniş mezhepli olmasının etkisi olduğu düşünülebilir (Bora, 2017: 573). Buna karşın sınıf çatışmasının sadece klasik Marksizm bağlamında orta sınıf – işçi sınıfı ayırımına dayanması gerekmemektedir. Sınıf kavramı mavi yaka- beyaz yaka gibi meslek gruplarına göre tanımlanacağı gibi, bazen gelir seviyesine, bazen eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik statüye göre de kategorileştirilebilir. Türkiye’de siyasi partilerin seçmenleri sınıf-temelli olarak mobilize etmedeki başarısı tartışılrsa da, partilerin seçim bilgilerindeki emek-sermaye ifadeleri üzerine yapılan analizler partilerin sol-sağ ideolojik yelpazesindeki yerlerine göre söylemler kullandığını gösterir (Dikici-Bilgin, 2018: 185). Bu durum seçmenlerin ideolojik duruşları ile oy verdikleri partilerin söylemlerinin örtüştüğünü belirtir. Toplumdaki tarihsel seküler- İslamcı çatışması, merkez-çevre ile değil, sol-sağ ayrışması ile daha çok örtüşmektedir.

Yine de Batı toplumlarındaki siyasi partilerin toplumsal kökenlerinden farklı bir seçmen-parti ilişkisi sunan Türkiye siyasetinde, seçim sonuçları değerlendirmeleri “sınıf temelli” olarak açıklanmak yerine çoğunlukla akılcı-tercih (*rational-choice*) teorisine dayanan ekonomik oy verme modeli veya merkez-çevre gerilimi argümanı üzerinden ele alınır. Akılcı-tercih modelinin dayandığı klasik ekonomi teorisine göre seçmenler, siyasal iktidarların mevcut ve geçmiş dönemde sergiledikleri performansı değerlendirerek kendilerine en üst seviyede fayda sağlayacak partiye oy vermektedir. (Çinko, 2006: 105). Bu yaklaşım seçmenlerin mevcut gündeme göre oy verdiğini ön gören diğer kısa-dönemli oy verme davranış modeli ile uyumludur. Bununla birlikte bu modele göre seçmen bir parti ile özdeşleşip her zaman aynı partiye oy vermek yerine stratejik oy kullanabilmekte, bazen de kendisini yakın hissettiği lider ya da partiden ziyade, iktidardaki partinin etkisini azaltacak partiye oy verebilmektedir. Yine partilerin belirlediği adaylar, liderin karizması ve partilerin güncel konulara yaklaşımları seçmenlerin oy verme davranışını etkileyebilmektedir. Seçmenlerin parti tercihlerindeki bu keskin değişimlerin daha çok ekonomik kriz dönemleri ile örtüşmesi “ekonomik oy verme” modelini ön plana çıkarmıştır.

Diğer bir sebep ise, 1970-1980 yılları arasında kırdan kentlere yönelen göçlerin artması ile birlikte kentlerdeki demografik yapının değişmesi, bununla birlikte küresel anlamda yaşanan gelişimler, ulusal anlamda çalışma oranlarının ve eğitim seviyesinin artması, kadınların sosyal hayat içerisinde

etkinliğinin artması, kuşaksal farkın oluşması, oy verme davranışını hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Seçmen davranış analizleri açısından bakarsak 1980'lere kadar bu alanda Türkiye'de sayılı çalışma varken (Ergüder, 1980), günümüzde hem kalitatif hem de kantitatif çalışmalar göze çarpmaktadır. Türk toplumundaki bu hızlı toplumsal dönüşüm ve oy verme davranışındaki değişimler sonucu 1950'lerden 2000'lere parti sistemi, iki partili sistemden (1950-1960), ılımlı çok-partili sisteme (1961-1980), hâkim partili çok-partili sistemden (1983-1991), atomik parti sistemine (1991-2002) evrilmiştir (Sayarı, 2002). Parti sistemindeki bu değişimlerin yanı sıra merkez partiler oy kaybetmiş ve aşırı-sağ partiler seçmenlerden daha yaygın destek bulmuştur (Çarkoğlu 1998: 552-553; Ergüder 1995: 71).

Bu önemli analizlerde seçmen davranışları genellikle geleneksel merkez-çevre gerilimi üzerinden değerlendirilmiş, ekonomik ve ideolojik oy verme modelleri üzerinden tercih değişimleri yorumlanırken, sosyal sınıf temelli açıklamalar düşünülmemiştir. Türkiye'de kentleşmenin artması ile birlikte, özellikle son yıllarda büyükşehirlerde kentsel dönüşüm ile birlikte yaşanan değişimler sonucunda duvarları çevrili, nüfus sayısı olarak fazla ancak çevresiyle çok bağlantısı olmayan lüks, kapalı-konut sitelerinin yükseldiği görülmektedir. Bu sitelerde oturan seçmenlerin ekonomik olarak belirli bir düzeye, statü olarak da orta-üst veya üst sınıfa mensup oldukları söylenebilir. Adeta mahallelerde yeni bir şehir olarak ortaya çıkan siteler, sayısal olarak fazla oldukları için buldukları bölgenin seçim sonuçlarını da etkileyebilmektedir. Sınıf-temelli oy verme teorilerine göre sınıflar farklı siyasi değerlere sahiptir ve bu onların parti tercihlerini etkiler. Bu teorilere göre birbirlerine sosyo-ekonomik statü olarak benzerlik gösteren kişilerin oy verme davranışlarının da birbirine benzemesi beklenmektedir. Literatürdeki birçok eser, sınıfın değerler üzerindeki etkisini incelerken, bu mekanizmanın sınıf ve siyasi tercihlerle ilgili önemini ölçen birkaç ampirik çalışma vardır. Dolayısıyla bu makaledeki ilk araştırma sorusu: Siyasi değerler sınıf ve parti tercihi arasındaki ilişkiyi ne ölçüde açıklamaktadır? Binlerce konutun ve seçmenin bulunduğu toplu yaşam alanlarından benzer oy tercihleri gözlemlenmektedir. Mahalle yapısı açısından önemli nüfus hareketliliğini getiren kapalı-konut siteler, seçim sonuçlarını nasıl etkilemektedir? Türkiye siyasetinde tarihsel olarak kişilerin sosyo-ekonomik statüsü (gelir ve eğitim seviyesi) yükseldikçe, merkez partilere oy verme oranının arttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu araştırma birbiri ile ilişkili dört argüman öne sürer: 1.Yakın coğrafya veya mahallede yaşayan, yakın sosyal sınıfa ait kişiler benzer seçmen tercihlerinde bulunurlar; 2.Yeni ortaya çıkan toplu-konutlar ve değişen seçmen profili seçim sonuçlarını etkilemektedir; 3.AK Parti kendinden önceki muhafazakar partilere

göre üst ve orta-üst seçmene daha cazip gelirken, 2012 senesi itibariyle bu oylarda düşüş gözlemlenmektedir. 4.Kentsel dönüşüm projesi ile oluşan toplu-konutlar, yerleşen seçmenlerin sosyo-ekonomik statüsü düşünüldüğünde muhafazakâr iktidar partisinin oylarının düşmesine yol açmaktadır.

Bu ilişkiyi incelemek amacıyla bu çalışmada öncelikli toplumsal tabakalaşma ile siyasi değerler ilişkisini inceleyen teoriler tanımlanacak, ikinci bölümde Türkiye özelinde sınıf/gelir-temelli oy verme modeline odaklanarak genel oy verme davranışları irdelenecektir. Makalenin ana argümanının ve analizinin içerdiği üçüncü bölüm oy verme davranışı bağlamında kapalı-konut sitelerinin tercihlerinin 2018 Cumhurbaşkanlığı, 2018 milletvekili ve 2019 belediye seçim sonuçlarına etkilerinin değerlendirmesini verecektir. Bu bölümde vaka olarak İstanbul/Tuzla'da yaklaşık 4.500 konuttan ve 15.000 seçmenden oluşan bir toplu konutun seçmen davranışı analizi yapılacaktır.

Sınıf ve Sınıf Temelli Oy Verme

1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve genel olarak liberalizmin sosyalizme hâkim gelmesi ile birlikte, sınıf siyasetinin gerilemeye başladığı düşünülürken, 2007-2008 küresel mali krizi sonrasında birçok Avrupa toplumunda radikal sağ partilerin ortaya çıkması ve özellikle son zamanlarda Britanya'daki Brexit süreci ve ABD'de Trump'ın Başkan seçilmesi, siyaseti anlamada "sınıf analizlerinin" önemini tekrar ortaya çıkarmıştır. Bu noktada sınıf ayrımlarının belirsizleştiğini varsayımına dayanarak, sınıf temelli oy verme eğiliminin zayıflayan bir seviyede ilerlediğini sorgulayan araştırmaların yanı sıra (Dalton, 2008:156; Clarke & Lipset, 2001:2); sınıflara göre oy vermenin sabit kaldığını veya evrildiğini belirten önemli çalışmalar da mevcuttur (Evans, 1999).

Sınıf temelli oy verme, açık ifade ile belirli bir sosyal sınıftaki insanlar için diğer sınıflardaki seçmenle kıyaslandığında belirli bir siyasi parti veya adaya oy verme eğilimini ifade eder. Sosyolojik olarak sosyal sınıf tarihsel süreç içerisinde sıklıkla üzerinde durulan bir kavram olmuştur. Ancak kavramı tanımlamada ortak bir ifadenin olmadığı da ortadadır. Bazıları için sınıf sosyal statü hiyerarşisi içinde ortak konuma sahip kişiler kategorisini anlatırken; diğerleri için sınıflar güç yapısı içinde birbirleri ile çatışan grupları ifade eder (Wright, 1979: 5-6). Karl Marx'a göre sınıf farklılıkları ve sınıf çatışmaları üretim araçlarına bağlı olarak tarih boyunca mevcut olup değişiklik gösterse de, Weberci gelenek "sınıf" kavramını piyasa ekonomisinin var olması koşuluna bağlamıştır, diğer bir deyişle sınıf ortak ekonomik "yaşam şanslarına" sahip insan topluluğudur (Giddens, 2012). Sosyologlar, insanlar

ve topluluklar arasındaki eşitsizlikleri açıklamak amacıyla toplumsal tabakalaşmadan söz etmektedirler. Bu tabakalaşma veya gruplaşma her zaman sınıf farklılıklarını tanımlamayabilir, çoğu zaman siyaset biliminde toplumsal ayrışmalar (*cleavage*) seçmen davranışlarını açıklamada daha çok kullanılır. Toplumsal-kültürel bölünmeler içerisinde cinsiyete göre kadın-erkek; yerleşim yeri ve tarzına göre kırsal-kent; yaşa göre; kimlik temelli dinsel, mezhepsel, ulusal ve etnik ayrımları yer alır. Siyasal bölünmeler yönetici sınıf ve yönetilenler ayrımını, elit-kitle; devlet-halk ayrışmalarını; son olarak ideolojik ve parti temelli farklılıkları içerir. Bunun yanında Siyaset Bilimi ve Sosyoloji disiplininde sınıf konumunun karakteristikleri çok sayıda farklı objektif ve sübjektif kimliği içerebilir: mesleki sınıflandırma, mülkiyet sahipliği; istihdam durumu (örn. mal sahibi ve işçi/memur), statü sıralamaları, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, çeşitli eğitim ve gelir kombinasyonları gibi. Örneğin, Oesch'e göre (2006) 8 farklı sınıf kategorisi vardır. Bu şemaya göre sosyo-ekonomik kaynaklara erişimdeki farklılıklar ekonomik; eğitim seviyesindeki farklılıklar kültürel bölünmeyi yaratır. Bu sınıfsal ayrışmalar parti tercihlerinde etkilidir.

Weberci çizgide olan Giddens'a göre (2012:340) iş gücüyle birlikte ortaya çıkan zenginlerin mülkiyeti sınıf ayrımının ana temelini oluşturmaktadır. Sınıf dört temel yönüyle tabakalaşmadan ayrılmaktadır. Birincisi sınıf düzenleri değişkendir. Yani sınıflar arası geçiş mümkündür. İkincisi tabakalaşmanın bazı biçimleri gibi doğumla birlikte gelmemektedir. Toplumsal ve bireysel ekonomik değişiklikler ile birlikte yukarı doğru veya aşağı doğru geçişler mümkündür. Üçüncüsü ve en önemlisi sınıf, ekonomik temellidir. Birey grupları arasındaki ekonomik ayrımlara dayanmaktadır. Dördüncüsü ise, sınıf düzenleri büyük çaptadır ve kişisel değildir. Bundan dolayı da sınıf düzenleri kişisel olmayan birlikler aracılığı ile işlemektedir (Giddens, 2012: 344-345).

Bu ekonomi ve istihdama dayalı değerlendirmelere ek olarak tüketim öğeleri ve yaşam tarzları gibi kültürel faktörlerin de göz önüne alınması gerektiği yine sosyologlar tarafından belirtilmiştir. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, yaşam tarzı tercihinin sınıfın önemli bir belirten olduğu yaklaşımını desteklemektedir. Mülk, zenginlik gibi materyal mallardan oluşan ekonomik kapitalin önemli olduğunu vurgulayan Bourdieu, bunların sınıfın önemli ortak yanını oluşturduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak Bourdieu, sosyal ilişkilerde sınıf çözümlemesinin de etkili olduğunu söylemektedir (Grusky, 2008:17). Nitekim bu çalışmanın konusunu oluşturan kapalı-konut siteleri Bourdieu'nun sınıfı oluşturan temel özelliğinin benzer yaşam şartları olduğu düşüncesini desteklemektedir. İnsanlar ya da ekonomik olarak belirli sınıfa ait olduğunu düşünen topluluklar ile benzer yerlerde yaşama isteği bu kapalı

konut sitelerinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırmada sınıf tanımı meslek gruplarını değil, gelir seviyesi benzer ve aynı mekânda ikame eden insan topluluğunu ifade etmektedir.

Bu noktada diğer soru sınıfsal özellikler ile oy verme davranışı arasındaki ilişkidir. Sosyal gruplar ve oy verme arasındaki ilişkinin en önemli açıklamaları, bu ilişkinin sosyal grupların farklı değerlerinden kaynaklandığını varsayar. Michigan Okulu, sosyal-yapısal değişkenlerin siyasi tutumlar ve partizan kimliği gibi sosyal-psikolojik nitelikleri etkilediğini ve daha sonra oy seçimini etkilediğini ifade etmektedir (Cambell ve ark. 1960). Bu tanım, sosyal yapının insanların çıkarlarını ve değerlerini etkilediğini iddia eden Lipset ve Rokkan'ın (1967) öncü çalışmasında ifade edilen görüşe benzer. Bu ilişki daha yeni araştırmalarda da baskındır. Örneğin Evans ve De Graaf (2013, 16) sınıf-parti seçim ilişkisinin ekonomik sol-sağ ideoloji boyutundaki seçmenlerin tutumları aracılığıyla açıklanabileceğini varsaymaktadır. Diğer bir deyişle, sınıf temelli oy vermenin etkisi toplumdaki kutuplaşma seviyesi ve parti sistemindeki sol-sağ ayrışmaları ile ilgilidir.

Siyasi değerlerin bir parti ve seçmen için sınıf-temelli davranışları etkilemesi için, sınıfların siyasi değerlerinde farklılıkların olması ve partilerin bu siyasi değerler üzerinden sinyaller göndermesi gerekmektedir. Mutlak bir sınıf-temelli oy vermede işçi sınıfının sol eğilimli işçi partisi veya sosyal-demokrat partiye, orta-sınıfın da merkezdeki liberal partilere veya daha sağında yer alan muhafazakâr partilere oy vermesi beklenmektedir. Günümüzdeki Batı toplumlarında bu mutlak ilişki zayıflamıştır. Best'in (2011) 8 Avrupa demokrasisini karşılaştırdığı çalışmasına göre bunun nedeni bireylerin gruplarla özdeşleşmesinin azalmasıdır. Evans ve Tilly'e göre 1990'lar da sınıf-temelli oy vermenin etkisinin azalmasının nedeni düşünüldüğü gibi sınıf farklılıklarının azalması değil, daha çok seçmenin oyuna talip olan partilerin ağırlıklı olarak merkeze kayması ve benzer ekonomi politikaları öne sürmesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmamıza göre modernleşme sürecinden hızlıca geçen Türk toplumunda sınıf çatışmaları değişse de, sınıf-temelli oy verme davranışı çoğu zaman geleneksel seküler- İslamcı ayrımı çerçevesinde devam etmektedir. Diğer yandan, seçmenlerin sadece sınıfsal gruplarına göre siyasi davranış göstermemesi, sınıfların veya sınıf çatışmalarının olmadığını göstermez.

Yukarıda da değinildiği gibi, oy verme davranışları çalışmalarında sınıfların tipik olarak üst- orta- alt gelir grupları olarak ayrılması alışılmadık bir durum değildir. Diğer yandan seçmen davranışı- sınıf ilişkisi literatürü ilk olarak Lipset (1959) tarafından öne sürülen ve daha çok seçmenin eğitim

seviyesi ile tanımlanan “işçi sınıfı otoriterliği” (*working-class authoritarianism*) kavramı üzerine biçimlendirilmiştir. 1960’larda yapılan bu çalışmalara göre işçi sınıfı, orta sınıfa mensup olanlara göre daha çok sol görüşe sahip partilere oy vermektedir. İskandinavya ve Britanya’da en yüksek sınıf-temelli oy verme eğilimine sahipken, bu eğilim ABD ve Kanada’da en düşük seviyededir. Lipset ve Rokkan’a göre (1967) toplumsal bölünmeler dörtlü bir modele dayanır: 1. merkez-çevre bölünmesi; 2. devlet-din bölünmesi; 3. kent-kır bölünmesi; 4. sınıfsal bölünmeler. Her ne kadar Lipset ve Rokkan, Batı toplumlarında partilerin ortaya çıkışlarını ve toplumsal kökenlerini tarihsel olarak kurumlar ve sınıflar arasındaki çatışmalar ve derin ayrımlar üzerinden yorumlasalar da, sosyal sınıf temelinde oy vermeyi anlamada herhangi bir standart oylama ölçütü sunmamışlardır. Yukarıda değinildiği gibi 1990’lara gelindiğinde sol-sağ ideolojik ayrımına dayanan sınıf temelli oy vermenin gerilediği ve parti özdeşleşmesinin azaldığı düşünülmüş, cinsiyet, etnisite, ırk gibi kimlik temelli post-materyalist değerlerin ve ayrımların sınıf-temelli çatışmaların yerini aldığı ve “yeni sol”u oluşturduğu varsayılmıştır.

Türkiye’de ise partilerin ortaya çıkışlarını ve toplumsal kökenlerini incelerken genelde Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisi temel alınmaktadır. Mardin’in bu teorisi de temelde sosyal sınıf ayrımları üzerine şekillenmiştir. Mardin toplumsal sınıflar ve sınıf bilincine ilişkin açıklama yaparken beş temel kategori üzerinde durmaktadır: Statü farkındalığı (*status awareness*), tabaka (*stratum*) farkındalığı, tabaka bağlılığı (*affiliation*), tabaka bilinci ve tabaka eylemi. Bunları açıklamak gerekirse statü farkındalığı, sürekli olarak statü dizilerinin algılanması yani kendini ve başkalarını konumlandırma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Tabaka farkındalığı ise, kendini ve başkalarını tabakalara yerleştirme geleneği olarak ifade edilmektedir. Bunlar içerisinde sınıf farkındalığı ise ekonomik ölçütlere dayalıdır. Tabaka bağlılığı, bir tabakaya ait olma duygusudur. Bu ırksal, mesleki, dinsel ve sınıf bağlılığı olarak değişebilmektedir. Sınıf bağlılığı ise, salt ekonomik ölçütlere dayalı olarak bir tabaka bağlılığı türüdür. Bu ölçütler bazen ırksal, bazen de yaşama üslubu olarak değişebilmekte ve sınıf bağlılığı bu ölçülere dayanabilmektedir. Bu ölçüler beraberinde bir toplumsal zümreyi (*social set*) oluşturmaktadır. Son olarak tabaka eylemi ve sınıf eylemi kavramlarına bakılacak olursa; tabaka eylemi, tabakanın çıkarları ve ideolojisi adına davranma olarak tanımlanırken, sınıf eylemi, tabaka eyleminin salt ekonomik ölçütlere dayalı bir türü olarak ifade edilmektedir (Mardin, 1990: 80-81). Mardin’in oluşturduğu terminolojiye göre kapalı konut sitelerinde oturanların yaşama üslubuna dayanan belli bir toplumsal zümreye ait özellikler sergilediğini söyleyebiliriz.

Batı toplumlarında sınıfların mücadeleler sonucunda siyasi, sosyal ve ekonomik haklar elde ettiği bilinmektedir. Türkiye’de sınıfların ve partilerin ortaya çıkışı benzer şekilde olmamıştır. Özellikle 1923 ile başlayan ve temelleri atılan yeni cumhuriyet ile birlikte bu farklılık daha açık bir şekilde görülmektedir. Cumhuriyet döneminde yapılan reformları değerlendiren Keyder, bu dönemde yapılan kurumsal reformların hiçbir zaman toplumsal muhalefetin bir kazanımı sonucu olmadığını ifade etmiştir. Örneğin, halifeliğin kaldırılması için toplumdan bir talep olmamış veya kadın hakları geniş bir kadın hareketi sonucunda kazanılmamış veya kadın hareketleri resmi tarihte yer almamıştır. Aynı zamanda işçi sınıfının örgütlenme grev hakkı verilmesinde de bir işçi hareketi görülmemiştir. Bu gibi hareketlerin oluşmasına imkân vermeden tependen yapılan reformlar toplumun dinamiklerini etkilemiş ve mücadele, katılım gibi önemli geleneklerin yerleşmesinin önüne geçmiştir (Keyder, 2014: 240). Dolayısıyla Batı toplumlarındaki mücadeleler ile Türkiye’de yapılan sınıfsal mücadele arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Batı’daki endüstriyel toplumlardaki gibi özerk bir burjuva yerine devlet eliyle devlete bağlı sermaye sahiplerinin oluşturduğu bir sınıf yapısının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreç sadece cumhuriyet dönemiyle sınırlı kalmamıştır. İktidarı elde eden her grup ya da siyasi düşünce, kendine bağlı kendi elitlerini yaratmıştır. 1980’ler itibariyle başlayan kentleşme hareketleri, liberal ekonomiye geçiş politikası ve özel sektörün canlanması bu durumun bir nebze de olsa azalmasını sağlamıştır. Ancak Türkiye’de yine Batı’daki gibi bir sınıfsal yapının olmadığını belirtmek gerekir. Bunun en temel nedenleri tarihsel olarak üretim şeklinin farklı olması, burjuva sınıfının organik olarak devlete bağlı olması ve işçi sınıfının da muhafazakâr yapısıdır. Dolayısıyla Türkiye’deki tarihsel olarak en belirgin sınıf çatışması burjuvazi sınıfı ve bürokrasi arasındadır. Her ne kadar istikrar isteyen orta-sınıf güçlü hükümetleri desteklese de, aşırı merkezileşmeyi kendi ekonomi alanına müdahale olarak görmektedir. Tablo 1’de yer alan Mart 2019 yerel seçimlerinde büyükşehir belediyelerindeki oy kaymasını sadece iktidar partisinin ekonomik kriterler üzerinden cezalandırması değil, bir sınıfsal tepki olarak da okumak mümkündür.

Yukarıda değinilen sınıf gruplarının siyasi davranışlardaki etkisi üzerine yapılan kapsamlı çalışmalara rağmen, çoğu araştırmacılar sosyal sınıfları ve zümreleri oy verme modellerine dâhil etmiyorlar. Kısmen bu durum sınıfın siyasi tercihlerle ilgili olmadığı yaygın görüşü yansıtmaktadır. Ekonomik oy verme bu soruları daha çok ideolojik eğilimler üzerinden ele alırken, Türkiye’de seçmenin bulunduğu sosyal sınıfın etkilerine değinmez. Ancak çalışmamızda tartıştığımız üzere bu eksik bir yorumdur.

2000'li yılların başından itibaren hızla artmaya başlayan kent nüfuslarının getirdiği kentsel dönüşüm hareketleri özellikle büyükşehirlerde ekonomik farklılıkları çok daha belirgin hale getirmiştir. Kırdan kente başlayan bu göç hareketleri ile yeni yaşam alanları oluşmaya başlamıştır. Kırsal alandan gelen topluluklar büyükşehirlerde yeni kırsal alanları oluştururken, kentli ve ekonomik düzeyi yüksek olan topluluklar ise bu gruplardan ayrılmaya çalışmıştır. Elbette tek neden bu değildir; ancak kent nüfuslarının artmasıyla birlikte gelen güvenlik sorunu, konforlu yaşam isteği gibi birçok neden ile birlikte kentler içerisinde yeni yaşam alanları oluşturulmuştur. Kapalı konut siteleri olarak adlandırılan bu siteler adeta kent içinde kendilerini kırsaldan ayırarak yeni kentlerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla ekonomik gücün getirdiği bu ayrım kentlerde daha görünür hale gelmiştir. Giddens'in ifadesindeki gibi sınıflar sadece ekonomik olarak değil birçok açıdan benzerlik gösteren ve bir arada olmak isteyen topluluklardır. Mardin, bu grupları toplumsal zümre olarak tanımlar. Bu noktalardan hareketle bu çalışma, kapalı konut sitelerini benzer yaşam standartlara sahip seçmelerin bir arada yaşadığı alanlar olarak görmekte, seçmenlerin benzer oy tercihinde bulunduğunu ve kitlesel oy tercihlerinin seçim sonuçlarını etkilediğini öne sürmektedir.

Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Sınıf-Temelli Oy Verme

Türkiye'deki seçimler, çok partili hayata geçildiği 1950 yılından itibaren demokrasinin bir aracı olarak kabul görmektedir. Bu 70 yıllık süreç zaman zaman askeri müdahaleler ile kesintiye uğrasa da, Türkiye'de seçmen katılımı Avrupa ortalamasının üstündedir ve rejimin meşruiyetini oluşturur (Taşkın, 2015). Dolayısıyla seçmenin oy verme davranışı ve bunun analiz edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'de siyasal partilerin politika, söylem ya da daha genel ifadeyle ideolojik yönlerine bakıldığında ana hatları ile laik, milliyetçi, İslamcı ve muhafazakâr olarak ayrışmalar çizdiği görülmektedir (Kalaycıoğlu, 2012:173). Bu eğilimler doğrultusunda 1950'lerden itibaren kurulan partiler iktidara talip olmuşlardır. Ancak süreç içerisinde seçmenin oy verme davranışlarında seçimden seçime değişiklikler olmuş, bir dönem laik söylemelere sahip parti iktidar olurken, başka bir dönemde İslamcı, muhafazakâr partiler iktidarı elde etmiştir.

1950'lerde Türkiye siyaseti Demokrat Parti (DP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki rekabete dayalı iki-partili sisteme dayanmaktadır. Bu süreçte iki partinin oy toplamı oyların %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Ancak işleyiş alanında iki-partili sistemden uzaklaşır; çünkü her ne kadar bu iki partinin arasındaki oy farkı birbirine yakın olsa da blok-oy seçim

sisteminin yarattığı adil olmayan sandalye dağılımından dolayı DP, meclis-teki sandalyelerin büyük bir çoğunluğunu almıştır. Her iki partinin milletve-killeri ve seçmenleri profil olarak birbirine benzerken, DP daha çok CHP'den memnun olmayanları mobilize etmekte başarılı olmuştur. Yine de bu iki parti arasındaki rekabet ve sonrasında kurucu parti CHP'nin karşısındaki en güçlü parti ile ilişkisi, literatürde daha çok merkez-çevre arasındaki mücade-le olarak sunulmuştur (Ergüder ve Hofferhert, 1988, 91-93). 1960'larda DP geleneğini sürdüren merkez-sağ Adalet Partisi (AP) oyların %50'sinden faz-lasını almayı başarırken, 1970'lerde CHP merkez-sol partisi olarak oylarını %40'lara kadar arttırmıştır. CHP ve karşısındaki merkez-sağ partiler 1990lara kadar modern ve merkez partileri olarak sol-sağ çizgisinde yer almışlardır. Sistem-dışı etnik İslami gelenek partileri ise en çok kırsal bölge oylarını ve onların da az bir bölümünü alabilmiştir. Endüstriyel ticaret merkezi olan İst-anbul, İzmir, Adana ve Ankara gibi iller daha çok sol partileri desteklerken, 1970lerde bu partiler yine Alevi- Sünni çatışması yaşayan bölgelerden de oy almıştır. Genel olarak merkez-partilerin arasındaki rekabet ve dolayısıyla seçimler merkez-çevre ve sol-sağ etkenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüz-den Türkiye'deki parti rekabetini ve seçmen davranışlarını hem sol-sağ ideo-lojik görüş farkları, hem bölgesel farklar, hem sınıfsal, hem de merkez-çevre boyutları üzerinden anlamak önemlidir (Tachau, 2002:33).

Türkiye'de seçmen davranışlarını etkileyen faktörler arasında ideolo-ji, dindarlık, etnisite, cinsiyet gibi sosyolojik özellikler, iktidarların ekono-mik performansları ve güncel konular sayılabilir. Bu çerçevede sınıf-temel-li oy verme eğilimi ele alınmadan önce Türkiye'deki seçmen davranışlarını açıklamada öne çıkan üç model incelenecektir: ekonomik oy verme, merkez-çevre ilişkisi ve mekansal-bölgesel (*spatial*) oy verme modelleri.

Ekonomik Oy Verme

Whitten ve Palmer'a göre "ekonomik oylama modeli siyasi partilerin makro-ekonominin iyi performans gösterdiğinde sandıklarda daha iyi sonuç vereceği yönünde basit bir önerme ile başlamaktadır" (1999:51). Bu açıdan ekonomi, modern demokrasilerde politika oluşturmada çok önemli bir role ve alana sahiptir Ekonomi politikasının etkisiyle oluşturulan girdi ve çıktı-lar seçmenin değerlendirme yapmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda seçmen davranışı ile geriye dönük ekonomik değerlendirmeler arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ekonomik kararlardan sorumlu olan partinin açık ola-rak belirlenmesi durumunda seçmen bu partiyi ödüllendirebilmekte veya cezalandırabilmektedir (Debus, Stegmaier ve Tosun, 2014:50-51). Ekonomik performansın hükümetin popülerliğinde veya bu popülerliğinin azalmasında

kısa süreli değişikliklere neden olduğu yönünde ortak kanı bulunmaktadır (Power, 2015:391).

Seçmen davranışı ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen bir takım hipotezler içerisinde en önemlisi “sorumluluk” hipotezidir. Bu hipoteze göre eğer işsizlik ve enflasyon oranları yüksek düzeylerde seyrediyorsa sorumlu hükümete ceza kesilmekte, düşük düzeyde ise de iktidar ödüllendirilmektedir. (Çinko, 2006:106). Diğer bir hipotez “müvekkil” hipotezidir. Buna göre, ister iktidarda ister muhalefette olsun, yüksek işsizlik oranları sol partilerin popüleritesini arttırmakta, yüksek enflasyon oranları ise tam ters olarak sağ partilerin popüleritesini arttırmaktadır. Bu yaklaşımlarda göz ardı edilen nokta seçmenlerin buldukları sosyal sınıfa göre de ekonomik performansını değerlendirdiğidir. Ekonomik oy verme davranışında sadece ekonomik performansın önemli olmadığını vurgulamaktadır (Sipahi, 2014). Seçmen aynı zamanda bir şekilde rasyonel olan nedenlerle ideolojik tercihlerini de yapmakta ve bu tercihler seçimlerde kolay kolay değişmemektedir. Yani bir partiyi iktidardan indirecek tek şey ekonomi değildir. İktidarda olmanın dezavantajı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu faktörler ile birlikte ekonomik oy tercihi birleşince temelde çok büyük oy değişimleri görülmemektedir.

Ekonomik oy modeli Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, en belirgin örnek olarak 2001 iktisadi kriz sonucunda koalisyon hükümeti ortakları Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin 2002 seçimlerinde parlamento dışında kalması ve yeni kurulan AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi sunulur. Çarkoğlu (2012) ise seçmen oylarındaki bu keskin değişimin sadece ekonomik değil, ideolojik oy verme davranış modeli temelinde incelenmesi gerektiğine dikkat çeker. AK Parti'nin 17 yıllık iktidarına bakıldığında ise, 2008 yılında yaşanan küresel kriz, 17-25 Aralık operasyonu, son dönemlerde yaşanan döviz hareketlilikleri, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik oranlarına rağmen özellikle genel seçimlerde büyük oy kayıpları yaşanmadığı görülmektedir. Diğer yandan son yerel seçimler incelendiğinde yaşanan ekonomik problemlerin de etkisiyle iktidarın büyükşehirlerde büyük kayıplar yaşadığı görülmektedir.

Tablo 1. 2014-2019 Yerel Seçim Sonuçları

Şehir	2014	2019	Nüfus
İstanbul	AKP	CHP	15.067.724
Ankara	AKP	CHP	5.503.985
İzmir	CHP	CHP	4.320.519
Bursa	AKP	AKP	2.994.521

Antalya	AKP	CHP	2.426.356
Adana	MHP	CHP	2.220.125
Konya	AKP	AKP	2.205.609
Şanlıurfa	AKP	AKP	2.035.809
Gaziantep	AKP	AKP	2.028.563
Kocaeli	AKP	AKP	1.906.391
Mersin	MHP	CHP	1.814.468
Diyarbakır	BAĞIMSIZ	HDP	1.732.396
Hatay	CHP	CHP	1.609.856
Manisa	MHP	MHP	1.429.643
Kayseri	AKP	AKP	1.389.680

2014 yerel seçimleri ile 2019 yerel seçim sonuçlarını karşılaştıran *Tablo 1* incelendiğinde, birçok büyükşehirin –İstanbul ve Ankara dahil- 25 yıl sonra ana muhalefet partisi CHP'nin yönetimine geçtiği, CHP'nin toplamda daha büyük bir nüfusu yönettiği ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ekonomik olarak gelişmiş büyükşehirlerin önceki seçimlere göre parti tercihini değiştirdiği görülse de büyük şok etkisi yaratan 2019 yerel seçimlerini sadece iktidarın cezalandırılmasına dayanan ekonomik oy verme modeli üzerinden okumak sınırlı bir analiz sunacaktır. Bu tercihler 2017'de Başkanlık sistemine geçişin oyladığı anayasa referandumu ile paralellik göstermekte, CHP'nin kazandığı birçok ilde referandum sonucunda HAYIR oyları daha fazla çıkmıştır. Bu sonuç, Türkiye'deki tarihsel sınıf ilişkileri üzerinden incelendiğinde orta-sınıfın gittikçe gücünü arttıran ve merkezileşmeyi hedefleyen bürokrasiye karşı tepkisi olarak da yorumlanabilir. Sınıfsal analiz öncesi Türk siyasetini ve seçmen davranışlarını incelerken en çok yararlanılan merkez-çevre ilişkisini tanımlamak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, seçim sonuçları, çevrenin merkeze yerleşmesine karşı sınıfsal bir uyarı niteliğindedir.

Merkez-Çevre

Şerif Mardin tarafından literatüre kazandırılan merkez-çevre kavramı başta siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılmaktadır. Osmanlı'da "merkez" yönetici seçkinlerini "çevre" ise, seçkin olmayan tebaa'dan oluşmaktadır. Cumhuriyet döneminde de merkez ve çevre ilişkileri benzer şekilde devamlılık göstermiştir (Heper,1985). Toplumsal anlamda devam eden bu süreklilik, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte seçimlerde de görülmektedir (Çarkoğlu, 2012:162). Merkezin ve çevrenin açık bir temsilcileri olmamasına rağmen dönemin partileri olan CHP, elitlerin, devlet kurucuların ve dolayısıyla merkez'de yer alan parti konumundadır. CHP'nin

içinden çıkarak yeni bir oluşum gerçekleştiren DP ise, daha çok köylünün, tebaanın yani çevre'nin partisi görünümünde olmuştur. Seçmen davranışını ve parti sistemlerini de etkileyen bu duruma dayanarak merkezci partilerin temelde daha düşük dindarlık seviyesine sahip, etnik veya mezhepsel azınlık gruplarına ait olmayan (veya ait hissetmeyen) kentsel seçmenler tarafından tercih edilmelerini beklemektedir. Çevre partilerinin ise, daha dindar, görece kırsalda yaşayan ve eğitim seviyesi daha düşük seçmenlere hitap etmesi ve onlar tarafından tercih edilmesi beklenmektedir (Çarkoğlu:2012:163). Seçim sonuçları ve yapılan araştırmalar merkez-çevre ilişkisinin Türk toplumunda ve seçmen davranışında önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Bu ayrışmanın getirdiği farklılaşma aslında temelinde sınıfsal ayrımları barındırırken, bölgeler arası farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Yine de seçmenlerin sosyo-ekonomik ve kültürel değerleri ile parti tercihleri arasındaki ilişki statik değildir. Ergüder'in çalışmasına göre (2000, 295-301) 1965-1977 arasındaki dönemde parti destekleme tabanındaki değişiklikler göze çarpmaktadır. CHP ve AP merkez-sol ve sağ parti olarak konumlanırken, CHP kendini merkez olarak tanımlayan seçmen tarafından daha çok tercih edilmekte, ortanın sağındakilerden de az da olsa destek almaktadır. 1960'larda AP kırsal bölgelerin yanısıra endüstriyel büyükşehirlerden de oy alırken, 1977'ye geldiğinde modernleşme düzeyi yüksek illerde CHP'ye karşı oy kaybetmeye başlamış, CHP ise kırsal bütünleşme boyutu itibariyle gelişmiş illerde ve kentlerde daha güçlü bir parti haline gelmiştir. Sanayileşmiş ve ticarileşmiş illerde küçük etnik, milliyetçi ve İslamcı partiler (MHP ve MSP gibi) oldukça zayıftır. Seçmen bakımından merkezîyetçi eğilim 1990'lara kadar Türk politik hayatında egemendir. Meslek olarak kentlerdeki işçi ve memurlar CHP'yi desteklemektedir. Bu çalışmadaki en ilginç nokta, 1970'lerde CHP'nin genç gruplara hitap ettiğinin belirtilmesidir. Son yapılan çalışmalar ise, seçmenin yaşı arttıkça CHP'yi tercih etme olasılığının arttığını göstermektedir. Genç seçmen daha çok aşırı sağ ve sol partilere yönelmektedir. Ergüder'in çalışmasındaki sınıf temelli oy vermeyi gösteren en önemli bulgu Türkiye'de eğitim görmüş vatandaş sayısının artmasıyla AP'nin aleyhine bir eğilim oluştuğu görülmüştür. İlkokula devam edip de mezun olamamışlar arasında AP ve CHP'nin gücü hemen hemen eşittir. Fakat eğitim düzeyi arttıkça, seçmenler kendilerini artan oranda CHP ile özdeşleştirmektedirler. Ergüder'in çalışması ile süreklilik gösteren diğer bir parametre şehirlere göç eden yoksul kesimde artan sınıf bilincidir. Merkez-çevre çatışması temelinde görülse de bu sınıfsal bilinç sağ partilerin oylarını konsolide etmesini sağlamıştır.

Yine seküler- İslamcı toplumsal ayrışmasında, dindarlık arttıkça sağ partilere oy verme oranının arttığı görülmektedir. 1950'lerden günümüze bu

partiler, DP; AP; MSP; ANAP; RP; FP ve AK Parti olarak karşılık bulur; ancak ANAP -DYP seçmeni ile RP- FP arasında önemli bir fark bulunmaktadır. 2000lerin başındaki partilerin sınıflara göre oy tabanlarına bakıldığında, seküler sağ partiler üst ve üst-orta sınıftan daha çok oy alırken; İslamcı sağ partiler alt sınıf tarafından daha çok desteklenmektedir. CHP- DSP gibi sosyal demokrat seküler partilerin oy destekleri üst-orta ve orta sınıftan gelmektedir. İlginç olarak aşırı-sağ ama milliyetçi-seküler parti MHP en çok oyunu üst sınıf ve üst-orta sınıftan almaktadır. Bu çalışmada vaka olarak incelenen kapalı konut Tuzla Evora sitesinde 2018 milletvekili seçimlerinde en yüksek oyu İyi Parti'nin alması, MHP'nin tabanı düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. Daha önce MHP'yi tercih eden milliyetçi üst-orta ve üst gelir grupları tercihini ağırlıklı olarak İYİ Parti'den yana kullanmıştır.

Mekansal veya Bölgesel (Spatial) Oy Verme

Türkiye'de parti sisteminin ayırt edici bir özelliği de oy değişkenliğinin (*volatility*) çok yüksek olmasıdır. Oy değişkenliğinin yanı sıra 1950'lerden itibaren parti sisteminin parçalanmasının giderek arttığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Türk seçmenler sadece partileri sık sık değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda oylarını daha fazla partiye bölme eğiliminde olmuşlardır (Çarkoğlu, Avcı, 2002:115). Bu doğrultuda bir analiz yapan Çarkoğlu ve Avcı Türk partilerini üç grup şeklinde sınıflandırmıştır: Merkez-sol, merkez sağ ve İslamcı/Milliyetçi. Bu gruplar ile partilerin 1950-1999 arası seçimlerde illere göre bir korelasyon analizini yapan araştırmacılar, örneğin İslamcı/Milliyetçi partilerin coğrafi olarak Kastamonu, Kırşehir, Sinop, Çankırı, Erzurum, Uşak gibi Anadolu illerinden destek aldığını ortaya koymuşlardır (Çarkoğlu, Avcı, 2002:119). 2002 ve sonrası seçimlere bakıldığında özellikle kıyı şehirlerinin (Akdeniz ve Ege) sol'a daha yakın olduğu ve bu bölgelerin seçmenlerinin tercihlerinin kolay kolay değişmediği görülmektedir. Aynı şekilde İç Anadolu seçmeni ise daha çok muhafazakâr ve milliyetçi kanatta yer almaktadır. Bu iki duruma örnek olarak İzmir ve Konya şehirleri verilebilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise 1990'lardan sonra Çarkoğlu'nun belirlediği parti gruplarına ek olarak dördüncü kategori olan Kürt milliyetçisi seçmenin tercihinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu bölgelerdeki şehirlerin uzun yıllardır ilk tercihi HDP ve buna eş diğer Kürt hareketi partileri olmuştur. AK Parti iktidarından sonra bu bölgede etkili olsa da genellikle HDP ilk sırada olmuştur. Büyükşehirlere bakıldığında ise, kentleşmenin sonucunda seçmenin daha heterojen yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Anadolu şehirlerinden gelen göç dalgasının da etkisiyle birlikte kırsalın oy tercihlerinin 1994 seçimlerinden itibaren İstanbul'da etkili olduğu görülmektedir.

Uzun yıllar bölgesel seçmen ve parti tercihleri arasında bu ilişkinin hakim olmasına rağmen *Tablo 1*'de de görüleceği üzere 2019 seçimlerinde büyükşehirlerdeki seçmenlerin oy tercihi sağdan sola kaydığı görülmektedir. Bu durum yukarıda değinilen 1965-1977 yılları arasındaki AP- CHP çekişmesi ile benzerlik göstermektedir. Büyükşehirlerde coğrafi olarak seçmen analizi yapmak zordur. Anadolu şehirlerin de ise ideolojinin ve seçmen tercihinin daha görünür olması dolayısıyla analizlerin yapılması görece daha kolaydır; çünkü bu şehirlerin demografik yapılarında büyük değişiklikler olmamaktadır.

Yukarıda değinilen bu üç oy verme davranışında her ne kadar gelir ve ideoloji gibi etkenler keşişse de, sınıf-temelli oy verme davranışı genellikle göz ardı edilmiştir. *Tablo 2*'de Dünya Değerler Anketinin 2005-2009 dönemi (2007 senesi);2010-2014 dönemi (2012 senesi) ve 2017-2020 dönemi (2018 senesi) için yaptığı üç anket sonucu, Türkiye'deki sosyal sınıf ve parti tercihleri üzerinden karşılaştırılmıştır. 2007'de yapılan anket sonuçlarına göre, 'yarın seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz' sorusuna katılımcıların %33'ü AK Parti, %12'si CHP, % 6,6'sı MHP, %5'i DTP'ye oy vereceğini söylemiştir. 2012'de yapılan anket sonuçlarına göre, katılımcıların %44'ü AK Parti, %22'si CHP, %8'i MHP'ye, %4'ü BDP'ye oy vereceğini belirtmiştir. Bu tabloya göre AK Parti devamı olduğu İslamcı çizgideki RP ve FP'den farklı olarak, merkez-sağdaki ANAP ve DYP'nin de oylarını kazanarak sadece alt ve alt-orta sınıfın değil, üst ve üst-orta sınıfın da oylarını almayı başarmıştır. Ancak *Tablo 3*'te verilen 2015 seçim sonuçlarına göre bu oylar MHP'ye; *Tablo 2*'ye göre de 2018'de İYİ Parti'ye yönelmiştir.

Tablo 2. Parti Desteği Sınıfsal Taban İlişkisi (2007/ 2012/ 2018 Anketi)

Sosyal Sınıflar (sübjektif)	İYİ P.			Diğer
	CHP	MHP	AKP	
Üst sınıf	10,8/ 26,3 / 48	7,3/ 9 /4	40,4/ 39,2 /32	-/-/ 8 0/ 11,3 / 0
Üst-orta sınıf	14,9/ 26,7/ 24,4	5,3/ 10,5/ 12	35,2/ 39,4/ 42,4	-/-/ 6,6 2,1/ 2,5/ 4,8
Alt-orta sınıf	12/ 21,3/ 26,8	6,6/ 7,3/ 11,5	32,3/ 46,5/ 42	-/-/ 3,6 5,7/ 4,1/ 8,1
İşçi sınıfı	12,5/ 21/ 16,1	8,3/ 5,5/ 9	30,3/ 43/ 53	-/-/ 4,4 7,3/ 5,3/ 10,9
Alt sınıf	7,7/ 16,3/ 9,2	4,3/ 11,8/ 13,2	36,4/ 50,2/ 54	-/-/ 4 1,7/ 1,7/ 14,9
Toplam	12/ 22,1/ 21,5	6,6/ 7,7/ 10,8	33/ 43,7/ 46	-/-/ 4,7 4,9/ 4,1/ 8,6

Kaynak: 2005-2009; 2010-2014; 2017-2020 WVS (Dünya Değerler Anketi)

Soru: Yarın seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?

Tablo 2’de verilen anket sonuçlarına göre 2007’deki tercihlere göre 2012’de CHP tüm sınıflar genelinde oylarını arttırmıştır; ancak üst ve üst-orta sınıf oylarını önemli ölçüde mobilize etmeye başladığı görülmüştür. 2018 anket sonuçlarına göre özellikle üst sınıf grubunda oy oranını iki katına çıkarmıştır. Diğer yandan sol partilere oy vermesi beklenen işçi sınıfı ve alt sınıf seçme-ninde 2018 anketinde CHP’nin oy kaybettiği farkedilmektedir. İlginç olarak 2007’de en fazla oy potansiyeli işçi sınıfı olan MHP ve BDP, benzer şekilde 2012’ye gelindiğinde üst ve üst-orta sınıftan daha fazla oy almaya başlamış-tır. Üst-sınıftan oy alabilme başarısı özellikle DTP-BDP Kürt hareketi için dik-kat çekicidir. Bu yönelim 2018 anketinde tersine değişmiş, HDP ve MHP’nin en yüksek oy oranını alt-sınıftan alabildiği görülmüştür. Diğer yandan, İYİ Parti üst-sınıfın oylarının %8’ini alma potansiyeli göstermiş, MHP’nin ve AK Parti’nin bu gruptaki düşen oylarını toplamıştır. 2012’deki ankete göre bu di-ğer üç partinin tersi yönde, AK Parti’nin üst ve üst-orta sınıf tarafından tercih edilme oranı azalmış, en fazla desteği %50,2 ile alt sınıftan aldığı görülmüş-tür. Bu değişimde 2010 Halk oylamasının yarattığı toplumsal kutuplaşma-nın ve seküler- İslamcı çatışmasının artmasının etkileri olduğu düşünülebilir (bkz Tablo 4). 2018’de AK Parti’nin en çok yine işçi sınıfı ve alt-sınıf grupları tarafından tercih edildiği görülmekte, diğer yandan üst-sınıf seçmeni arasın-daki oy düşüşü göze çarpmaktadır.

Şehirlerin demografik yapılarının kentleşmenin ve göçün etkisiyle birlik-te değiştiği görülmektedir. Bu değişim sadece rakamsal değil aynı zamanda sosyolojik ve siyasal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Kırdan kente yoğun olarak göçün 1980’lerden itibaren başlamasıyla birlikte demografik yapının getirdiği değişiklik seçmen davranışını beraberinde de seçim sonuç-larını değiştirmiştir. Özellikle İstanbul’da 1994 itibariyle muhafazakâr/İs-lamcı partinin büyükşehir belediyesini almasıyla başlayan süreçte kent içe-risinde yeni kırsal bölgeler oluşmuştur. Anadolu yakasında Sultanbeyli ve Sancaktepe gibi ilçeler bu alanlara örnek olarak verilebilir. Bu bölgeler seç-menin bölgesel olarak oy verme tercihinde bulunduğu yerler olarak dikkat çekmektedir. Yaşanılan bölgenin oy verme tercihine etkisi olduğu Ataşehir, Maltepe, Beşiktaş, Sultanbeyli ve Sancaktepe gibi konsolide olmuş semtlerin seçim sonuçlarında rahatlıkla gözlenebilmektedir.

Kırsaldan gelen göçün etkisiyle yeni yerleşim yerleri artarken kentte yaşa-yan ve ekonomik düzeyi yüksek olan topluluklarda heterojen yaşamak yerine kendilerine benzeyen gruplar ile birlikte oluşturulan yeni bölgelerdeki kapa-lı konut sitelerinde beraber yaşamayı birçok nedenden ötürü tercih etmekte-dirler. Buldukları mahallelerden bile soyut şekilde olan bu yaşam alanları, hem sosyolojik olarak hem de siyasal olarak bir sınıflandırmayı getirmektedir.

Bu da bölgelerin seçim sonuçlarına etki etmektedir. Özetle, kent kırsal bölgesel ayrımı kentlerin kendi içerisinde devam ettiğini söylemek mümkündür. Sadece kent ile kırsal arasındaki mesafe artık bir duvar kadar azalmıştır.

Kapalı Konut Siteleri ve Seçim Sonuçlarına Etkileri: Tuzla/Evora Konutları Örneği

Kapalı-konutlarda yaşamak bir tercih olsa da, bu tercih belirli gelir seviyesine sahip gruplar için mümkün görünmektedir. Kentleşme olgusunun hızla arttığı metropol olarak ifade edilen şehirlerde kapalı sitelerin aynı hızda arttığı görülmektedir; ancak kapalı-konutların ortaya çıkması sadece güvenlikle ilgili sonuçlar doğurmamıştır. Bu kapalı sitelerin kuruldukları bölgelerde mahalle kültürü ve mahalle sakinleri arasında sosyal ayrışmayı ortaya çıkardığı gibi, seçimler üzerinde de önemli etkilerinin olduğu göze çarpmaktadır. Seçim sonuçları incelendiğinde oy tercihinin buldukları mahallelerden farklı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal sınıf olarak ayrışan toplu konut ya da kapalı konut siteleri siyasal anlamda da farklılaştığı görülmektedir. Güvenlik, statü, konfor gibi çeşitli nedenlerle şehir içerisinde şehir olarak adlandırılan bu alanlar aynı zamanda bir arada yaşayan insanların benzer oy tercihlerinde bulduklarını da göstermektedir. Lüks yerleşim yerlerinde oturan nüfus ise Türkiye'deki seçmen davranışları tarihi ile paralel (ama Batı toplumları ile ters) olarak sol-eğilimli partileri daha çok tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, aslında kentsel dönüşüm projeleri iktidar partisine uzun vadede oy kaybettirmektedir. Bu doğrultuda öncelikli olarak kapalı konut sitelerinin literatürdeki yerini incelenecek olup, sonrasında ise, yaklaşık 15 bin nüfusa sahip İstanbul'un Tuzla ilçesindeki Aydın-tepe mahallesinde 2011 yılından itibaren yapılmaya başlayan ve 2015 yılında yerleşime açılan Evora evlerinin seçmen davranışlarının analizi yapılacaktır. Bu analiz yapılırken bölgenin YSK verilerinden elde edilen seçim sonuçları kapalı konut öncesi ve sonrası olarak sunulacak karşılaştırılacaktır.

Kapalı Konut Siteleri

Kapalı konut siteleri en genel anlamıyla, kamusal alanın özelleştirilerek sınırlı girişin sağlandığı yerleşim alanları olarak tanımlanmaktadır (Blakely and Snyder, 1997:2). Literatürde bu yerleşimler yaygın olarak "gated communities" olarak kullanılmakta, ancak farklı yazarlar tarafından "edge cities" (kenar kentler) (Garreau, 1991), "gated enclaves" (kapılar ardındaki yerleşim bölgeleri) "enclosed neighbourhoods" (kapalı mahalleler) "fortified enclaves" (duvarlarla çevrelenmiş yerleşim bölgeleri) (Calderia, 1996), "enclosed

housing developments” (kapalı konut yerleşimleri) (Glasze, 2003) farklı şekillerde yapılan tanımlamalar da mevcuttur.

Kapalı siteler çevresi duvar veya çitlerle örülü olan, yaya, bisiklet ve otomobil girişlerinin sınırlandırıldığı yerleşim alanlarını ifade etmektedir (Yakışan, 2008:19). Kapalı sitelerin mekânsal bir anlamı olsa da, sakinlerinin yaşam tercihlerini yansıttığı da bilinmektedir. Blakely ve Snyder (1997) kapalı konutları, bu yaşam tercihlerinin bir yansıması olarak görmüş ve yaşam tarzı, prestij ve güvenlik amaçlı olmak üzere kapalı konutları üçe ayırmıştır. Buna göre, kapalı konutları tercih edenlerin özellikleri tek yönlü olarak düşünülemez, dolayısıyla bu konutlarda yaşayanların sorunlarında da farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Öte yandan, site yönetimlerinin yerel yönetimler bağlamında aktif rol oynamalarına ve yönetimi yeniden yerelleştirmelerine dikkat çeken Blakely ve Snyder (1997), bu yönetimleri sözde yeni yerel yönetimler olarak tanımlamaktadır.

Site yönetimlerinin, yerel yönetimler bağlamında öne çıkmasını vurgulayan bir diğer yazar olan Kennedy (1995), bu birliklerin devlet aktörleri olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çalışmaya göre, site yönetimlerinin birer devlet aktörü olduklarına dair en büyük örnek, sitelerin yollar, parklar, sağlık koruma, polis koruması gibi devlet tarafından sağlanan hizmetleri sağlayarak esasında kamu görevlerini yerine getirirken, özel görevlileri de kamu görevlisi yerine istihdam edebilmeleridir.

İstanbul’da kapalı konut sitelerin sayısı 2290’dır. Sitelerin bulunduğu hatlar; Boğaz ve çevresi, Beylikdüzü-Esenyurt-Başakşehir, Sarıyer-Kilyos, Maltepe-Tuzla, Ataşehir-Çekmeköy ve Beykoz bölgesidir (Candan ve Özbay, 2014: 60).

Tablo 2'e bakıldığında iktidar partisinin mahallede seçime katılım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Tüm seçimler incelendiğinde mahallenin seçime katılan seçmenin oy tercihinin genel ve yerel seçim ayırt etmeksizin %50'den fazlasının AK Parti lehinde oy kullandığı görülmektedir. Yalnız 2015 seçimlerinde bir düşüş yaşamış olan iktidar partisi koalisyon hükümeti kurulamayıp tekrar erken seçime gidince Türkiye genelinde olduğu gibi Aydıntepe mahallesinde de oylarını arttırmıştır. Bu süreç içerisinde Türkiye'de yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelerin bu mahalle özelinde (ve Türkiye genelinde) seçmen tercihini çok fazla değiştirmedeği görülmektedir. Dolayısıyla seçmenin AK Parti üzerinde konsolide olduğunu ve tercihini değiştirmedeği söylenebilir.

CHP'nin ise, belirli bir oy oranının olduğu ancak bunun üstüne çıkamadığı görülmektedir. MHP'nin ise yerel seçimlerde çok düşük bir oyunun olduğu genel seçimlerde ise, oylarını yıllar içerisinde arttırdığı görülmektedir. HDP ve SP'nin oylarının olduğu ancak bu oyların çok etkili oranda olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. 2010 ve 2017 Halk Oylaması Sonuçları

Referandumlar	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Seçime Katılan S.S.	Katılım oranı	Evet	Hayır
2010	10745	7823	%73.27	5798 (%75)	1966 (%25)
2017	16699	14823	%88.77	8006 (%55)	6617 (%45)

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve referandum seçimlerini de ayrıca incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda siteler öncesi yapılan seçimlerden bir tanesi 2010 yılında anayasa değişiklikleri için yapılan halkoylamasıdır. Bu oylamaların sonuçlarına bakıldığında iktidar partisinin "evet" muhalefetin ise "hayır" üzerinden propagandalar yürüttüğü bilinmektedir. Bu bağlamda mahallede katılımın diğer seçimlere oranla biraz düşük olduğu görülmekte ancak yine bu oranın normal seviyelerde olduğunu söylemek gerekir. 2017 halkoylaması seçimlerini incelemek gerekirse, mahalle bazında katılımın bir önceki referanduma göre çok fazla olduğu görülmektedir. İktidarın ve muhalefetin bu seçimleri Türkiye için çok kritik olduğunu, seçmene anlatmasının bu oranın yükselmesine etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte seçimin yapıldığı dönem itibarıyla bir önceki referanduma göre mahallenin seçmen sayısında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 2010 yılında yapılan son seçimlerde 11 bin civarında olan seçmen sayısı 2017'de 17 bin civarına yaklaşmıştır. Bu artışın kapalı konut sitesinin bitmesi ve insanların toplu olarak

yerleşmeye başladığını göstermektedir. Dolayısıyla bu yerleşme seçmen sayısında ciddi bir artışa neden olmaya başlamış ve seçim sonuçlarına etki etmeye başlamıştır. İki seçim arasındaki sonuçlar karşılaştırıldığında bölgedeki oy artışının “hayır” oyları üzerinde ciddi artışa neden olduğu görülmektedir.

Bir sonraki seçim ise 2014 ve 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleridir. 2014 seçiminde bir önceki referanduma ve yapılan genel, yerel seçimlere göre katılım oranının daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Site Öncesi ve Sonrası Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

CB. Seçimi ve Referandumlar	Seçmen S.	Seçime K.S.S	Katılım Oran	R.T. Erdoğan	E.İhsanoğlu	S.Demirtaş	M. İnce	M. Akşener	T. Karamanoğlu	D. Perinçek
12. CB. Seçimi (2014)	11128	7827	%70.34	5430	2040	193	-	-	-	-
13. CB. Seçimi (2018)	17470	15360	%87.92	8487	-	322	5140	930	210	29

AK Parti'nin adayının genel başkan ve başbakan Recep Tayyip Erdoğan olduğu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CHP ve MHP ortak aday olarak Ekmeleddin İhsanoğlu'nu göstermişlerdir. HDP'nin eş-genel başkanı Selahattin Demirtaş ise üçüncü aday olarak cumhurbaşkanlığı seçimine girmiştir. Bölgenin seçim sonuçlarına bakıldığında Erdoğan'ın %70 i aşan bir oy aldığı görülmektedir. Ortak aday İhsanoğlu'nun ise %27 civarında bir oy almıştır. Demirtaş ise çok düşük oranda kalmıştır. Süreç içerisinde diğer bir seçim ise, 24 Haziran 2018 genel seçimleri ile birlikte yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleridir. İkinci kez halk tarafından seçilen cumhurbaşkanlığı seçiminin 2014 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçiminden farkı aynı zamanda yeni sistem olan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2014 yılında halkoyuyla seçilmesine rağmen parlamenter sistem devam etmiştir. 2018'de ise, yasal değişiklik ile partilerin seçimler öncesi ittifak yapabilmesinin önü açılmıştır. Bu bağlamda Cumhur İttifak'ı tek adayla seçime girerken, Millet İttifak'ı ve HDP cumhurbaşkanlığı konusunda mutabakat sağlayamamış, dört farklı aday ile seçimlere girmişlerdir. Seçim sonucuna bakıldığında bir önceki seçime göre %15'e yakın oy kaybetmesine rağmen Erdoğan yine cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu noktada iki seçim arasında seçmen sayısındaki artış ile birlikte oy dengesinin yine değiştiği gözlemlenmektedir. Bu da bölgedeki siyasetlere yerleşimin 2017 sonrasında tamamlanmış olması ile açıklanabilir.

Mahalle bazlı sonuçlara bakıldığında Erdoğan'ın Türkiye genelinden (%52) daha fazla oy aldığı görülmektedir. MHP'nin aday çıkarmamış olması Erdoğan'ın genel seçimlerden daha fazla oy almasını sağlamıştır. Öte yandan CHP'nin adayı İnce, yine partisinin genel seçimlerdeki oyundan daha fazla oy almıştır. Bölgesel bazlı ilk defa %30'ların üzerine çıkmıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adayların büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kapalı konutların getirdiği artış ile birlikte de özellikle CHP'nin bu seçimlerde de mahalle bazında önceki seçimlere oranla daha yüksek oy aldığı görülmektedir. Bütün bunlara ek olarak bir önceki cumhurbaşkanlığına mahalle bazında katılım %70 iken, 2018 seçimlerinde katılım %87 civarında olmuştur. Bunda seçimin genel seçimler ile birlikte yapılmasının etkisinin olduğu söylenebilir.

Kapalı toplu konutlardan önceki geriye dönük incelenen toplam yedi seçim genel olarak değerlendirildiğinde, bölgenin seçmen davranışının sağ ve daha çok muhafazakâr çizgide olduğu görülmektedir. AK Parti ile konsolide olmuş bir seçmen grubunun olduğu ve bunun uzun yıllar değişmediği görülmektedir. Ülkenin siyasal ve ekonomik gelişmelerinin de bölgenin seçmeninin tercihini değiştirmedeği görülmektedir. CHP'nin ise, ülkenin genelinde olduğu gibi belirtilen yıllar içerisinde bölgede doğal bir sınıra çarptığı ve seçimlerde bu sınırı geçemediği görülmektedir. Daha ideolojik partiler olan MHP, SP ve HDP'nin ise, bölgede çok düşük oranda kaldıkları görülmektedir.

Kapalı Konutlardan Sonraki Seçim Sonuçları ve Analizi

Tuzla/Aydıntepe mahallesinde yükselen kapalı konut sitesi olan Evora'da 4 binden fazla konut ile 15 bin kişilik yeni bir yaşam alanı oluşturulmuştur. Sosyolojik ve demografik olarak bulunduğu bölgeden bir duvarla ayrılan bu konut alanı aynı zamanda oy verme davranışında da yine farklılığı ortaya koymaktadır. Genellikle ekonomik gelir düzeyi yüksek olan (*beyaz yakalı*) kişilerin yaşadığı bu alan güvenlik, statü, sosyal imkânlar, benzer sosyo-ekonomik düzeydeki insanlar ile bir arada yaşama isteği gibi nedenler ile tercih edilmektedir. 2015 yılından itibaren yapımı tamamlanan kapalı konut alanı hızlı bir şekilde dolmaya başlamıştır. Bu hızlı nüfus artışı konutlar tamamlandıktan sonra yapılan ilk seçimlerdeki seçmen sayısındaki artış ile açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 6. Site Sonrası Yapılan Seçimlerin Sonuçları

Seçimler	Seçmen Sayısı	Seçime Katılan S.S	Katılım Oranı	AK Parti	CHP	MHP	HDP	SP	İyi Parti
24 Haziran MV (24.06.2018)	17470	15357	%87.90	6909 (%46)	3689 (%25)	1633 (%11)	810 (%5)	332 (%2)	1559 (%11)
Tuzla B. B. (31 Mart 2019)	17636	14497	%82.20	7502 (%54)	5976 (%43)	-	-	357 (%3)	-
İBB (31 Mart 2019)	17636	14509	%82.27	7528 (%54)	6123 (%44)	-	-	237 (%2)	-
İBB Yenilenen Seçimler (23 Haziran 2019)	17636	14802	%83.93	7273 (%50)	7079 (%49)	-	-	136 (%1)	-

Tablo 6 incelendiğinde seçmen sayısının 2015 seçimlerindeki verilere göre yaklaşık 4 bin arttığı görülmektedir. Bu artış mahallenin doğal artışı dışında gerçekleşen ve 3 yıl içerisinde tamamlanan kapalı konutlara yerleşimin başlaması ile ilişkilidir. Partisel bazda incelendiğinde iktidar partisinin oyunun bir önceki genel seçimlere oranla düştüğü ancak bu düşüşün sonucu etkileme anlamında yüksek olmadığı söylenebilir. Yani kapalı konut alanları ile bir anda artan nüfusun AK Parti'de bir artışa neden olmamıştır. Öte yandan CHP'nin oy oranında ciddi bir artışın olduğu görülmektedir. Bir önceki genel seçimlerde yaklaşık 2500 oy alan partinin kapalı konutlar tamamlandıktan sonra oyunun 3600'ün üzerine çıktığı görülmektedir. Bu noktada vurgulanması gereken noktalardan bir tanesi CHP'nin oyundaki artışın iktidar partisi olan partiye bir tepki ya da iktidarın yıpranma payından kaynaklanmamaktadır. Çünkü belirtildiği üzere AK Parti'nin oyunda ciddi bir düşüş yaşanmamış, büyük oranda oyunu konsolide etmiştir. Bir önceki seçime oranla kaybettiği seçmenin de daha çok MHP'ni tercih ettiğini partinin oy miktarındaki artıştan görülmektedir.

Yerel seçimlere bakıldığında ise, öncelikli olarak birçok faktörün bu seçimlerde etkili olduğunu söylemek gerekir. Türkiye'de yerel seçimlerin son dönemlerde daha merkezileştiği, adaydan çok partinin genel merkezlerinin ve genel başkanlarının yürüttüğü kampanyalar olduğu görülmektedir. Bölgesel anlamda ise öncelikli olarak Tuzla Belediyesi'nin uzun yıllardır AK Parti tarafından kazanıldığını belirtmek gerekir. 2019 yılındaki seçim sonuçlarına bakıldığında ise, bir önceki yerel seçimlere göre iki büyük partinin de oyunu arttırdığı görülmektedir. Bu artışın ittifakların getirdiği ve ittifak içerisindeki partilerin tek adayla seçime girmesinden kaynakladığı söylenebilir. Özellikle Cumhur ittifakının (AK Parti-MHP- BBP) tek bir adayla ilçe belediye başkanlığı seçimine girmiş olması bu artışı açıklayabilir. Diğer taraftan ise yine ittifak olarak Millet ittifakının (ve aday çıkarmayarak dışarıdan destek olarak HDP) CHP adayı İmamoğlu'nu desteklemesi bu artışı açıklamakta yeterli değildir. Çünkü mahalle bazında genel seçim ve yerel seçim sonuçları incelendiğinde kapalı konutlardan öncesinde ve sonrasında CHP dışındaki ittifak partilerinin oy miktarlarının artış ile aynı miktarda olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla yerel anlamda da kapalı konutların getirdiği nüfus artışının CHP'nin ilçe belediye başkanlığındaki oy oranını bir önceki yerel seçimlere göre neredeyse %100 oranında arttırmıştır.

Bu artış kapalı konutların seçmenlere sağladığı imkânlar ile birlikte yerel hizmetlere çok fazla ihtiyacının kalmaması ile birlikte yerel hizmetleri değerlendirmeden daha çok merkezi seçim gibi ideolojik bir tercihte buldukları yorumu yapılabilir. Çünkü çalışmanın konusu olan ve bunun gibi birçok sitede yerel yönetimin temel görevleri olan temizlik, su, elektrik, gaz, çöp, aydınlatma vs. gibi birçok hizmet site içerisinde belirli aidat karşılığında sağlanmaktadır.

Dolayısıyla kapalı konutta yaşayan seçmenlerin yerel hizmete çok fazla ihtiyacı olmamaktadır. Öte yandan kapalı olan bu sitelere seçim dönemlerinde seçim kampanyası yapabilmek için girmek güvenlik engeli nedeniyle oldukça zordur. Aynı zamanda yine mahalle kültürü içerisinde seçimlerde etkili olan hemşeri dernekleri, camii dernekleri gibi kuruluşların da bu bölgelerde etkisi zayıftır.

Büyükşehir belediye başkanlığı seçiminde ise, AK Parti'nin oyunu yine konsolide ettiği ve aynı oranda oy aldığı görülmektedir. Ancak CHP'nin yine kapalı konutların getirdiği nüfus artışının yansıması görülmektedir. Bir önceki yerel seçimlerde 2500 civarında oy alan parti kapalı konutların tamamlanmasından ardından bölgedeki oy sayısını 6000'in üzerine çıkarmıştır. Bu noktada özellikle İBB seçimlerinde parti kampanyası ve aday etkili olmuştur. Bütün bu değişimler İstanbul geneline yansımasıyla birlikte 25 yıl aradan sonra büyükşehir belediyesinin değişmesine neden olmuştur. Yenilenen İBB seçimlerinde ise yine iki partinin büyük oranda oyunu koruduğu, AK Partinin 300 oy kaybının CHP lehinde 600 oyluk bir yansımasının olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yenilenen seçimlerde %1.7'lik bir katılım artışı görülmektedir. Bunun hangi parti lehinde olduğunu ölçmek zor olsa da mahalle bazındaki seçimlerin yenilenmesine çok küçük tepki gösterilse de İstanbul genelinde bu tepki daha büyük olmuş ve CHP belediye başkanlığını tekrar kazanmıştır.

Aşağıda Tablo 7 ve Tablo 8'de sırasıyla 2019 seçimleri için Aydıntepe mahalle seçmeninin tercihi ile aynı mahallede yer alan kapalı konut seçmeninin tercihlerini karşılaştırmakta ve çalışmanın argümanını desteklemektedir.¹

Tablo 7. 2019 Yerel Seçimlerinde (Tuzla Belediye Başkanlığı) Sadece Mahalle Seçmeninin Oy Kullandığı Bazı Sandıkların Sonuçları

Sandık No	Toplam Geçerli Oy	Partiler						
		SP	BTP	VATAN PARTİSİ	BBP	CHP	AK PARTİ	DSP
1134	285	9	0	1	0	100	174	1
1135	288	13	0	0	5	93	175	2
1136	270	13	0	1	4	69	183	0
1137	276	7	0	0	3	74	191	1
1138	283	10	0	1	2	86	183	1
1139	268	12	1	0	7	89	158	1
1140	262	11	0	1	2	63	184	1
1141	287	7	0	1	3	90	185	1
1142	281	7	0	0	3	82	187	2
1143	283	8	0	0	8	80	184	3
Toplam	2783	97	1	5	37	826	1804	13

Kaynak: www.ysk.gov.tr

¹ 2019 Yerel Seçimlerinde Aydıntepe Mah. Kurulan sandıkların numaralarına göre 1149 ile 1177 arasındakilerin kapalı-konut sitesinin (Evora) seçmeninin yoğun olduğu bilgisine parti teşkilatları ile yapılan görüşme sonucunda ulaşılmıştır. Bu sandıklarda sadece site seçmeni oy kullanmamıştır. Ancak tüm site seçmeni bu sandıklara dağıtılarak oy kullanılmamıştır.

Tablo 7'deki verilere bakıldığında sadece mahalle seçmenin olduğu ve 2019 yılında yapılan yerel seçimlerde Tuzla Belediye Başkanlığı oylamasının on sandık sonucuna yerel verilmiştir. Belirtildiği gibi edinilen bilgiye göre bu sandıklarda toplu konutta yaşayan seçmenin bulunmadığı bilinmektedir. Sonuçlara bakıldığında mahalle seçmenin büyük oranda hem parti olarak hem yerel hizmet olarak AK Parti'yi tercih ettiği görülmekte ve bu partinin CHP'nin iki katından daha fazla oy aldığı seçilen örnek sandıklarda görülmektedir. Bölgenin diğer sandıklarına da bakıldığında benzer sonuç ortaya çıkmıştır.

Tablo 8. 2019 Yerel Seçimlerinde (Tuzla Belediye Başkanlığı) Kapalı Konut Seçmeninin Yoğun Olduğu Bazı Sandık Sonuçları

Sandık No	Toplam Geçerli Oy	SP	BTP	VATAN PARTİSİ	BBP	CHP	AK PARTİ	DSP
1149	241	3	0	0	4	115	118	1
1150	266	6	0	0	1	117	139	3
1151	259	10	0	0	5	152	92	0
1152	275	5	0	1	0	143	126	0
1153	271	5	0	0	0	160	105	1
1154	279	9	0	0	4	157	106	3
1155	281	8	0	1	3	159	110	0
1156	271	6	0	0	0	160	103	2
1157	262	4	0	0	4	162	91	1
1158	274	1	0	1	4	162	105	1
Toplam	2679	57	0	3	25	1487	1095	12

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Tablo 8'de örnek verilen sandıklar 2019 yerel seçimlerinde Tuzla Belediye Başkanlığı oylamasının sonucunda seçilen on sandık gösterilmektedir. Bu sandıklarda bulunan seçmen profili ise tamamen değil, ama daha çok kapalı konutta yaşayan seçmenlerden oluşmaktadır. Tablo 8'deki sonuçlara bakıldığında benzer bölgede, benzer adaylara karşı sonucun büyük oranda farklılaştığı gözlemlenmektedir. Uzun yıllar AK Parti'nin yerel yönetiminde bulunan ilçede seçilen on sandıkta, iktidar partisinin ana muhalefet partisinden yaklaşık 400 oy geride olduğu görülmektedir. CHP'nin ise sadece mahalle seçmenin olduğu sandıklardan 800 oy alırken, Evora seçmenin yoğun olduğu on sandıkta 1487 oy almıştır. Bu sonuç kapalı konutta yaşayan seçmenin yoğun olduğu diğer 28 sandıkta da benzer şekildedir. Daha önce de belirtildiği gibi içerisinde parti propagandasının yapılamadığı, aday tanıtımlarının çok fazla yer almadığı aynı zamanda yerel hizmetleri kendi içinde tamamlayan

kapalı-konut sitesi sakinlerinin oy tercihlerinde adaydan, hizmetten çok bir parti yönelimi içerisinde olduğu söylenebilir.

Siteler kurulmadan önceki Türkiye genelinde genel ve yerel seçimlerde (2011-2017) AK Parti'nin aldığı oy oranları baz alındığında %40 ile %50 arasında olduğu görülmektedir Aynı dönemde mahalle bazında bakıldığında ise, oyların %60'ların üzerinde olduğu görülmektedir.² CHP ise, aynı dönemde Türkiye genelinde %25'ler civarında oy alırken, mahalle bazında bu oranın %15'lere düştüğü görülmektedir. Kapalı site sonrası yapılan 2018 genel seçimine bakıldığında genel seçimlerde Türkiye genelinde Cumhuriyet İttifakı'nın (AK Parti-MHP-BBP) toplamda % 53,66³ oy aldığı görülürken, aynı seçimlerin mahalle bazında sonucu ise, bu oranın % 57⁴ civarında olduğu görülmektedir. Millet İttifakı'nın (CHP-İyi Parti- SP) ise, aynı seçimlerde Türkiye genelinde % 33,94 oy alırken, kapalı konut sitesinin tamamlandığı mahallede %38⁵ oy almıştır. Yerel seçimlerde kapalı konut sitelerinin etkisi daha belirgin hale gelmiştir. Kapalı konutlara yerleşimin hızla artması ile birlikte mahallenin 2019 yılındaki yerel seçimlerdeki mahalle bazındaki sonuçlara bakıldığında AK Parti'nin Tuzla belediye başkanlığı seçimlerinde % 54, CHP'nin ise % 43 oy aldığı görülmektedir. Bu oranlar büyükşehirde ise, sırasıyla %54 ve % 44 olmuştur. Türkiye genelinde yerel seçim sonuçlarına bakıldığında, Cumhuriyet İttifakı'nın oyu % 51,64 olurken, Millet İttifakı'nın oyu % 37,57 olmuştur. Yenilenen İBB seçimlerinde İstanbul genelinde belediye başkanlığını kazanan CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu olmuş, bu seçimde mahalle sonuçlarında ise, AK Parti %50, CHP % 49 oy almıştır (Seçimhaber, 2020, YSK, 2020). Dolayısıyla kapalı konut siteleri bölgede henüz yapılmamışken mahallede CHP'nin oyları Türkiye genelinden düşükken AK Parti'nin oyları ise ortalamanın üstündedir. Bu çalışma göstermiştir ki sitelerin yapılması ile birlikte demografik yapının değişmesi ve seçmen profilinde bölgede yaşanan değişiklik sonucunda AK Parti Türkiye geneline benzer oylar almaya devam ederken, CHP bölgede Türkiye genelinin üzerinde oy almayı başarmıştır. Kapalı konut seçmenleri yerleşilen bölgede merkez partilerin oylarının artmasında etkili olmuştur.

2 Diğer partilerden MHP, Türkiye genelinde %10 ile %16 arasında bir bantta yer alırken, mahalle bazında da benzer oranlarda oy almaktadır. HDP'nin ise, Türkiye genelinde baraj sorunu yaşamadığı görülürken, mahalle bazında sadece %4 civarında sonuçlar elde ettiği görülmektedir.

3 Bu oranın %42,56'sının AK Parti, %11,10 ise MHP oyu olarak sonuçlara yansımıştır.

4 Bu oranın %46'sı AK Parti oyu olarak sonuçlara yansımıştır.

5 CHP %25 oy oranı ile Türkiye genelinde aldığı %22'lik oyu ilk defa mahallede geçmiştir. Mahalledeki sonuçlara göre diğer partilerin oy oranları ise, İyi parti %11, SP %2, tek başına giren HDP ise, %5' tir.

Sonuç

Sosyal sınıf kavramı, sosyolojik olarak daha çok ekonomik anlamıyla birlikte kullanılmaktadır, siyaset bilimi literatüründe ise seçmenlerin meslekleri, gelir durumu ve de eğitim durumu üzerinden değerlendirilmektedir Ekonomik olarak bir zümreye, bir insan topluluğuna ait olma şeklinde ifade edilebilmektedir. Batı'daki sınıflara bakıldığında bir mücadelenin ürünü olarak oluşmuşken, Türkiye'de bu durumun daha çok devlet ve kurucu iktidar tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Batı'daki gibi bir burjuva sınıfının olmadığı, kazanılan hakların bir mücadele sonucunda olmadığı ve kurucu iktidar tarafından birçok hakkın verildiği görülmektedir. Ekonomik olarak da yine sermayenin belirli gruplara dağıtıldığı görülmektedir. Bir devlet geleneği olarak gelişen bu durum tüm iktidarlarda neredeyse benzer olmuş, her iktidar kendi sermaye gruplarını oluşturmuştur. Dolayısıyla kendiliğinden oluşan bir sınıfsal yapı yerine daha çok iktidar ve çevresinde şekillenen sermayedarlar ile orta-alt sınıf toplumsal yapı içerisinde belirgin hale gelmiştir.

İktidar ve etrafını merkez olarak niteleyen Mardin, bunun dışında kalanı ise, çevre olarak adlandırmış ve hem sosyolojik olarak hem de siyasal olarak bu merkez-çevre ilişkisinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Cumhuriyet ile birlikte gelişen yeni ülkenin merkez kanadında uzun süre CHP ve elitler olurken, çevrede ise, daha çok merkezden uzaklaştırılmış muhafazakâr, dindar ve ekonomik olarak düşük gruplar bulunmuştur. Merkezde bulunan elitler daha eğitilmiş ve sol görüşe yakın olurken, çevre, belirtildiği gibi daha az eğitilmiş, sağ görüşe ve dindar partileri tercih etmişlerdir. Son yıllarda ise bu durumun ekonomik ve bölgesel olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Bu değişimin başında ise, çevrenin yanı sıra kırsalın 1980'lerden itibaren kentlere gelmesiyle birlikte demografik yapıların değişmesi gelmektedir. Dolayısıyla şehirlerin homojen yapısı daha karmaşık hale gelmiştir. Bu kentlerin sosyolojik olarak değişmesini getirdiği gibi kentlerde seçim sonuçlarında da değişikliğe neden olmuştur. Örneğin uzun yıllar merkezden yani iktidardan uzak kalan muhafazakâr ya da İslamcı parti olan Refah Partisi 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesini kazanmış ve yaklaşık 25 yıl elinde bulundurmuştur. Bu çalışmada 25 yıl sonra 2019'da belediyelerin el değiştirmesine yönelik birçok neden tartışılmıştır, kapalı-konut siteleri ve sınıfsal oy verme seçim sonuçlarına etki eden parametrelerden biri olarak ele alınmıştır.

Kapalı-konut siteleri bir sosyal sınıf, zümre olarak değerlendirilmelidir. Ekonomik olarak ve sosyal yaşam olarak birbirine benzer insan gruplarının bir arada yaşadıkları yerler olan bu siteler aynı zamanda buldukları bölgelerin sosyolojik yapısıyla beraber siyasal, ideolojik durumunu da

etkilemektedir. Mekânsal ve bölgesel oy verme faktöründe olduğu -ki bu siteler de neredeyse bir ilçe hatta kırdaki bir ile yakın büyüklükte olduğu düşünüldüğünde bir bölge olarak değerlendirilebilir- gibi buralarında belirli ideolojik tercihlerinin olduğu veya zamanla oluştuğu görülmektedir. Ekonomik, sosyal, kültürel gibi birçok faktörle bir arada yaşayan insanlar oy verirken de benzer tercihlerde bulunma eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla bu kapalı konutların oy tercihleri incelendiğinde, tıpkı bir bölge gibi sonuçlar ortaya çıkmakta ve insanların benzer tercihlerde bulunduğu görülmektedir. Dünya Değerler Anketinin yaptığı anket sonuçlarına göre 2007'den 2018 senesine, yani son 10 yılda üst sınıf katılımcıların CHP'yi tercih etme oranı iki katına çıkmıştır. AK Parti ise, üst sınıfta oy kaybederken, en çok işçi sınıfı ve alt sınıf tarafından tercih edilmektedir.

Nitekim Tuzla Evora konutlarının bulunduğu mahalle olan Aydıntepe mahallesinin site öncesi ve sonrası seçim sonuçları incelendiğinde, yaşanan değişim tablo ve grafiklerde açık bir şekilde görülmektedir. Bir anda hızlı artan seçmen sayısı ile CHP'nin oylarında bölgede hiç olmadığı kadar artış gözlenmektedir. Yine 2018 genel seçimlerinde iktidar bloğunun kaybettiği oyların en çok İYİ Parti'ye kaydığı dikkat çekicidir. Diğer partilerin oylarında anlamlı bir artış veya azalış olmadığı; ancak yeni yerleşim yerine gelen seçmenin muhalefet partilerine büyük oranda oy verdiği görülmektedir. Bu durum yapılan kapalı konut siteleri ile birlikte kitlesel olarak gelen seçmenin belli bir tarafa yöneldiğini göstermektedir. Mahalle seçmeninin sayısı büyük oranda değişmediğinden dolayı AK Parti bir önceki seçimlerle aynı oyunu korurken, nüfus artışı ile birlikte CHP yeni gelen seçmenin neredeyse tamamının oyunu aldığı için bölgede AK Parti ile yarışır hale gelmiştir. Sonuç olarak büyükşehirlerde başlayan kentsel dönüşüm ile birlikte hızla artmaya başlayan kapalı konut sitelerinin yer aldıkları bölgelerdeki oy tercihlerini ve seçmenlerin ideolojik yönelimlerini değiştirdiği incelenen seçimler ile bu çalışmada görülmüştür.

Kaynakça

- Akgün, Birol. (2014), Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*,1 (4), 75-92.
- Baycan, Tuzin., Akgün, Aliye Ahu. (2012), “Gated Communities in Istanbul: The New Walls Of The City” *The Town Planning Review*, vol. 83. no.1, 87-109.
- Best, Robin E. (2011), The declining electoral relevance of traditional cleavage groups. *European Political Science Review*, 3(2), 279-300.
- Blakely, Edward J., Snyder, Mary Gail. (1997), *Fortress America, Gated Communities in The United States* Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Bora, Tanıl. (2017), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calderia, Teresa P.R. (1996), “Fortified Enclaves: The New Urban Segregation”. *Public Culture*, vol. 8, 303-328.
- Candan, Ayfer Bartu., Özbay, Cenk. (2014), *Yeni İstanbul Çalışmaları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Clark, Terry Nicholas and Lipset, Seymour Martin (eds.) (2001), *The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification*. Boulder, CO: Westview Press.
- Çarkoğlu, Ali. (1998), “The Turkish Party System in Transition: Party Performance an Agenda Transformation,” *Political Studies*, 46:3, 544–571.
- Çarkoğlu, Ali., Avcı, Gamze. (2002), “An Analysis of the Electorate from a Geographical Perspective” in Yılmaz Esmer and Sabri Sayarı (eds.) *Politics, Parties and Elections*, Lynn Rienner, 115-136.
- Çarkoğlu, Ali. (2012), “Voting Behavior in Turkey”, in Heper M. and S. Sayarı (eds.) *Handbook of Modern Turkey*, Routledge, 160-170.
- Çarkoğlu, Ali. (2012), “Economic evaluations vs. ideology: Diagnosing the sources of electoral change in Turkey, 2002–2011”, *Electoral Studies*, vol. 31, 513-521.
- Çinko, Levent. (2006), “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 103-116.
- Dalton, Russell J. (2008), *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. (5th edition). Chatham, NJ: Chatham House Publishers.
- Debus, Marc Stegmaier, Mary, and Tosun, Jale (2014), “Economic Voting under Coalition Governments: Evidence from Germany”, *Political Science Research and Methods*, 2, 49-67.
- Dikici-Bilgin, Hasret. (2018), “Social Conflicts and Politicised Cleavages in Turkey”, içinde *Party Politics in Turkey: A Comparative Perspective*, Sabri Sayarı, P. Ayan Musil ve Özhan Demirkol (der.). Londra, New York: Routledge, 179-195.
- Ergüder, Üstün. (1980), Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışları Örüntüleri, s.285, orijinali “Changing Patterns of Electoral Behavior in Turkey”. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Sosyal Bilimler*, Cilt B-9. 19 80-81, 45-69.
- Ergüder, Üstün. (1988), “Post-1980 Parties and Politics in Turkey,” in *Perspectives on Democracy in Turkey*, ed. Ergun Özbudun. Ankara: Turkish Political Science Association Publications.
- Evans, Geoffrey. (1999), *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Geoffrey., and Tilley, James. (2012), “How Parties Shape Class Politics: Explaining the Decline of the Class Basis of Party Support.” *British Journal of Political Science*, 42: 137–161.

- Franklin, Mark N., Mackie, Thomas, T., and Valen, Henry. (1992), *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garreau, Joel. (1991), *Edge City: Life on the New Frontier*, Doubleday, New York.
- Giddens, Anthony. (2012), *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glasze, Georg. (2003), "Some Reflections on the Economic and Political Organisation of Private Neighbourhoods", *International Gated Communities Conference: Building Social Division or Safer Communities 18-19 September 2003*, University of Glasgow, 1-13.
- Grusky, David B. (2008), *Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective* (Third Edition). Colorado: Westview Press.
- Heper, Metin. (1985) *The State Tradition in Turkey*. Beverley: The Eothen Press,
- Inglehart, Ronald and Norris, Pippa (2019), *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*, Cambridge University Press.
- Kennedy, David J. (1995), "Residential Associations as State Actors: Regulating the Impact of Gated Communities on Nonmembers", *The Yale Law Journal*, vol.105/3.
- Keyder, Çağlar. (2014), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Knutsen, Oddbjørn. (2006), *Class Voting in Western Europe – A Comparative Longitudinal Study*. Lanham: Lexington Books.
- Lipset, , Seymour Martin. (1959), "Democracy and Working-Class Authoritarianism", *American Sociological Review*, 24: 482–501.
- Mardin, Şerif. (1990), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oesch, Daniel. (2006), 'Coming to grips with a changing class structure: an analysis of employment stratification in Britain, Germany, Sweden and Switzerland', *International Sociology*, 21: 263–288.
- Powell, G. Bingham, Jr. and Whitten, Guy D. (1993), "A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context", *American Journal of Political Science*, 37 (1993), 391-414.
- Seçim Haber (2020). Seçim sonuçları. Erişim Adresi: <https://secim.haberler.com/> Erişim Tarihi: 02.01.2020.
- Sipahi, Tunç. (2014) "Rasyonel" Seçmenler Solu Seçer mi? Seçmen Davranışı ve Sol, Gelecek, sayı. 123.
- Tachau, Frank. (2002), "An Overview of Electoral Behavior: Toward Protest or Consolidation of Democracy?", at Sayari & Esmer, *Politics, Parties and Elections in Turkey*
- Taşkın, Burcu. (2015), Voter Turnout in Turkey's Parliamentary and Local Elections (1950–2014): Does Participation Increase when Competition Decreases?, *Turkish Studies*, 16:4, 465-486.
- Whitten Guy D., Palmer, Harvey D. (1999), "Cross National Analyses of Economic Voting." *Electoral Studies*, Vol. 18, 49-67.
- Yakışan, Duygu. (2008), *Postmodern Planlamanın Bir Yansıması Olarak Kapılı- Güvenlikli Siteler ve Konya Örneğinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- YSK (2019). Seçim Sonuçları. Erişim Adresi: <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> Erişim Tarihi: 20.11.2019.
- YSK (2020), Seçim Sonuçları. Erişim Adresi: <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> Erişim Tarihi: 02.01.2020.

Hayek on Product Innovation and Market Shaping: Opening the Black Box

Burak Erkut*

Abstract

Innovation is very often described as the introduction a novelty that has a commercial value, and it remained in the agenda of economics since Schumpeter's ground-breaking observations. Current literature categorizes innovations by means of product and process innovations; nevertheless, the economics literature in general and evolutionary economic literature in particular focus mainly on process innovations. In this literature review, the author aims to answer the question of why product innovation and the corresponding pioneer market shaping phase remain to be a black box in economics, and how the concerns underlying this observation can be addressed by using Hayekian insights.

Keywords: Product Innovation, Market Shaping, Hayek, Evolutionary Economics.

Hayek'te Ürün İnovasyonu ve Pazar Şekillenmesi: Kara Kutuyu Açmak

Öz

İnovasyon ya da yenileşim genelde ticari değeri olan yeni bir şeyin ortaya çıkması olarak özetlenir ve Schumpeter'in önemli gözlemlerinden beridir ekonomi biliminin gündeminde yer tutmaktadır. Çağdaş literatürde inovasyonlar ürün inovasyonu ve süreç inovasyonu olarak ikiye ayrılrsa da, genelde ekonomi bilimi özelde de evrimci ekonomi ekseriyetle süreç inovasyonuna odaklanmaktadır. Bu literatür taramasında ürün inovasyonu ve beraberinde gelen piyasa şekillenmesinin neden ekonomi literatüründe kara kutu olduğu araştırılmaktadır. Bununla birlikte, ürün inovasyonu ve pazar şekillenmesinin analizi önündeki engellerin Hayek'in kuramlarıyla nasıl aşılabilceği de bu çalışmada gösterilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ürün İnovasyonu, Pazar Şekillenmesi, Hayek, Evrimci İktisat.

*Dr. | Bahçeşehir Cyprus University, Department of Business, Faculty of Economics, Social and Administrative Sciences; Fellow, Institut de Recherches Économiques et Fiscales, Paris, France

Dr. | Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

Araştırmacı, Ekonomi ve Mali Araştırmalar Enstitüsü, IREF, Fransa | burak.erkut@baucyprus.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7746-782X | DOI: 10.36484/liberal.757980

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 169-189.

Gönderim Tarihi: 25 Haziran 2020 | Kabul Tarihi: 23 Aralık 2020

Introduction

An innovation is often associated with the introduction of something new (Merriam Webster Online, 2018). However, different taxonomies frame this term and the ways to explain it in different ways. A generally accepted standard definition by Rogers (1995: xviii) describes innovation as “an idea, practice, or object that is perceived as new by an individual or another unit of adoption”. Very often, innovation as an economic concept is associated with the economist Joseph Alois Schumpeter – not only was Schumpeter one of the most known economists who made thoughts on innovations and the ways these shape the economy, he was also the first one who observed innovations in an entrepreneurial framework (Sastry, 2005). From the perspective of Schumpeter, technological change is an industrial mutation which revolutionizes and replaces old economic structures, and creates a new economic structure (Schumpeter, 1950). After his ideas became known, different scholars interpreted these from controversial perspectives. Nevertheless, Dosi (1990) identifies the following elements from the perspective of Schumpeter, that can serve as a common denominator of different approaches to the Schumpeterian theory: (1) The observation of change, (2) Time as the decisive factor in the framework of analysis, (3) The detachment from individualistic-axiomatic modelling.

Answering the question of how many forms of mutations can be identified and generalized, Schumpeter (1934) lists five different categories: (1) The emergence of a new product or production of a known product with a new quality, (2) The emergence of a process innovation, (3) The development of new resources for input factors, (4) The emergence of a new market, (5) A change in the industrial organization, e.g. emergence of a monopoly. In contrast to these five categories, contemporary economic literature differentiates between product and process innovations. Whereas process innovations focus on production methods or technologies, product innovations focus on the emergence of new products. Grupp (1997) says that a product innovation in a certain context can correspond to a process innovation in another context, and it is often hard to distinguish between the two, or delimit one from the other.

A successful product innovation may shape a market in different ways, and may imply a change in market practices. Yet what happens from the point of time, at which a new product emerges, to the point of time, at which this product becomes an acceptable standard (an artefact) in a market, is a black box for economics. In this article, the author aims to explore this black box by reviewing the literature on innovations and aiming to answer the question of

why product innovations and market shaping processes remain to be a black box in economics. The rest of the article is as follows. The author will first focus on defining the research questions that will be explored. Next, the review of the literature will be provided based on these research questions. A conclusion and an agenda for future research follows.

Research Questions

The meaning and the emergence of a new market or a new market segment is important for every developed economy. Especially for the competitive advantages of economies, the role of innovation gained importance during the last decades. Not only countries, but both national and multinational firms need to find innovative ideas and to create new market segments for their future existence based on competitive advantages. Recent empirical evidence based on the data from the Global Entrepreneurship Monitor and the Index of Economic Freedom suggests that even though countries may differ in terms of their economic conditions, some similarities regarding their structures in case of innovation and competitiveness can be identified. Erkut (2016a) provides empirical evidence on this issue and comes to the conclusion that a combination of perceptions (cognition) of individuals towards new attempts on market shaping, and a number of infrastructure support measures on the institutional level can explain the structural similarities of countries within a given cluster of competitive advantage. The author identifies the perception of new economic opportunities as an important source of explaining the relation between entrepreneurship and economic freedom on the national level.

Even though new economic opportunities and their perception can often be associated with the introduction of novelties in forms of new products into the market, conventional focus of the economics of innovation appears to be biased towards process innovations instead of product innovations, since the analysis of product innovation can be more complicated due to the fact that product innovations cannot be really isolated from the pioneer market creation phase, whereas for process innovations comparative models of the situation prior to the process innovation and the situation after the process innovation can be assessed theoretically to show e.g. in which ways a process innovation influences the price and the marginal costs of a certain good (see e.g. Pfähler and Wiese, 2006).

In case of product innovations, the relevant point for the economic analysis is the commercial success of the product. Schumpeter (1934) also confirms this idea, in which he differentiates between an invention and an innovation.

Whereas a discovery can be described as the invention of something new, the economic meaning of a discovery has the consequence that the invention turns into an innovation (Voßkamp, 2002). The third stage of this process is the diffusion of the innovation, i.e. how, why and at what speed it will spread to the market. Whereas the innovation generates a monopoly advantage to the entrepreneur who introduces it to the market (Schumpeter, 1934), different factors may either postpone or cancel the diffusion phase – technological complicatedness, licenses or cost barriers can be relevant factors, to name a few.

Economics, especially studies of the general topic of industrial organization, frequently focused on the structure-conduct-performance (S-C-P) paradigm as a point of departure. This approach, going back to Mason (1939) and Bain (1956) among others, reflects the idea of causality (Pfähler and Wiese, 2006): The structure determines the behavior (conduct), which – in turn – determines the result (performance). For example, new and hitherto unknown technological knowledge is discovered and developed by a visionary (structure), who conceptualizes this knowledge with a business conception (conduct) and shapes a new market segment where he can enjoy the advantages of a monopolist (at least for some time), can make profits and match the needs of his target group to the technology (performance).

Once applied to product innovations, this paradigm may offer a way to explain the successful market shaping of a new market segment, but since these two events of an emergence of a product innovation and the market success occur sequentially over time, i.e. one after the other, a new problem emerges (Lehmann-Waffenschmidt, 2004): These two events may not necessarily build a cause-effect relation, but this can be (wrongly) concluded due to the time factor – a problem known as “post hoc ergo propter hoc” in the literature. Nevertheless, the literature, especially the attempts to model such an innovation process in open loop evolving socioeconomic environments, did not yet deliver any answer to this problem of whether the successful market shaping occurring *after* the emergence of a product innovation is a necessary consequence of the product innovation. Answering this question necessarily involves a specific historical context, since “real search processes take place in specific historical contexts, and their outcomes clearly depend in part on what those contexts contain in the way of problem solutions that are available to be ‘found’” (Nelson and Winter, 1982: 172).

Recent attempts in the theoretical development of evolutionary economics questioned the role of competitive advantages. Especially the contribution of Maxfield (2008) focused on the question of how it would be possible

to implement corporate social responsibility strategies in order to associate them with the competitive advantage of the firm. Here, different paradigms can be observable (Maxfield, 2008): Whereas one way of this association is to have a trade-off between corporate social responsibility and competitive advantage. In other words, according to this perspective, responsibility activities are justified “if they contribute to, or at minimum, do not detract from profitability” (Maxfield, 2008: 367). This is the more traditional perspective, which focuses on imperfect markets, and proposes the governmental intervention to the firms by obliging these to implement responsibility activities. Another way to associate these efforts with the competitive advantage of the firm is to introduce to them with innovation and social engagement as ways of opportunity recognition and generation of new knowledge for keeping the existing competitive advantage and building upon it. This corresponds to the voluntary provision of responsibility activities, where the association of responsibility activities with innovation, and social engagement with strategy can be more profitable than mere public relations-focused actions (Maxfield, 2008). However, a question remains open on whether this new perspective is a necessary consequence of the initial competitive advantage of the firm, or if it resembles a more emergent structure that does not necessarily end up in the innovativeness of the responsibility activities.

Finally, a third question that is still open in the literature is the role of perceptions in the innovation process, to be more precise, how those who are part of the innovation process perceive this process. Even though a managerial implication by Drucker (2008) advises to focus more on the role of perceptions in decision making processes, little has been done to analyze this. How the use of behavioral economic concepts that emerged in the last decade (such as nudging in the sense of Thaler and Sunstein, 2008) can help the organizations work more on the perceptions of those involved in innovation processes deserved little attention from the managerial economic literature (Potts and Morrison, 2009).

Review of the Literature

Recently, it has been found out that by focusing more on the emergence stage of new market segments can increase the explanatory power of marketing by gaining new insights (Araujo et al., 2010) for identifying recurring patterns of behavior or general behavioral rules, having implications both for research and practice. Within the emergence stage of new market segments, different components can be considered to provide an overview: The role of users

in innovation processes was recognized by research in 1980s (von Hippel, 1986) and is still a relevant topic covering a wide range of service-dominated product innovations (Sundbo and Toivonen, 2011). The focus of innovation research is on how to find relevant target groups outside the companies for finding innovative ideas (Chesbrough, 2003), whereas the entrepreneurial research is going in the direction of exploring and explaining entrepreneurial orientation in a broader context, combining both personal characteristics of existing and potential entrepreneurs and the economic landscape such as conditions, opportunities and cultural influences (Saeed et al., 2014; Erkut, 2016a). For increasing the innovativeness, both entrepreneurial and marketing skills are necessary (Atuahene-Gima and Ko, 2001). Often, a coupling of needs to technology (Teubal and Zuscovitch, 1997) and the successful market creation phase require a combination of these factors (Erkut, 2016a).

Evolutionary versus Neoclassical Economics

The literature review is building upon the research landscape, which is shortly described above. The theoretical foundation of the literature review is evolutionary economics, which is a novel discipline of economics with a long history. It does not take institutions such as markets, or new knowledge such as a new technology as given, but focuses on their emergence and evolution over time (Hodgson, 1998) as a result of a change introduced by economic agents who are part of the system involved in search activities. These search activities may or may not turn into profitable business models. Evolutionary economics involves different streams of thought and methods, and focuses primarily on innovation – to be more precise, also evolutionary economic models are biased towards process innovations (Grupp, 1997). However, it has not yet explicitly integrated marketing knowledge “into its analysis of the dynamics of innovation and markets” (Callon, 2010: 229).

Regarding the differences between evolutionary economics from neoclassical economics, a short overview can be provided at this stage in order to highlight the relevance of evolutionary economics for the topic. Lehmann-Waffenschmidt (2004) differentiates between two streams of thought in the discipline of economics, which focus on models of innovation:

Whereas neoclassical economics determines optimal growth paths based on the set of possibilities of permissible paths, modelling market shaping product innovations cannot be realized within this setup – since the set of possibilities of permissible paths imply that all paths of parameters are known, and one is chosen from these paths, which promises optimal growth.

This logic is contradictory to the emergence of product innovations introducing novelties to the market, and shaping new market segments. As explained by the author earlier, neoclassical economics chooses to focus on process innovations instead of product innovations where the S-C-P paradigm remains as the basis of analysis. On the other hand, evolutionary economics offers a different perspective than neoclassical economics by focusing on non-foreseeable novelties in the framework of “the self-organized economic evolution, which is at least partially open-loop and consequently cannot be predicted and designed perfectly” (Lehmann-Waffenschmidt, 2008: 105).

According to Metcalf (1994), technology and innovations within this framework can be associated with two aspects of observation: The first one is the processes of variation, with which the range of innovations can be explored, whereas the second one is the processes of selection, which change the economic meaning of competing alternatives. These two processes differ from neoclassical economics by means of action-generating processes (Lehmann-Waffenschmidt, 2004) that cannot be predicted. In this context, market is an institutional framework that enables the cognitive processes of a continuous formation of demand and supply (Dubuission, 1998).

The motivation to analyze product innovation and market shaping in an evolutionary economic framework can be highlighted by pointing out to the fact that evolutionary economics uses subjectivist methodology to focus on a process view of generation of novelties (Buenstorf, 2007), which is also the main topic when product innovation and market shaping are analyzed from an economic point of view. Even though this discipline lacks a common ground of analysis (Witt, 2014), it can be said that its crucial factor is “an emphasis on processes of endogenous development and change rather than equilibria and the adjustment toward them” (Buenstorf, 2007: 336), corresponding to the observations of Metcalf (1994). Since the domain of analysis of this discipline is to focus on the “emergence and dissemination of novelty” (Buenstorf, 2007: 336), framing the analysis of product innovation and market shaping by focusing on evolutionary economics can bring new exploration and explanation opportunities for understanding the relationship between them.

For this purpose, it is also needed to mention that the most visible direction within evolutionary economics is categorized as the Neo-Schumpeterian stream of research, going back to the contribution of Nelson and Winter (1982) and being institutionalized in the research with the *Journal of Evolutionary Economics* among others. This stream of research is known to focus on technological knowledge, nevertheless, ignoring the role of imagination,

leadership and how business conceptions (Witt, 1998) emerge or the role of marketing and marketing-related knowledge in the observation of the innovation processes (Callon, 2010). The generally accepted framework of the Neo-Schumpeterian evolutionary economic analysis, known as the micro-meso-macro framework, starts the process of analysis with the following activity: “One or more of the agents (...) produce and introduce into the market a new consumer item or new production technique” (Dopfer, 2005: 30). According to this framework, in the meso dimension the unit of analysis is the capability of agents to establish a firm, whereas the macro dimension has the unit of analysis as the design or the artefact building a new market segment. This aspect fails to integrate the stage leading to the discovery, which is crucial for understanding the emergence of novelties, how they shape the market and which predictions can be accomplished based on this emergence.

Hayek and Innovations

Regarding *how* the stage of discovery is relevant for economics, one can focus on the contributions of Hayek (1948), who differentiates between information and knowledge in an economic context. According to him, information is described as objective, whereas knowledge comes into existence by our perception and interpretation of objective information in our own cognitive models. Rizzello and Spada (2013) interpret this as helpful to understand market dynamics, since the relevant issue is how a person can build knowledge on the information he or she possesses. According to the perspective of Hayek (1952), perceiving and pattern association / recognition are the starting points, which lead to the human action of building knowledge (new products, new technologies, ...) upon the possessed information perceived within the cognitive model of that individual. For every individual, his or her perception differs from the perceptions of the others, since every individual has different previous experiences. The aspect of perceptions as the stage before knowledge is not explicitly integrated in the Neo-Schumpeterian framework of evolutionary economics.

As stated previously, what happens between the emergence of a product innovation (as a new technological knowledge), and its possible success and retention in a market or a market segment, is largely a black box in economics. However, many scholars of evolutionary economics did not choose this way to proceed. Instead, they interpreted evolutionary economics based on a generalized Darwinian framework of a blind variation-selection-retention. If evolutionary economics is expressed in terms of a strict analogy building

from evolutionary biology, the claim is that there is a general variation-selection-retention scheme which can be used to explain any complex system, also the biological evolution (Hodgson, 2002: 260): "(...) Darwinism contains a broader and more general set of ideas, whose application is not confined to biology. Darwinism involves a general theory of the evolution of all open, complex systems. Furthermore, Darwinism involves a basic philosophical commitment to detailed, cumulative, causal explanations. In both these senses, Darwinism applies fully to socio-economic systems". Therefore, if the focus is put on constituting a strict analogy, it is not hard to explain the process between the emergence of a product innovation, and the success of this product innovation on the marketplace. Nevertheless, this blind analogy building may lead to a trap of *post hoc ergo propter hoc* (Lehmann-Waffenschmidt, 2004) as it has been explained in the introductory part of this chapter. Therefore, new attempts can be done in order to avoid this trap, and instead, provide explanatory power to the evolution of socioeconomic systems, where introduction of novelties by entrepreneurs contribute to the gradual evolution of such a system (Ebner, 2005).

This observation by Ebner (2005) is a feature of the Hayekian perspective, which observes entrepreneurship by means of an interplay between competition and knowledge, and by emphasizing the difference between information and knowledge in the sense that "every economic agent commands a specific advantage in his subjective knowledge" (Ebner, 2005: 138). Nevertheless, very little is found when Hayek and technological knowledge are searched for (in combination). As stated by Witt (2013), Hayek does not provide an explanation to the emergence of technological knowledge by pointing out to Hayek (1978: 188), where the author states that he does "not consider (...) the undoubted role competition plays in the advance of technological knowledge" (cited from Witt, 2013).

Nevertheless, one can build upon the Hayekian theory to provide an alternative explanation and a theoretical/conceptual contribution to evolutionary economics with an emphasis on product innovation and market shaping – hence, targeting to close a gap in evolutionary economic analysis, which is also biased towards process innovations since the major contribution of Nelson and Winter (1982). Erkut (2016b) focuses on this challenge, and for this purpose, the differentiation between information and knowledge as put forward by Hayek (1948) plays an important role in this approach – together with the psychological insights of Hayek (1952), and the empirical evidence confirming these insights (Fuster, 2011). Erkut (2016b) introduces a conceptual framework of analysis to evolutionary economics, with which the notions

of product innovation and market shaping can be analyzed in an integrated way. The result is a conceptual model that provides a unifying framework to evolutionary economics. The conceptual model consists of four dimensions. These four dimensions are *perceptions (nano)*, *knowledge (micro)*, *capabilities (meso)* and *artefacts (macro)*. Whereas the latter three dimensions are present in the framework of evolutionary economics, the first dimension (nano) is the contribution of the author in order to capture the pre-step of knowledge generation, perceptions. Hence, the evolution of an idea to a product, a product to a business conception and a business conception to an accepted artefact is illustrated in an open loop evolving way.

Erkut (2016c) opens a new front of discussion, which combines the issue of perceptions in generation of new knowledge (Hayek, 1952) as it was expressed by the author with the nano dimension in Erkut (2016b), with the idea of making use of the possessed information to turn it into (from the perspective of the market) valuable knowledge (Rizzello and Spada, 2013). Due to the dispersed and subjective character of knowledge in the society (Hayek, 1945), the society experiences competition as a discovery procedure (Hayek, 1978). This discovery procedure can also cover innovations, which are seen as a type of spontaneous order (Potts, 2014). Therefore, the logic of Hayek applies to innovation management as well: Innovations are not pre-defined, pre-determined search processes, but rather emerge out of the procession and transformation of information in human mind, coming out as new and valuable knowledge. This process is by no means a deterministic one, since often the problem is that of sheer ignorance (Kirzner, 1997), i.e. not knowing that one does not know about a certain, useful information. The process is therefore not the result of human design, but rather of human action, since it has been empirically shown that human mind – just like the market itself – does not need a central planner to generate new knowledge – neither it (hypothetically) can generate knowledge, once it is unknown to the mind (and to that person) what it does *not* know (sheer ignorance).

It is to this property of spontaneous order that Hayek rejects to define “optimal” (or at least “viable” in the sense of Lehmann-Waffenschmidt, 2002) rules of conduct through which a spontaneous order (in our case an innovation) can emerge. At least the central planning of this process is, in terms of Hayek, a pretence of knowledge by the central planner. Therefore, rules that are needed or at least applicable, shall not intervene to the personal decisions of individuals in the sense of paternalism. Since the emergence of the discussion around the concept of nudge, actually going back to concepts in

behavioral economics, a new front can be opened to discuss the role of nudges as possible rules of conduct for spontaneous orders.

The Hayekian Research Program and Innovations

In this sense, even though Hayek (1948) has a very big potential for emphasizing the importance of perceptions in the emergence phase of innovations, one has to point out to the fact that even earlier works of Hayek implicitly considered this differentiation between information and knowledge. It remains on the agenda of evolutionary economics that the role of tacit knowledge in innovation processes is an important contribution that can be seen in Hayek's works (Lewis, 2020). As early as 1928, the focus of Hayek was on the misperceptions that can arise from the interpretation of money prices by people, which do not reflect real scarcities (Birner, 2017). As a response, Hayek was interested in research programs for economics and for methodology, where the methodology comprised of subjectivism, methodological individualism, theoretical reunification and decreasing abstraction (Birner, 2017). These can be sketched briefly, and their relevance to the observation of product innovation and market shaping can be highlighted accordingly:

Subjectivism means that social sciences must incorporate individual perceptions for explaining the occurrence of social phenomena (Birner, 2017). Approaches such as that of Teubal and Zuscovitch (1997) do not neglect the role of individual perceptions during the emergence of new markets, but they also do not explain how new technological knowledge emerges. Even though Hayek is primarily known as an economist, his contribution in theoretical psychology (Hayek, 1952) was validated by empirical neuroscience (Fuster, 2011) and since this validation, recent contributions such as Arena and Larrouy (2015), Olivia (2015), Erkut (2016b), Erkut (2018) and Lehmann-Waffenschmidt and Erkut (2018) aim to incorporate Hayek's psychological work (1952) with his economic theories and to address the issue of subjectivism. In general, one can see a recent trend of incorporating Hayek's theories of different areas into one, as recently mentioned by Metin and Özkan (2018).

A logical consequence of subjectivism is methodological individualism (Birner, 2017). The criticism of Hayek in the aggregation debate was in the context of business cycles and monetary policy, the notion of rejecting an aggregate perspective for the sake of disaggregating processes is still relevant for the context of product innovation and market shaping. The specific historical context and the attempts to identify causal structures may need an individualistic focus for understanding the conditions under which

new knowledge emerges (Witt, 1996). Understanding the reasons of different co-evolutions need an individualistic focus, even though the author acknowledges that there is no generally acceptable definition of methodological individualism (Hodgson, 2007), and that the term has been interpreted differently than the original suggestion Schumpeter (1908: 91, cited from Hodgson, 2007) has made, that is, “(...) one starts from the individual to describe certain economic relationships”.

A further notion is the theoretical unification (Birner, 2017). This notion can be explained with the need to associate the theoretical contribution with the state of the art of the theory. The fact that empirical evidence from neuroscience confirms Hayek’s psychological work, and the observation that generalized Darwinism actually takes the stand of 18th century Darwinism and not the advanced, contemporary stand of evolutionary biology points out to the need that theoretical unification needs to be done in considering evolutionary economics (with its domain in the introduction of novelties) by focusing on the state of the art of the theory.

Furthermore, decreasing abstraction was a relevant point (Birner, 2017) where an ideal-typical case was conceptualized at the beginning, in order to develop more complex arguments later on, based on the main causal elements. This point of view can be seen as a third, different way of observing the emergence of novelty – which, in the open loop evolving socioeconomic systems, are either considered as historical singularities or are modeled as stochastic notions – where modelling of gradual evolutionary change in the system can be done, starting with an ideal-typical case.

This methodological research program was used by Hayek in order to explain the misperception of the real scarcities (Birner, 2017) and how this turned out to be causing business cycles. Looking at his later work, the role of different perceptions was always in the foreground. At this point, the author reminds the reader of Hayek (1948) and Hayek (1952) as the starting point of this discussion in this section. Since this methodological research program is relevant for evolutionary economics, the author will proceed with briefly explaining the concepts from Hayek’s contributions. The relevance of Hayek’s contributions for increasing the explanatory power of evolutionary economics can be highlighted as follows:

A notion associated with the Hayekian theory is that innovation can be considered as the result of human action, but not of human design (Potts, 2014). This is known as the spontaneous order, as put forward by Hayek (1973) based on Adam Ferguson – pointing out that not all orders are planned

ones. Noticed by Aspers (2009: 5), the construction of the identities of actors during the emergence of a new market, which he calls “orientation”, “is central to our understanding of markets, but is not discussed (...) by economists”. Hence, the starting point of an economic model must precede the introduction of the novelty, since apart from an interest in trading, economic actors’ “motives or preferences are also affected in this process of interaction; these have to be socially constructed and cannot be assumed” (Aspers, 2009: 15). In other words, human beings may start to show interest into solving a problem (such as matching technology to needs in the sense of Teubal and Zuscovitch, 1997) but the outcome – a certain artefact that is identified with a new market segment – cannot be planned. Furthermore, we cannot strictly talk about “misperceptions” in case of the emergence of innovations, since we cannot know what is the objective notion to be perceived correctly – as put forward by Tuomi (2002), innovations are meaningful when they are socially interpreted in a certain context. Instead, we can talk about different perceptions that may end up in different standards, products, interpretations of technology and so on. For example, even though the starting conditions and the technological frontiers may be the same for a number of start-ups that are geographically located in the same region, and maybe also sharing similar backgrounds regarding their human capital and technological frontiers, we observe a heterogeneity among them once they start to operate – leading to a smoother division of knowledge in the sense of Hayek and Smith than a disruptiveness in the sense of Schumpeter. Since innovation is primarily an interpretation in the social context (Tuomi, 2002), the focus must be put on the role of perceptions. The shaping of a new market segment is more than only by introducing a product innovation that has a commercial value. The decisive factor is how this product innovation is commercialized and organized in a framework (Witt, 1998) in such a way that this framework matches needs of the target group and their willingness to trade with the proposed business conception and the product it offers.

Within its conceptual framework, evolutionary economics is in line with F. A. Hayek’s perspective of observing markets as the outcome of human action, but not of human design, and the perspective of Israel Kirzner (1997) who introduced the notion of discovery into the entrepreneurial context with describing an alert entrepreneur who is looking for undiscovered opportunities that will bring him or her profits. Analogously to the contingent character of markets on the midway between chance and necessity, entrepreneurial discovery is defined as “midway between deliberately produced information in standard search theory, and that of sheer windfall gain generated by pure

chance” (Kirzner, 1997: 72). In fact, the process of entrepreneurial discovery, which may in turn shape the market, is highly associated with the thinking of an individual or a group of individuals. This is the cognitive aspect of the market shaping process as described above. Although Hayek’s psychological work on describing the process of perception goes back to 1952, it is still a relevant work as put forward by Butos (2010) and Rizzello and Spada (2013) for understanding market dynamics. Another primer in the evolutionary economic literature is a primer in understanding product differentiation is the approach by Teubal and Zuscovitch (1997). Teubal and Zuscovitch’s (1997) conceptual work makes use of the user experience as well as user adaptation to describe evolutionary product differentiation and market creation; its novelty that is relevant for the evolutionary economic literature is the endogenous observation of change as described previously, where the authors describe the governing dynamics of product differentiation with the interactions of users and producers. These interactions give the market shaping activities and actions a dynamic character.

Regarding market shaping, marketing literature primarily accepts the contribution of Jaworski et al. (2000) to be the central work. The authors differentiate between market driving strategies and those strategies which are driven by the market. Even though this approach remains as a central approach, it still lacks to provide an overview of the contingent character of the markets and their dynamics. Nenonen et al. (2014) explain market shaping by introducing a definition based on the interplay between stability and dynamics, which they call the plastic character of markets.

Regarding the product innovations, the lock-in effect is an important notion, which is explained by Cecere et al. (2014: 1041) as follows: “Small historical accidents can provide a given technology an initial advantage over competitors that can create path dependence – because of switching costs – and therefore lead to the locking out of alternative solutions”. A lock-in effect implies a competition between different standards of products, where the “surviving” standard does not need to be the most advanced one. The lock-in effect does not necessarily increase by investing into the research and development departments; Lanzillotti (2003) concludes that increasing research and development investments would not necessarily increase the probability of discovering a new product, since this is always associated with a random component.

Contingency of Innovations and Markets, and Methodological Concerns

The concept of “contingency” goes back to Aristotle’s philosophical thinking, and means “not impossible, but also not necessary” (Lehmann-Waffenschmidt, 2010: 482). It was transferred to a graph-theoretical framework by Lehmann-Waffenschmidt (2010) and was used by Erkut (2018) to model the market emergence due to the introduction of a product innovation in case of the enterprise resource planning (ERP) software market with the emergence of the present-day market leader SAP (Systemanalyse und Programmentwicklung). With the theoretical framework of Lehmann-Waffenschmidt (2010), a time graph can be introduced which involves the actual path of the emergence of a novelty and alternative possible developments over time. The degree of causality is defined in Lehmann-Waffenschmidt (2010) as method aiming to determine “whether the present state has been inevitable, or necessary, or whether it is just one of several possibilities that could have been realized.” (Lehmann-Waffenschmidt, 2010: 482).

Using this approach, Erkut (2018) finds out that the emergence of the ERP software market is contingent and was not pre-determined; path dependencies play a big role in the way how this market segment emerged; and with respect to both entrepreneurial and economic factors of relevance, the case of the SAP is far from a pre-determined success story. The results are relevant for a number of reasons: First, the results indicate that instead of talking about success stories, a new perspective in market shaping can highlight a more realistic way of the contingent nature of entrepreneurial activity and product innovations. Second, the results aim to bridge the gap between marketing and the emergence of markets, as it was indicated as a research gap by marketing scholars like Araujo, Finch, Kjellberg and Callon. Third, the introduction of counterfactual events in the business history of SAP indicate a methodological innovation that has not yet been considered by marketing and entrepreneurship scholars, which may be helpful regarding recognizing patterns from the past and also regarding contingent planning for the future. A similar analysis conducted by Erkut and Kaya (2017) highlights the role of reconciling corporate social responsibility and competitive advantage by focusing on the firm culture and business history of SAP.

This method is suitable for the analysis for a number of reasons. First of all, contingency is a managerial issue, involving contingent behavior of managers according to the conditions of competition, market, environment to name a few (Woodward, 1958 and 1965; Lawrence and Lorsch, 1967). Second,

the method is more novel than convenient scenario analysis, because it can be observed how different scenarios can be connected with each other. Third, even though it involves a historical analysis by carefully selecting counterfactual events, structural patterns can be observed as a result, enabling propositions for the future. Finally, the character of markets is also contingent, as Hayek describes them with the notion of spontaneous order – meaning that markets emerge by human action, but not by human design (Hayek, 1973) which makes the method suitable for analysis, since once it is carefully operationalized, it can provide an opportunity to measure evolutionary economic change gradually, and offering a tool for the analysis of causality.

As discussed earlier, the method differs from the observation of an innovation as a historical singularity, or modelling it stochastically. Apart from that, it also enables the gradual measurement of causality, which is not given in the regression models that are building the basics of the S-C-P paradigm, neither in concepts like Granger causality (which “measures the precedence and information content (...) does not measure causality by itself”, Bhar and Hamori, 2005: 59). It enables to model the emergence of novelties, unlike the Nelson and Winter (1982) type of models, which “deal solely with production techniques and thus delimit their focus to process innovation and imitation” (Andersen, 1996: 124). Evolutionary economic models based on Lotka-Volterra equations (Cantner and Hanusch, 1997), on the other hand, mainly focus on the innovation-imitation dynamics and hence more on the diffusion phase of innovation, where one has to mention that the cyclical dynamics of these models imply that they are not open loop: Since the modelling attempts are based on differential equation systems, a fixed point equilibrium is the result – making the concept only pre-evolutionary, but not evolutionary. Hence, the contingency approach of Lehmann-Waffenschmidt (2010) remains as a useful tool that does not have the shortcomings of the other alternatives in evolutionary economic modelling discussed here.

Concluding Remarks

Evolution of markets and market practices are occupying a big space both in the theoretical considerations of economics as a discipline, and evolutionary economics in particular, and practical considerations of managerial economic decision making. The current trend in both theoretical and practical perspectives is to focus on the psychological factors that may have both an explanatory power and a potential to be shaped. This literature review only focused on the very specific case of market evolution and market practices as a result of

a product innovation in a given theoretical context. Three research questions were formulated at the beginning, focusing on product innovations, market shaping and perceptions in the evolutionary economic literature. The literature review concludes that product innovations and pioneer market shaping processes remain a black box in the literature, primarily because of the methodological concerns, and gives some alternatives to overcome these concerns. Furthermore, the literature review also implies that because innovations are mainly in the domain of evolutionary economics, and evolutionary economics is mainly in the domain of the Neo-Schumpeterian school of thought, the role of perceptions has been ignored implicitly by this school of thought. The literature review focuses on the Hayekian research program and delivers insights from the Hayekian literature that has a potential to be used in future studies about innovations. Even though this theoretical context may have unique properties, its implications can be relevant for providing explanation and exploration possibilities to other forms of market practices.

An issue that can be incorporated by the future research is to emphasize the role of digitalization in changing pattern recognition performance of actors, taking into consideration how new technological knowledge is generated. This notion may be helpful to understand more on the process of the generation of new knowledge, since depending on how this process evolves, also the outcomes may be different – and so will be the model predictions. The emergence of social media applications and their use in business life clearly changed the way individuals behave in terms of their processes of thinking and acting. Since social networks provide a medium for capturing the capacity of tacit knowledge in terms of enabling both its accumulation and transfer, it can shed more light on the issue of how actors recognize patterns based on social networks, that can turn into tacit knowledge as a starting point of new technological artefacts. An extension in this sense can also be more emphasis on new concepts of behavioral economics and their use in the generation of new knowledge, especially from the perspective of behavioral rules generating spontaneous orders, such as innovations.

References

- Andersen, E. S. (1996), *Evolutionary Economics: Post-Schumpeterian Contributions*, New York: Pinter.
- Araujo, L., Finch, J. and Kjellberg, H. (2010), "Reconnecting Marketing to Markets: An Introduction", Araujo, L., Finch, J. and Kjellberg, H. (Eds.), *Reconnecting Marketing to Markets*, Oxford: Oxford University Press, pp. 1-10
- Arena, R. and Larrouy, A. (2015), "The Role of Psychology in Austrian Economics and Game Theory: Subjectivity and Coordination", *GREDEG Working Paper Series 2015-5*
- Aspers, P. (2009), "How Are Markets Made?", *Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Working Paper 2/09*.
- Atuahene-Gima, K. and Ko, A. (2001), "An empirical investigation of the effect of market orientation and entrepreneurship orientation alignment on product innovation", *Organization Science*, Vol. 12, No. 1, pp. 54-74.
- Bain, J. (1956), *Barriers to New Competition*, Cambridge: Harvard University Press.
- Bhar, R. and Hamori, S. (2005), *Empirical Techniques in Finance*, Berlin and Heidelberg: Springer.
- Birner, J. (2017). "F. A. Hayek's Economics, a Neglected Part of His Work", https://www.researchgate.net/publication/320591934_FA_Hayek%27s_economics_a_neglected_part_of_his_work (Retrieved: 25 June 2020)
- Buenstorf, G. (2007), "Creation and pursuit of entrepreneurial opportunities: An evolutionary economics perspective", *Small Business Economics*, Vol. 28, No. 4, pp. 323-337.
- Butos, W. N. (2010), "The Unexpected Fertility of Hayek's Cognitive Theory: An Introduction to *The Social Science of Hayek's 'The Sensory Order'*", Butos, W. N. (Ed.), *The Social Science of Hayek's 'The Sensory Order'*, <https://doi.org/10.1108/aaec>
- Callon, M. (2010), "Marketing as an Art and Science of Market Framing: Commentary", Araujo, L., Finch, J. and Kjellberg, H. (Eds.), *Reconnecting Marketing to Markets*, Oxford: Oxford University Press, pp. 224-233
- Cantner, U. and Hanusch, H. (1997), "Evolutorische Ökonomik – Konzeption und Analytik", *WISU*, Vol. 8-9, pp. 776-785.
- Cecere, G., Corrocher, N., Gossart, C. and Ozman, M. (2014), "Lock-In and Path Dependence: An Evolutionary Approach to Eco-Innovations", *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 24, pp. 1037-1065.
- Chesbrough, H. (2003), "Open innovation: A new paradigm for understanding industrial innovation", Chesbrough, H., Vanhaverbeke, W. and West, J. (Eds.), *Open innovation: Researching a new paradigm*, New York: Oxford University Press, pp. 1-13.
- Dopfer, K. (2005), "Evolutionary economics: A theoretical framework", Dopfer, K. (Ed.), *The evolutionary foundations of economics*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-55.
- Dosi, G. (1990), "Economic Change and Its Interpretation, or, Is There a 'Schumpeterian Approach'?", Heertje, A. & Perlman, M. (Eds.), *Evolving Technology and Market Structure – Studies in Schumpeterian Economics*, Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 335-342.
- Drucker, P. (2008), *The Essential Drucker*, New York: HarperBusiness.
- Dubuisson, S. (1998), "Codification et ajustement: deux moyens pour l'élaboration d'une mémoire de l'organisation: le cas d'une activité de service", *Revue Internationale de Systémique*, Vol. 12, No. 1, pp. 83-98.

- Ebner, A. (2005), "Hayek on Entrepreneurship: Competition, Market Process and Cultural Evolution", Backhaus, J. G. (Ed.), *Entrepreneurship, Money and Coordination – Hayek's Theory of Cultural Evolution*, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 131-149.
- Erkut, B. (2016a), "Entrepreneurship and Economic Freedom: Do Objective and Subjective Data Reflect the Same Tendencies?", *Entrepreneurial Business and Economics Review*, Vol. 4, No. 3, pp. 11-26.
- Erkut, B. (2016b), "Product Innovation and Market Shaping: Bridging the Gap with Cognitive Evolutionary Economics", *Indraprastha Journal of Management*, Vol. 4, No. 2, pp. 3-24.
- Erkut, B. (2016c), "Perceiving Innovation: Who 'Makes' SAP Labs India and How?", *South Asian Journal of Business and Management Cases*, Vol. 5, No. 1, pp. 116-125.
- Erkut, B. (2018), "The Emergence of the ERP Software Market between Product Innovation and Market Shaping", *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, Vol. 4, No. 3, <http://dx.doi.org/10.3390/joitmc4030023>
- Erkut, B. and Kaya, T. (2017), "Knowledge Generation for Regional Competitive Advantage", in: *Proceedings of the 18th European Conference on Knowledge Management*, Vol. 1, pp. 310-317.
- Fuster, J. M (2011), "Hayek in Today's Cognitive Neuroscience", Marsh, L. (Ed.), *Hayek in Mind: Hayek's Philosophical Psychology*, Bingley: Emerald, pp. 3-11.
- Grupp, H. (1997), *Messung und Erklärung des Technischen Wandels – Grundzüge einer empirischen Innovationsökonomik*, Berlin and Heidelberg: Springer.
- Hayek, F. A. (1945), "The Use of Knowledge in the Society", *American Economic Review*, Vol. 35, No. 4, pp. 519-530.
- Hayek, F. A. (1948), *Individualism and Economic Order*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1952), *The Sensory Order: An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1973), *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*, Vol. 1: *Rules and Order*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1978), *New Studies in Philosophy, Economics and the History of Ideas*, London: Routledge.
- Hodgson, G. M. (1998), "Evolutionary Economics", Davis, J. B., Hands, D. W. and Maki, U. (Eds.), *The Handbook of Economic Methodology*, Northampton: Edward Elgar, pp. 160-167.
- Hodgson, G. M. (2002), "Darwinism in Economics: From Analogy to Ontology", *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 12, pp. 259-281.
- Hodgson, G. M. (2007), "Meanings of Methodological Individualism", *Journal of Economic Methodology*, Vol. 14, No. 2, pp. 211-226.
- Merriam Webster Online* (2020), "Innovation", <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation> (Retrieved 20 June, 2020)
- Jaworski, B., Kohli, A. K. and Sahay, A. (2000), "Market-Driven versus Driving Markets", *Journal of Academy of Marketing Science*, Vol. 28, No. 1, pp. 45-54.
- Kirzner, I. (1997), "Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach", *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 1, pp. 60-85.
- Lanzillotti, R. F. (2003), "Schumpeter, Product Innovation and Public Policy: The Case of Cigarettes", *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 13, pp. 469-490.

- Lehmann-Waffenschmidt, M. (2002), "Neuer Fokus Viabilität: Zur Bedeutung der Position des (radikalen) Konstruktivismus für die Wirtschaftswissenschaften und die Nachhaltigkeitsdebatte", *Ökologisches Wirtschaften*, Vol. 6, pp. 23-25.
- Lehmann-Waffenschmidt, M. (2004), "Der kontingenztheoretische Ansatz zur Strukturanalyse verlaufs- und ergebnisoffener wirtschaftlicher Prozesse", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden*, Vol. 53, No. 3-4, pp. 131-136.
- Lehmann-Waffenschmidt, M. (2008), "Strukturähnlichkeiten und- ungleichheiten evolvierender Ökonomien", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden*, Vol. 57, No. 3-4, pp. 105-109.
- Lehmann-Waffenschmidt, M. (2010), "Contingency and Causality in Economic Processes", *European Review*, Vol. 18, No. 4, pp. 481-505.
- Lehmann-Waffenschmidt, M. and Erkut, B. (2018), "Putting the 'Mental' into the Governmental: How Can Nudges Improve Shock Coping?", *New Perspectives on Political Economy*, Vol. 14, No. 1-2, pp. 51-62.
- Lewis, P. (2020), "The innovation systems approach: an Austrian and Ostromian perspective", *The Review of Austrian Economics*, <https://doi.org/10.1007/s11138-020-00507-8>
- Mason, E. S. (1939), "Price and Production Policies of Large-Scale Enterprise", *American Economic Review*, Vol. 29, pp. 61-74.
- Maxfield, S. (2008), "Reconciling Corporate Citizenship and Competitive Strategy: Insights from Economic Theory", *Journal of Business Ethics*, Vol. 80, pp. 367-377.
- Metin, A. and Özkan, M. (2018), "Hayek'te Sosyal, İktisadi ve Siyasal Teorilerin Bütünselliği", *Liberal Düşünce*, Vol. 21, No. 81, pp. 113-129.
- Nenonen, S., Kjellberg, H., Pels, J., Cheung, L., Lindeman, S., Mele, C., Sajtos, L. and Storbacka, K. (2014), "A New Perspective on Market Dynamics: Market Plasticity and the Stability-Fluidity Dialectics", *Marketing Theory*, Vol. 14, No. 3, pp. 269-289.
- Nelson, R. R. and Winter, S. G. (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge and London: Harvard University Press.
- Olivia, G. (2015), "The Road to Servomechanisms: The Influence of Cybernetics on Hayek from the Sensory Order to the Social Order", *The Center for the History of Political Economy Working Paper Series*, 2015-11.
- Pfähler, W. and Wiese, H. (2006), *Unternehmensstrategien im Wettbewerb: Eine spieltheoretische Analyse*, Berlin and Heidelberg: Springer.
- Potts, J. and Morrison, K. (2009). *Nudging Innovation. Fifth Generation Innovation, Behavioural Constraints, and The Role of Creative Business – Considerations for the NESTA Innovation Vouchers Pilot*. London: National Endowment for Science, Technology, and the Arts (NESTA).
- Potts, J. (2014), "Innovation is a spontaneous order", *Cosmos+Taxis*, Vol. 2, No. 1, pp. 1-10.
- Rizzello, S. and Spada, A. (2013), "The Oversight of Behavioral Economics on Hayek's Insights", Frantz, R. and Leeson, R. (Eds.), *Hayek and Behavioral Economics*, Hampshire: Palgrave Macmillan, pp. 301-312.
- Rogers, E. M. (1995), *Diffusion of Innovations*, New York: The Free Press.
- Saeed, S., Yousafzai, S. Y. and Engelen, A. (2014), "On Cultural and Macroeconomic Contingencies of the Entrepreneurial Orientation-Performance Relationship", *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 38, No. 2, pp. 255-290.

- Sastry, B. (2005), "Market Structure and Incentives for Innovation", www.intertic.org/Policy%20Papers/Sastry.pdf (Retrieved: 10 June 2020)
- Schumpeter, J. A. (1908), *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*, Munich and Leipzig: Duncker & Humblot.
- Schumpeter, J. A. (1934), *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle* (2nd Edition), Cambridge: Harvard University Press.
- Schumpeter, J. A. (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy* (3rd Edition), London: Allen and Unwin.
- Sundbo, J. and Toivonen, M. (2011), *User-Based Innovation in Services*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Teubal, M. and Zuscovitch, E. (1997), "Evolutionary Product Differentiation and Market Creation in Turbulent Economic Environments", *Economics of Innovation and New Technology*, Vol. 4, pp. 265-285.
- Thaler, R. H. and Sunstein, C. R. (2008), *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*, New Haven and London: Yale University Press.
- Tuomi, I. (2002), *Networks of Innovation: Change and Meaning in the Age of the Internet*, Oxford: Oxford University Press.
- Von Hippel, E. (1986), "Lead Users: A Source of Novel Product Concepts", *Management Science*, Vol. 32, No. 7, pp. 791-805.
- Vofskamp, R. (2002), "Innovationsökonomik II", Erlei, M. and Lehmann-Waffenschmidt, M. (Eds.), *Curriculum Evolutorische Ökonomik*, Marburg: Metropolis, pp. 57-84.
- Witt, U. (1996), "A 'Darwinian Revolution' in Economics?", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Vol. 125, No. 4, pp. 707-715.
- Witt, U. (1998), "Imagination and leadership – The neglected dimension of an evolutionary theory of the firm", *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 35, pp. 161-177.
- Witt, U. (2013), "Competition as an Ambiguous Discovery Procedure", *Economics and Philosophy*, 29, pp. 121-138.
- Witt, U. (2014), "The Future of Evolutionary Economics: Why the Modalities of Explanation Matter", *Journal of Institutional Economics*, Vol. 10, No. 4, pp. 645-664.
- Woodward, J. (1958), *Management and Technology*, London: Her Majesty's Stationery Office.
- Woodward, J. (1965), *Industrial Organization: Theory and Practice*, Oxford: Oxford University Press.

25. Yılını Tamamlarken Liberal Düşünce Dergisi

Quarterly Liberal Thought in 25 Years

Atilla Yayla*

Dergi Müteşebbisliği

Türkiye’de en çok yapılan işlerden birinin dergi çıkarma teşebbüsü olduğu konuyla ilgilenenlerin malûmu. Bu heves, bazen lise yıllarında da boy göstermekle beraber, daha ziyade üniversite hayatında kendini dışa vurur. Farklı şehirlerden gelen ama bir şekilde tanışmış ve ortak ilgileri ve fikirleri olduğunu tespit etmiş gençlerden müteşekkil küçük gruplar dertlerini anlatmak, bazen (şiir gibi) belli alanlarda ses getirmek bazen (sosyalistler veya İslamcılar gibi) tüm dünyaya yeni bir nizam vermeye yönelik ilk adımları atmak üzere bir dergi kurmaya karar verir. Büyük bir heves ve heyecanla işe koyulur ve dergiyi çıkartır.

Ne var ki, bu dergilerin çok büyük bir çoğunluğu başarısız olur. Bir veya iki sayı dayanabilir ve sonra sessiz sedasız ortadan çekilir. Bu yüzden Türkiye’de en çok başarısızlığa mahkûm olan teşebbüslerden birinin dergi çıkartmaya kalkışmak olduğu da emin biçimde söylenebilir. Başarısız olan ve bir iki sayı yayınlandıktan sonra tarihe karışan dergilerle ilgili bir araştırma yapılsa çok hoş olurdu. Doğrusu hiç ummadığımız kimselerin bu tür teşebbüslerde yer aldığı ortaya çıkardı. Ben şahsen böyle birkaç dergi çıkarma teşebbüsü biliyorum. Hatta bazılarına yazı verdiğimi de hatırlıyorum.

Dergiler niçin başarısız olur? Bunun elbette iç ve dış birçok sebebi var. Süreli bir yayın çıkarmanın, en azından elektronik dergi çıkarma imkânı varlık alanına girene kadar, pek çok külfet yükleyen bir iş olduğu da açık. Bu külfetleri de iki ana kısımda toplamak mümkün: Maddî üretim ve manevî üretim süreçlerinde tezahür edenler.

*Prof. Dr. | İstanbul Medipol Üniversitesi | atillayayla@yahoo.com
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 191-196.

Başarısızlığın iç sebeplerinin en başta geleni, müteşebbis grubun uyum ve koordinasyonunun yok olması veya grubun ciddî ölçüde parçalanması. Çoğu zaman dar bir kümenin teşebbüsü olan dergi çıkartma projesi ilk bir iki sayıdan sonra gruptan birilerinin şu veya bu sebeple katkılarını kesmesi ile zora düşebilir. Bu gayet kuvvetli bir ihtimâldir zira yetişkin hayatlarının daha en başında olan müteşebbislerin hayatın onlara neler hazırladığını bilmesi ve zamanla omuzlarına düşen hayat yükünün artması onları kendi dertlerine itebilir. Onların geri çekilmesiyle doğan boşluğu projede inat edenlerin doldurması muhtemelen zor olur. Sonuç derginin ortadan kaybolmasıdır. Bundan daha kötüsü, özellikle genç olmanın verdiği cehalet bilgeliği ve ataklığı yüzünden grup mensuplarının yıllar sonra geriye dönüp bakıldığında eften püften olduğu anlaşılacak konular etrafında derin fikrî-ideolojik ihtilâflara düşmesi ve derginin batmasıdır. Gençlik yıllarında bu ihtilâfların ille de ideolojik olması şart değildir ama hayatın olağan ihtilâflarına ideolojik kılıf giydirilmesi ihtimâlî vardır. Meselâ aşk ilişkileri, (çoğu zaman) aynı kıza ilgi duymanın yarattığı gerilimler ideolojik yansımalara sebep olabilir ve grup parçalanabilir. Bu özellikle sosyalist oluşumlarda çok görülen bir durumdur, ancak ben Türkiye’de liberallerin kısa tarihi içinde de bu tür ilginç vakalara rastladım. Grubun bölünmesi çoğunlukla derginin kapanması veya grubun parçalarından birinin eline geçmesi ile sonuçlanır.

Bir derginin öyle bir derginin var olduğunun farkına bile varılamayacak kadar kısa bir sürede veya hızlı biçimde çökmesine sebep olan dış faktörler çok çeşitlidir. En önemlilerinden biri derginin beklenen ilgiyi görmemesidir. Bir diğer faktör zaten aynı çizgide yayın yapan nispeten daha eski ve daha köklü bir derginin keşfedilmesi ve yeni müteşebbis grubun bu dergiye katılması olabilir. Nitekim dergilerin ve dergiciliğin insan profili üzerinde yapılacak bir araştırma, muhtemelen, ilk müteşebbislerden bazılarının ısrarla dergicilik hayatında kalmaya devam ettiğini gösterecektir.

Dergiciliğin müteşebbislere bindirdiği maddî ve manevî yük de dergi kapatmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Derginin sayı konularının belirlenmesi, yazıların sipariş edilmesi, gelen yazıların edit edilmesi gibi işler çoğu zaman maddî boyutu da olan manevî yükler olarak görülebilir. Bu ilk bakışta sanılabileceğinden çok daha zor ve büyük sorumluluk gerektiren bir iştir. Yazarlar arasında bir çeşitliliğin sağlanması ve derginin aynı kalemlerin bir tür özel alanına dönüşmemesi büyük önem taşır. Bu ise istenen vasıflarda yeterli miktarda yazı bulmak gibi bazen insanı kara kara düşündüren durumlara düşülmesine yol açabilir. Maddî zorluklar daha da vahimdir. Editoryal işler birlerinin fedakârlığıyla yürütülebilir ama kâğıtçıya ve matbaaya fedakârlıkla ödeme yapılamaz. Basılan dergiyi dağıtmak da ayrı bir derttir. Dağıtılmayan

dergi neticede yayıncılarının özel zevklerinin tatmininden başka bir işe yaramaz. Dağıtılan ve satılan dergilerin ücretini toplamak bile başlı başına takip edilmesi gereken bir iştir. Bütün bu işlerin altından kalkmak bir derece olsun profesyonelleşmeyi gerektirir. Oysa ilk müteşebbisler daha ziyade idealist kişilerdir ve bu işleri hakkıyla yapmayı bir yana bırakın ne kadar önemli olduğunu bile iş iştenden geçmeden kavramaları zordur.

Dergi Deyince...

Dergi deyince ne anlamak gerekir?

Şüphesiz dergi deyince içinde fikir ve düşünce olan ve muhalif olanların bile icabında okuyup bir şeyler bulabileceği yayın organlarını kastediyoruz. Bu yüzden özellikle sol-sosyalist fraksiyonlara ait olan dergi görünümlü yayın organlarına dergi adını vermek pek isabetsiz olur. Onların, klasik sosyalist geleneğe uygun olarak, daha ziyade ajitasyon ve propaganda amaçlı beyannameler olarak görülmesi daha isabetli bir tutum. Bu çerçevede, örneğin Ankara'da Dost Kitabevi'nde İstanbul'da Mephisto'da sergilenen renge renk dergiler kelimenin gerçek anlamında dergi sayılmaz. Zaten isimleri dahi çoğu zaman bu gerçeği göstermeye kâfidir...

Bu çerçevede, üniversitelerin yayınladığı, okuyucusu nereyse hiç olmayan, daha çok üniversite mensuplarının akademik yükselme ihtiyaçlarına cevap vermek için yayınlanan dergiler dışında kalan dergilerden örnekler verebiliriz. Sayılacak bu dergiler sivil toplumun gerçek unsurları olarak ele alınabilir. Sol kanatta *Birikim* ve *Toplum Bilim*, İslamcı kanatta *Köprü* ve *Tez-kire*, ılımlı milliyetçi kanatta *Türkiye Günlüğü* ve *Türk Yurdu*, sağ kanatta *Türk Edebiyatı*, muhafazakâr kanatta *Muhafazakâr Düşünce* ve nihayet liberal kanatta *Liberal Düşünce* yazıda ele aldığım manada makul derecede istikrara ve sürekliliğe sahip dergiler.

Liberal Düşünce'nin Yayınlanış Hikâyesi

Liberal Düşünce Topluluğu, başka yerlerde de açıkladığım üzere, 1992'de başını benim çektiğim bir grup tarafından Ankara'da kuruldu. Doğuşu itibarıyla bir fikir oluşumu olarak düşünülen LDT ayrıntılı bir programa ve hedeflere sahip olarak varlık alanına girmedi. Bizi LDT'yi kurmaya iten faktör fikirlerimizin ve dolayısıyla bizlerin yalnızlığıydı. Bu yalnızlığı gidermek ve birlikte olmanın yaratacağı enerjiden yararlanmak üzere yola çıktık. 1995'in son aylarında her fikir oluşumunun bir dergisi olduğu gerçeğinden hareketle bir akademik dergi yayınlamaya karar verdik. Ekipte dergicilik konusunda

tecrübesi olan azdı. Ben ve Mustafa Erdoğan daha önceki *Yeni Forum* tecrübe-mizden bazı şeyler öğrenmiştik ama bildiklerimiz sınırlıydı. Bu tecrübeye de dayanarak dergimizin her yazının yazarının belli olduğu, akademik niteliğe de sahip, ama ana misyonu liberal fikirleri yaymak, tanıtmak ve geliştirmek olan bir dergi olmasını istiyorduk.

Dergi çıkarma kararını aldığımızda buna yönelik ne bir maddî hazırlığımız ne de bu tür bir hazırlıkta kullanabileceğimiz bir çevremiz vardı. Derginin ilk editörü Mustafa Erdoğan'dı. Telif ve çeviri yazılar toplandı. Derginin ilk sayısı 1996 Kış sayısı olarak baskıya gönderildi. Derginin sahibi olarak Siyasal Ki-tabevi sahibi arkadaşımız, yayıncılığa bir dizi LDT kitabını yayımlayarak baş-layan Ünal Sevindik görünüyordu. Sevindik'in sahipliği bir süre devam etti. Daha sonra dergi Liberte Yayınevi'ne geçti. İlk sayıda editör Mustafa Erdoğan güzel bir yazıyla derginin çıkış amaçlarını ve neler yapacağını açıkladı.

Derginin matbaadan çıkacağı gün dergi adına bir kokteyl düzenlenmiş-ti. Yayıncılıkta hep olabileceği gibi derginin matbaadan çıkması gecikti. Biz heyecan içinde beklemeyi sürdürdük. Nihayet dergi ofise ulaştı. Büyük bir sevinç ve heyecanla dergiyi elimize aldık ve inceledik. Bir hatıra olsun diye ben derginin bir nüshasını kokteylde bulunan herkese imzalatmışım. O dergi hâlâ kişisel eşyalarım arasında önemli bir yer işgal etmekte. O gün başlayan heyecan hâlâ sürmekte. Dergi 25 yılını elinizdeki 100. sayısı ile tamamlayarak dergi mezarı memleketimizde her dergiye nasip olmayacak, imrenilecek bir hayat yaşamış durumda.

Editörden Editöre Liberal Düşünce

Liberal Düşünce gibi bir dergi için kimin yayını olduğu ve editörlüğünü ki-min yaptığı en önemli mesele. Liberal düşünce bir fikir oluşumu olan (bir hareket, aktivist bir kuruluş olmayan) Liberal düşünce Topluluğu'nun yayın organı. Esas itibarıyla bir misyon dergisi olarak doğdu. Misyonun sürdür-mekte. Ama akademik yönü de var ve her sayısında üniversite öğretim ele-manlarının yazılarına da yer vermekte.

Liberal Düşünce'nin ilk editörü Mustafa Erdoğan'dı. İkinci ve en uzun süre görev yapan editörü ben oldum. Dergide Melih Yürüşen, Yusuf Şahin, Bican Şahin, Berat Özipek, Buğra Kalkan, Hasan Yücel Başdemir ve şimdilerde Alim Yılmaz editörlük koltuğunu işgal eden isimler. Bir de arada sayı editörleri var. En uzun editörlük yapanlar olarak ben (yaklaşık 10 yıl) ve Bican Şahin (yaklaşık 5 yıl) çıkartılırsa derginin editörlüğünün kısmen istikrarsız olduğu söylenebilir. Böyle olmasında elbette LDT içindeki ve ülkedeki gelişme ve değişmelerin payı olmuştur.

Dergi sahipliği konusunda Liberal Düşünce daha istikrarlı bir grafik çizdi. Derginin sahibi uzun zamandır, LDT Genel Koordinatörü Özlem Çağlar-Yılmaz. Aslında Çağlar-Yılmaz'ın editöryal işlerde de önemli bir yerinin olduğunu itiraf etmek gerekir. Bunun ana sebepleri editörlerin en azından zaman zaman işlere yetişememeleri ve derginin teknik merkezinin Ankara'da bulunması. Yayıncılıkla uğraşanlar bilirler, yayın işlerinde hep son an problemleri çıkar ve bunların çözülmesi anlık müdahaleler gerektirir. Çağlar-Yılmaz bu konumda ve doğrusunu söylemek gerekirse LDT gibi *Liberal Düşünce*'nin sürekliliğinde de büyük katkısı var. Bugün dergi Alim Yılmaz'ın editörlüğü, Özlem Çağlar Yılmaz'ın Liberte A . Ş. adına sahipliği ve Büşra Sönmez'in yazı işleri müdürlüğü altında yoluna devam etmekte.

Liberal Düşünce: Bir Öncü

Liberal Düşünce dergisi kendisinden beklenenleri yerine getirdi mi?

Doğrusu bu soruya gönül rahatlığıyla evet cevabı verilebilir. Dergi yayına başladığı tarihte liberal bir yayın organı yoktu. Dolayısıyla dergi bir öncülük görevini üstlendi. Hâlâ da ülke sathında kendi kulvarında tek liberal yayın organı olarak görülebilir.

Dergide telif ve çeviri 1500 civarında yazı yayınlandı. Bunun az buz bir miktar olmadığı ortada. Dergide yayınlanan her yazının çok kaliteli olduğunu iddia edecek değilim ama bu nitelikte çok sayıda yazı yayınlandığı da açık bir gerçek. Türkiye'nin fikir hayatı birçok konudan ve yazardan dergide yayınlanan yazılar sayesinde haberdar oldu. *Liberal Düşünce* insan kaynağı yetiştirmedi bir okul işlevini de üstlendi. Derginin editörleri bu işte ilk tecrübelerini yaşadı. Sayıları editörlerin sayısını birkaç kat aşan yardımcı editörler de öyle. Bunlar bir dergi nedir, dergi nasıl hazırlanır gibi konularda muazzam bir tecrübe edinme imkânı buldu. Benzer bir şey sayfa düzeni, tashih gibi işlerle uğraşan insanlar için de söylenebilir. Kısaca, hemen her dergi gibi *Liberal Düşünce* de, fakat her dergiden daha fazla, insan yetiştiren bir okul olarak işledi, işliyor...

Elektronik yayıncılığın gelişmesi derginin önünde yeni alanlar açtı. Artık dergiyi bulmak çok kolay, çünkü bütün külliyat internet ortamına aktarılmış vaziyette. Diğer taratan YÖK'ün akademik yükseltmelerde uygulanacak ölçütleri gitgide sıkılaştırması dergi için hem yeni imkânlar hem de yeni riskler yaratıyor. İmkânlar yazı miktarı ve çeşitliliğinde artışla alâkalı. Risk ise derginin misyonunu gözden kaçırarak pür akademik bir dergiye dönüşmesi ihtimâli. Derginin hemen her sayısına çok miktarda yazı başvuruyor. Dergi hakemli bir dergi ama her sayısındaki her yazı akademik niteliğinden dolayı yayınlanmıyor. Dergi, adının da işaret ettiği üzere bir misyon dergisi. Bu

şartlarda yapılması gereken, sanırım derginin her bir sayısını kaliteli ama tercihen liberal çizgide yazılarla dolu olarak yayınlamak.

Liberal Düşünce'nin 25. yaşını doldurmasını ve 100. sayısını yayınlamasını büyük bir sevinçle kutluyorum. Böyle bir teşebbüsün parçası olmaktan da çok mutluyum. Dergiye bir şekilde emeği geçmiş, katkısı olmuş herkese teşekkür ediyorum. Umut ediyorum ki derginin 50. yaşı da buna benzer yazılarla kutlanır.

100. Sayı Münasebetiyle Liberal Düşünce Dergisi Hakkında Bir Değerlendirme

A Review of the Quarterly Liberal Thought on the Occasion
of the 100th Issue

Tanel Demirel*

Elinizdeki bu sayı Liberal Düşünce Dergisi'nin 100. sayısı. Türkiye gibi anti-liberal düşünce ve siyaset geleneklerinin güçlü olduğu bir toplumda "liberal" olduğunu net bir biçimde vurgulayan bir misyon dergisinin 100. sayıya ulaşması bir başarı öyküsü. Dergi liberal kelimesinin alerji yarattığı bir dönemde, özellikle gençler için cesaretlendirici önemli bir platform oldu. 2001 yılında yardımcı doçentliğe atanmam için rapor yazmakla görevlendirilen bir siyaset profesörünün, *Liberal Düşünce Dergisi*'nde yayınlanmış biri Frederick Hayek diğeri Mancur Olson hakkındaki iki yazıma işaret ederek, bölüm başkanını "bir 'devlet düşmanı'nı bölüme alıyor olabilirsiniz, yeniden düşünün" diye uyardığını belirtmem gerekiyor. Böyle bir atmosferde derginin bugünlere gelmesinde emeği geçen herkes kutlanmayı hak ediyor.

Diğerk taraftan başarıyı kutlamanın yanında derginin gelecekte halihazırda olduğundan daha etkili olabilmesi için neler yapmalı sorusu üzerinde de düşünmeli. Derginin 25 yılı aşan serüvenine baktığımızda dört farklı kategoride yayın yapıldığını görüyoruz. Birinci kategoride çeviri yazılar var. Bu yazılar üst düzey teorik metinlerden, daha basit ve giriş düzeyindeki popüler metinlere uzanan geniş bir yelpaze oluşturuyor. Çoğunlukla İngilizce'den çevirilen bu yazıların dil bilen insan sayısının az olduğu dönemlerde, liberal fikriyatın geniş kitlelere tanıtılmasında önemli roller oynadığı söylenebilir.

İkinci kategorideki yazılar, liberal düşünce geleneği hakkında Türk yazarlar tarafından yapılan kimi teorik, kimi ise daha tanıtım amaçlı ve tasviri kalan çalışmalardan oluşuyor. Bu türlü yazılar, liberalizme dair Türkçe literatürün büyümesine katkıda bulundular/bulunuyorlar. Üçüncü kategorideki

*Prof. Dr. | Çankaya Üniversitesi, LDT Yönetim Kurulu Başkanı | tanel@cankaya.edu.tr
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 197-199.

yazılara geldiğimizde Türk siyaseti ve toplumuna dair liberal bir perspektiften yapılmış olan analiz, yorum ve önerilerden oluşan çalışmaları görüyoruz. Dördüncü kategorideki yazıların ise, ne liberalizm ne de Türkiye ile bağlantısı güçlü olmayan tarih, iktisat, kamu yönetimi, sosyoloji gibi alanlarda çalışan akademisyenlerin kalemlerinden çıkan makalelerden oluştuğu söylenebilir. Söylemeye gerek yok ki, bu dört kategori arasında su geçirmez çizgiler yok. Değişen siyasi ve kültürel konjonktür ve dergi editör ve hakem kurulunun tercihleri hangi tür yazıların öne çıkacağını belirlemede etkili oluyor.

Derginin 2019 yılında “ulusal hakemli dergi” statüsünü kazanmasıyla birlikte, dergiye gelen ve dördüncü kategori içinde düşünebileceğimiz makale sayısında da büyük bir artış olduğunu gözlemliyoruz. Artan üniversite ve öğretim üyesi sayısı, atama ve yükseltmelerde ulusal hakemli yayın şartının olması *Liberal Düşünce Dergisi*'ne yönelik ilgiyi de artırmış gibi görünüyor. Bu, bir yönüyle çok olumlu bir gelişme. Çok daha geniş bir akademik çevreden gelen yazıların çeşitliliği ve niteliği artıyor. Öte yandan bazı riskler de var. En büyük risk, derginin bir süre sonra liberal rengin giderek daha da belirsiz hale geldiği bir akademik sosyal bilimler dergisine dönüşmesi. Yayınla ya da git felsefesinin hakim olduğu, yayın yapmaya ciddi maddi teşvikler verildiği bir akademik atmosferde, bilineni tekrar edip bir şey söylemeyen tasviri yayınları ayıklamak, bunları ödüllendirmemek her zamankinden daha önemli hale geliyor. Bu konuda gereken özen ve kararlılık gösterilmez ise, *Liberal Düşünce Dergisi*'nin de sadece atama ve yükseltmelerdeki yayın şartını doyumak için yazılmış makalelerin olduğu sıradan ulusal hakemli dergilerden birine dönüşme ihtimalinin olmadığı söylenemez.

Kişisel kanaatim odur ki, *Liberal Düşünce* dergisi ikinci ve üçüncü kategoriye giren yazılara daha fazla yer verebildiği ölçüde etkisini sürdürüp artırabilecektir. Diğer bir söyleyişle, öncelikle Türkiye tarih, toplum, kültür ve siyasetini analize yönelik “nitelikli” çalışmalara yer verilmesi önemli. İkincisi, Osmanlı-Türk düşünce dünyasında liberal tınılı fikirleri dile getirenler ve bu fikirler ya da hareketler hakkında halen pek az şey biliyoruz. Yine Türkiye'nin sorunlarına liberal bir perspektiften çözüm önerileri getiren çalışmalara –ki bu türlü çalışmalara yer veren dergi sayısı pek yüksek değil- ihtiyacımızın olduğu da açık.

Teorik çalışmalara gelince, artık teori taşımacılığı/tanıtmacılığının ötesine geçen çalışmaları daha fazla teşvik etmeye ihtiyaç olduğu da herhalde inkâr edilemez. Her zaman her yerde geçerli tarih- dışı ve ötesi evrensel liberal bir teoriden bahsetmek doğru değil. Liberal diyebileceğimiz bir toplum-sal siyasal yapılanmanın kurulması önündeki engeller ülkeden ülkeye göre

farklılaşıyor. Çoğu zaman Batılı ülkelerin tarihsel tecrübelerinden yola çıkılarak oluşturulmuş -ve fakat evrensel olduğu iddia edilen- genellemelerden reçeteler üreten batı merkezli liberal teorinin bu farklılıklara karşı hassas olduğunu söylemek zor.

Öncelikle Türkiye ve Türkiye'ye benzer konumda olan batı-dışı ülkelerde liberal olmanın anlamına dair söyleyecek sözlerimiz olmalı. Sömürgecilik olgusuna İngiliz, Fransız ya da Amerikan liberalleri gibi bakabilir miyiz? Toplumsal mühendislik eleştirilerine bakışımız Anglo-Sakson liberal çizgisiyle aynı olabilir mi? İktisadi kalkınma konusunda, halihazırda kalkınmış ülkelerin bizim gibiler için ürettiği reçetelerin ne ölçüde anlamlı olduğunu sorgulamak gerekli değil mi? Aynı minvalde ülkemizde çekirdek liberal ilkelerin hayata geçirilmesinin önündeki toplumsal, kültürel ve siyasal engellere dair de alışıldık analizlerin dışına çıkan taze fikirlere ihtiyacımız var.

Açık ki, *Liberal Düşünce* Dergisi tek başına böylesine ağır bir yükü omuzlayabilecek bir durumda değil, olamaz da. Düşünce dünyamızın genel kısırlığı ve zaafiyetlerini aşabilmek bir derginin boyutlarını çok aşar. Fakat en azından bu konudaki farkındalığın hep dile getirilebildiği, bu yöndeki çabaların teşvik edildiği bir platformun var olması çok önemli.

Daha nice 100. sayılara...

‘Apolitik Bir Politik’: Türkiye’de Liberal Hareket

“Apolitical Politics” Liberal Movement in Turkey

Bengül Güngörmez Akosman*

“Tarih yapmak isteyen tarihi unutmalıdır” diye buyurur Fransız şarkiyatçısı Ernest Renan. Renan, hayatının son yıllarında yalnızca bilim ve akla inandığını yazmıştır. İnsanın problemlerini nihai aşamada bilim çözecektir. Pozitivizmin hâkim düşünce geleneği olduğu yıllarda sosyal bilimciler, toplumu ve insanı ele alırken, onu anlamaya çalışmak yerine onun nesnel (!) yasalarını bulmaya gayret ettiler. Tarihin, toplumun ve insan davranışının yasalarını bulmak hem geleceği tahmin etmeye hem de onu kontrol etmeye yarayacaktı. Geleceği kontrol edenler insan davranışını ve toplumların akibetini de kontrol edebilirdi. Tarih, yani geçmiş anlama ya da yorumlamadan uzak şekilde ideolojilere göre yeniden inşa ediliyordu. Renan’ın buyurduğu gibi, tarih, geçmiş unutuluyordu. Unutulmalıydı çünkü tarih, kutsal (Hristiyan, yahut Hristiyan Yahudi gelenek, İslamî, Budist..) tarihi; kefare, çile ve sınanmanın tarihiydi. Tarih insanın yarasıydı ve bütün kötülüklerin anası. Tarih insanın idare ettiği bir şey değil, onun başına gelendi. Halbuki gelecek aydınlık ve yönetilebilir olmalıydı, geleceğe dönük iyimserlik ve bir yeryüzü cennetine inanç, yani tarih felsefeleri Turgot’dan Condorcet, Comte ve Marx’a bütün ilerlemeci Aydınlanma düşünürlerinin müşterek noktası, fikirlerinin nihai kriteriydi. Onlara göre ontoloji ve tarih birbirinden tamamen ayrılabilirdi. Tarihin istikameti tahmin ve tayin edilebilirdi.

Yeni kurulan ulus devletler bu ilerlemeci pozitivist zihniyete dayanıyordu. Yasa koyucu elitler yeni tarih tasarımına göre -ilerlemecilik, progressivism, yani “-izm”, bir ideolojiye göre - yurttaşlarının davranışlarını kontrol etmeye yönelmişler ve bu amaçla siyasal ve sosyal kurumlarını düzenlemişlerdi. Bu konuda Bauman’ın *Yasa Koyucular ile Yorumcular* adlı kitabında kurduğu şu analogi son derece çarpıcıdır: Bauman’a göre, modern toplumlarda, yasa koyucunun işlevi bahçıvanlarınkine benzer. Bahçıvan bahçedeki ayrık

*Doç. Dr. | Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü | bengulg2000@gmail.com
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 201-205.

otlarını temizleyecektir. Yasa koyucular nesnel bilgiye sahiplikleri ölçüsünde iktidarlarını ve otoritelerini meşrulaştırırlar. Yasa koyucu, tıpkı bir bahçıvan gibi düzenleyici, terbiye edici ve denetleyicidir. Halk kültürüne ait ne varsa temizlenmelidir. Halk terbiye edilmelidir. Bu kontekstte rasyonel insan, gelecekte gelen hurafelerle (!) değil, rasyonel bilimsel bilgi ve eğitim vasıtasıyla yaratılmalıdır. (Bauman, 2012) “Halk mutsuz olduğunu bilmez, ona bunu biz öğreteceğiz” demiş, Lassaille.

Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yasa koyucunun bu kontrol etme ve düzenleme misyonu, pozitivist okullarda eğitimini tamamlamış ordu mensupları eliyle modernleşme adı altında gerçekleştiriliyordu. Türkiye de bu ilerlemeci, yasacı pozitivist eğilimden nasibini aldı. Tanzimat dönemiyle başlayan ve Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte radikalleşen modernleşme ve Batılılaşma hareketi, halkın kültürüne ve (İslamî) geleneğine muhalif bir şekilde geliştirdi. Hüsamettin Arslan’ın deyişiyle epistemik cemaatler geleneksel cemaatleri, Jakoben elitler İslamî geleneğe göre yaşayan bir toplumu tepeden inme yöntemleriyle ideolojileri doğrultusunda dönüştürmeye yöneldiler. (Arslan, 2018)

Ülkemizde sivil hükümetlere karşı gerçekleştirdikleri darbelerle ordu uzun yıllar yönetimde etkin ve söz sahibi oldu. Her etki, kendisine karşı tepkiyi doğurur. Bir hareketin anti- liği, muhtevasında hem kendisine karşı muhalefeti, hem de karşıt olduğu şeyi barındırır. Anti-gelenek geleneği, anti-İslam, İslam’ı, anti-pozitivizm pozitivismi, anti-rasyonalizm rasyonalizmi bünyesinde ihtiva eder. Türkiye’deki ilerlemeci, yasacı, pozitivist eğilimin (Askerî bürokratik elitler, İttihat ve Terakki, kurucu parti olarak CHP ve ortakları) karşısında fikir grupları ve hareket grupları ortaya çıktı; demokratlar, gelenekçiler, milliyetçiler, liberaller, İslamcılar, liberal (!) sol, radikal İslamcılar, feministler vb.

Bu hareket ve gruplar arasında Liberal Düşünce Topluluğu önemli bir boşluğu doldurdu. “... kendi kişisel fikrî seyrimden başlarsam, Anadolu’dan gelmiş bir ailenin çocuğu olarak devletin özel hayatımıza, sivil tercihlerimize müdahale ediyor olması gibi meselelere, darbelere karşı bir hassasiyetle büyüdüm.... Siyasetin ülkelerin kaderini değiştiren en önemli kurum olduğunu düşünüyordum.” İktibas ettiğim bu sözler Liberal Düşünce Topluluğu’na, *Liberal Düşünce Dergisi* ve *Liberte Yayınları*’na, kısacası liberalizmin Türkiye’de anlaşılması ve yayılmasına yıllarını vermiş bir emekçi olan Özlem Çağlar Yılmaz’a ait (Yılmaz, 2015). Yılmaz’ın ifadeleri ülkemizdeki liberal duruşun, sivil bir örgütlenme olarak Liberal Düşünce Topluluğu’nun ve *Liberal Düşünce Dergisi*’nin misyonunun karşılık geldiği temel meseleyi özetliyor: Otoriter yönetimlere, baskıya karşı olmak, baskıya karşı hareket etmek ve onun tesirlerini mümkün merteye sivil hayat üzerinden kaldırmaya

çalışmak, hülâsa özgürlük arayışı. Lakin bu sözlerde iki şey özellikle nazarı itibara alınmalı: İlk Anadolu'dan gelmiş bir ailenin evladı olmak ve ikincisi devletin özel hayata müdahale etmesi. Özlem Hanım'ın sözünü ettiği Anadolu'ya referans, sivil toplumun Batılı bir modele göre devlet ya da başka yapay kurumlar eliyle total biçimde yukarıdan aşağıya zorla dönüştürülmesinin veya şekillendirilmesinin eleştirilmesi (bu bir bakıma Kemalizmin de eleştirisidir) durumunda ortaya çıkarken, özgürlüklerin savunusunda ise Batılı değerler ön plana çıkar. Bu kontekstte solun savunmadığı, yahut solun yalnızca kendi çıkar grupları veya fikirdaşları için savunduğu özgürlükleri liberaller herkes için ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmaksızın savunur. Türkiye'deki liberal hareketin tipik özelliği şudur: Beyaz Türklerin, ya da mevcut toplumun beyaz elitlerinin bir hareketi değil, referansını Anadolu'dan alan ama aynı zamanda eğitilmiş bir grubun hareketi.

Kendisi de bir solcu olan ve solcu yoldaşları tarafından tezleri nedeniyle afroz edilen İdris Küçükömer'in zamanında çok tartışılan –özellikle sol kesim tarafından bugün sürekli yanlışlığı ispatlanmaya çalışılan – tezi şuydu: Batılı emsalleriyle mukayese edildiğinde, Türkiye'nin sağcıları ile solcuları yer değiştirmiştir. Sol, değişime karşı, devletçi, üretim güçlerinin, yani serbest teşebbüsün gelişimine karşı ve yukarıdan aşağı otoriter bir örgütlenmenin savunucusu iken, sağ (geniş İslamcı halk kitleleri) ilerici, değişim taraftarı, kadir-i mutlak devletin küçülmesini, çoğulculuğu ve serbest teşebbüsü savunmaktadır. (Küçükömer, 2007).

Sol merkezde konumlanırken sağ periferiyi temsil eder (bugün Ak Parti'nin iktidara gelişiyle bu durum büyük ölçüde değişmiş ya da değişmektedir ancak beyaz elitler konumlarını kaybetmemek adına demokrasi dışı kimi müdahalelere zaman zaman psikolojik (!) destek vermektedirler). Liberaller bu çerçeveye dahil olurken solculara ve Kemalist kesime, yani beyaz elitlere değil, sivil toplum başlığı altında sözü edilen geniş halk kitlelerine destek verirler. Türkiye liberallerinin Batılı emsallerinden farklı olarak yüklendiği çifte bir yük vardır; onlar hem Anadolu'ya referansla söz konusu geniş halk kitlelerinin haklarını hem de eğitilmiş oldukları ve dünyayı takip ettikleri için siyasi ve ekonomik liberalizmin temel aldığı "Batılı" değerleri savunurlar. Bu aynı zamanda liberallerin paradoksudur. İkisinin uzlaşması kimi zaman zordur. Liberallerin temel sıkıntılarının birisi tam da bu iki eğilimi uzlaştırma problemidir ve liberallerin toplumsal olaylara karşı tavır alışlarında söz konusu paradoks sık sık açığa çıkar. Söz gelimi, liberallerin Gezi meselesinde, 15 Temmuz Darbe girişiminde ve Fetö meselesinde ayrışmalarının ve birbirleriyle çekişmelerinin temel sebeplerinden birisi budur. Batılı değerleri savunurken aynı zamanda emperyalistlere karşı memleketinin tarafında

olmak tipik bir liberalin temel meselelerinden biri haline gelmiştir. Memleketinden taraf olmak seküler – sekülarist değil seküler, yani dünyevileşmeyi bir ideoloji haline getirmemiş, dünyaperest olmayan - Lakin ‘sekülarist’ bir liberal emperyalizmle hesaplaşamaz, Küçükömer’in bahsini ettiği baskıya uğrayan İslamî halk kesimlerinden taraf olması zordur. (Elbette liberaller de Türkiye’deki bütün ideolojik gruplar gibi homojen bir topluluk değildir. Siyasi ve kültürel olarak farklı eğilimde – muhafazakâr, demokrat, milliyetçi, sol liberal (!).. - insanları içine alır. Bununla birlikte liberal hareketin başlamasında, sürdürülmesinde ve şekillenmesinde mühim bir rol üstlenen Atilla Yayla’nın ismini ve entelektüel tesirini burada mutlaka anmak gerekir. Yayla, sekülarist liberallerden farklı olarak söz konusu paradoksu aşmada, sekülarist elitlerden ya da emperyalistlerin işbirlikçilerinden değil, dindar olsun ya da olmasın halk kitlelerinden yana taraf olmuştur. Bu konuda Yayla’nın kritik anlarda kaleme aldığı yazılarına ve kitaplarına bakılabilir.)

Ülkemizdeki bir diğer önemli mesele de ‘din’ meselesidir. Genelde liberalerin dine karşı tutumları, temel hak ve özgürlükleri savunuları çerçevesinde şekillenmiştir ve Anadolu’ya referansları nedeniyle dine ve dindarlara bakışları sol-Kemalist çevrelerin dine ve dindarlara bakışıyla aynı değildir. Ülkemize girişi itibarıyla laiklik bir devlet ideolojisi olarak tesis edildiğinden, - dolayısıyla laiklikten değil, ancak laisizmden, yani bir ideolojiden söz edebiliriz – devlet, siyasal kurumları aracılığıyla dindar vatandaşlarını bu ideolojiye göre şekillendirmeyi kendine misyon edinmiştir. Laiklik Batı’da devleti alâkadar eden bir mefhum iken Türkiye’de laiklik vatandaşa cezai kaidelerle uygulanan bir ölçüm aracı, cetvel olmuştur. Liberaller bu ihtilafta devletin değil, vatandaşın tarafında olmuş, dindar bireylerin haklarını siyasi liberalizmin sunduğu çerçevede savunmuşlardır. Yine son dönemde dindarlığın siyasallaşmasının ve İslam’a referansla yapılan siyasetin de sözü edilen laisizme tepkiden doğduğu söylenebilir. Türkiye’de dindar halk kesimleri modernleşme ve Batılılaşma cereyanından etkilenmiş, siyasallaşarak, bir anlamda onlar da siyasî manada sekülerleşmiştir. Geniş dindar halk kesimlerini temsil eden temsilciler iktidara geldiklerinde laisizmi yumuşatmak yönünde politikalar izlerken, darbe tehdidine maruz kaldıklarında liberaller meşru demokratik siyaseti savunmuşlar ve uzun yıllar süren davalarında onlara koşulsuz, yani iktidarı paylaşmak veya iktidardan pay almayı talep etmeksizin destek vermişlerdir.

Türkiye’deki liberallerin diğer ideolojik gruplardan en önemli farkı iktidara talip olmamaları, bir sivil toplum örgütü bünyesinde faaliyette, fikir teatisinde ve savunusunda bulunmalarıdır. Soldaki pek çok fraksiyonun, dinî grupların ve pek çok sözde sivil toplum örgütünün iktidara talip olduğunu ve bunun için siyasî aksiyonda bulunduğunu, hatta kimi zaman seçilmiş iktidarı

devirme girişimlerinde bulunan güçlerle ittifaklar yaptıklarını düşündüğümüzde, liberallerin 'apolitik politikliği' ülkemiz için pek kıymetli ve kolay kolay bulunamayacak bir nimettir.

Kaynakça

- Arslan, Hüsamettin, 2018. *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmund, 2012. *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Küçükömer, İdris, 2007. *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Yayla, Atilla, 2013. *Gezi Parkından Tahrir Meydanı'na: Diren Demokrasi*, Kaldırım Yayınları, İstanbul.
- Yayla, Atilla, 2017. *İki Cumhuriyetin Kavgası*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yayla, Atilla, 2017. *Şanlı Direniş: 15 Temmuz*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Özlem Çağlar, 2015. "Liberalizm, Türkiye ve Liberal Düşünce Topluluğu Üzerine", Röp. Serpil Yıldırım, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 80, ss. 173 - 187.

liberal düşünce Dergisi Yayın ve Yazım İlkeleri

Liberal Düşünce Dergisi, yılda dört defa yayınlanan TR DİZİN'de (ULAKBİM) taranan akademik ve bilimsel hakemli bir dergidir.

Liberal Düşünce Dergisi'nin amacı ve kapsamı, etik kuralları yayın ilkeleri ve yazım kuralları aşağıda belirtilen şekilde düzenlenmiştir.

Dergide telif, çeviri (yazarından ve yayıncı kuruluştan izin almak koşuluyla), sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayınlanır.

I. Derginin Amacı ve Kapsamı

Liberal Düşünce Dergisi, sosyal ve beşeri bilimlerin teorik konularını ve güncel olaylarını liberal ilke ve değerler çerçevesinde ele alan akademik ve yarı akademik çalışmalar yayımlar.

Dergi, kapsam olarak liberalizm ve piyasa ekonomisi ile ilgili tarihi ve güncel meseleleri farklı yöntemlerle, farklı açılardan ele alan çalışmalara öncelik verir.

Liberal Düşünce Dergisi Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanır; yayım dili Türkçe veya İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların daha önce yayımlanmamış olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildirimler, bu durumun dipnotta belirtilmesi şartıyla değerlendirmeye alınır.

Yayımlandığı tarihten itibaren 25 yıl geçmiş; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, Yayın Kurulu'nun uygun bulması halinde tekrar yayımlanabilir. Ayrıca dergide kitap tanıtımı ve değerlendirmesi de yayımlanır.

II. Etik Kurallar

Yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlara aittir.

Dergiye gönderilen çalışmalarda bilimsel atıf kurallarına özen gösterilmesi gerekmektedir; makalenin yazar/lar tarafından yazılmış özgün bir çalışma olması gerekmektedir. Tüm yazarların makaleyi okumuş, onaylamış ve dergiye yayımlanması için gönderildiğinden haberdar olması gerekir.

Gönderilen makalenin bir kısmı ya da tamamı başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir yere yollanmamış olması gerekir.

Dergiye gönderilen çeviri makale çalışmalarında orijinal makalenin yazarından ve yayıncı kuruluşundan izin alındığını gösteren belgenin sunulması gerekmektedir.

Yazar/lar makalenin telif hakkını, makalenin *Liberal Düşünce* Dergisi'nde yayınlanmasına karar verdiğinden itibaren dergiye devretmiş sayılır. Yazar/lar derginin yazı işlerinden izin almadan makaleyi başka bir platformda (dergi, editoryal kitap, internet sitesi, blog vb.) yayımlayamaz.

Dergiye gönderilen çalışmalarda, etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olması, bu onayın makalede belirtilmesi ve belgelendirilmesi gerekir.

III. Yazıların Değerlendirilmesi

Yazıların <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal> adresine yüklenmesi gerekmektedir.

Dergiye ulaşan makaleler editörler kurulu tarafından ilk olarak şekil ve içerik incelemesine tabi tutulur. Bu incelemenin uygun olması halinde makale iki ayrı hakeme gönderilir; uygun olmaması halinde ise yazara gerekçesiyle birlikte iade edilir.

Hakem inceleme sürecine geçen makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilir. İki hakemin görüşünün olumlu olması halinde makale yayım sürecine alınır; iki hakemin görüşünün olumsuz olması halinde makale yayım sürecinden çıkartılır. Hakem görüşlerinden sadece birisinin olumsuz olması

halinde üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur. Üçüncü hakemin görüşünün olumlu olması halinde makale yayım sürecine alınır; olumsuz olması halinde ise makale yayım sürecinden çıkartılır.

Hakem değerlendirme süreci sonrasında yazara konuyla ilgili gerekli bilgilendirmeler yapılır ve hakem raporları doğrultusunda düzeltme yapılması gerekiyorsa editörler kurulu tarafından belirlenen süre içerisinde düzeltmelerin gerçekleştirilerek makalenin dergiye gönderilmesi istenir.

IV. Yazım Kuralları

Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumu internet sitesindeki Güncel Sözlük ve Yazım Kuralları esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Makalelerde Türkçe ve İngilizce başlık, öz ve abstract, anahtar kelimeler ve keywords; metin içinde bölüm başlıkları ve kaynakçanın yer alması gerekmektedir. Makale yukarıda sayılan tüm unsurları ile birlikte 4000 ile 10.000 kelime arasında olmalıdır.

Makalelerde yer alan Türkçe ve İngilizce öz ve abstract'ın her birinin 100-150 kelime, anahtar kelime ve keywords'ün 3-7 kelime aralığında olması gerekmektedir.

Yazar adı, makale başlığının alt satırının sağ köşesine italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; yazarın unvanı, ORCID numarası, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde veya sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, açıklamalara ilişkin dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Kitap incelemelerinde aşağıdaki hususlara ayrıca dikkat edilmelidir;

Kitap inceleme metinleri 1.000 ile 3.000 kelime arasında olmalıdır. Değerlendirilen kitabın niteliğine göre yayın kurulu 3.000'den fazla kelime içeren bazı inceleme metinlerinin yayımlanmasına izin verebilir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir, yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır.

Kitap tanıtımı ve değerlendirmesi yapan yazarın adı, makale başlığının alt satırının sağ köşesine italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir.

Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir, kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Ayrıca tanıtımı yapan yazarın, kitapla ilgili düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmesi gerekir.

Kitap tanıtımı ve değerlendirmesi, bir kitapta ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Bu süreç giriş, kitabın önemi, özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir.

V. Sayfa Düzeni

Paragraf arası, ilk satır 1.25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı bir buçuk olmalıdır. Makalelerde giriş ve sonuç kısımlarıyla birlikte tek düzeyli alt başlık kullanılmalıdır. Giriş, Alt Başlıklar, Sonuç ve Kaynakça başlıkları koyu puntuyla yazılmalıdır. Giriş ve sonuç dâhil olmak üzere alt başlıklarda rakam kullanılmamalıdır. Sayfa numaraları alt sağda verilmelidir.

VI. Atıf ve Kaynakça Yazımı

Atıf

Metin içi yöntemde parantez içinde kaynak gösterimi yapılır. Atıflar makalede kullanılan punto ile yazılır. Bu yöntemde, metin içinde alıntı sonrasında (Yazarın Soyadı, Basım Yılı: Sayfa Numarası) parantez içinde verilir. Bir konuya ilişkin açıklama yapılması istendiğinde sayfa altına dipnot verilebilir. Bir eserden veya mülakattan doğrudan alıntı yapılması durumunda alıntı 3 satırdan az ise cümle içerisinde kullanılır; 3 satır ve daha fazla ise ayrı bir paragrafta belirtilir. Bu paragraf tek aralıklı, 11 punto ve her iki taraftan 1.25 cm içeriden hizalı yazılır.

Atıf Örnekleri

Tek Yazar	(Yayla, 2017: 109).
İki Yazarlı	(Balaam ve Dillman, 2015: 545).
İkiden Fazla Yazar	(Dursun, Tekiner ve Tekin, 2016: 89) veya (Dursun vd., 2016: 89).
Yazar Olarak Bir Kurum	(Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000: 3).
Editörlü Kitaptan Bölüm (Bölüm Yazarı dikkate alınır)	(Beriş, 2017: 113).
Yazarsız Çalışma	(Bilimsel Makaleler Hazırlama, 2000: 45).
Standartlar	(TS-40561, 1985: 6).
Yazarı Olmayan İnternet Dokümanı	(www.hurfikirler.com., 2017).
Aynı Yazarın Farklı Yıl Birden Çok Çalışması	(Yayla, 2015: 220; 2017: 130).
Aynı Soyadlı İki Yazar	(A. Aslan, 2000: 6; B. Aslan, 2010: 71).
Birden Fazla Kaynaktan Yararlanma	(Aytekin, 2004: 71; Küçük, 2008: 87).
Aynı Yazarın Aynı Yıla Ait Birden fazla Eseri	(Yayla, 2017a: 165) ve (Yayla, 2017b: 140).
Orijinal kaynağa ulaşılamaması durumunda	(Metin içinde bahsedilirse) İnalçık'a göre (akt. Hanioglu, 2012: 40). (Metin içinde bahsedilmezse) (İnalçık'tan akt. Hanioglu, 2006: 40).

VII. Kaynakça

Kaynak bilgileri verilirken yazar(lar)ın önce soyadı sonra adı yer alır. İki yazarlı bir kaynakta yazarlar arasına "ve" bağlacı konur. İkiden fazla yazarlı eserlerde ise yazarların arasına noktalı virgül (;) konulup son yazardan önce "ve" bağlacı konulur.

Yazarlar soy ismine göre alfabetik olarak sıralanır. Yazarların soyadları ve adlarının ilk harfi büyük yazılır.

Kullanılan kaynağın künye bilgileri açık olmalıdır. Çok basımlı kitaplarda baskı sayısı yazılır. Yabancı kaynaklarda, künye bilgilerinin tamamı kaynağın yazım dili ile yazılır, Türkçeleştirme yapılmaz.

Yazım şartları hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler için;

www.liberaldusunce.com.tr